
STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Vilgot Oscarsson: Politiskt deltagande

Bengt Lundell: Åsiktsdifferentiering av dagspressen

Bo Bjurulf och Ingemar Glans: Från tvåblockssystem till fraktionalisering

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Vem forskade om vad, när, var, hur och varför? Av *Leif Johansson*

Partiforskning. Av *Gunnar Sjöblom* och *Göran Hermerén*

Max Weber – en selektiv, kommenterad bibliografi. Av *Sven Eliaeson*

Folkeavstemning, partier og politiske beslutninger. Av *Sten Sparre Nilson*

”Bibel” för kommittéarbetare. Av *Olof Söderberg*

Sakkunnigutlåtanden

LITTERATURGRANSKNINGAR

SOU 1975:78 Anm. av Kai Kronvall

Tomas Forser (red.) *Historieskrivningens dilemma och andra studier* av Per Nyström.

Anm. av Niels Thomsen

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Köpenhamn

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå, Sören Holmberg, Göteborg, Leif Lewin, Uppsala,
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1976 är 58,80 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 20 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1976

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

<i>Vilgot Oscarsson: Politiskt deltagande</i>	185
<i>Bengt Lundell: Åsiktsdifferentiering av dagspressen</i>	209
<i>Bo Bjurulf och Ingemar Glans: Från tvåblockssystem till fraktionisering</i> ...	231

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Vem forskade om vad, när, var, hur och varför? Av <i>Leif Johansson</i>	255
Partiforskning. Av <i>Gunnar Sjöblom</i> och <i>Göran Hermerén</i>	256
Max Weber – en selektiv, kommenterad bibliografi. Av <i>Sven Eliaeson</i>	268
Folkeavstemning, partier og politiske beslutninger. Av <i>Sten Sparre Nilson</i> ..	288
”Bibel” för kommittéarbetare. Av <i>Olof Söderberg</i>	292
Sakkunnigutlåtanden	296

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>SOU 1975:78. Anm. av Kai Kronvall</i>	305
<i>Tomas Forser (red.) Historieskrivningens dilemma och andra studier av Per Nyström.</i> Anm. av Niels Thomsen	309

Politiskt deltagande

AV VILGOT OSCARSSON

1. Debattläget

Frågan om det politiska deltagandet – den politiska participationen – har i alla tider diskuterats av demokratins teoretiker. Folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen är det grundläggande värdet i den klassiska demokratiteori, som formulerades av John Stuart Mill.¹ Är då medborgaren så aktiv, intresserad och informerad i politiska frågor som denna klassiska demokrati-teori förutsätter?

Resultaten från de empiriska väljarundersökningarna visar, att genomsnittsväljaren inte är särskilt intresserad av politik; han diskuterar sällan politik med vänner och bekanta och han är dåligt informerad i politiska frågor. En mycket liten grupp medborgare tar aktiv del i de olika former av politisk verksamhet, som ligger vid sidan av själva valdeltagandet.²

Vilka slutsatser har man då dragit av dessa empiriska resultat? Är det fel på den klassiska demokratiska teorins uppfattning, att människan är en politisk varelse, eller finns det mekanismer och förhållanden i det industrialiserade samhället, som frambringar den relativt omfattande politiska apatin? Man har också ställt frågan i vilken utsträckning medborgarna måste delta i politisk verksamhet för att ett politiskt system skall förtjäna beteckningen demokrati, eller för att det skall kunna överleva som ett demokratiskt politiskt system.

En slutsats – som är särskilt vanlig bland amerikanska valforskare – är, att den klassiska teorin måste revideras. Den demokratiuppfattning som dessa *funktionalistiskt* inriktade valforskare för fram har *Leif Lewin* preciserat på följande sätt i sin bok *Folket och eliterna*: "Demokrati är en styrelseform varigenom eliter får politisk bestämmanderätt genom konkurrens om folkets röster.³ Medborgarnas aktiva deltagande i politiken är inte i och för sig det viktigaste. I

stället kan den utbredda politiska apatin ha ett positivt värde för det demokratiska politiska systemets sätt att fungera och förmåga att överleva. Väljarnas apati kan t.ex. ha en viktig funktion som en balanserande regulator mellan olika intressegrupper i samhället. Den politiska apatin kan också ha en positiv funktion som filter mot antidemokratiska strömningar i politiken.⁴

En annan slutsats utifrån de empiriska participationsundersökningarna är, att man kritiserat de politiska institutioner, som befrämjar den politiska apatin. Om en stor andel av medborgarna i ett politiskt system är politiskt inaktiva och saknar intresse och kunskaper i politiska frågor så är inte den närmast till hands liggande slutsatsen, att felet ligger i den klassiska teorin. Föreligger inte en bred politisk participation i ett politiskt system kan man ifrågasätta om det är ett demokratiskt system.⁵ Den här demokratiuppfattningen har preciserats av *Lewin* på följande sätt: "Demokrati är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som folket deltar i den politiska beslutsprocessen.⁶ En bred participation är således enligt denna demokratifuppfattning (de s.k. *normativisternas*, enligt *Lewins* språkbruk) demokratins främsta kännetecken.

De här två synnerligen översiktligt presenterade debattståndpunkterna speglar således två olika uppfattningar om vad demokrati är. *Funktionalisternas* synsätt (dvs de amerikanska valforskarnas, enl. *Lewin*) ligger delvis i linje med *Tingstens* och *Ross* uppfattning, att demokratin är en *överideologi, en metod eller teknik* för beslutsfattandet. Däremot har den inget direkt att göra med *innehållet* i de beslut som fattas. *Normativisternas* demokratimodell (de radikala kritikerna av valforskarna, enl. *Lewin*) överensstämmer mer med *Wigfors*'s. För denne framstod inte demokratin enbart som en metod – som spelregler. Man kan inte bortse från innehållet i besluten och man kan inte diskutera demo-

krati utan att ta med hela frågan om makt, inflytande och ekonomisk jämlikhet.

Det finns således en klar linje mellan efterkrigstidens demokratidebatt i Sverige och 1960-talets i USA. Demokratidebatten i vårt land under 1970-talet anknuter till båda. I centrum för diskussionen står i första hand det politiska deltagandet.⁷ Leif Lewin redovisar i sin bok *Folket och eliterna* en demokratimodell, som han bygger upp med utgångspunkt från en analys av den funktionalistiska och normativa modellen för demokrati. Nyformuleringen av den demokratiska doktrinen lyder så här i Lewins tappning: "Demokrati är en styrelseform som förverkligas i samma utsträckning som det uppstår växelverkan elit – massa i den politiska beslutsprocessen"⁸ I denna normativa demokratimodell ingår participationsökning som *mål*, och Lewin avvisar teorin om att den politiska apatin kan ha ett konstruktivt värde i ett demokratiskt samhälle. Interaktionen skall maximeras. Den politiska eliten skall på ett helt annat sätt än hittills stimulera medborgarna till politisk aktivitet, så att det uppstår interaktion i beslutsprocessen. *Demokratins mål är participationsökning.*⁹

Inom ramen för den s.k. låginkomstutredningen har *Sten Johansson* utarbetat en rapport om den vuxna befolkningens deltagande i den politiska beslutsprocessen.¹⁰ Här betonas också vikten av en bred politisk participation för att demokratin skall kunna förverkligas. Den överordnade värdepremissen i detta arbete är att *demokratins mål är folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen*. Författaren ansluter sig således till normativisternas demokratiuppfattning.

Medan *Sten Johansson* ser deltagandet som det centrala demokrativärdet så betonas inte detta på samma sätt i *kommunalforskningsgruppen* demokratimodell. I detta forskningsprogram antas de två grundläggande demokratiska värdena vara *förverkligandet av medborgarnas vilja och självständig åsiktsbildning bland medborgarna*. Främst genom att de valda representanterna är åsiktsrepresentativa skall folkstyrelsens mål förverkligas. För att nå detta grundläggande mål används olika beslutstekniker. Ett sådant *teknikvärde* är deltagandet. Detta är emellertid *underordnat* de två grundläggande demokratiska värdena.¹¹

Kommunalforskningsgruppens demokratisyn innebär dock inte att man menar, att det inte spelar så stor roll i vilken utsträckning medborgarna är aktiva i politiken. *Jörgen Westerståhl*

anför i polemik med *Sten Johansson*: "Det är alltså ingalunda så att deltagandaspekten – hur den nu närmare skall definieras – är ointressant när det gäller studiet av svensk demokrati. Vad som är otillfredsställande är att ensidigt rikta uppmärksamheten på denna aspekt. Man måste ju komma ihåg, att i en deltagandedemokrati kommer, när deltagandet inte är hundra procentigt – och det är det ju sällan – de aktiva genomgående att prioriteras på de mindre aktivas bekostnad. Om då de aktiva företrädesvis kommer från vissa grupper i samhället – t ex yngre personer med hög utbildning – kan det bli fråga om en verklig skevhet i inflytandet."¹²

2. Frågeställningar.

Från vilka grupper kommer då de politiskt aktiva? Och vad är karakteristiskt för det svenska politiska systemet med avseende på den politiska participationens omfattning inom olika grupper och social-ekonomiska strata?

Detta är två av huvudfrågeställningarna i denna artikel.* Vi skall också belysa vilken roll social status och organisationerna har för att mobilisera olika grupper i politisk verksamhet i fyra länder (Sverige, USA, Storbritannien och Västtyskland).

Olika attityder till politiken har betydelse för i vilken utsträckning individen deltar i politisk verksamhet. Vi skall också studera dessa samband och uppmärksamma vilken roll de politiska

* Artikeln bygger på författarens licentiatavhandling: "Politiskt deltagande. – En jämförande studie av politisk participation i Sverige, USA, Storbritannien och Västtyskland". (Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborgs Universitet, 1974).

För information om operationaliseringar, statuskategoriseringar, statistiska beräkningar etc hänvisas till avhandlingen.

** Forskningsprojektet – Representationsundersökningen – omfattar studier av flera olika aspekter av den representativa demokratins funktionssätt i vårt land. Den politiska participationen är en sådan aspekt. Projektets huvudlinje är annars att studera representationsprocessen genom att undersöka åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda. (Se *Holmberg*: "Riksdagen representerar svenska folket", Studentlitteratur, 1974).

I projektets forskningsprogram ingår också en serie delundersökningar som gäller sambanden mellan å ena sidan attityder till politiken och partier och å andra sidan sådana betingade faktorer som t ex sociala könsroller, generationsskillnader och social status. (Se *Georgsson*: "Den unge väljaren och politiken", Statsvetenskaplig Tidskrift 1976:2, *Bengt Särilvik*: "Stabila väljare och partitytare", Statsvetenskaplig Tidskrift 1975:3)

partierna kan ha för att befrämja olika gruppers politiska aktivitet.

Dataredovisningen bygger för Sveriges del på den intervjuundersökning som genomfördes i anslutning till andrakammarvalet 1968.¹³ Undersökningen har genomförts inom ramen för det av Riksbankens jubileumsfond stödda forskningsprojektet *Representationsundersökningen* vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Ledare för detta projekt har varit professor Bo Särilvik.**

Datamaterialet från USA, Storbritannien och Västtyskland är från Almond-Verbas kända fem-nationsstudie "The Civic Culture".¹⁴ Det har ställts till Representationsundersökningens förfogande genom Inter-University Consortium for Political Research, Ann Arbor, Michigan, USA.

3. Begreppet politisk participation och politiskt deltagande

Innan vi går in på de angivna frågeställningarna skall vi beröra vad som innefattas i begreppen politisk participation och politiskt deltagande.

Begreppet politisk participation är inte entydigt. Det har operationaliserats på många olika sätt. Denna heterogenitet med avseende på vad som skall innefattas i begreppet har säkerligen bidragit till, att valforskarna kommit fram till olika resultat om i vilken utsträckning medborgarna deltar i politisk verksamhet. Lewin har t.ex. i sitt arbete sammanställt de olika participationsmått, som amerikanska valforskare konstruerat och använt när de gjort uttalanden om medborgarnas deltagande i politiken i västländska demokratier. Lewin godtar dessa participationsmått och söker med hjälp av dessa "ge en approximativ bild av folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen".¹⁵

Det är emellertid uppenbart, att begreppet politisk participation som det används av Lewin och i flera av de amerikanska valforskarnas analyser, endast i begränsad utsträckning mäter folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen. Av de elva participationsmått, som Lewin sammanställt – och som han grundar sina analys på – är det endast valdeltagande som utgör ett direkt mått på deltagande i den politiska beslutsprocessen. Massmediaexposition, allmänt politiskt intresse, diskussion av politiska frågor samt olika mått, som innefattas i begreppet politisk kompetens, mäter inte individens deltagande i den politiska beslutsprocessen. De utgör olika attitydmått. Campbell och Key använder termen

"political involvement" som en sammanfattande beteckning för dessa intresse- och engagemangskomponenter i individens politiska orientering.¹⁶

I denna undersökning har vi gjort en analytisk distinktion mellan dels politisk participation i form av *deltagande i den politiska beslutsprocessen*, dels politisk participation i form av *attityder till den politiska processen* (politiskt intresse, politisk kommunikationsaktivitet, politisk kompetens och partiidentifikation). De olika mått, som i det följande används för att beteckna *politiskt deltagande* kan grupperas i två kategorier.

1) Datamaterialet från de fyra länderna ger oss möjlighet att undersöka i vilken utsträckning de röstberättigade *regelbundet deltar i de allmänna nationella valen*.

2) Vi har också möjlighet att undersöka i vilken utsträckning medborgarna i de fyra länderna *deltar i några av de opinionsbildande aktiviteter*, som står till buds i en representativ demokrati.

Vi avser således att studera i vilken utsträckning medborgarna i fyra olika länder deltar i olika former av *manifesta* politiska aktiviteter, ett deltagande som formellt *kan möjliggöra* inflytande i den politiska beslutsprocessen. I begreppet politiskt deltagande impliceras således, att den representativa demokratins beslutsprocesser har ett vidare innehåll än själva valdeltagandet.

Den *beroende* variabeln är politiskt deltagande. Valdeltagandefrekvens och olika former av politiska aktiviteter i de olika länderna, medlemskap/aktivitet i politiska partier, politisk kampanjaktivitet, politiskt agerande för att påverka politiska frågor m m, se tabell 1 och 2 utgör de *systems specifika* indikatorerna på politiskt deltagande.*

Med hjälp av de olika måtten på politisk aktivitet, som ligger vid sidan av valdeltagandet, avgränsar vi en grupp personer inom respektive land, som dels regelbundet deltar i de allmänna

* Vid uppbyggnaden av den beroende variabeln (politiskt deltagande) är utgångspunkten vad vi anser vara indikatorer på manifesta politiska aktiviteter inom de fyra länderna. Dessa aktiviteter är systemspecifika. De är inte identiska och inte direkt komparabla. Det bör understrykas, att huvudsyftet med dessa indikatorer på politiskt deltagande är att med dess hjälp avgränsa en grupp i respektive land som uppvisar ett högre politiskt deltagande än andra grupper.

nationella valen, dels är aktiva på minst ett av de aktivitetsområden som ligger vid sidan av röstning.

Det är denna grupp politiskt aktiva medborgare i de olika länderna som vi i första hand studerar. Genom att inrikta analysen på det politiskt aktiva skiktet i respektive land och undersöka vilka grupper som är under- resp. överrepresenterade här, kan vi få inblick i vilka faktorer det är, som har betydelse för rekryteringen av de politiskt aktiva i olika politiska system.

4. Det politiska deltagandets omfattning

Vi har undersökt i vilken utsträckning de röstberättigade i de fyra länderna regelbundet deltar i de allmänna valen (tre presidentval resp. tre allmänna val till de nationella parlamenten). I Sverige och Storbritannien har vi ett högt regelbundet valdeltagande. Omkring 80 procent av de röstberättigade har deltagit i samtliga av tre val (se diagram 2 s. 193). Endast några få procent är helt apolitiska i dessa två länder i den meningen att de inte deltar i de allmänna valen.

I USA och Västtyskland är det regelbundna valdeltagandet lägre. Av de röstberättigade är det något över 60 procent som deltagit i samtliga av tre val. I USA är det nära 20 procent som inte

röstat vid något av tre val. I Västtyskland är motsvarande siffra 4 procent.

I vilken utsträckning deltar väljarna i dessa fyra länder i olika politiska aktiviteter vid sidan av valdeltagandet?

I tabell 1 och 2 redovisas deltagandet på olika politiska aktivitetsområden. I dessa två tabeller bekräftas resultaten från andra väljarstudier. Det är en minoritet av väljarna som utnyttjar några av de politiska kanaler – vilka ligger vid sidan av röstning – som formellt kan ge möjlighet till inflytande i den politiska beslutsprocessen.

Om vi begränsar våra kommentarer till Sverige så kan noteras (tabell 2), att 17 procent av de intervjuade anger att de är partimedlemmar. Denna siffra överensstämmer ganska väl med den officiella statistiken från partiorganisationerna. Av de intervjuade är det 3 procent som anger att de är aktiva i våra partier. 10 procent har någon gång besökt ett valmöte under valåret. Endast 5 procent av de intervjuade uppger att de ofta diskuterar politik och att de aktivt för fram sina åsikter i dessa diskussioner.

En möjlighet att påverka den politiska beslutsprocessen kan utgöras av medlemskap – och aktivitet – i organisationer. Även ett passivt

Tabell 1

Politisk aktivitet i USA, Storbritannien och Västtyskland

Procenttalen anger hur stor del av de intervjuade i respektive land som anger "aktivitet" på följande områden. Antalet intervjuade redovisas inom parentes.

	USA	Storbritannien	Västtyskland
Medlemskap i politiskt parti eller organisation	4 % (36)	14 % (149)	4 % (35)
Aktiv i politiska kampanjer	17 % (161)	—*	—
Har någon gång agerat för att påverka ett lokalt beslut	28 % (270)	14 % (148)	14 % (137)
Har någon gång agerat för att påverka ett parlamentsbeslut	16 % (156)	6 % (58)	3 % (29)
Är medlem i organisation som tar ställning och/eller agerar i politiska frågor	24 % (228)	20 % (194)	18 % (172)
Antal intervjuade personer	N=970	N=963	N=955

* Denna fråga ställdes endast i USA

Tabell 2

Politisk aktivitet i Sverige

Procenttalen anger hur stor del av de intervjuade som angivit "aktivitet" på följande områden. Antalet intervjuade redovisas inom parentes.

Medlemskap i politiskt parti	17 % (458)
Aktiv i politiskt parti	3 % (98)
Diskuterar ofta politik och* är dessutom aktiv i dessa diskussioner	5 % (152)
Är med i organisation som skulle kunna göra något åt ett lagförslag i riksdagen	20 % (556)
Besökt valmöten	10 % (283)
Antal intervjuade personer	2 943

* Detta mått har inkluderats bland aktivitetsmåttén därför att det kan ses som en indikator på aktivt agerande i primärgruppen att försöka påverka någon i en politisk fråga

medlemskap kan vara en politisk resurs i den meningen, att själva antalet medlemmar i en organisation kan öka dess politiska slagstyrka. Medlemskap/aktivitet i organisationer (exkl. partiorganisationer) ingår dock *inte* bland våra politiska deltagandemått, eftersom en sådan verksamhetsform inte är någon direkt manifest politisk aktivitet. Däremot har vi inkluderat bland den politiskt aktiva gruppen i respektive land de intervjuade, som är medvetna om, att de via sina organisationer kan påverka den politiska beslutsprocessen. Som framgår av tabellerna 1 och 2, är det ungefär var femte av de intervjuade i de fyra länderna som betraktar de organisationer de är med i som möjliga kanaler för politiskt inflytande.

Hur stor andel av de intervjuade i de fyra länderna deltar i *någon form* av politisk manifest verksamhet utöver valdeltagande? Av diagram 1 s. 190 framgår, att i Sverige, Storbritannien och Västtyskland är det över 60 procent av de intervjuade som *inte* deltar aktivt i politiken på de områden vi haft möjlighet att undersöka. Den andel som är politiskt aktiv på mer än ett område varierar mellan 7 procent (Västtyskland) och 24 procent (USA).

Det bör således observeras, att även om valdeltagandet är lägre i USA än i de tre europeiska länderna så framgår det av diagram 1, att det politiska deltagandet utöver valdeltagande ligger på minst samma nivå i USA som i de tre andra länderna.

Det som är viktigt att understryka utifrån våra data i diagram 1 är dock, att det endast är några få procent av väljarna i de fyra länderna som är aktiva i politiken på flera områden. Detta överensstämmer med resultaten från olika väljarundersökningar.¹⁷

5. Det politiska deltagandets struktur

I vilken utsträckning är de personer som är politiskt aktiva på ett område också aktiva på ett annat? Är det t ex i stort sett samma människor som deltar aktivt i olika politiska verksamhetsformer?

Det finns två uppfattningar om det politiska deltagandets struktur som betonats utifrån resultaten från olika väljarundersökningar. Den ena är, att olika former av politiskt deltagande är starkt interkorrelerade, dvs att det i stort sett är samma människor som deltar i olika politiska aktivitetsformer.¹⁸ Denna uppfattning får inte särskilt starkt stöd i våra data. Redan de olika frekvensfördelningarna i diagram 1 över andelen intervjuade som är aktiva på ett eller flera aktivitetsområden ger ju besked om att det politiska deltagandet inte är koncentrerat till en enda grupp personer. Hade en total "överlappning" funnits, så hade andelen aktiva på olika aktivitetsnivåer varit densamma. Tabell 3, nedre diagonalen, bekräftar också, att det inte finns någon genomgående stor "överlappning" på de olika aktivitetsområdena. Korrelationskoefficienterna (tau-beta) för de olika aktivitetsmåttén är i några fall förhållandevis höga. Det som emellertid är mest framträdande när det gäller interkorrelationerna mellan de olika aktivitetsmåttén i de olika länderna är, att de antar förhållandevis låga värden. Detta gäller särskilt i Storbritannien och Västtyskland.

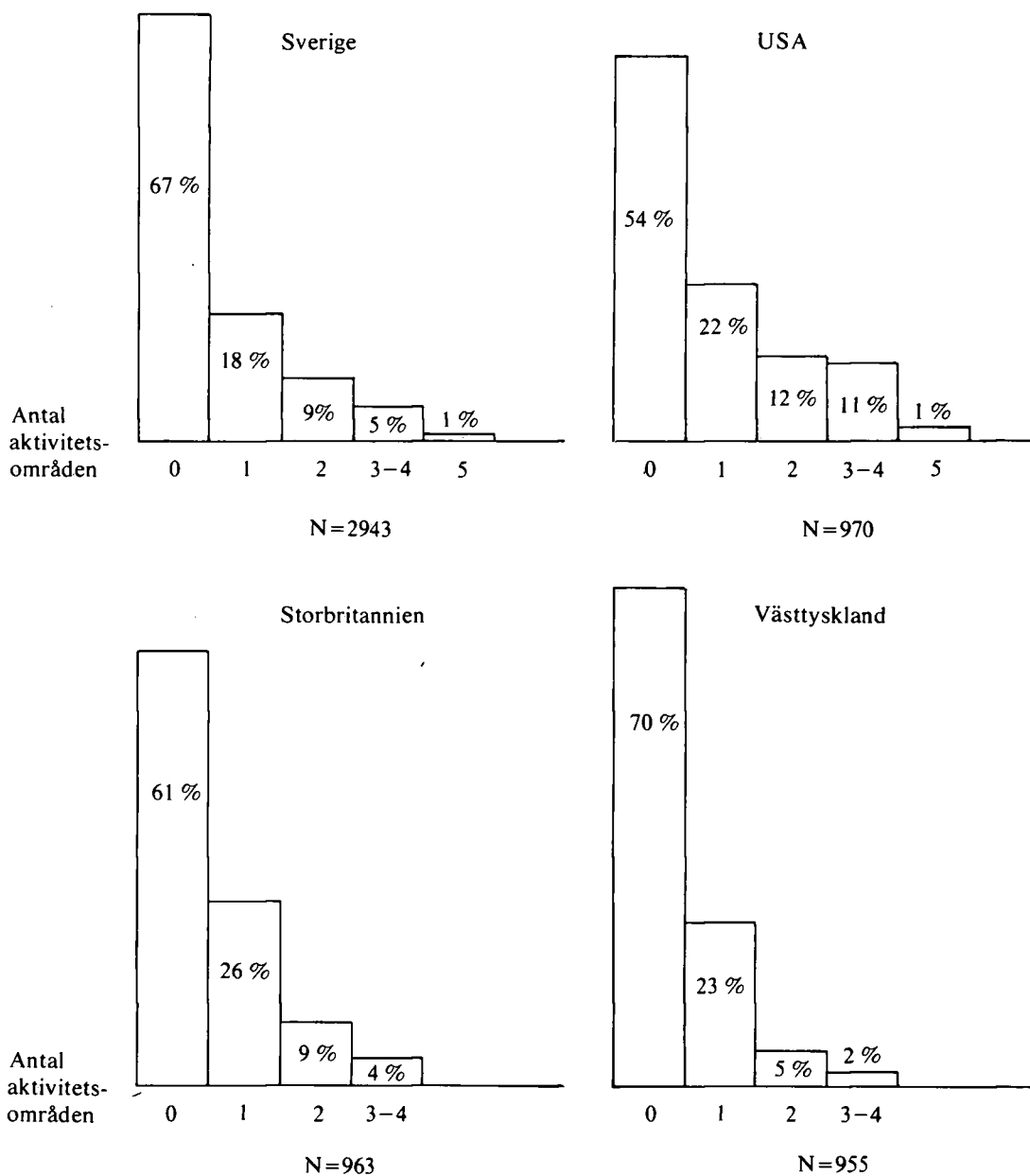
Den andra uppfattningen om det politiska deltagandet är, att det har en hierarkisk struktur. Det innebär, att de personer som deltar i en politisk aktivitetsform som ett litet antal medborgare deltar i, därför att den är tids- och energikrävande, de deltar också i de politiska aktivitetsformer som kräver ett lägre politiskt engagemang. Lane anför om detta: "There is 'a latent structure' pattern in most populations such that those who

perform certain less frequent political acts are almost certain to perform all the more frequent acts.”¹⁹ Milbrath har uttryckt samma uppfattning: ”There seems to be a hierarchy of political

involvement, in that persons at a given level of involvement tend to perform many of the same acts, including those performed by persons at lower levels of involvement.”²⁰

Diagram 1

De intervjuades fördelning på olika politiska aktivitetsnivåer¹ (exkl valdeltagande) i fyra länder

¹ Antalet aktivitetsområden är 4 i Storbritannien och Västtyskland.

Tabell 3

Sambanden mellan olika politiska aktivitetsmått: Loevinger's H (i övre diagonalen) och tau-beta (i nedre diagonalen) för fyrfältstabeller

Sverige					
	1	2	3	4	5
1		*	.314	.574	.233
2	.433		.514	.757	.199
3	.238	.273		.301	.163
4	.511	.272	.204		.278
5	.126	.144	.118	.137	

Kod för Sverige

1. Medlem i parti
2. Aktiv i parti
3. Besökt valmöte
4. Anser sig kunna agera politiskt via organisation
5. "Aktiv" i politisk diskussion

Storbritannien				
	1	2	3	4
1		.239	.153	.269
2	.234		.388	.238
3	.083	.232		.223
4	.151	.137	.083	

USA					
	1	2	3	4	5
1		.499	.304	.811	.567
2	.158		.541	.279	.457
3	.134	.382		.299	.305
4	.254	.254	.192		.306
5	.246	.327	.300	.202	

Kod för USA, Storbritannien och Västtyskland

1. Medlem i politiskt parti
2. Har agerat för att påverka lokal lag
3. Har agerat för att påverka nationell lag
4. Är med i organisation som kan agera i politiska frågor
5. Aktiv i politiska kampanjer (endast i USA)

Västtyskland				
	1	2	3	4
1		.291	.136	.267
2	.144		.539	.192
3	.122	.246		.496
4	.084	.114	.154	

I vilken utsträckning konfirmerar våra data denna uppfattning? I tabell 3, övre diagonalen, redovisas skalbarhetsmättet Loevinger's H för de parvisa aktivitetsmått. Dessa H-värden indikerar, att det finns ett mönster med avseende på den politiska aktiviteten, men detta är inte särskilt framträdande. Det förhåller sig inte så, att alla de personer som deltar i de minst frekventa aktivitetsformerna, de deltar också i de mer frekventa. I Sverige är t ex "aktivitet i parti" den minst frekventa aktivitetsformen. Men alla de som är aktiva i politiska partier deltar inte i de andra aktivitetsformerna.

De här resultaten med avseende på det politiska deltagandets struktur ligger således inte helt i linje med den uppfattning Lane, Milbrath m.fl. fört fram. Däremot överensstämmer våra resultat med de som Verba och Nie funnit i en omfattande studie av den politiska participationen i USA.²¹ De har undersökt väljarnas politiska deltagande på en rad olika områden och kommit fram till, att den politiska aktiviteten inte är så koncentrerad och hierarkisk som många forskare hävdar.

6. Fördelningen på olika politiska deltagandenivåer

Lewin hävdar i "Folket och eliterna", att den politiska participationen är ett konsistent begrepp och att man därför skulle kunna väga samman olika participationsmått till ett enda. Det skulle således enligt Lewin vara möjligt, att ange något slags totalt mått på participationens utbredning i de västerländska demokratierna. Därmed skulle man också kunna få ett underlag för en bedömning om de valforskare har rätt, som hävdar, att den politiska apatin är mycket omfattande i dessa länder.

Lewin har avstått från att ge några numeriska värden för participationens fördelning på olika nivåer. I stället ger han en approximativ bild av väljarnas fördelning på olika participationsnivåer genom att ställa upp fem modeller för participationens utbredning i valmansskåren. Lewins modellresonemang bygger på de resultat han sammanställt från amerikanska valforskarens participationsundersökningar. I modellerna, som har formen av diagram, avsätts participationsnivån

på den lodräta axeln och andelen av valmanskåren på den vågräta.

Modell A skulle innebära, att den stora majoriteten av medborgarna uppvisar låg participation, medan grupperna som når medelmåttiga eller höga participationsvärden är små. Modell B innebär, att medborgarna är koncentrerade till de lägre participationsnivåerna och modell C att de är koncentrerade till de högre. Modell E kan sägas bygga på ett antagande om participationens normalfördelning. Lewins slutsats på basis av de data han granskat är, att "modell D är den modell som bäst beskriver participationens utbredning i valmanskåren. Denna modell bör endast tolkas så att det i huvudsak råder en jämn fördelning av participationen mellan de olika nivåerna".²²

Vi ska inte här närmare gå in på de mättekniska problemen, som föreligger när man företar en sådan sammanvägning av olika participationsmått som Lewin gör. Det är därtill diskutabelt utifrån teoretiska utgångspunkter, att i ett sammanfattande mått på politisk participation ge valdeltagande och olika attitydmått, som t.ex. i vilken utsträckning man anser sig vara politiskt intresserad, samma vikt. En teori som möjliggör en sådan sammanvägning saknas hos Lewin.

Vi har inte heller någon teori, som kan ligga till grund för ett sammanfattande mått på politiskt deltagande av den typ som Lewin förutsätter är möjlig. Vi kan emellertid visa, att det är lika möjligt att utifrån våra data över väljarnas deltagande i den politiska beslutsprocessen i fyra olika länder ge en annan bild än den Lewin ger av participationens fördelning på olika nivåer.

Överför vi Lewins modeller på de resultat vi kommit fram till, så kan följande approximativa bild ges av de röstberättigades politiska deltagande i de fyra länder vi studerat.

Nivå 1 utgörs av de röstberättigade, som deltagit i samtliga av de senaste tre valen och dessutom angivit någon form av politisk aktivitet.

Nivå 2 utgörs av de röstberättigade som deltagit i samtliga av de senaste tre valen men som därutöver ej angivit någon form av politisk aktivitet.

Nivå 3 utgörs av de röstberättigade, som inte deltagit i samtliga av de senaste tre valen och som endast undantagsvis angivit någon form av politisk aktivitet.

De röstberättigade för vilka vi saknar uppgift om valdeltagande har vi fördelat på nivå 2 och 3 på så sätt, att de som uppgivit någon form av politisk aktivitet har vi fört till nivå 2, de som ej angivit någon sådan aktivitet har vi fört till nivå 3.

Lewins slutsats, att det i huvudsak råder en jämn fördelning av participationen mellan olika nivåer (modell D), får endast ett svagt stöd i den sammanfattande bild vi här gett utifrån våra delta-

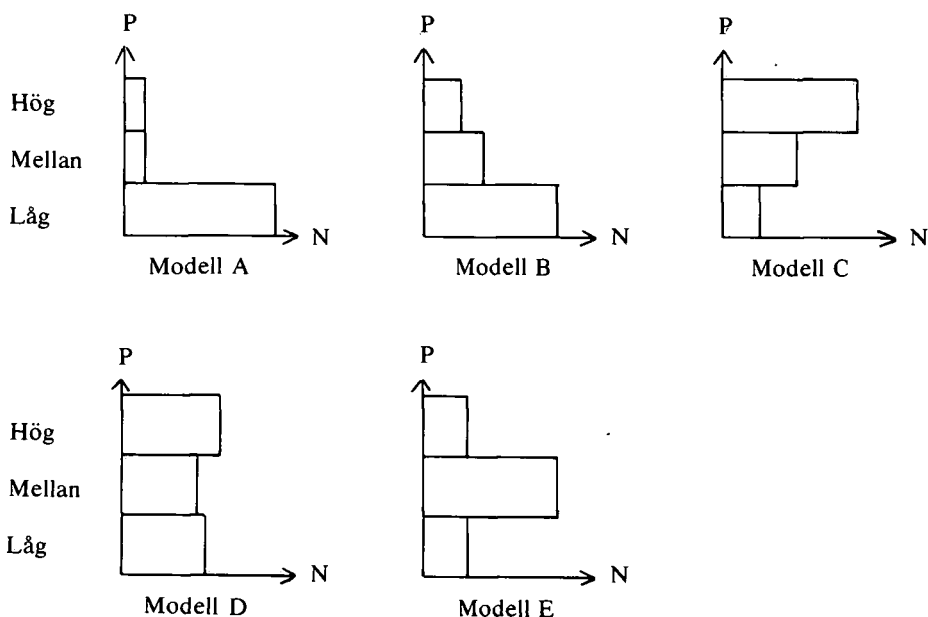
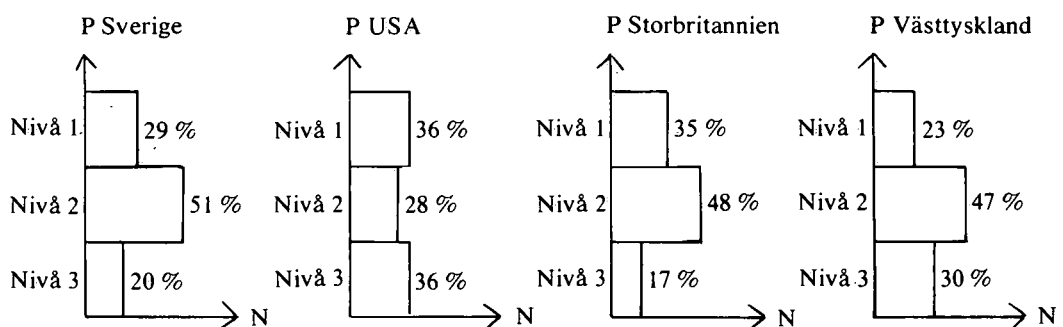

Diagram 2

De röstberättigades fördelning på olika politiska deltagandenivåer i fyra länder

gandevärden. Vår fördelning av de röstberättigade på olika nivåer är naturligtvis lika godtycklig som den fördelning Lewin företagit. Oberoende av hur vi gör denna fördelning, så är det emellertid endast för USA:s vidkommande, som vi kan instämma i att väljarna är någorlunda jämnt fördelade på olika deltagandenivåer. För Sveriges och Storbritanniens del gäller t.ex. att den grupp, som kan karaktäriseras som en apolitisk grupp – i den bemärkelsen, att den sällan eller aldrig röstar och därutöver ej är politiskt aktiv – endast utgörs av ungefär 10 procent av valmanskåren.

Vi vill avstå från att avge något sammanfattande omdöme huruvida det politiska deltagandet i de undersökta länderna skall karaktäriseras som "högt" eller "lågt" eftersom vi saknar en norm att ställa dessa uttalanden mot.²³ Mot bakgrunden av att 60–80 procent av de röstberättigade regelbundet deltar i de allmänna valen och ungefär en tredjedel deltar regelbundet i valen och därtill är politiskt aktiva i någon form, så kan vi emellertid inte karaktärisera väljarna i Sverige, USA, Storbritannien och Västtyskland som politiskt passiva. Det är vid valtillfällena medborgarna kan utöva en form av politisk makt och då deltar man också i stor utsträckning i den politiska beslutsprocessen.

7. Det politiska deltagandet inom olika befolkningsgrupper

Från vilka grupper i samhället kommer de politiskt aktiva? Och vad är karaktäristiskt för det svenska politiska systemet med avseende på rekryteringen av de politiskt aktiva grupperna. Dessa två frågeställningar skall vi behandla i det följande (avsnitten 7 t.o.m. 11).

Vi har avgränsat en grupp av de intervjuade inom respektive land, som har "hög" politisk aktivitet. I denna kategori faller de som dels regelbundet deltar i de allmänna valen, dels är aktiva på minst *ett* av de aktivitetsområden som ligger vid sidan av röstning (medlemskap/aktivitet i politiska partier, politisk kampanjaktivitet m.m. se tabellerna 1 och 2).

Vi kan först konstatera, att unga väljare (under 35 år) och särskilt kvinnor är två grupper, som är svagt företrädda i gruppen "hög" politisk aktivitet. I denna mening kan man säga, att dessa två grupper är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet. Detta gäller i alla de fyra länderna. I vårt land liksom i Storbritannien och Västtyskland föreligger dock små variationer mellan könen med avseende på valdeltagandefrekvens. I USA deltar däremot kvinnor i betydligt mindre utsträckning i valen än män. (Tabellerna redovisas ej här.) Det bör dock observeras, att röstningsbenägenheten visar synnerligen små variationer mellan olika åldersklasser i vårt land. Det är endast åldersklasserna 20–25 år och 70–75 år som har något lägre röstningsbenägenhet än andra åldersgrupper.²⁴ I de tre andra länderna är sambandet mellan ålder och valdeltagande i stort sett detsamma.

8. Det politiska deltagandet inom olika social-ekonomiska grupper

I flera undersökningar har påvisats, att det föreligger ett positivt samband mellan en persons social-ekonomiska ställning och politiskt deltagande. Personer med hög utbildning, hög inkomst och med "högstatusyrken" deltar i större utsträckning i politisk verksamhet än personer

med låg utbildning, låg inkomst och "lågstatusyrken".²⁵

Vi menar emellertid, att detta samband mellan social status och politiskt deltagande är olika i olika politiska system bl a beroende på karaktären av den socialekonomiska och politiska stratifieringen. *Vårt antagande är, att sambandet*

Tabell 4

Utbildning och politiskt deltagande i fyra länder

Procentuell andel av de röstberättigade i nedanstående grupper som har "hög" och "låg" politisk aktivitet*

	Utbildningsnivå	
	Låg utbildning	Hög utbildning
<i>Sverige</i>		
"hög politisk aktivitet"	29 %	31 %
"låg politisk aktivitet"	21 %	17 %
Antal intervjupersoner	(N=1985)	(N=586)
<i>USA</i>		
"hög politisk aktivitet"	23 %	47 %
"låg politisk aktivitet"	40 %	23 %
Antal intervjupersoner	(N=328)	(N=444)
<i>Storbritannien</i>		
"hög politisk aktivitet"	32 %	46 %
"låg politisk aktivitet"	13 %	13 %
Antal intervjupersoner	(N=563)	(N=275)
<i>Västtyskland</i>		
"hög politisk aktivitet"	21 %	31 %
"låg politisk aktivitet"	7 %	10 %
Antal intervjupersoner	(N=697)	(N=120)

* I gruppen "hög" politisk aktivitet ingår här *liksom i alla de följande tabellerna* de personer som deltagit i samtliga av tre val och därutöver är aktiv på något av de aktivitetsområden som presenterats i tabell 1 och 2. I gruppen "låg" politisk aktivitet ingår de personer som deltagit i färre än 3 av 3 val.

mellan social status och politiskt deltagande är starkare i USA än i de tre europeiska länderna.

Den nära anknytningen mellan den fackliga och politiska arbetarrörelsen i Sverige, Storbritannien och Västtyskland bör spela stor roll för att mobilisera arbetare i politisk verksamhet. De partiintegrerade fackliga organisationerna bör befrämja den politiska aktiviteten bland de lägre socialgrupperna.

I USA finns allmänt sett mindre av ideologiska och socialekonomiskt betingade skiljelinjer mellan partierna. De lägre socialgrupperna har inte utvecklat motsvarande partiintegrerade organisationer som i de tre europeiska länderna. I USA är det vidare främst personer med hög social status som är medlemmar i organisationer. Därmed blir det i första hand de som kommer att aktiveras i politiken via organisationerna. Lipset har fört fram detta resonemang och han menar, att en förklaring till de amerikanska arbetarnas låga valdeltagande är, att de i så liten utsträckning är fackligt anslutna eller medlemmar i andra typer av organisationer.²⁶

I tabellerna 4 och 5 bekräftas vårt antagande, att sambandet mellan social status och politiskt deltagande är starkare i USA än i de tre europeiska länderna. I USA är personer med hög utbildning överrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet (dvs i kategorin "hög" politisk aktivitet). I kategorin "låg" politisk aktivitet (i denna kategori faller de som deltagit i färre än tre av tre val) är personer med låg utbildning kraftigt överrepresenterade. Så är inte fallet i de tre andra länderna. I Sverige, Storbritannien och Västtyskland är vidare personer med låg utbildning inte alls så underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet som motsvarande grupp i USA. I vårt land föreligger en helt obetydlig skillnad mellan de två utbildningsgrupperna i kategorin "hög" politisk aktivitet (29 resp 31 procent).

När vi studerat sambanden mellan politiskt deltagande och statusvariablerna yrke och inkomst är sambandsmönstret detsamma. I USA är dessa samband betydligt starkare än i de tre andra länderna. (Se korrelationskoefficienterna i tabell 5.)

Det är också värt att uppmärksamma, att deltagandet i de politiska aktiviteter, som vi kunnat undersöka, *inte* är skevt fördelade mellan olika social-ekonomiska grupper i vårt land. Detta är intressant mot bakgrunden av att Sten Johansson vid mätningen av det svenska folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen fann, att social-

Tabell 5

Sambandet mellan organisationsmedlemskap, social status och politiskt deltagande i fyra länder.
Partialkorrelationer

Social status mot politiskt deltagande	Kontroll	Sverige	USA	Storbritannien	Västtyskland
Utbildning	Ingen	.048	.246	.126	.035
Socialklass (yrke)	Ingen	-.038	.214	.044	-.004
Organisationsmedlemskap mot politiskt deltagande	Ingen	.239	.317	.288	.314
Organisationsmedlemskap mot social status					
Utbildning	Ingen	.047	.158	.164	.106
Yrke	Ingen	.090	.166	.088	.004
Politiskt deltagande mot social status					
Utbildning	Org.medl.	.038	.208	.083	-.018
Socialklass (yrke)	Org.medl.	.029	.173	.018	-.006
Politiskt deltagande mot organisationsmedlemskap					
	Utbildning	.236	.290	.273	.313
	Socialklass (yrke)	.238	.291	.286	.314

grupp 3 var betydligt mindre aktiv än socialgrupp 1 på olika politiska aktivitetsområden (medlemskap i politiska och fackliga organisationer, personlig kontakt med personer i ansvarig ställning m fl områden).²⁷

Några motsvarande stora skillnader mellan olika socialgruppers politiska aktivitet har vi inte funnit på de politiska aktivitetsområden vi kunnat studera. En "grov" uppdelning av de intervjuade på arbetarklass och medelklass visar, att något över 60 procent av dem som besökt valmötten tillhör arbetarklassen. Medlemskap i politiska partier respektive i organisationer som skulle kunna göra något för att påverka ett lagförslag i riksdagen är ungefär lika frevent i olika socialklasser. När det gäller aktivitet i politiska partier och i politiska diskussioner så är däremot personer som tillhör arbetarklassen något underrepresenterade (ungefär 40 procent av de som deltar i dessa två aktivitetsformer).

Våra resultat stämmer således inte med Sten Johanssons. Detta är intressant därför att det fäster uppmärksamheten på att man kan komma till olika resultat om olika socialgruppers delta-

gande i den politiska beslutsprocessen beroende på vad man innefattar i begreppet politisk aktivitet. Sten Johanssons slutsatser om de politiska resursernas sneda fördelning mellan olika socialgrupper samt om den politiska fattigdomens omfattning i vårt land baseras således på en godtyckligt vald definition av vad som skall innefattas i "deltagande i den politiska beslutsprocessen". Med andra mått på politiskt deltagande blir resultaten helt andra.

9. Organisationsmedlemskap och politiskt deltagande

Våra data visar således, att samvariationen mellan social status och politiskt deltagande är obetydlig i Sverige, Storbritannien och Västtyskland. Detta samband är däremot förhållandevis starkt i USA.

Vi har tidigare antagit, att frånvaron av partiintegrerade organisationer i USA liksom organisationernas medelklasskaraktär kan spela en roll för de lägre socialgruppernas låga politiska deltagande i detta land. Vi skall nu se om våra data ger stöd för dessa antaganden.

I tabell 6 redovisas sambandet mellan organisationsmedlemskap och politiskt deltagande. Här framgår klart, att medlemskap och aktivitet i

organisationer är av stor betydelse för rekryteringen av de politiskt aktiva i ett politiskt system. Med ökad involvering i frivilliga organisa-

Tabell 6

Organisationsmedlemskap och politiskt deltagande i fyra länder

Procentuell andel av de röstberättigade med "hög" och "låg" politisk aktivitet inom nedanstående grupper*

	Ej med i organisationer	Med i organisationer	Aktiv i organisationer
<i>Sverige</i>			
"hög politisk aktivitet"	19 %	41 %	48 %
"låg politisk aktivitet"	22 %	17 %	12 %
Antal intervjupersoner	(N=1358)	(N=1213)	(N=472)
Procentuell andel av de intervjuade inom resp kategori	55 %	45 %	16 %
<i>USA</i>			
"hög politisk aktivitet"	17 %	51 %	62 %
"låg politisk aktivitet"	40 %	21 %	19 %
Antal intervjupersoner	(N=321)	(N=450)	(N=213)
Procentuell andel av de intervjuade inom resp kategori	43 %	57 %	14 %
<i>Storbritannien</i>			
"hög politisk aktivitet"	20 %	53 %	64 %
"låg politisk aktivitet"	15 %	11 %	8 %
Antal intervjupersoner	(N=437)	(N=396)	(N=122)
Procentuell andel av de intervjuade inom resp kategori	52 %	48 %	22 %
<i>Västtyskland</i>			
"hög politisk aktivitet"	9 %	39 %	58 %
"låg politisk aktivitet"	8 %	8 %	-(3)
Antal intervjupersoner	(N=474)	(N=376)	(N=55)
Procentuell andel av de intervjuade inom resp kategori	56 %	44 %	7 %

* I gruppen "hög politisk aktivitet" ingår de som deltagit i samtliga av tre val och därutöver är aktiv på något av de aktivitetsområden som presenterats i tabell 1 och 2. I gruppen "låg politisk aktivitet" ingår de som deltagit i färre än tre av tre val.

Tabell 7

Organisationernas sociala bas i fyra länder. Utbildningsnivå

Procentuell andel inom resp organisationskategori fördelade på olika utbildningsnivåer

	Ej med i organisation			Med i organisation			Aktiv i organisation		
	"låg utb"	"hög utb"	Totalt	"låg utb"	"hög utb"	Totalt	"låg utb"	"hög utb"	Totalt
<i>Sverige</i>	72 %	28 %	100 % (N=1551)	60 %	40 %	100 % (N=1392)	65 %	35 %	100 % (N=523)
<i>USA</i>	43 %	57 %	100 % (N=412)	12 %	88 %	100 % (N=556)	18 %	82 %	100 % (N=253)
<i>Storbritannien</i>	69 %	31 %	100 % (N=504)	45 %	55 %	100 % (N=554)	40 %	60 %	100 % (N=130)
<i>Västtyskland</i>	69 %	31 %	100 % (N=530)	69 %	31 %	100 % (N=419)	60 %	40 %	100 % (N=65)

tioner ökar sannolikheten att en person deltar i politisk verksamhet. Av korrelationskoefficienterna i tabell 5 framgår, att detta samband är starkt i samtliga de fyra länderna. Det innebär, att de personer som är aktiva i organisationer är starkt företrädda i det politiskt aktiva skiktet i respektive land.

När vi undersökt organisationernas sociala bas i de fyra länderna, så framgår i linje med vårt antagande – att de är av mer medelklasskaraktär i USA än i de tre europeiska länderna. Detta framgår av tabell 7.

I Sverige, Storbritannien och Västtyskland är andelen med låg utbildning 60, 45, respektive 69 procent av de som är medlemmar i organisationer. I USA är denna andel 12 procent. I Sverige har 65 procent av de som är aktiva i organisationer låg formell utbildning. I USA är denna andel 18 procent. När vi fördelar medlemmar/aktiva i organisationer efter statusvariabeln yrke blir mönstret detsamma (sambandet mellan social status och organisationsmedlemskap finns redovisade i form av korrelationskoefficienter i tabell 5.)

Vi kan sammanfattningsvis konstatera, att medlemskap i sekundärgrupper spelar stor roll för att befrämja det politiska deltagandet. Detta gäller i samtliga de fyra länderna. Men medlemskap/aktivitet i organisationer betyder särskilt mycket för de lägre socialgrupperna i Sverige,

Storbritannien och Västtyskland *helt enkelt därför att dessa grupper utgör en stor andel av de som är verksamma i organisationer.* I USA finns också ett väl utvecklat organisationsliv liksom stora och mäktiga intresseorganisationer med politiskt inflytande. I dessa organisationer utgör emellertid de lägre socialgrupperna en minoritet. Därmed får organisationerna i USA inte samma betydelse som i de tre europeiska länderna för att mobilisera lågstatus-grupper i politisk verksamhet.

Våra data indikerar också ett annat förhållande, som kan förklara varför organisationsmedlemskap kan ha större betydelse i Sverige än i USA, för de lägre socialgruppernas politiska deltagande. I tabell 8 redovisas sambanden mellan social status och politiskt deltagande för de som är medlemmar/aktiva i organisationer. Här framgår, att i Sverige deltar de personer som är medlemmar/aktiva i organisationer och som har låg utbildning i politiska aktiviteter i större omfattning än medlemmar/aktiva som har en högre formell utbildning. I USA är förhållandet det motsatta. Här har personer med hög utbildning vilka är medlemmar/aktiva i organisationer ett mer omfattande politiskt deltagande än motsvarande grupp med en lägre formell utbildningsnivå. När vi undersöker sambandet mellan social status och politiskt deltagande för dem som är verksamma i organisationer och använder yrke som statusmått finner vi samma mönster.

Tabell 8

Organisationsaktivitet, utbildning och politiskt deltagande i två länder

Procentuell andel av de röstberättigade inom nedanstående grupper som har "hög" resp "låg" politisk aktivitet

	Medlem i organisation		Aktiv i organisation	
	"låg utbildning"	"hög utbildning"	"låg utbildning"	"hög utbildning"
<i>Sverige</i>				
"hög politisk aktivitet"	43 % (388)	37 % (116)	50 % (162)	43 % (65)
"låg politisk aktivitet"	16 % (144)	18 % (52)	12 % (43)	9 % (13)
<i>USA</i>				
"hög politisk aktivitet"	38 % (55)	60 % (173)	52 % (26)	66 % (107)
"låg politisk aktivitet"	28 % (44)	10 % (31)	26 % (13)	17 % (29)

10. Organisationernas partipolitiska anknäytning och politiskt deltagande

Medlemskap i organisationer kompenserar det handikapp låg social status utgör för politiskt deltagande. Detta gäller i alla de fyra länderna. Vi har också funnit, att organisationerna i USA i första hand är medelklassorganisationer och därtill främst verkar politiskt mobiliserande för de medlemmar som har hög social status. Dessa två förhållanden kan vara bidragande orsaker till att organisationerna i USA inte kommer att betyda så mycket som organisationerna i de tre europeiska länderna för att befrämja de lägre socialgruppernas politiska aktivitet.

Vi har också antagit, att den nära anknäytningen mellan den politiska och fackliga arbetarrörelsen i de tre europeiska länderna har betydelse för att aktivera arbetarna i politiken. I USA finns inte motsvarande partiintegrerade organisationer. Detta skulle också kunna vara en förklaring till att de lägre socialgrupperna är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet i USA medan så inte är fallet i samma utsträckning i de tre europeiska länderna.

I linje med detta resonemang ligger då, att medlemskap i arbetarfackföreningar bör befrämja det politiska deltagandet i större utsträckning i de tre europeiska länderna än i USA. Våra data visar att så också är fallet. (Tabellerna redovisas ej här). Av de personer som är aktiva i arbetarfackföreningar (LO) i Sverige har 62 procent "hög politisk aktivitet", dvs deltar regelbundet i politiska val och deltar därtill i någon annan politisk aktivitet. Motsvarande andel för personer

som är aktiva i andra organisationer är 33 procent. I Storbritannien och Västtyskland faller 61 resp 55 procent av de som är aktiva i arbetarfackföreningar i gruppen med "hög politisk aktivitet". Motsvarande andel för de som är aktiva i andra organisationer är 48 resp 34 procent. I USA är förhållandet det motsatta. Aktivitet i icke-arbetarfackföreningar befrämjar den politiska aktiviteten i större utsträckning (52 procent har "hög politisk aktivitet") än aktivitet i arbetarfackföreningar (37 procent har "hög politisk aktivitet").

Det är således inte enbart organisationernas socioekonomiska struktur som spelar roll för det politiska deltagandet inom olika sociala strata. *Karaktern av organisationernas verksamhet och i vilken utsträckning de är förankrade i det politiska systemets partistruktur har också stor betydelse för i vilken utsträckning de tjänar som mobiliseringskanaler för politiskt deltagande.*

11. Organisationsmedlemskap, partiidentifikation och politiskt deltagande

Hur kommer det sig att medlemskap i arbetarfackföreningar spelar denna politiskt aktiverande roll i Sverige, Storbritannien och Västtyskland? *Vårt antagande är, att de väljare som är medlemmar i organisationer, vilka har en nära anknäytning till ett politiskt parti, utvecklar en stark partiidentifikation. Denna känslomässiga anknäytning till ett politiskt parti som utvecklas inom dessa organisationers ram befrämjar sedan det politiska deltagandet.* Innan vi går in på

att pröva detta antagande skall vi belysa partiidentifikationens roll för politiskt deltagande.

Begreppet partiidentifikation har i en rad undersökningar använts för att beteckna väljarnas affektiva orientering i förhållande till ett politiskt parti. Individens känsla av anslutning till något politiskt parti (partiidentifikation) har framstått som en grundläggande psykologisk-politisk attityd för väljarnas politiska orientering och beteende. I USA har Campbell m fl påvisat, att såväl styrkan som riktningen i väljarnas känslomässiga engagemang för ett politiskt parti utgör en central kausal variabel vid förklaringen av det individuella väljarbeteendet. - "Evidently no single datum can tell us more about the attitude and behavior of the individual as presidential elector than his location on a dimension of psychological identification extending between the two great parties".²⁸

Att partiidentifikation spelar denna roll för de svenska väljarna har Bo Särilvik påvisat i flera studier.²⁹ De väljare som har en stark känsla av tillhörighet till ett politiskt parti har en större röstningsbenägenhet och ett starkare intresse för politisk verksamhet än de väljare, som har en svagare känsla av partitillhörighet. Benägenheten att delta i politisk verksamhet är generellt sett störst på den politiska vänster-högerskalans ytterflankar och lägst i "mitten". Väljare med stark partiidentifikation uppfattar också politiken i ett mer partiorienterat perspektiv än väljare som endast känner en svag anslutning till något politiskt parti. Väljarnas attityder till partierna färgar således av sig på attityderna till politikens innehåll.³⁰

I tabell 9 redovisas sambandet mellan styrkan i partiidentifikationen och valdeltagandefrekvens i fyra länder.

Tabell 9

Partiidentifikation och valdeltagande i fyra länder

Procentsiffrorna anger den andel av resp. kategori partiidentifierade som röstat i samtliga av tre val.

	PARTIIDENTIFIKATION		
	Stark partiidentifikation	Svag partiidentifikation	Ingen partiidentifikation
<i>Sverige</i>			
Procentuell andel av resp kategori som röstat i samtliga av tre val (Totalt 80 %)	86 % (904)	77 % (1046)	66 % (112)
<i>USA</i>			
Procentuell andel av resp kategori som röstat i samtliga av tre val (Totalt 62 %)	71 % (353)	59 % (93)	26 % (31)
<i>Storbritannien</i>			
Procentuell andel av resp kategori som röstat i samtliga av tre val (Totalt 81 %)	89 % (468)	78 % (178)	34 % (30)
<i>Västtyskland</i>			
Procentuell andel av resp kategori som röstat i samtliga av tre val (Totalt 63 %)	88 % (206)	78 % (241)	26 % (73)

Sambandet mellan partiidentifikation och politiskt deltagande är (uttryckta i produktmomentkorrelationer, r) i Sverige: .250, i USA: .273, i Storbritannien: .370, i Västtyskland: .459.

Här framträder det förväntade sambandet mellan styrkan i partiidentifikationen och röstningsbenägenheten. I de fyra länderna har de väljare som har en stark känsla av tillhörighet till ett politiskt parti en högre valdeltagandefrekvens än de som har en svagare. Dessa har i sin tur en större röstningsbenägenhet än de väljare som inte har någon känslomässig anknytning till något parti. I Sverige är sambandet mellan partiidentifikation och politiskt deltagande svagare än i de tre andra länderna. Det bör dock observeras, att den 20-procentiga skillnaden i valdeltagandefrekvens mellan de starkt partiidentifierade och de som inte har någon sådan identifikation framstår som ganska stor mot bakgrunden av den totalt sett höga valdeltagandenivån i vårt land.

I enlighet med vårt antagande, att partiintegrerade organisationer utvecklar en stark partiidentifikation bland sina medlemmar, vilket i sin tur befrämjar det politiska deltagandet, så bör vi finna följande:

De väljare som är medlemmar/aktiva i organisationer som har en nära anknytning till ett politiskt parti är starkt partiidentifierade i större ut-

sträckning än de väljare som är medlemmar i andra, mer partineutrala, organisationer. Vi bör således finna, att medlemskap/aktivitet i arbetarfackföreningar (och jordbruksorganisationer i Sverige) i Storbritannien, Sverige och Västtyskland ger upphov till en starkare partiidentifikation bland medlemmarna än medlemskap/aktivitet i andra, icke partiintegrerade, organisationer. För USA:s del - med den svagare anknytningen mellan partier och organisationer - förväntar vi oss motsvarande små skillnader.

Av tabell 10 framgår, att dessa antaganden i stort sett visar sig hålla. I Sverige ökar andelen med stark partiidentifikation med ökad organisationsinvolvering men detta gäller i första hand för de väljare som är medlemmar i arbetarnas och jordbrukarnas fackliga organisationer. Framförallt tycks medlemskap och aktivitet i jordbrukarnas organisationer betyda mycket i vårt land för att befästa en stark partiidentifikation. I Västtyskland är mönstret detsamma som i Sverige. De väljare som är medlemmar och aktiva i arbetarfackföreningar ligger betydligt över genomsnittet för andelen med stark partiidenti-

Tabell 10

Organisationsmedlemskap och partiidentifikation i fyra länder

Procentuell andel med stark partiidentifikation bland olika organisationers medlemmar

	Ej med i organisation	Medl. i organisation	Medl. i arbetarfackf.	Medl. i jordbruksorg.	Aktiv i arbetarfackf.	Aktiv i jordbruksorg.	Aktiv i övr. org.
<i>Sverige</i>							
Andel med stark PI (tot 39 %)	36 % (540)	44 % (581)	50 % (365)	50 % (48)	60 % (35)	71 % (22)	32 %
<i>USA</i>							
Andel med stark PI (tot 58 %)	58 % (239)	62 % (351)	59 % (61)		61 % (21)		68 % (145)
<i>Storbritannien</i>							
Andel med stark PI (tot 60 %)	57 % (289)	63 % (286)	62 % (118)		73 % (32)		63 % (43)
<i>Västtyskland</i>							
Andel med stark PI (tot 28 %)	24 % (129)	34 % (141)	44 % (56)		62 % (28)		33 % (16)

kation. I Storbritannien är detta inte så markerat och det är endast de aktiva medlemmarna i arbetarfackföreningar som i förhållandevis stor utsträckning är starkt partiidentifierade. Det bör också noteras, att i Storbritannien (till skillnad från Sverige och Västtyskland) är de väljare, som är medlemmar och aktiva i företagarorganisationer, starkt partiidentifierade i större utsträckning än motsvarande grupper i arbetarfackföreningar.

I USA slutligen ligger resultatet i linje med vårt antagande på så sätt, att medlemskap och aktivitet i arbetarfackföreningar befäster ej någon stark partiidentifikation i större utsträckning än medlemskap/aktivitet i andra typer av organisationer. I själva verket är andelen starkt partiidentifierade störst bland medlemmarna i de organisationer som har "högstatuskaraktär" ("business" och "professional").

Även om vi nu kunnat konstatera, att väljare som är med i organisationer som har en nära anknytning till ett politiskt parti i särskilt stor utsträckning utvecklar en stark partiidentifikation så återstår att påvisa, att de väljare som är medlemmar/aktiva i dessa organisationer deltar i politisk verksamhet i större utsträckning än de väljare som också har stark partiidentifikation men som är medlemmar/aktiva i mer partineutrala organisationer.

Av tabell 11 framgår, att det i stort sett förhåller sig på detta sätt. Stark partiidentifikation befrämjar överlag det politiska deltagandet men en stark partiidentifikation spelar särskilt stor roll för att mobilisera de väljare som är medlemmar i partianknutna organisationer i sådan politisk verksamhet, som innebär regelbundet valdeltagande och politisk aktivitet därutöver. Som framgår av tabell 11 så gäller detta särskilt i Sverige och i Västtyskland. I vårt land har framförallt väljare med stark partiidentifikation och som är medlemmar/aktiva i jordbrukets organisationer en mycket hög politisk aktivitet (dvs röstar regelbundet och deltar därutöver i olika manifesterade politiska aktiviteter). I Västtyskland utvecklar medlemskap i arbetarfackföreningar en stark partiidentifikation och denna befrämjar sedan dessa medlemmars politiska aktivitet i särskilt stor utsträckning. I Storbritannien är detta förhållande inte så framträdande.

Resultaten från USA visar - helt i överensstämmelse med våra antaganden - att de väljare som har en stark partiidentifikation och som är medlemmar i arbetarfackföreningar har en lägre politisk aktivitet än de väljares om har en stark

partiidentifikation och som är medlemmar i andra typer av organisationer.

Det återstår till sist att redovisa vilka partier det är, som kanaliserar det politiska deltagandet bland de starkt partiidentifierade medlemmarna i de partianknutna organisationerna. Vi bör självfallet finna, att de väljare som är medlemmar och aktiva i organisationer som står ett visst parti nära också röstar på detta parti. I Sverige röstar något över 90 procent av de starkt partiidentifierade som är medlemmar i arbetarfackföreningar på de socialistiska partierna. Av de starkt partiidentifierade medlemmarna i jordbrukets organisationer röstar 80 procent på Centerpartiet. I Storbritannien röstar emellertid endast 65 procent av de starkt partiidentifierade som är medlemmar i arbetarfackföreningar på Labour.

I Västtyskland röstar 75 procent av de starkt partiidentifierade som är medlemmar i arbetarfackföreningar på det socialdemokratiska partiet. I USA visar sig den svaga anknytningen mellan fackföreningsrörelsen och det Demokratiska partiet i, att endast 61 procent av de starkt partiidentifierade medlemmarna i arbetarfackföreningar röstar på detta parti.

12. Partiernas betydelse för politiskt deltagande

Partierna är objekt till vilka väljarna utvecklar en starkare eller svagare känsla av psykologisk anknytning. I denna mening fyller de en viktig funktion för att mobilisera väljarna i politisk verksamhet.

Våra resultat från Sverige visar, att det Socialdemokratiska partiets förankring i den fackliga arbetarrörelsen, liksom Centerpartiets starka anknytning till jordbrukarnas organisationer, sannolikt har stor betydelse för att befrämja arbetarnas och jordbrukarnas politiska deltagande. För denna uppfattning talar, att de politiskt aktiva inom dessa två partier i första hand utgörs av personer som tillhör arbetarklassen resp är jordbrukare. Det visar sig också, att medlemmarna i dessa två partiintegrerade organisationer i särskilt stor utsträckning är starkt partiidentifierade. De partiintegrerade organisationerna utvecklar en stark partiidentifikation bland sina medlemmar. Denna känslomässiga anknytning till ett visst politiskt parti som utvecklas inom dessa organisationer befrämjar sedan politiskt deltagande.

I boken "Participation in America" ställer författarna Verba och Nie frågan: "Why should class, in its relationship to American politics,

Tabell 11

Organisationsmedlemskap, partiidentifikation och politiskt deltagande

Procentuell andel bland starkt partiidentifierade medlemmar/icke medlemmar i olika organisationer som *deltar regelbundet i val och har "hög politisk aktivitet"*

	Ej med i organisationer	Medl. i arbetarfackf.	Medl. i övriga org.	Medl. i jordbruksorg.
<i>Sverige</i>				
Deltagit i samtliga av tre val (tot 80 %)	83 % (425)	86 % (294)	79 % (111)	98 % (46)
Andel med "hög politisk aktivitet" (tot 29 %)	28 % (145)	52 % (177)	45 % (64)	89 % (41)
<i>USA</i>				
Deltagit samtliga av tre val (tot 62 %)	60 % (119)	80 % (43)	80 % (172)	*
Andel med "hög politisk aktivitet" (tot 36 %)	18 % (36)	44 % (24)	51 % (131)	*
<i>Storbritannien</i>				
Deltagit i samtliga av tre val (tot 81 %)	88 % (225)	93 % (97)	96 % (126)	*
Andel med "hög politisk aktivitet" (tot 35 %)	29 % (76)	68 % (71)	59 % (77)	*
<i>Västtyskland</i>				
Deltagit i samtliga av tre val (tot 63 %)	89 % (107)	90 % (41)	90 % (46)	*
Andel med "hög politisk kvalitet" (tot 23 %)	18 % (20)	70 % (32)	45 % (23)	*

appear at once so weak and so strong?" Vi menar, att den föregående redovisningen delvis utgör ett svar på frågan. Och våra resultat ligger också helt i linje med författarnas antaganden om varför social status spelar större roll för det politiska deltagandet i USA än i andra länder. "The answer may be that it is just the absence of an explicit class basis of politics in an institutional or an ideational sense that explains the close relationship in the behavioral sense. If there were more class-based ideologies, more explicit

class-based appeal by political parties, the participation disparity between upper- and lower-status citizens would very likely be less. More generally, the absence of institutions and ideas associated with social status makes, paradoxically, such status a more potent force in American politics".³¹

Vi menar, att det svaga samband som finns i vårt land mellan social status och politiskt deltagande i stor utsträckning torde kunna tillskrivas det förhållandet, att det Socialdemokratiska

partiet och Centerpartiet, via de fackliga arbetar- och jordbrukarorganisationerna, kan mobilisera arbetarna och jordbrukarna i politisk verksamhet.

13. Politiskt deltagande och attityder till politiken

Det finns flera orsaker till att många medborgare ej deltar i politisk verksamhet. En orsak kan vara, att de saknar de politiska resurser som hög social status och organisationsmedlemskap utgör för politiskt deltagande. En annan orsak kan vara, att de inte är intresserade av vad som händer och sker i politiken eller också saknar de den politiska kompetens som behövs för att delta i den politiska processen. En svag känsla av politisk kompetens kan t ex innebära, att man har en svag tilltro till den egna förmågan att förstå det politiska skeendet och /eller en låg värdering av den egna förmågan att påverka politikens innehåll.

Sådana här attityder till politiken har betydelse för i vilken utsträckning en person tar aktiv del i politisk verksamhet. Detta har påvisats i en rad undersökningar. Sambandet, högre social status - högre politiskt deltagande har t ex förklarats av att det i första hand är personer med hög social status som har de politiska attityder som verkar participationsbefrämjande.³²

I det följande skall vi kortfattat belysa tre frågeställningar:

- Vilka attityder till den politiska processen befrämjar det politiska deltagandet?
- Vilka inbördes samband finns mellan dessa politiska attityder?
- Vilka befolkningsgrupper omfattar i första hand de politiska attityder som utgör motivation för politiskt deltagande?

Beträffande de två förstnämnda frågeställningarna, kan de belysas med hjälp av de sambandsvärden som finns i tabell 12. Här redovisas sambanden mellan de participationsvariabler vi haft möjlighet att analysera. Dessa kan grupperas i tre kategorier. Vi har dels *politiskt deltagande*, som är den centrala beroende variabeln och som tidigare använts i analysen (valdeltagande och manifest politisk aktivitet). Så har vi tre participationsmått; självuppskattat politiskt intresse, massmediaexposition och politisk diskussionsaktivitet, som vi betecknar *allmänt politiskt intresse*. I den tredje participationskategorin faller de mått som vi betecknar *politisk kompetens*. Detta begrepp ansluter sig nära till de politiska attityder som Campbell och hans med-

hjälpare kallat "sense of political efficacy". Den attityd vi vill komma åt avser en persons värdering av den egna förmågan att förstå det politiska skeendet och hans tilltro till den egna förmågan att påverka politikens innehåll.

Korrelationskoefficienterna (Pearsons r) i tabell 12 visar, att den politiska participationen är ett konsistent begrepp i den meningen att de olika participationsvariablerna är interkorrelerade. Med ökat politiskt engagemang i form av ett allmänt politiskt intresse och en känsla av politisk kompetens ökar det politiska deltagandet. De personer som är intresserade av politik deltar också i stor utsträckning i politiska kommunikationsaktiviteter (politisk diskussion och massmediaexposition). De som har en stark känsla av politisk kompetens deltar också i den politiska kommunikationsprocessen. Dessa allmänna sambandsmönster gäller i alla de fyra länderna.

Det finns också andra komparativa mönster i tabell 12 som vi vill fästa uppmärksamheten på. I de olika länderna är variabeln "självuppskattat politiskt intresse" starkast korrelerad med politiskt deltagande.* Detta samband är starkt, i USA mycket starkt (.412). Av intresse att notera är också, att de variabler som utgör indikatorer på medborgarnas deltagande i den politiska kommunikationsprocessen (självuppskattat politiskt intresse, politisk diskussionsaktivitet, massmediaexposition) har ett starkare samband med politiskt deltagande än de variabler som utgör indikatorer på medborgarnas värdering av det politiska systemet (dvs de politiska kompetensvariablerna). Detta mönster finns i alla de fyra länderna och det bör observeras, att dessa skillnader med avseende på sambandens styrka i många fall är förhållandevis stora.

Ett annat mer generellt mönster som framträder i tabell 12 är, att de variabler som faller inom kategorin "allmänt politiskt intresse" är något starkare inbördes korrelerade än de variabler som faller inom kategorin "politisk kompetens". Observera t ex det starka sambandet mellan variablerna politiskt intresse och massmediaexposition i alla de fyra länderna. De starka interkorrelationerna mellan indikatorerna på "allmänt politiskt intresse" antyder således, att dessa variabler mäter samma sak, dvs de speglar samma attityddimension i medborgarnas politiska orientering. När det gäller de inbördes samban-

* Vi bortser härifrån variabeln partiidentifikation som behandlats tidigare (avsnitt 11).

Tabell 12

Sambanden mellan olika participationsvariabler i fyra länder

Sverige	Produktmomentkorrelationer (r) med:						
	2	3	4	5	6	7	8
(1) Politiskt deltagande	.268	.260	.177	.164	.118	.135	.250
(2) Politiskt intresse		.369	.529	.337	.230	.235	.221
(3) Politisk diskussionsaktivitet			.287	.245	.151	.195	.124
(4) Massmediaexposition				.234	.121	.137	.173
(5) Politisk kompetens 1 "Misstror den egna förmågan att förstå politiken"					.269	.240	.033
(6) Politisk kompetens 2 "Misstror det politiska systemet"						.173	.115
(7) Politisk kompetens 3 "Subjektiv känsla av politiskt inflytande"							.033
(8) Partiidentifikation							
<hr/>							
USA	Produktmomentkorrelationer (r) med:						
	2	3	4	5	6	7	8
(1) Politiskt deltagande	.412	.324	.407	.125	.264	.290	.273
(2) Politiskt intresse		.427	.750	.152	.260	.295	.081
(3) Politisk diskussionsaktivitet			.427	.121	.248	.304	.047
(4) Massmediaexposition				.188	.274	.342	.064
(5) Politisk kompetens 1 "Misstror den egna förmågan att förstå politiken"					.265	.192	.048
(6) Politisk kompetens 2 "Misstror det politiska systemet"						.310	-.015
(7) Politisk kompetens 3 "Subjektiv känsla av politiskt inflytande"							.099
(8) Partiidentifikation							

<i>Storbritannien</i>	Produktmomentkorrelationer (r) med:						
	2	3	4	5	6	7	8
(1) Politiskt deltagande	.303	.222	.273	.095	.131	.098	.370
(2) Politiskt intresse		.484	.815	.240	.228	.204	.240
(3) Politisk diskussionsaktivitet			.468	.220	.204	.200	.147
(4) Massmediaexposition				.221	.217	.272	.221
(5) Politisk kompetens 1 "Misstror den egna förmågan att förstå politiken"					.224	.095	.080
(6) Politisk kompetens 2 "Misstror det politiska systemet"						.131	.029
(7) Politisk kompetens 3 "Subjektiv känsla av politiskt inflytande"							.067
(8) Partiidentifikation							

<i>Västtyskland</i>	Produktmomentkorrelationer (r) med:						
	2	3	4	5	6	7	8
(1) Politiskt deltagande	.315	.319	.305	.111	.116	.193	.459
(2) Politiskt intresse		.558	.834	.251	.262	.262	.283
(3) Politisk diskussionsaktivitet			.527	.208	.290	.264	.351
(4) Massmediaexposition				.236	.254	.254	.281
(5) Politisk kompetens 1 "Misstror den egna förmågan att förstå politiken"					.187	.131	.019
(6) Politisk kompetens 2 "Misstror det politiska systemet"						.182	.084
(7) Politisk kompetens 3 "Subjektiv känsla av politiskt inflytande"							.099
(8) Partiidentifikation							

den mellan de olika politiska kompetensvariablerna så är dessa inte så starka. Detta innebär, att de sannolikt inte mäter samma sak, utan speglar olika sidor av medborgarnas attityder till den politiska processen. En dimensionsanalys skulle ge oss mer information om de olika participationsvariablernas inbördes relationer och om den politiska participationens olika dimensioner. Denna analys ligger dock inte inom ramen för denna undersökning.

14. Politiska attityder inom olika befolkningsgrupper

Vi har funnit, att ett allmänt politiskt intresse och en känsla av politisk kompetens betyder en hel del för motivationen att rösta och delta i andra former av manifesta politiska aktiviteter. Det innebär med andra ord, att de personer som inte har dessa politiska attityder, de saknar motivationsmässiga politiska resurser, som sannolikt behövs för ett mer omfattande politiskt deltagande.

Vilka medborgare har då mer eller mindre av dessa former av politiska resurser? I det föregående kapitlet fann vi, att personer med hög social status och de som är medlemmar/aktiva i organisationer har en hög deltagandenivå. Vi fann också, att kvinnor och yngre väljare är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet i de fyra länderna. Dessa skillnader mellan olika gruppers politiska deltagande förklaras vanligtvis utifrån de variationer som föreligger med avseende på den attitydmässiga stratifieringen bland medborgarna. - Personer med hög social status deltar i stor utsträckning i manifesta politiska aktiviteter därför att de har participationsbefrämjande politiska attityder. Kvinnor omfattar inte dessa politiska attityder i samma utsträckning som män och därför kommer de också att ha ett lägre politiskt deltagande än männen.

I linje med denna "förklaringsmodell" bör vi finna, att de grupper som visat sig ha ett högt politiskt deltagande i de fyra länderna, de bör också ha ett starkt politiskt engagemang i form av politiskt intresse och politisk kompetens. Män bör således ha "högre" värden än kvinnor på våra politiska attitydvariabler och de unga väljarna bör ha "lägre" än medelålders. Så förhåller det sig också. (Tabellerna redovisas ej här.) När det gäller samvariation mellan ålder och de variabler som innefattas i begreppet politisk kompetens så är denna dock helt obetydlig.

I vilken utsträckning befrämjar medlemskap - och aktivitet - i organisationer det politiska en-

gagemanget? Våra data visar, att med ökad grad av involvering i frivilliga organisationer så ökar det politiska intresset och den politiska kompetensen. (Tabellerna redovisas ej här.) Detta är förhållandet i alla de fyra länderna. Den uppfattning som Lipset m fl hävdar, att organisationerna befrämjar det politiska deltagandet genom att de stimulerar medlemmarnas politiska intresse och politiska kommunikationsaktivitet, får stöd av våra resultat.

Vilka samband finns då mellan ett allmänt politiskt intresse/politisk kompetens och social status?

Våra data visar att sambanden mellan social status och dessa politiska attitydvariabler är positiva. Sambanden är ganska måttliga, men vår slutsats blir ändå den, att *i de fyra länderna är det i första hand personer med hög social status som har ett starkt allmänt politiskt intresse och en stark känsla av politisk kompetens.*

De här sambanden framstår som intressanta mot bakgrunden av våra tidigare resultat med avseende på sambanden mellan social status och politiskt deltagande i de fyra länderna. I USA finns ett ganska starkt sådant samband, i Storbritannien ett svagt. Däremot fann vi ingen samvariation mellan social status och politiskt deltagande i Sverige och i Västtyskland. Men det finns alltså ett positivt samband i dessa två länder mellan social status och politisk participation i form av allmänt politiskt intresse och politisk kompetens.

15. Sammanfattning

Vi har således funnit, att med ökad styrka i det politiska engagemanget ökar det politiska deltagandet. Våra resultat visar också, att de personer som i första hand omfattar de politiska attityder som verkar participationsbefrämjande är de, som har hög status.

Martinussen har undersökt den attitydmässiga politiska stratifieringen inom den norska valmanskåren och har kommit fram till ett liknande resultat. Hans slutsats är, att detta förhållande ytterligare bidrar till den systematiska skeva fördelningen av politiska resurser i Norge. Sambandet mellan social status och politiskt engagemang befäster ojämlikheten i medborgarnas politiska deltagande och med avseende på inflytandet i den politiska beslutsprocessen.³³

Lewin har också fört fram denna uppfattning: Om man vill maximera folkets deltagande i den politiska beslutsprocessen är det värdefullt att veta att den strategiska punkten för participationsökning är "effi-

cacy" (motsvarar begreppet politisk kompetens, vår anm). Och de medborgare som har hög "efficacy" visar sig vara medborgare med hög status. Statuspolariseringen i samhället skapar apati bland stora grupper. Alltså bör vi eftersträva en utjämning av inkomst, förmögenhet, utbildning etc om vi önskar främja participationen (utbildningen visar sig vara viktigast för "efficacy"), liksom vi genom ny beslutsteknik inom de nationella partierna och flera närdemokratiska participationscentra skall skola människorna i demokratiskt beslutsfattande. Enligt detta språkbruk är jämlikhet sålunda ej ett direkt demokratiskt mål utan ett indirekt. Vi får följande:
utjämning → "efficacy" → participation²⁴

Lewins och Martinussens uppfattningar får stöd i våra empiriska resultat i den meningen, att vi funnit ett samband mellan dels politisk engagemang och politiskt deltagande, dels mellan social status och politiskt engagemang. Detta kan också uttryckas så, att ökas medborgarnas allmänna politiska intresse och politiska kompetens, så ökar sannolikheten att ett mer omfattande politiskt deltagande kan komma till stånd.

Men vi har också funnit, att andra faktorer har betydelse för det politiska deltagandets omfattning. *Organisationerna – och framför allt de partiintegrerade – kan befrämja det politiska deltagandet. Inte minst kan dessa kompensera det handikapp låg social status utgör för politisk participation.*

Vi har också funnit ett samband mellan partiidentifikation och politiskt deltagande. Detta samband kan tolkas så, att de politiska partierna och den politiska eliten kan fylla viktiga funktioner när det gäller att mobilisera medborgarna i politisk verksamhet.

Våra resultat påvisar också ett annat förhållande som vi inte tidigare uttryckt explicit. *De personer som har låg social status och som inte är med i organisationer samt de som har låg social status och en svag partiidentifikation, är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet i alla de fyra länderna.* Hur skall dessa gruppers politiska inaktivitet brytas?

Vår värdering är den, att det mest avgörande för att bryta den politiska apatin och få till stånd en bred politisk participation är, att medborgarna får ökade möjligheter att påverka de beslut som rör deras egen livssituation. Det förhåller sig ju så, att vid de fåtal tillfällen då medborgarna upplever att de kan påverka de politiska, sociala och ekonomiska förhållandena, då är de aktiva. Vi har ett valdeltagande i de allmänna valen som är mycket högt. Det är vid valtillfällena ett visst politiskt inflytande kan utövas och i dessa situationer deltar också medborgarna i

stor utsträckning i den politiska beslutsprocessen.

Man kan naturligtvis ha en rad invändningar mot det värderande resongemang som förts fram här. Vi vill själva poängtera en viktig sådan. Vår värdering är, att en decentralisering av beslutsprocessen och en ökad inriktning på deltagande närdemokrati kan leda till ökad politisk participation. Men det kan också leda till att de grupper som redan har en hög politisk aktivitet på detta sätt blir ännu mer aktiva, medan de grupper som är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet inte aktiveras denna väg. Det är ju på det här sättet vi funnit, att det i stort sett fungerar i USA. Här är personer med hög social status överrepresenterade i den politiskt aktiva gruppen. Denna obalans mellan olika socialekonomiska gruppers politiska deltagandenivå förstärks av att vinsten av organisationernas participationsbefrämjande effekter i första hand tillfaller de högre socialgrupperna. *I Sverige gäller inte detta bl a därför att organisationernas sociala struktur är en annan och att de partiintegrerade organisationerna har participationsbefrämjande effekter för de lägre socialgrupperna.*

I den här undersökningen har vi funnit, att t ex kvinnor och unga väljare är underrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet i de fyra länderna. Men innebär detta också, att de här grupperna har ett mindre inflytande i den politiska beslutsprocessen än de grupper som är överrepresenterade i det politiskt aktiva skiktet? Man kan också fråga sig om det överhuvudtaget är nödvändigt med ett mer omfattande politiskt deltagande. Demokratins mål, att förverkliga medborgarnas vilja, skulle kanske kunna realiseras även om endast en liten grupp människor deltog i politisk verksamhet?

Vi anser inte detta men har velat resa dessa frågor för att understryka det självklara i att ett omfattande politiskt deltagande inte är någon garanti för att medborgarnas vilja förverkligas i ett representativt politiskt system. Det avgörande vid en värdering av den representativa demokratins funktionssätt är inte endast det politiska deltagandet omfattning. Den politiska elitens åsikts- och personrepresentativitet är minst lika viktig att ha kunskap om vid en sådan värdering.³⁵

Noter

¹ J.S. Mill, *On Liberty. The Subjection of Women etc.* (Oxford: University Press, 1966).

- ² L.W. Milbrath, *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* (Chicago: Rand McNally & Company, 1966). Milbrath ger i denna bok en sammanfattande översikt över de viktigaste resultaten från en mängd väljarstudier.
- ³ L. Lewin, *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori* (Stockholm: Almqvist och Wiksell, 1970) s. 20.
- ⁴ Denna hypotes brukar föra tillbaka till Tingstens studie *Political Behavior* 1937.
- ⁵ P. Bachrach, *The Theory of Democratic Elitism. A Critique*. s. 33. (Boston, 1967).
- ⁶ L. Lewin, *Folket och eliterna*, s. 18.
- ⁷ Nils Elvander initierade en demokratidebatt i Dagens Nyheter våren 1974 där demokratibegreppet diskuterades och analyserades. Se också Nils Elvander (red) *Demokrati och socialism*, Rabén och Sjögren, 1975.
- ⁸ L. Lewin, *Folket och eliterna*, s. 228.
- ⁹ Ibid, s. 228 ff.
- ¹⁰ S. Johansson, *Politiska resurser. Om den vuxna befolkningens deltagande i de politiska beslutsprocesserna*. Utkast till kapitel 10 i betänkande om svenska folkets levnadsförhållanden (Stockholm: Allmänna förlaget, 1971).
- ¹¹ J. Westerståhl, *Den kommunala självstyrelsen I. Ett forskningsprogram* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1970) s. 40–48.
- ¹² J. Westerståhl, "Representativ demokrati eller deltagandedemokrati?", Artikel i Dagens Nyheter, 11 jan. 1972.
- ¹³ B. Särilvik, "Intervjuundersökningen rörande valet till andra kammaren, 1968" (i: *Riksdagsmannavalen 1965–1968 (SOS) Del 2. Förstakammarvalen 1965–1969. (Specialundersökningar.)* Statistiska centralbyrån, Stockholm 1970).
- ¹⁴ G. Almond o. S. Verba, *The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (Princeton University Press, 1963).
- ¹⁵ L. Lewin, *Folket och eliterna*, s. 74.
- ¹⁶ Campbell et. al., *The American Voter*, kap. 5, V.O. Key, *Public Opinion and American Democracy* (New York: Alfred A. Knopf, 1961) s. 189 ff.
- ¹⁷ Milbrath, *Political Participation*, s. 15 ff.
- ¹⁸ Ibid, s. 16 ff.
- ¹⁹ R.E. Lane, *Political Life: Why People Get Involved in Politics* (Glencoe: Free Press, 1959) s. 94.
- ²⁰ L.W. Milbrath, *Political Participation*, s. 16.
- ²¹ S. Verba, N.H. Nie, *Participation in America. Political Democracy and Social Equality* (New York, Evanstone, San Francisco: Harper & Row, 1972) kap. 2.
- ²² L. Lewin, *Folket och eliterna*, s. 80.
- ²³ Vid en bedömning av det politiska deltagandets omfattning kan detta jämföras med omfattningen av deltagandet och aktiviteten i frivilliga organisationer. En sådan jämförelse utfaller *inte* till det politiska deltagandets nackdel. Deltagande och aktivitet i t.ex. fackliga organisationer har visat sig vara lågt. Se t.ex. Oscarsson, "En metallfackförening och dess underorganisationer. En studie i svensk organisationsdemokrati", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1963:5.
- ²⁴ Jämför Å. Georgssons resultat: Å. Georgsson, "Den unge väljaren och politiken", (licentiatavhandling, stencil, Göteborgs universitet, statsvetenskapliga institutionen, 1973) s.44 ff.
- ²⁵ S.M. Lipset, *Political Man. The Social Bases of Politics*. (New York: Doubleday: 1960) kap. VI.
- ²⁶ Ibid, kap. VI.
- ²⁷ S. Johansson, *Politiska resurser*, s. 39 ff.
- ²⁸ Campbell, Converse, Miller, Stokes, *The American Voter*. (New York, London, Sidney: John Wiley & Sons, Inc. 1965) s. 142.
- ²⁹ B. Särilvik, "Skiljelinjer i valmanskåren", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965:2–3.
- B. Särilvik, "The Role of Party Identification in Voter's Perception of Political Issues". Paper prepared for the *IPSA Congress in Paris 1961* (Stencil).
- ³⁰ B. Särilvik, *Electoral Behavior in the Swedish Multi-party System*, kap. III–IV.
- L. Månsson, "Rikspolitiska Attityder – Kommunalpolitik", (licentiatavh., Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, stencil, 1968), kap. II.
- ³¹ S. Verba, N.H. Nie, *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*, s. 340.
- ³² L.W. Milbrath, *Political Participation*, kap III.
- ³³ W. Martinussen, *Fjerndemokratiet. Sosial ulikhet, politiske resurser och politisk medvirking i Norge* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1973).
- ³⁴ L. Lewin, *Folket och eliterna*, s. 246.
- ³⁵ Den politiska elitens åsikts- och personrepresentativitet behandlas i två avhandlingar. S. Holmberg, "Riksdagen representerar svenska folket". *Empiriska studier i representativ demokrati* (Lund: Studentlitteratur, 1974). L. Strömberg, *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna* (Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie 32, akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1974).

Åsiktsdifferentiering av dagspressen – något om åsikter som grund för varaktig tidningsutgivning

AV BENGT LUNDELL

”Vad som för den frisinnade saken särskilt gör sig kännbart är behovet av en frisinnad lokalpress. Som förhållandet nu är måste alla, som vilja följa med ortens händelser, dagligen insupa högerns lögnen, och att detta icke alltid är till gagn för frisinnet är självklart...”

(Tidningsklipp från 1914)

1. Åsikter som grund för differentiering

1.0 I två proseminarieuppsatser har jag diskuterat villkoren för dagstidningarna, främst i Sverige. I den första granskade jag den mot slutet av 60-talet dominerande förklaringen till tidningsnedläggningarna. Den andra uppsatsen behandlade åsikter – begränsade till politisk uppfattning – som existensgrund för varaktiga dagstidningar. Under detta problem faller åsiktsdifferentieringens betydelse för etablering och nedläggning av tidningar. Denna tidskriftsuppsats är en något bearbetad version av den andra proseminarieuppsatsen.

1.1 Strukturrationalisering eller upplagespiral?

Den tidigare uppsatsen behandlade Lars Furhoffs teori om upplagespiralen. Som avsikt med sin teori anger han att söka finna förklaringar till tidningsdödens förlopp. Han menar att detta förklaras av upplagespiralen. Den innebär att upplageutvecklingen bestäms av ett samspel mellan upplage- och annonsmarknaderna. De framgångsrika tidningarna befinner sig i en god cirkel mellan upplaga och annonser, medan de nerlagda befann sig i en ond sådan cirkel. Mot detta ställdes en modell där bakgrundsvariabler bestämde utvecklingen på både upplage- och annonsmarknaderna, och där olika variabler bestämde den lång- och kortsiktiga utvecklingen. I uppsatsen presenterades också vissa samband som antydde att denna senare modell skulle vara rimlig. Det är viktigt att lägga märke till att denna modell gällde upplageutvecklingen och inte

var något försök att direkt förklara tidningsnedläggningarna.²

Niels Thomsen, som först lanserade upplagespiralen, har också riktat kritik mot Furhoffs version av den. Han säger bl.a.:

”at denne specifikke version af ’oplagsspiralen’ dels – nemlig m.h.t. annoncerens indkomstvirkning – som generel påstand om typiske relationer hviler på et fejlaagt grundlag; dels at dens anden side – rubrikannoncernes altafgørende laesereffekt – henstår som en ubevist, ikke saerlig sandsynlig påstand.” Han fortsätter: ”... den kumulative effekt framstår huvedsaktig ved, at der i dag normalt er en betydelig forskel i avisindsats (rationellt motiverede first copy costs) mellem blade med forskelligt oplag... Pressens strukturudvikling er netop historien om adskillige, ofte samvirkende, men jaevnligt modstridende faktorerers samspil.”³

I fortsättningen skall utvecklingen allmänt sett betraktas som styrd av faktorer som inte är specifika för tidningarna. Utvecklingen efter 1945 skulle då kunna ses som en strukturrationalisering. Åtminstone ett viktigt undantag från generella ekonomiska principer finns dock. Det är detta – som i fortsättningen kallas åsiktsdifferentiering – som beskrivs i denna uppsats.

1.2. Tidnings- och upplageefterfrågan. Det finns emellertid inte något helt självklart samband mellan upplageutveckling och tidningsnedläggningar. Det är i själva verket väsentligt att skilja på två slags efterfrågan: Den ena tar sig uttryck i antalet tidningar; den andra i upplagestorlek. Upplagorna styrs av ekonomiska faktorer som t.ex. levnadsstandard. Antalet tidningar däremot hänger samman med bl.a. geografiska faktorer. Båda hänger å andra sidan samman med befolkningens storlek.⁴

Det stämmer väl med vad man kan vänta sig: Upplageutvecklingen hänger samman med att människor får råd att köpa fler tidningar, inte så mycket med att det finns många tidningar att

välja på. Det är nästan en självklarhet att säga att antalet tidningar ökar om landet är stort. Dess betydelse som faktor framgår emellertid av den tämligen långtgående geografiska marknadsuppdelning som faktiskt existerar i Sverige.⁵ Befolkningens storlek inverkar på upplagan så att större befolkning betyder fler människor att sälja tidningar till. Sambandet med antalet tidningar skall troligen tolkas så att en större befolkning ger fler grupper som är tillräckligt stora för att kunna bära en tidning. Det är här differentieringsmöjligheterna kommer in.

1.3 Modell

1.3.0. Allteftersom kommunikationerna och tekniken utvecklas, ökar den mängd information, som vi exponeras för. I dagens Sverige har vi fortfarande över 100 dagstidningar, som går ut i totalt ca 2,2 miljoner exemplar. Vi väljer mellan ett mycket stort antal vecko- och månadstidningar. Vi kan lyssna till tre radiokanaler större delen av dagen. Det finns två olika TV-kanaler att titta på, och i våra brevlådor hamnar kilovis av broschyrer årligen, både i form av det som kallas reklam och det som kallas information. Detta utbud kan jämföras med det som fanns i början av 1900-talet, då tidningen var i stort sett det enda massmediat.

Mitt i detta utbud finns mottagaren. Mottagaren har bara en begränsad tid till massmediakonsumtion⁶ och begränsade ekonomiska resurser. Samtidigt har han vissa intressen (i mycket vid bemärkelse), som han vill vara välinformerad om.

1.3.1. Informationsekonomi. Det går att skilja på två mängder av information: dels den totala mängd information som går genom en kanal, dels den mängd relevant information som går genom kanalen. Vad som är relevant bestäms då i relation till individens intressen. Relevant information kan med ett annat ord kallas för signaler och den övriga delen av informationsflödet för brus. God informationsekonomi innebär så mycket signaler och så lite brus som möjligt.⁷

Anthony Downs har uttryckt samma tankegångar något annorlunda. Läsaren vill minimera sin informationskostnad. Det innebär att han vill få information utvald i enlighet med sina egna värderingar.⁸

Vilka värderingar eller intressen är då tillräckligt starka för att kunna bilda underlag för tidningsetablering? Uppenbarligen hänger den geografiska marknadsuppdelningen samman med in-

tresset att vara informerad om sin närmaste omgivning. En annan och ur statsvetenskaplig synpunkt intressant anledning är åsikter som grund för etablering. Det skulle innebära att det fanns tillräckligt många med gemensamma åsikter eller intressen för att det skulle vara lönsamt att varaktigt ge ut en tidning. Det är viktigt att tillägga varaktigt: som direkt propagandaorgan kan nämligen en tidning ges ut en kortare tid utan tillräckligt läsarstöd. Att det skulle vara ekonomiskt lönsamt skall inte tolkas i strikt företagsekonomisk bemärkelse; det innebär bara att förlusterna inte får vara större än att de kan täckas genom exempelvis subventioner.

1.3.2. Frågeställningar och hypoteser. Med åsikter - eller intressen - skall i denna uppsats förstås partipolitiska sådana. Som generell frågeställning kan anges: Vilka likheter och skillnader finns mellan de olika partiernas press? I vilka avseenden detta undersöks framgår av nedanstående. Dessutom skall några hypoteser, som närmare specificeras i det aktuella avsnittet, beläggas:

1. Vilka tidsmässiga skillnader finns mellan de olika partiernas etablering av tidningar? Hypotes: Det finns skillnader mellan partierna beroende på när de blev aktuella. Se avsnitt 4!
 2. Finns det några skillnader mellan partierna vad gäller etablering av konkurrerande tidningar? Finns det några skillnader i hur framgångsrika partiernas tidningar är? Hypotes: Skillnaderna får olika riktning beroende på partierna och deras sammansättning. Se avsnitt 5!
 3. Har nerläggningarna av tidningar haft någon effekt på fördelningen på partier? Hypotes: Färre tidningar innebär färre åsiktsdifferentierade tidningar. Se avsnitt 6!
 4. Har "åsiktsavstånd" mellan första- och andratidningar någon betydelse för nerläggningarna? Hypoteser: Nerläggningar sker oftare när det finns närliggande substitut, och de påverkas av storleken på "åsiktsavståndet". Se avsnitt 7!
- Ovanstående frågor och hypoteser gäller främst Sverige. I vissa avsnitt används Danmark som jämförelse, och därför besvaras vissa av dem även vad gäller detta land.

1.4. *Disposition.* I detta första kapitel redogörs främst för den teoretiska bakgrunden.⁹ I nästa kapitel presenteras något av det som skrivits tidigare, arbetsmetoder, källor, definitioner, avgränsningar, reliabilitet och validitet. Den eko-

nomiska grund som åsiktsdifferentieringen verkar på finns summerad i kapitel tre. Kapitlen fyra till åtta ägnas åt ovanstående frågeställningar och hypoteser.

2. Arbetsmetoder

2.0. Det här kapitlet behandlar översiktligt en del som tidigare skrivits om dagspressens politiska betydelse. Dessutom motiveras det val av undersökningsgrupp och de avgränsningar som måst göras. Använda definitioner och indelningsgrunder presenteras. Slutligen diskuteras några faktorer som påverkar reliabilitet och validitet.

2.1. *Tidigare litteratur.* Hadenius-Weibull påpekar att lösningen för tidningar i ett sämre konkurrensläge kan ligga i differentiering. De refererar också till amerikanska undersökningar som visar att nerlagda tidningar i allmänhet är profillösa. Slutligen säger de att "allvarlig blir tidningsdöden när den drabbar politiskt och socialt differentierade tidningar."¹⁰

Översikter av pressens utveckling finns dels i ovannämnda bok¹¹, dels i två av Torbjörn Vallinders arbeten¹². Dessutom finns bland de mera generellt syftande verken två undersökningar om socialdemokratisk press i början av 1900-talet¹³ och naturligtvis Furhoffs uppsatser och böcker¹⁴. Om utvecklingen i Danmark finns en i flera bemärkelser tungt vägande skrift av Niels Thomsen¹⁵. Svennik Höyer har skrivit en uppsats om politiseringen av den norska pressen. Hans postulat är att partipressen kan förklaras utifrån faktorer som social och politisk utveckling.¹⁶ Det är alltså en liknande utgångspunkt som den här uppsatsen har. Sven Tollin har sammanställt två böcker, som är ovärderliga när det gäller att få en överblick över tidningsbeståndet.¹⁷ Det har inte funnits någon anledning att närmare gå in på de minnesskrifter och minnesartiklar som finns.

Den här uppsatsen ansluter främst till de historiska översikterna hos Vallinder och Hadenius-Weibull, samt vad gäller Danmark Thomsen. Uppsatsen är ett sätt att belysa – men inte fullständigt skildra – det historiska förloppet. Uppsatsen ser inte på problemet strikt historiskt, utan betraktar etablering och nerläggning som uttryck för samma fenomen. Bäst hade naturligtvis varit att se på alla tidningarna. Olika skäl har gjort att jag istället valt att titta på utvecklingen hos en grupp tidningar – med de fördelar och nackdelar detta innebär.

2.2. *Val av undersökningsgrupp.* Sammanlagt har det mellan 1900 och 1965 kommit ut över 400 tidningar.¹⁸ Dessutom torde det ha funnits ett antal som lagts ner före sekelskiftet. Valet av undersökningsgrupp blir därför som vanligt en kompromiss mellan viljan att ge en så rättvisande totalbild som möjligt och vad som är praktiskt genomförbart. Det finns flera vägar att gå. Man kan undersöka ett antal enskilda tidningar över hela perioden, men detta skulle knappast belysa de frågeställningar som ställts upp. Det skulle också vara möjligt att undersöka utvecklingen på ett antal olika orter, men det ger också liten grund för att dra generella slutsatser.¹⁹

Istället har följande väg valts nämligen att undersöka samtliga tidningar ett lämpligt år. Vilket år är då lämpligt för undersökning? Följande tabell hos Tollin är vägledande.

Tabell 1
Tillkomst och avgång av svenska dagstidningar i 10-årsperioder. (Absoluta tal)

Period	Förändring i beståndet		
	+	—	Summa
1900–1909	83	54	29
1910–1919	71	43	28
1920–1929	49	56	— 7
1930–1939	18	38	—20
1940–1949	14	29	—15
1950–1959	3	51	—48
1960–1965	1	24	—23
1900–1965	239	295	—56

Källa: Tollin 1965 s 13.

Det är bara utvecklingen på 1900-talet som finns belyst i tabellen; det är därför värt att konstatera att större delen av den nuvarande pressen etablerades mellan 1870 och 1920. Det är dock inte lämpligt att välja något år under denna period. Annars var antalet dagstidningar som störst 1919. Som framhölls tidigare (Se avsnitt 1.3.1!) är vi här emellertid främst intresserade av varaktiga etableringar. Om man då valde 1919 skulle man få med ett antal – i detta sammanhang – ointressanta tidningar. Dessutom skulle tidningar etablerade efter 1920 helt falla utanför undersökningen. Å andra sidan skulle man kunna välja att bara undersöka de tidningar som existerar idag. Då skulle man emellertid förlora den väsentliga aspekt som de senaste årtiondenas nedläggningar innebär.

Som framgår av tabell 1 har det skett mycket få tidningsetableringar efter 1950. Ett lämpligt gränssår och utgångsår är 1945: Dels är det på lagom avstånd från den viktigaste tidningsetableringsperioden, vilket betyder att endast några få icke-varaktiga etableringar kommer med; dels har det därefter inte gjorts mer än en etablering som fortfarande ges ut inom den definition som används²⁰; dels sker bara några få av efterkrigstidens nerläggningar före 1950, och det alltså finns ett visst avstånd till dessa också; slutligen är krigsslutet en lämplig utgångspunkt för tiden efter 1945.

2.3. Källor. Som källor har använts förteckningen över dagstidningar i Sven Tollin: Svensk dagspress 1900 – 1967 vad gäller Sverige och vad gäller Danmark Niels Thomsen: Dagbladskonkurrensen 1870 – 1970 bilaga I A och III. För kompletterande upplysningar har vad avser Sverige TS-boken och TS annonstaxa använts. Utgångspunkten har varit tidningar upptagna i TS-statistiken 1945. Vissa avgränsningar och justeringar för fel har dock måst göras. Dessa framgår i det följande.

Det är svårt att värdera hur korrekta uppgifterna i källorna är. Thomsens sammanställning innehåller en mycket stor mängd data om varje tidning. Tollin, å andra sidan, påpekar själv att hans översikt lider av vissa vetenskapliga brister.²¹ Det gäller framförallt systematiken. Det finns därför vissa risker att en tidning t.ex. fått uppgivits ett felaktigt startår. Uppgifterna hos Thomsen och Tollin har använts där det inte är fråga om uppenbara felaktigheter. TS-statistiken är något opålitlig vad gäller de allra första åren. De flesta svagheter är emellertid borta 1945.

2.4. Definitioner, avgränsningar och kategoriindelning.

2.4.0. Grundstommen i uppsatsen är en uppdelning av dagstidningarna efter fyra dimensioner: startår, nerläggning/kvar, konkurrensposition och politisk färg. I det här avsnittet beskrivs hur den praktiska uppdelningen gått till.

2.4.1. Dagstidningsdefinitioner. Det finns många olika uppfattningar om var gränsen för vad som skall kallas dagstidning skall gå.²² I den här uppsatsen används följande definition av dagstidning: En självständig, periodisk skrift av "dagstidningskaraktär" som utkom med en periodicitet från 1945 års slut och framåt av minst två nummer per vecka och med i huvudsak abon-

rad upplaga. Det innebär att avläggare, som ju inte är självständiga, och kvällstidningar²³ inte är med i denna grupp. Definitionen ansluter till den som används i Tollin 1965, så när som på att kvällstidningar är undantagna.

2.4.2. Etableringsår. Som framgår av ovanstående definition anges inget krav på viss periodicitet för 1945. För att kunna fastställa när en tidning etablerades måste man fastställa en gräns. I början av seklet var det emellertid inte ovanligt med låg periodicitet.²⁴ Därför har tidningar ansetts etablerade när de första gången kom ut även om det var med bara ett nummer i veckan. Lägre periodicitet har inte accepterats. Om tidningen är resultatet av en sammanläggning före 1945 har startåret ansetts som det tidigaste av de två. Om det anges i Tollin att en tidning föregått eller efterföljts av en annan, har de bedömts som en tidning. Följande kategorier användes vid den ursprungliga klassifikationen:

– 1869	1900–1909 ²⁵
1870–1879	1910–1919
1880–1889	1920–
1890–1899	

2.4.3. Nerläggning/kvar. Nerläggning används i en något mera vid bemärkelse än vanligt. Nerläggning har bedömts föreligga när tidningen slutar utkomma, när tidningen övertas av annan tidning eller när periodiciteten ändras till mindre än två nummer per vecka. Detta gäller även om utgivningsfrekvensen senare ökat, eller om tidningen återuppstått som eget tidningsföretag. Där samarbetet bara gäller två tidningar har den längst kvarvarande ansetts vara kvar. Vid direkt fusion har den tidning på vars tryckort utgivningen fortsätter bedömts vara kvar, eller om tidningarna trycks på samma ort den äldsta. I allmänhet ger Tollin god ledning vid klassifikationen. Ursprungligen användes följande kategorier:

Nerlagd: 1946–1949	Kvar 1974
1950–1954	
1955–1959	
1960–1964	
1965–1974	

2.4.4. Konkurrensposition.

Konkurrenssituationen ansluter till den geografiska indelningen i tidningsområden enligt TS-boken 1946. Indelningen är senare ändrad i

flera omgångar och kan kanske i vissa detaljer vara mindre tillfredsställande. Konkurrenssituationen beror på om tidningen är ensam, störst, näst störst osv inom området, enligt följande uppdelning:

Monopoltidningar	tredjetidningar
förstatidningar	fjärdetidningar
andratidningar ²⁶	

Kategorin fjärdetidningar innesluter samtliga tidningar i sämre konkurrenssituation än den tredje.

2.4.5. Politisk färg.

Uppdelningen i politiska grupperingar följer traditionella mönster. Samlingsnamnen liberal och konservativ har använts för att beteckna en mycket stor mängd likartade beteckningar. Kategorin övriga innehåller en heterogen mängd tidningar, som var och en förträder endast ett

ringa antal tidningar. Följande kategorier har använts:

Socialdemokratiska²⁷

Liberala (inkluderar även frisinnade, frisinnade liberala, folkpartistiska, nationellt frisinnade, nationellt liberala)²⁸

Konservativa (inkluderar även beteckningarna höger, moderat, moderat höger, moderat konservativ, nationellt konservativ)²⁹

Centerpartistiska (bondeförbundet)

Övriga (inkluderar bl.a. beteckningarna kommunistisk, moderat liberal, borgerlig, oberoende, oberoende liberal, neutral, politiskt obunden, opolitisk, politiskt fri, syndikalistisk, kristlig, nationell, cp-fp)

2.5. Reliabilitet och validitet.

2.5.1. Bortfall.

Av följande tabell framgår hur de undersökta tidningarna förhåller sig till Tollins uppgifter (Tollin 1965) för 1945 och till uppgifterna i SOU 1974:102.

Tabell 2 a

Tidningar i undersökningsgruppen efter partifärg, kända icke-undersökta och Tollins uppgifter för 1945.

Färg	Med i uppsatsen	Icke-undersökta	Summa	Tollin
Socialdem.	30	Aftontidningen	31	31
Liberala	49	Göteborgs-Tidningen, Expressen, Aftonbladet	52	52
Konservativa	61	Skånska Aftonbladet	62	63
Centerpartiet	17		17	18
Övriga	28 ^a	Folkets Dagblad ^b	29	30
Totalt	185	6	191	194

a) Inkluderar även Nynäshamnsposten som inte fanns med i TS-statistiken 1945.

b) Nationalsocialistisk nerlagd maj 1945.

Källor: TS-boken 1946 och Tollin 1965 s 32.

Skillnaderna är naturligtvis nervpåfrestande för vän av ordning. Var skillnaderna finns är inte närmare utrett. Det kan emellertid finnas flera möjliga förklaringar till dem. Felen kan ligga i skillnader mellan Tollin 1965 och Tollin 1967, i TS-statistiken, som är den enda systematiska uppställningen av tidningar 1945 eller i tabelleringen i den här uppsatsen. Tollin har tyvärr inte lämnat upplysningar om vilka tidningar som ingår i de olika kategorierna.

Tabell 2 b

Skillnader mellan kvarvarande 1945 års tidningar och abonnerade dagstidningar 1974, som utkommer med mer än 2 nr per vecka.

(Förutom 104 medtagna i båda förteckningarna.)

Tidning	Orsak
Eesti Paevaleht	Etablerad först 1959
Ny Dag	Sänkte periodiciteten till 1/v 1965, sedermera 2/v
Arbetartidningen	Avläggare till Ny Dag 1945
Hjo Tidning	Utges från Skaraborgs Läns Annonsblads officin
Fagersta-Posten	Avläggare till Södra Dalarnas Tidning
Avesta Tidning	Avläggare till Södra Dalarnas Tidning
Ludvika Tidning	Avläggare Borlänge Tidning
Mora Tidning	Avläggare Borlänge Tidning
Sandvikens Tidning	Utges från 1961 av Gefle Dagblad

Källor: SOU 1974:102 bilaga 5 och Tollin 1967.

Skillnaderna för de kvarvarande tidningarna är helt förklarade av olikheter i definitionen av tidningsbegreppet.³⁰

2.5.2. Reliabilitet.

Ovanstående antyder att reliabiliteten inte är maximal. Man kan emellertid konstatera att det inte torde röra sig om några centrala fel; de borde ha upptäckts i den noggranna genomgång som gjorts.

En annan sak som sänker reliabiliteten är tabelleringen. Om man ser på effekten av de klassifikationsregler för grännsfall som finns angivna ovan, påverkar de inte fördelningarna nämnvärt. Man skall komma ihåg att det sammanlagt rör sig om 185 svenska och 116 danska tidningar. Enda undantaget är bedömningen av etableringsår, där det finns ca 10 fall, som dock inte alla hamnar i olika kategorier. I övrigt berörs bara enstaka fall.

Ett annat test på reliabiliteten har gjorts genom att de viktiga tabellerna har tabellerats två gånger. För Sverige upptäcktes tre fel när 185 tidningar fördelats i fyra dimensioner. Det betyder att mindre än en halv procent hamnat i fel ruta. Övriga tabeller har ofta varit självkontrollerande genom att marginalfördelningarna är kända. Risken finns naturligtvis att smärre fel passerat. Reliabiliteten kan sammanfattningsvis bedömas vara tillfredställande.

2.5.3. Validitet.

2.5.3.0. Validitetsbedömningen är central i denna uppsats liksom i alla empiriskt inriktade uppsatser. Längre fram i uppsatsen presenteras lik-

heter mellan "åsiktsavstånd" vid tidningsnedläggningar och "åsiktsavstånd" för de politiska partierna. I det här avsnittet diskuteras främst vad gäller partibeteckning som uttryck för åsiktsdifferentiering.

2.5.3.1. Konkurrensposition och partifärg. Den uppdelning i konkurrensposition som används i denna uppsats (liksom på flera andra håll) säger främst något om upplagepositionen. Det är emellertid uppenbart att en tidnings konkurrensförmåga innehåller mera allmänt dess ekonomiska förutsättningar. Detta rymmer mer än bara upplaga. Det kan konstateras att validiteten säkert är större när det gäller stora upplageavstånd än små.

Validiteten i uppdelningen efter partifärg är mera osäker. Niels Thomsen har dock använt i stort sett samma teknik i sin danska undersökning. Det behöver ju inte vara så att tidningens innehåll svarar mot partibeteckningen.³¹ Det finns säkert en tröghetsfaktor, som gör att ändringen av partifärg kommer en tid efter de reella förändringarna av innehåll. Dessutom finns det tidningar som kallar sig borgerliga, neutrala, opolitiska eller har annan profillös beteckning. Vad som döljer sig bakom dessa etiketter är svårt att avgöra. Något som talar för att validiteten är acceptabel, är den undersökning av Nils Elvander som visar en överensstämmelse mellan ett antal tidningars och partiernas argumentation.³²

2.5.3.2 Politisk färg och åsiktsdifferentiering. Helt avgörande för bandet mellan teori och empiri är om politisk färg kan betraktas som uttryck

för åsiktsdifferentiering. Frågan är inte så naiv som den först verkar. Det kan ju nämligen vara så att det faktum att flera tidningar konkurrerar är ett uttryck för andra skillnader än åsiktsmot-sättningar. Det är möjligt – till och med troligt – att man kan föra tillbaka både partibildning och tidningsetablering på socioekonomiska faktorer. Vilken politisk färg tidningen valde, skulle bero på vilken grupp läsare den riktade sig till. Parti och politisk färg innebar också olika saker före och efterbildandet av lokal- och landsorganisations-erna.

Det är emellertid också troligt att läsarna uppfattade tidningen – liksom partierna – som ett stöd i kampen för sina intressen. Det kan finnas andra systematiska skillnader i innehåll, som påverkade läsarnas val av tidning, och där läsarna inte utgjorde någon homogen politisk gruppering. Detta är inte undersökt, men validiteten bedömes ändå var acceptabel.

3. Tidningsekonomi³³

Åsiktsdifferentieringen verkar bara modifierande på de grundläggande ekonomiska förutsättningarna. Det är därför på sin plats att som bakgrund ge en översikt av tidningsekonomi. Marknadsstrukturen har jag redan beskrivit i min tidigare uppsats.³⁴ Slutsatsen där var att tidningsmarknaden kännetecknas av vad som kallas monopolistisk konkurrens när det finns flera tidningar. Monopolistisk konkurrens karakteriseras av att produkterna av konsumenterna upplevs som olika, dvs differentierade. Det är här som termen differentiering kommer ifrån. Åsiktsdifferentiering skulle alltså innebära att tidningarna upplevs som olika på grund av åsikter de företrädere.

Som redan framhållits är det i en viss bemärkelse ointressant att diskutera upplagor i samband med tidningsdöd. Det gäller framför allt om de ekonomiska villkoren inte är noggrant specificerade. Totalupplagor är ofta meningslösa. Däremot har den minimiupplaga, som under vissa förutsättningar gäller som lönsamhetsgräns, ett visst intresse. Framför allt om man tänker sig den som stigande. Det är kanske detta som ligger bakom upplagespiralen.

Efter kriget hade tidningsmarknaden nått ett visst mått av stabilitet i upplageutvecklingen. Med i stort sett stabil upplageutveckling kan prisledarna (dvs förstatidningarna) sätta sina priser så, att annonsörerna även får betala för de rörliga kostnaderna för annonserna. Det innebär

att det finns mindre utrymme för andratidningarna att täcka en del av sina fasta kostnader via tidningsförsäljning. Prenumerationspriserna har gradvis utvecklats dithän att de i stort sett bara täcker distributionskostnaden, och alltså annonserna täcker en stor del av de rörliga kostnaderna.

Under 50-talet var det så att monopoltidningarna i förhållande till sin vikt var dyrare än andratidningarna som i sin tur var dyrare än förstatidningarna.³⁵ Om vi förutsätter att de rörliga kostnaderna per enhet är desamma för tidningar i olika konkurrensläge³⁶, innebär det att andratidningarna åtminstone då kunde täcka en del av sina fasta kostnader genom försäljningsintäkter, så länge förstatidningarna täcker sina rörliga kostnader med rörliga intäkter. Om resonemanget är riktigt förutsätter både monopoltidningar och andratidningar en viss minimiupplaga för att de fasta kostnaderna skall täckas.

Denna minimiupplaga beror på tidningens ambitioner. Försäljnings- och annonsinkomster kan andratidningen bara i liten utsträckning påverka. De rörliga kostnaderna är också givna, men måste förutsättas vara mindre än försäljningsinkomsterna. Den del som kan påverkas är first copy costs, och de bestäms av tidningens ambitioner. Det är därför tidningar med högst olika upplagor kan drabbas av problem.³⁷

Att ta ut en allt större del av kostnaderna av annonsörerna är emellertid ett tveegat vapen för förstatidningarna. Det öppnar nämligen vägen för s.k. annonsblad. Om de kan skära bort de redaktionella kostnaderna, är de ett prismässigt gott alternativ till tidningsannonsering trots att de delas ut gratis. Denna utveckling ligger i förlängningen av ovanstående resonemang.

Utvägen för de mindre tidningarna torde ligga i subventioner eller presstödet, för att täcka first copy costs i de fall, där tidningen eller de som står bakom den inte vill ändra på dess ambitioner.

4. Etablering av tidningar

4.0. Detta kapitel handlar om etableringen av tidningar i Danmark och Sverige. I Danmark skedde partipolitiserings och tidningsetableringarna tidigare. Mönstren kan sägas framträda klarare där. Av följande tabell framgår hur tidningsetableringarna fördelar sig över tiden i de båda länderna.

Skillnaden framgår av tabell 3. Kan denna skillnad bero på skillnader när åsiktsdifferen-

Tabell 3³⁸

Jämförelse mellan etableringsperiod för dagstidningar 1945 i Danmark och Sverige. (Kumulativ %)

Land	Period							n
	–1869	–1879	–1889	–1899	–1909	–1919	–1945	
Danmark	36	51	62	76	88	91	100	(116)
Sverige	19	29	47	65	77	87	100	(185)

Källor³⁹: Tollin 1967 och Thomsen 1972.

tering blev aktuell? I så fall borde följande hypotes kunna verifieras: Dels att tidningar av olika färg visar olikheter vad beträffar etableringsperiod, dels att olikheterna kan föras tillbaka till den period när partierna etablerades.

4.1 Danmark.⁴⁰ Vad gäller de allra tidigaste etableringarna finns två dimensioner av betydelse nämligen storleken på staden och storleken på inkomsten inom området. (Jfr ovan avsnitt 1.2) Tidningsetableringen i den lilla staden var före 1870 ofta ett komplement till ett boktryckeri. Tidiga andratidningsetableringar hade liten framgång med sina vaga vädjanden till stora grupper, som ofta var identiska med den tidigare tidningens läsekrats. De var alltså inte tillräckligt differentierade. Varaktiga andratidningsetableringar kom från 1865. De nya tidningarna sökte och sprang i många fall fram ur en krets i den lokala befolkningen. Så startade differentieringen.

I och med att de nya tidningarna fann en bestämd ideologisk – och socio-ekonomisk – målgrupp, blev de äldre tidningarna tvungna att ta politisk ställning. Ursprunget till etablering är

olika för olika tidningar: Den första tidningen kommer som ett resultat av att det finns befolkningsmässiga och ekonomiska förutsättningar för etablering. Den lyckade andratidningsetableringen kommer först när tidningen kan differentiera sig genom att nya grupper söker ökat politiskt inflytande.

Som framgår av tabell 3 startades varje decennium 10 à 15 tidningar mellan 1870 och 1909. Hypotesen om skillnader skall bekräftas vid den uppdelning på partier som framgår av tabell 4.

Ser vi på tabellen visar den i stort samma mönster som partibildningen: En hypotes som Svennik Höyer fört fram är att den äldsta tidningen på en ort visar konservativ tendens.⁴² Den tycks stämma här. Under 1870-talet gick den avgörande skiljelinjen mellan konservative och venstre. Detta framgår också av tabellen, där venstre visar en större proportion etableringar. Under 1890-talet och det första decenniet på 1900-talet växte de socialdemokratiska och radikala tidningarna fram. Det sammanfaller med dessa partiers framväxt, även om det tycks vara så att de socialdemokratiska tidningarna

Tabell 4

Danska dagstidningar 1945 efter färg 1945 och etableringsperiod. (%)

Period	Färg ⁴¹					Totalt
	Social-demokr.	Radkale Vens.	Konservative	Venstre	Övriga	
–1869	—	20	83	31	17	36
1870–1879	6	7	3	29	17	15
1880–1889	17	7	3	19	—	11
1890–1899	33	27	3	7	17	14
1900–1909	22	33	3	10	—	12
1910–1919	6	7	3	2	—	3
1920–	17	—	—	2	50	9
Summa	101	101	98	100	100	100
n	(18)	(15)	(29)	(42)	(12)	(116)

Källa³⁹: Thomsen 1972.

startades efter partiets etablering, medan det är tvärtom för de radikala.

Sammanfattningsvis kan sägas att mönstret i Danmark är helt klart för de konservativa och socialdemokraterna: De konservativa fick stöd av den redan före politiseringen etablerade pressen. Senare försök att etablera tidningar tycks i allmänhet ha misslyckats. För socialdemokraterna gäller motsatt tendens. Alla deras tidningar startades senare än 1870. För de radikala gäller att några redan etablerade tidningar stödde dem, vilket innebär att de troligtvis bytte färg under perioden fram till partiets bildande. Huvuddelen av deras press etablerades dock 1890-1909 dvs under den tid partiet växte fram. Venstre visar en splittrad bild, som dock kan förklaras av att Venstre var inblandad i två motsättningar: dels med de konservativa på 1870-talet, dels med radikala venstre vid deras utbrytning. För Danmark gäller att hypotesen i stort sett bekräftas. Se även nedan!

4.2. *Sverige.* I Sverige finns inte samma distinkta mönster vad gäller etableringen av tidningar. Tabell 5 nedan visar uppdelningen på partier i Sverige.

Konservativa tidningar har precis som i Danmark en tendens att vara tidigt etablerade. Under 1880-talet är också en relativt stor andel konservativa etableringar. 1890-talet domineras av liberala etableringar som man kunde förvänta. Under senare perioder har socialdemokraterna sin stora andel etableringar. Centerpartiet har anmärkningsvärt många tidiga etableringar. Det beror på att det finns två grupper centerpartistiska tidningar: En grupp grundad i samband med

partiets uppkomst och en annan som består av övertagna tidigare etablerade tidningar.⁴³

Politiseringen i Sverige började inte på allvar förrän i mitten av 1880-talet.⁴⁴ Under åttio- och nittio-talet sker relativt sett de flesta etableringarna, sammanlagt 36 %. Det är också konservativa och liberala tidningar som främst etableras. Det står klart att det finns skillnader mellan partierna vad gäller etableringar, och att det blir ett större antal etableringar när det börjar bli partipolitiska motsättningar. Tabellen motsäger inte hypotesen, men data är inte tillräckligt entydiga för att man skall kunna säga att den bekräftas. Vi återkommer därför till denna hypotes.

5. Tidiga – sena etableringar

5.0. I det här kapitlet skall partipolitiseringsen diskuteras ur en annan synvinkel. I avsnitt 4.1. konstaterades att andratidningsetableringar inte lyckades förrän man nådde nya grupper läsare, med andra intressen. Detta kan man ta som utgångspunkt för att bestämma när partipolitiseringsen skedde.

För att skilja denna uppdelning från uppdelningen i konkurrenssituation, kallas den första varaktiga (=kvar 1945) etableringen inom ett område för en tidig etablering. Alla övriga benämns sena. Denna indelning är alltså oberoende av konkurrenssituationen 1945. Vi skall undersöka om detta kan klargöra varför hypotes-testningen i förra avsnittet inte gav ett entydigt resultat.

Det finns dessutom möjlighet att ställa upp en hypotes om skillnader i hur framgångsrika tidningarna är. Denna baseras på antagandet att de konservativa tidningarna stödde sig främst på

Tabell 5
Svenska dagstidningar 1945 efter färg 1945 och etableringsperiod. (%)

Period	Färg					Totalt
	s	liberal	kons.	cp	övriga	
– 1869	—	20	31	18	11	19
1870–1879	3	12	11	6	11	10
1880–1889	7	8	30	24	21	18
1890–1899	10	33	20	—	7	18
1900–1909	30	10	5	18	7	12
1910–1919	20	14	3	6	11	10
1920–	30	2	—	29	32	13
Summa	100	99	100	101	100	100
n	(30)	(49)	(61)	(17)	(28)	(185)

Källa³⁹: Tollin 1967.

Tabell 6
Sent etablerade danska dagstidningar 1945 efter etableringsperiod och färg 1945 (%)

Period	Färg				
	s	rad	venstre	övriga	totalt
—1869	—	—	25	8	11
1870—1879	6	10	33	17	19
1880—1889	18	10	21	8	16
1890—1899	35	30	8	25	22
1900—1909	24	40	4	8	16
1910—1919	6	10	4	—	5
1920—	12	—	4	33	11
Summa	101	100	99	99	100
n	(17)	(10)	(24)	(12)	(63)

Källa³⁹: Thomsen 1972.

det tidiga etablissemang och att de genom denna intresseanknytning hade mindre möjligheter att nå en stor läsekrets. Det omvända förhållandet skulle gälla för liberaler, venstre och socialdemokrater. Detta leder till följande hypoteser: För de konservativa skall det finnas fler tidiga etableringar än framgångsrika tidningar (dvs antingen monopol- eller förstetidning 1945). För övriga grupper skall det finnas fler framgångsrika än tidiga etableringar.

5.1. *Danmark*. Skillnader mellan sena etableringar framgår av tabell 6.

Tabellen bekräftar att de "sena" etableringarna i Danmark började redan före 1870. Likheter med tabell 4 är slående och precis som man kan vänta är tendenserna något starkare i den här tabellen.

5.2. *Sverige*. Motsvarande tabell för svenska förhållanden finns nedan i tabell 7.

Mönstret från tabell 5 framträder klarare. Tabell 7 pekar på att grundstommen i det svenska tidningssystemet var utbyggt först någon gång på 1880-talet. Det stämmer väl med tullstriden omkring 1885 som det första uttrycket på partipolitik. Skillnaden gentemot Danmark antyder också partipolitiserings betydelse för tidningsetableringar. Nittio-talet visar det största antalet "sena" etableringar. Den stora andelen liberala och konservativa tidningar stämmer väl med hypotesen i avsnitt 4. De socialdemokratiska tidningarna visar samma mönster som i den tidigare tabellen, något som knappast förvånar.

Det finns en skillnad mellan de liberala och de socialdemokratiska tidningarna. I viss utsträckning etableras de liberala tidningarna innan par-

Tabell 7
Sent etablerade svenska dagstidningar 1945 efter etableringsperiod och färg 1945. (%)

Period	Färg				
	s	Liberal	Kons	Övriga	Totalt
—1869	—	11	6	—	4
1870—1879	3	11	12	—	6
1880—1889	7	11	25	9	12
1890—1899	10	39	38	5	22
1900—1909	28	7	12	18	17
1910—1919	21	18	6	28	17
1920—	31	4	—	50	12
Summa	100	101	99	100	100
n	(29)	(28)	(16)	(22)	(95)

Källa³⁹: Tollin 1967.

Tabell 8

Jämförelse mellan tidningar av olika färg 1945 i Danmark och Sverige vad gäller sena tidningsetableringar (Högsta summa % för två perioder).

Färg och land	%	Perioder
Venstre, Danmark	58	– 1879
Konservativa, Sverige	63	1880–1899
Liberala, Sverige	50	1880–1899
Radikala, Danmark	70	1890–1909
Socialdemokratiska, Danmark	59	1890–1909
Socialdemokratiska, Sverige	52	1910–

Källor: Tabell 6 och 7 ovan.

tierna formellt kommit till, medan det däremot är tvärtom med de socialdemokratiska. Detta torde bli kunna förklaras utifrån de ekonomiska möjligheter som partiernas anhängare hade. Däremot strider det inte mot det grundläggande antagandet om tidningsetablering som uttryck för åsiktsdifferentiering.

5.3. Mönster för tidningsetableringarna. Ytterligare ett belägg, för att hypotesen i avsnitt 4 är riktig, skall presenteras. Partierna skall då skilja sig åt vad gäller "sena" etableringar. Detta framgår redan av ovanstående tabeller. I tabell 8 ovan framgår tvåperioders typvärde för de olika partierna.

I samtliga fall är det hälften eller mer än hälften av de "sena" etableringarna, som tillkommit under två perioder. De är också koncentrerade till skilda perioder. Hypotesen om samband mellan tidnings- och partietablering bekräftas – vad gäller de borgerliga partierna – så till vida att det finns ett samband med när partierna växte fram. För de socialdemokratiska partierna tycks partietableringen komma först. Detta antyder en-

skillnad i syn och funktion på pressen, som emellertid faller utanför denna uppsats.

5.4 Tidiga etableringar – framgångsrika tidningar? Ett allmänt antagande är att äldre tidningar har lättare att klara sig just genom att de är först etablerade.⁴⁵ Definitionsmässigt gäller att antalet tidiga etableringar och antalet monopol- och förstetidningar är lika stort. Om hypotesen i avsnitt 5.0 håller skall det trots detta visa sig en skillnad mellan partierna. Skillnaderna framgår av följande tabell.

Av tabellen framgår att de flesta konservativa tidningar är tidiga etableringar, jämfört med något mindre än hälften av de liberala i Sverige och venstre i Danmark. Av detta kan man inte dra alltför vittgående slutsatser. Därtill har alltför mycket troligtvis skett fram till 1945. Man kan dock också observera skillnaderna jämfört med de socialdemokratiska tidningarna i båda länderna.

Vad gäller hypotesen går samtliga skillnader i förväntad riktning, utom de radikala i Danmark. Det torde kunna förklaras av att denna grupp är

Tabell 9

Jämförelse mellan tidiga etableringar och monopol- och förstetidningar (M+1:a) för dagstidningar 1945 i Sverige och Danmark efter färg 1945. (%)

Sverige			Danmark		
Färg	Tidiga	M+1:a	Färg	Tidiga	M+1:a
Konservativa	74	49	Konservativa	86	31
Liberala	43	71	Venstre	43	76
Socialdem.	3	17	Radikale	33	33
			Socialdem.	6	11
Övriga	51	44	Övriga	33	42
Totalt	49	49	Totalt	46	46

Källor³⁹: Tollin 1967, TS-boken 1946 och Thomsen 1972.

Tabell 10

Svenska dagstidningar 1945 efter färg och konkurrenssituation 1945 samt etableringsperiod. Procent monopol- och förstättidningar av antalet etableringar med samma färg och etableringsperiod.

Period	Färg				Totalt
	s	Lib.	Kons.	Övriga	
— 1869	—	90	63	50	69
1870–1879	—	67	57	75	61
1880–1889	0	50	56	70	56
1890–1899	33	69	17	50	45
1900–1909	22	60	33	40	36
1910–1919	33	86	50	25	53
1920–	0	0	—	21	12
Totalt	17	71	49	44	49

Källor³⁹: Tollin 1967 och TS-boken 1946.

en kombination av tidiga etableringar och etableringar i samband med partiets bildande.

Om man ser på den allmänna tendensen för tidningar att vara framgångsrika stiger den i stort sett med stigande ålder allmänt sett. Det framgår av den högra kolumnen i tabell 10 ovan.

Det enda undantaget från den fallande tendensen är perioden 1910–1919. Förklaringen ligger delvis i att de liberala tidningar som startades under perioden var särskilt framgångsrika. Det beror i sin tur på att det i dessa fall ofta funnits liberala tidningar på orten tidigare.⁴⁶ I övrigt försvinner den enhetligt fallande tendensen när man går över till uppdelningen på olika politisk färg. Av de kvarvarande, liberala tidningarna 1945 är minst hälften av etableringarna i varje period – bortsett från perioden efter 1920 – monopol- eller förstättidningar. Det finns en klar skillnad för de konservativa tidningarna på perioden före och efter 1890. Medan 59 % av tidningarna etablerade före 1890 blev första- eller monopoltidningar blev bara 24 % det efter 1890. Motsvaran-

de tal för de liberala tidningarna är 75 och 70 %. Det är tydligt att de grupper de olika partierna vädjar till har olika betydelse under de olika perioderna. Detta leder till att tidningar med olika färg är olika framgångsrika.

6. Utvecklingen efter 1945

Om tiden fram till omkring 1920 kan karakteriseras som partipressens uppbyggnad, så kan tiden efter 1945 ses som början på dess nerbrytning. Man kan ifrågasätta om inte partipressen i vid bemärkelse var på väg att försvinna, när de statliga stödåtgärderna kom till. Åsikter som grund för differentiering hade spelat ut sin roll. Det politiska materialets roll är idag en helt annan än i början på 1900-talet. Med ökande tidningsomfång blir det opinionsbildande materialet en allt mindre del av helheten. Tidningsmännen blir nyhetsförmedlare och underhållare istället för opinionsbildare. Tidningarna vädjar i allt mindre grad till speciella läsargrupper, utan har istället tagit på sig att företräda hela läsekretsen.

Tabell 11⁴⁷ Uppdelning av dagstidningar 1945 efter politisk färg 1910, 1945 och 1974. (%)

År	Färg					Summa	n
	S	Lib	Kons	Cp	Övriga		
1910	10	35	35	—	20	100	(145)
1945	10	30	41	8	11	100	(145)
1945	16	26	33	9	15	99	(185)
1945	18	31	26	9	16	100	(104)
1974	18	24	17	11	30	100	(104)

Källor³⁹: Tollin 1967 och TS annonsbok 1975.

Tabell 12
Fördelning av dagstidningar efter färg och konkurrenssituation 1945 och 1974. (%)

Konkurrenssit.	År	Färg S	Lib.	Kons.	Cp	Övriga	Summa	n
Monopoltidning	1945	—	24	35	11	30	100	(37)
	1974	6	28	20	13	33	100	(54)
Förstatidning	1945	9	49	32	4	6	100	(53)
	1974	5	41	23	—	32	101	(22)
2:a, 3:e, 4:e tidn.	1945	26	15	33	11	15	100	(95)
	1974	54	4	7	14	21	100	(28)
Totalt	1945	16	26	33	9	15	100	(185)
	1974	18	24	17	11	30	100	(104)

Källor³⁹: Tollin 1967, TS-boken 1975 och TS annonsbok 1975.

Detta betyder naturligtvis inte att ledarsidorna försvunnit, men att tidningarna i allt mindre omfattning vill identifieras med ett parti. En hypotes blir därför att det minskade antalet tidningar leder till färre åsiktsdifferentierade tidningar.

I tabell 11 finns tidningarna i undersökningsgruppen uppdelade på politisk färg vid olika tidpunkter.

Man kan konstatera att socialdemokraterna vid båda jämförelserna behåller samma andel av pressen. Det är inte så märkvärdigt: Det innebär bara att socialdemokratiska tidningar inte byter färg särskilt ofta. Mellan 1910 och 1945 förlorade dock socialdemokraterna Norrskensflamman, men övertog under perioden Östgöten och Söderhamns-Kuriren, som båda 1910 var frisinnade.

Den liberala tidningsgruppen fick under samma tidsperiod vidkännas en nettoförlust: Den förlorade – förutom ovanstående – sju tidningar till den konservativa gruppen, fem till bondeförbundet och fem till gruppen övriga. Tillskott var två från de konservativa och nio från gruppen

övriga (främst tidningar som kallat sig moderat liberala. Denna grupp delades ungefär lika mellan de konservativa och liberala grupperna.) Nettoförlusten blev åtta tidningar.

Den konservativa gruppen förlorade två till de liberala, fyra till bondeförbundet och fem till övriga, men fick tillskott från liberalerna med sju och med tretton från övriga. Nettovinsten blev nio.

Förändringarna mellan 1945 och 1975 skall studeras närmare. Här rör det sig näst intill om en totalundersökning. Innan vi närmare ser på de reella förändringar som finns i tabell 11, skall vi se på förändringarna efter konkurrenssituation och med nerlagda tidningar medtagna.

Det framgår av tabell 12 att nerläggningarna har drabbat de konservativa tidningarna särskilt hårt. De enda partimässiga förändringarna är att fyra tidningar genom köp bytt färg till centerpartiet.⁴⁸ Alla övriga reella förändringar (dvs förändringar som inte beror på nerläggningar) framgår av ökningen i kategorin övriga. Ökningen beror på att flera tidningar bytt färg till borgerlig,

Tabell 13
Dagstidningar i kategorin övrigt 1974 efter konkurrenssituation 1974 och färg 1945. (Absoluta tal)

Konkurrenssituation	Färg 1945					Totalt
	S	Lib.	Kons.	Cp.	Övriga	
Monopoltidn.	—	(3)	(3)	(1)	(11)	(18)
Förstatidn.	—	(4)	(1)	(1)	(1)	(7)
2:a, 3:e, 4:e tidn.	—	—	(2)	(—)	(4)	(6)
	(—)	(7)	(6)	(2)	(16)	(31)

Källor⁴⁴: Tollin 1967, TS-boken 1975 och TS annonsbok 1975.

Tabell 14

Kvarvarande dagstidningar 1945 i procent av antalet med samma partifärg och konkurrenssituation 1945. (%)

Övriga	Färg	Konkurrenssituation				
	Totalt					
Monopoltidn.	—	33	69	75	82	64
Förstatidn.	100	100	82	100	100	94
2:a, 3:e, 4:e tidn. ⁵¹	56	21	13	36	36	32
Totalt	63	65	44	53	62	56

Källor³⁹: Tollin 1967 och TS-boken 1975.

oberoende, oberoende liberal el dyl. Förändringarna framgår av tabell 13.

Det är främst monopol- och förstatidningar som bytt färg. Detta resultat ligger i linje med den hypotes som föreslogs. Tendensen är heller inte förvånande när man ser på den borgerliga väljarkårens sammansättning. Det borgerliga blocket består av ett stort antal som byter parti varje val, samtidigt som de konsekvent röstar borgerligt.⁴⁹ Se även avsnitt 7! Förutom detta har anknytningen till partier i allmänhet varit svagare bland de borgerliga tidningarna. En tredje anledning är att förstatidningarna – liksom monopoltidningarna – oftast är helt dominerande på marknaden.

7. Orsaker till tidningsnedläggningarna

Enligt Furhoffs upplagespiral är det tidningens konkurrenssituation som är avgörande för tidningsnedläggningarna.⁵⁰ Politisk färg har ingen större betydelse för detta. I tabell 14 ovan visar den nedersta raden fördelningen efter politisk färg och kolumnen längst till höger fördelningen av kvarvarande tidningar efter konkurrenssituation.

Bortsett från de konservativa är skillnaderna mellan partierna inte anmärkningsvärt stora. Helt i överensstämmelse med Furhoffs teori är skillnaderna beroende på konkurrenssituation betydande. Den övriga delen av tabellen avslöjar emellertid att det finns partipolitiska aspekter på tidningsdöden. Mer om detta i det följande.

Förstatidningarna 1945 är i stort sett opåverkade av nerläggningarna. Det är i själva verket bara tre konservativa sådana som lagt ner. Det var dock bara Köpings-Posten, som ännu vid nerläggningen hade en konkurrent.

Monopoltidningarna visar en viss skillnad mellan partierna. De liberala tidningarna har anmärkningsvärt många nerläggningar. En förklaring kan ligga i att den liberala gruppen bland förstatidningarna är stark, vilket innebär att det finns möjligheter till fusion. Tendensen till detta är därför särskilt stark inom denna grupp.⁵²

Andratidningarna är den intressantaste gruppen. Det är där de stora förlusterna av tidningar har skett. Det finns stora skillnader mellan partierna. Kontrasterna är socialdemokraterna som har 56 % av sina andratidningar kvar och de konservativa som bara har 13 %. Går detta att förklara med utgångspunkt från åsiktsdifferentering?

Tabell 15

Fördelning av dagstidningar 1945 i andratidningsposition eller sämre efter färg 1945 och förstatidningsfärg 1945 (%).

Förstatidningens färg	Andratidningens färg		Kons.	Cp.	Övriga	Summa	n
	S	Lib.					
S	—	11	33	11	44	99	(9)
Liberal	27	6	43	6	18	100	(48)
Konservativ	40	23	10	23	3	99	(30)
Övriga	—	43	57	—	—	100	(7)
Totalt	26	15	33	11	15	100	(95)

Källor³⁹: Tollin 1967 och TS-boken 1946.

Tabell 16

Nerlagda andratidningar (inklusive tredje- och fjärdetidningar) efter färg 1945 och förstatidningens färg 1945. I procent av antalet andratidningar 1945 med samma färg och förstatidnings färg.

Förstatidningens färg	Andratidningens färg					Totalt
	S	Lib.	Kons.	Cp.	Övriga	
Liberal	46	100	86	67	67	71
Konservativ	42	86	100	57	0	60
Övriga	—	0	86	100	75	75
Totalt	44	79	87	64	64	68

Källor⁴⁴: Tollin 1967, TS-boken 1946 och 1975.

Man måste hela tiden vara medveten om att åsiktsdifferentieringen bara fungerar förändrande på de allmänna ekonomiska villkoren. Om vi antar att ekonomin fungerar som skisserats i avsnitt 3, betyder det att tidningar kommer att läggas ner, men det förklarar inte skillnaderna mellan tidningar av olika färg.

Det tycks som om det inte längre finns ekonomiska möjligheter att upprätthålla en så differentierad dagspress som tidigare. Av de tidigare tre stora blocken har de liberala och konservativa förändrats. Utvecklingen är sådan att det tycks finnas tendenser till en uppdelning av tidsningsområdena mellan blocken. Skillnaden mellan att föra en liberal och en konservativ politik är inte tillräckligt kraftig för att vara grund för att ge ut ytterligare en tidning. Detta leder till följande hypotes: Nerläggningar sker oftare när det finns närliggande substitut, dvs en tidning med samma eller åtminstone likartad färg, och de påverkas av storleken på "åsiktsavståndet".

"Åsiktsavståndet" hänför sig till skillnaden mellan första- och andratidningsfärg. Först re-

dovisas därför hur läget var 1945. Av tabell 15 framgår hur andratidningarna fördelade sig.

Hur denna fördelning uppkommit skall inte närmare diskuteras. Man kan bara konstatera att det redan då var sällsynt med andratidningar med samma färg som förstatidningen: Procenttalen är 6 för de liberala och 10 för de konservativa. För att se om hypotesen ovan stämmer, skall vi se hur andratidningsnerläggningarna fördelar sig. Det framgår av tabell 16 ovan.

Tabellen stödjer hypotesen. De klart åsiktsdifferentierade socialdemokratiska andratidningarna klarar sig bäst. De centerpartistiska tidningarna intar en mellanställning. Man kan dock observera skillnaden mellan om det är en liberal eller konservativ förstatidning. Data motsäger inte hypotesen om närliggande substitut, men det är bara ett fåtal fall, som båda talen bygger på.

De konservativa och liberala andratidningarna har samma tendens. Tidningar med förstatidning

Tabell 17

Rangordning av "åsiktsavstånd" enligt Särlviks figur (kommunisterna och jämförelsen cp-s uteslutna) och procent nerlagda tidningar.

Särlvik	Tabell 16	
1. Socialdemokraterna – moderaterna	1. S – Kons.	42
2. Socialdemokr. – Folkpartister	2. S – Lib.	46
3. Moderater – Centerpartister	3. Kons – Cp.	57
4. Moderater – Folkpartister	4. Lib. – Cp.	67
5. Centerp. – Folkpartister	5. Kons. – Lib.	86
	Lib. – Kons.	86
6. Samma parti	6. Kons. – Kons.	100
	Lib. – Lib.	100

Källa: Särlvik 1970 s 56 och tabell 16 ovan.

Tabell 18

Nerläggningar av dagstidningar 1945 i Sverige (till 1974) och i Danmark (till 1972). Kumulativ % + % kvarvarande.

Land	Period					Kvar	n	
	- 1949	- 1954	- 1959	- 1964	- 1972(74)			
Danmark	5	18	28	48	60	40	100	(116)
Sverige	2	13	27	37	44	56	100	(185)

Källa³⁹: Tollin 1967, TS-boken 1975 och Thomsen 1972.

av annan färg (konservativ eller liberal) är nerlagda till 86 %, medan samtliga andratidningar med samma färg som förstatidningen är nerlagda. Mönstret stödjer helt hypotesen om tidningar som uttryck för åsiktsdifferentiering vad avser skillnader i "åsiktsavstånd". Nämnas skall också (vilket inte framgår av tabellen) att 2 av 4 liberala eller konservativa andratidningar med socialdemokratisk förstatidning är nerlagda, vilket skall jämföras med de omkring 45 % nerlagda socialdemokratiska andratidningarna med liberal eller konservativ förstatidning.

Bo Särilvik har gjort upp en skala där avståndet mellan partierna anges på basis av väljarnas uppfattning av dem.⁵³ En rangordning av "åsiktsavstånden" i denna och en rangordning av andelen nerlagda tidningar visar en anmärkningsvärd överensstämmelse, som framgår av tabell 17.

Samma reservationer som gjordes beträffande tabell 16 gäller givetvis även här. Framför allt jämförelserna med centerpartiet vilar på ett mager grundlag. Jämförelsen cp - s har uteslutits då det bara finns ett fall. Den enda skillnaden mellan de två rangordningarna är andelen nerlagda center-andratidningar med liberal förstatidning. Rangordningen av andelen nerlagda tidningar är alltså i stort den man kan förvänta sig utifrån de uppfattningar om åsiktskillnader som finns bland väljarna. Det skall dock påpekas att

data i viss mån är från olika tidpunkter och att det rör sig om generella tendenser.

Jämförelsen pekar på att det finns fog för att tala om åsiktsdifferentieringens påverkan på tidningsdöden. Man kan säga att de grundläggande orsakerna till nerläggningarna är ekonomiska, men samtidigt också hävda att verkningarna modifieras av politiska faktorer. Åsiktsavstånd är förmodligen bara ett uttryck för skillnader i väljarstöd. Åsiktsavstånd och väljarstöd har säkerligen också betydelse för etableringen av tidningar. Detta blir emellertid en hypotes att utgå ifrån kommande undersökningar.

8. Presstödet - svar på ny sorts nerläggningar?

Utvecklingen efter kriget har varit sådan att det fordrats allt större tillskott till de fasta inkomsterna för att främst andratidningarna skall kunna existera. Detta tillskott gavs fram till 1970 i form av subventioner via partierna, från 1965 med hjälp av statligt partistöd. Efter 1970 har statligt presstöd utgått. Ett antagande är att partistödet kom att införas som ett resultat av att subventionsverksamheten började bli alltför betungande för partierna, samtidigt som man var på väg att få ge upp väsentliga tidningsorgan. Frågan i detta avsnitt är om det finns några belägg för att så skulle vara fallet. En jämförelse med Dan-

Tabell 19

Kvarvarande danska dagstidningar 1945 i procent av antalet med samma färg och konkurrenssituation 1945.

Konkurrenssituation	Färg					Totalt
	S	Rad.	Kons.	Venstre	Övriga	
Monopoltidn.	/0/	/100/	40	36	50	40
Förstatidn.	/100/	75	75	86	67	82
2:a, 3:e, 4:e tidn.	19	10	10	10	57	18
Totalt	22	33	24	55	58	40

Källa³⁹: Thomsen 1972.

mark, där tidningsdöden härjat väsentligt kraftigare, kan vara belysande för eventuella skillnader. Detta framgår av tabell 18.

Av tabellen framgår att utvecklingen är relativt likartad fram till slutet av 50-talet. Sedan avstannar utvecklingen i Sverige jämfört med i Danmark. I Sverige finns nu kvar 56 % av antalet tidningar 1945, medan motsvarande siffra för Danmark är 40 %. Hur de kvarvarande tidningarna i Sverige fördelar sig efter parti och konkurrenssituation framgår av tabell 14. Motsvarande tabell för Danmark är tabell 19.

Om man bortser från talen inom snedstreck, som bygger på ett mycket litet antal fall och kategorin övriga andratidningar, där det stora procenttalet förklaras av att en stor del av köpenhamnspressen är att hänföra dit, framgår det att skillnaden mellan partierna är små i alla konkurrensslägen. Samma tendens som i Sverige finns emellertid också i denna tabell, men utslagen är inte alls så stora. Det tycks alltså som om nerläggningarna i allt väsentligt styrts av tidningarnas konkurrenssituation. Man kan också tala om en utvecklingstendens där Sverige och Danmark befann sig i olika faser. Men:

Finns det någon faktor som åtminstone delvis kan förklara skillnaderna i tabellerna 14, 18 och 19? I Danmark hade man samregering över den så kallade mitten. I Sverige fanns vid början av 60-talet ATP-striden i färskt minne. Det kan vara detta som ledde till skillnader i beslutsamheten att slå vakt om den egna pressen. I Dan-

mark valde man att slå samman i stort sett alla socialdemokratiska lokaltidningar med Aktuelt och istället mera lokalsidor i denna. Detta blev emellertid ingen framgång. I Sverige valde man att bara i begränsad utsträckning slå samman och istället satsa på regionalt täckande tidningar.

En anledning till att den första pressutredningen tillsattes, kan vara att tidningsnerläggningarna drabbade politiskt väsentliga tidningar mot bakgrund av ovanstående utveckling. Vi skall undersöka om detta stämmer för socialdemokratin. Det är ju allmänt känt att den första svenska pressutredningen tillsattes efter Ny Tids nerläggning.⁵⁴ Av tabell 20 nedan framgår de nerlagda socialdemokratiska tidningarna, samt om det fanns något närliggande alternativ eller om den faktiskt gått upp i en annan tidning.

Tabellen talar om den läses rätt sitt tydliga språk. Av tabellen framgår att det vid samtliga nerläggningar före Ny Tids fanns närliggande alternativ. Ny Tid var den första regiontidningen som tvangs att lägga ner, trots att den gavs ut i Sveriges näst största stad.

En av förklaringarna till detta är att tidningens upplaga i förhållande till förstatidningen var ovanligt liten. Däremot var upplageutvecklingen relativt sett positiv. Visserligen hade det absoluta avståndet ökat, men det är diskutabelt att hävda att tidningen fått ett försämrat konkurrensläge.⁵⁵ Den viktigaste förklaringen hänger istället samman dels med att upplagan relativt sett är liten, dels – och troligen viktigare – att de rörliga

Tabell 20

Nerlagda socialdemokratiska tidningar 1945. (Närliggande alternativ anges genom tidningsnamnet inom snedstreck. I Tollin angiven sammanläggning utan.)

Nerlagd tidning	År	Närliggande/sammanläggning
Oskarshamns Nyheter	1953	Avläggare Östra Småland, Kalmar
Aurora, Ystad	1957	/Arbetet, Mamö/
Kristianstad Läns-Demokraten	1957	/Arbetet, Malmö/
Morgontidningen, Sthlm	1958	Stockholms-Tidningen, LO-ägd från 1956
Skaraborgaren, Falköping	1960	/Västgöta-Demokraten, Borås/
Östgöten, Linköping	1962	Östergötlands Folkblad, Norrköping
Kuriren, Uddevalla	1963	Ny Tid, Göteborg
Ny Tid, Göteborg	1963	I/v sedan Arbetet
Nyheterna, Helsingborg	1965	Arbetet
Stockholms-Tidningen	1966	
Västmanlands Folkblad, Västerås	1966	Folket, Eskilstuna
Gotlands Folkblad, Visby	1967	Gotlänningen, Visby (cp)

Källa⁴⁴: Tollin 1967.

inkomsterna var ovanligt små. Göteborgs-Postens prispolitik är välbekant: både annons- och försäljningspriser är väsentligt lägre än jämförbara tidningar. I enlighet med resonemanget i avsnitt 3 skulle detta innebära att Ny Tid trots sin upplaga skulle få små tillskott till sina fasta inkomster. De insatser av subventioner som skulle krävas skulle bli orimligt stora. Man kan konstatera att Göteborgs Handelstidning genomgick samma utveckling.

Stockholms-Tidningen, som är nästa exempel på den nerläggning som drabbar politiskt sett viktiga tidningar, gick däremot sitt öde till mötes på annat sätt. Om Ny Tid och Göteborgs Handelstidning dog av ekonomisk kvävning, kan man säga att Stockholms-Tidningen dog av ekonomisk chock. Nerläggningen är också ett uttryck för oöverbinnerliga ekonomiska svårigheter, trots det partistöd som infördes 1965. Stockholms-Tidningen var svag redan när LO 1956 köpte tidningen. Övertagandet betydde ett bortfall av annonser, men samtidigt behöll tidningen sina ambitioner att vara en rikstidning. Allt detta verkade i en riktning: Att tidningen var svag, betydde stora kapitalkrav; att annonsunderlaget minskade, betydde att en större del av de rörliga inkomsterna skulle behöva gå till att täcka de fasta utgifterna; att tidningen bibehöll sina ambitioner, innebar att det knappast gick att göra några betydande besparingar inom redaktionen. Resultatet blev betydande förluster och nerläggning⁵⁶.

Dessa nerläggningar kom trots att det var åsiktsdifferentierade produkter, som det fanns viljan, men inte förmågan att stödja. Mot bakgrund av ATP-striden sökte man nya sätt att möta den utveckling detta var början till. Svaret på Ny Tids nerläggning blev den första pressutredningen.

Ser man på de övriga tidningsnerläggningarna, generellt sett, framgår det att det finns tre alternativ: antingen en närliggande tidning av annan borgerlig färg, uppgång i en annan tidning från en annan ort, eller övergång till veckoutgivning.

Detta senare alternativ tyder på att det inte finns några fullgoda alternativa tidningar. Be-tecknande är att Ny Tid försökte sig på detta, liksom Arbetaren (syndikalistisk) och Ny Dag (kommunistisk). För de två senare kan man knappast finna fullgoda substitut. Veckoutgivning är också en vanlig lösning för centerpartistiska tidningar. Av övriga "veckotidningar" kan nämnas Karlstads-Tidningen (fp), vars förstaidning för en ovanligt klar konservativ linje.⁵⁷

9. Sammanfattning

Den här uppsatsen har speglat utvecklingen hos de tidningar, som fanns 1945 med utgångspunkt från ekonomins teori om monopolistisk konkurrens. Den behandlar speciellt de differentieringsmöjligheter som politisk färg innebär. Ur denna synvinkel studerades etablering och nerläggning av dagstidningar. De frågeställningar och hypoteser som ställts upp, har besvarats även om alla inte entydigt kunnat verifieras. Uppsatsen antyder emellertid den avgörande betydelse som åsiktsdifferentieringen har för svensk dagspress.

Avslutningsvis skall anmärkas att den här uppsatsen pekar på att vi passerat en gränslinje i den svenska pressens utveckling, där övergångsskedet sträcker sig från ATP-striden i slutet av 50-talet, då främst socialdemokratin återupptäckte värdet av en partipress, över Ny Tids nerläggning, som var början till en ny sorts tidningsdöd, fram till införandet av statligt pressstöd.

Noter

¹ Bengt Lundell: Strukturrationisering eller upplagespiral – en granskning av Lars Furhoffs teori om dagspressens upplageutveckling, Statsvetenskapliga Institutionen, Lunds Universitet ht 1974 (stencil).

Denna uppsats bygger på Bengt Lundell: Åsiktsdifferentiering av dagspressen – något om åsikter som grund för varaktig tidningsutgivning, Statsvetenskapliga Institutionen, Lunds Universitet, vt 1975 (stencil). För synpunkter på denna och preliminära versioner av tidskriftsuppsatsen ber jag att få tacka Svennik Höyer, Niels Thomsen och Torbjörn Valder.

² Lundell 1974.

³ Niels Thomsen: Dagbladkonkurrensen 1870–1970, Universitetsförlaget, Köpenhamn 1972, s 12 f.

⁴ Följande tabell visar sambandet mellan några statistiska storheter. BNP/inv är ett mått på levnadsstandarden. Sambanden är mätta med Spearmans rangkorrelationskoefficient. Det skall observeras att folkmängd och areal är högt inbördes korrelerade. Källa: Statistisk Årsbok 1972 s 408ff, 508 och 511. Samtliga värden över 0,45 är signifikanta på 2%-nivån.

Urvalet består av 27 länder, huvudsakligen s k I-länder. Följande länder är med: Sverige, Danmark, Island, Norge, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Nederländerna, Portugal, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Västtyskland, Österrike, Sydafrika, Canada, USA, Argentina, Brasilien, Chile, Venezuela, Israel, Japan, Turkiet, Australien och Nya Zeeland. Tabellen bör tolkas som ett uttryck för tendenser.

	1	2	3	4	5
1. Antal tidningar	—	0,46	0,01	0,47	0,70
2. Upplaga	0,46	—	0,45	0,11	0,55
3. BNP/inv	0,01	0,45	—	-0,11	-0,17
4. Areal	0,47	0,11	-0,11	—	0,57
5. Folkmängd	0,70	0,55	-0,17	0,57	—

⁵ Se Lundell 1974 s 5 ff, där det finns en redogörelse för existerande marknader i Sverige.

⁶ Det är i detta sammanhang ointressant hur den förändras. Det räcker med att konstatera att dygnet inte har mer än 24 timmar.

⁷ Naturligtvis kan mängden signaler bli större än mottagaren förmår ta emot. Från detta bortses i resonemanget. Olika sätt att lösa detta och andra aspekter på människan som kommunikationskanal finns bl a i George A. Miller: *The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information*, *Psychological Review* 1956, 63, s 81-97.

⁸ Se Anthony Downs: *An Economic Theory of Democracy*, New York 1957, s 218 och Lundell 1974 s 5!

⁹ Se även Lundell 1974, speciellt avsnitt 2.1.3.!

¹⁰ Hadenius - Weibull: *Press radio tv*, Aldus/Bonniers 2:a uppl, Stockholm 1972 s 177 f.

¹¹ *Ibid.* s 188 - 216.

¹² Torbjörn Vallinder: *Press och politik*, Gleerups, Falköping 1968, s 30 ff och 135 ff, samt Vallinder: *Political Parties and Newspapers in Sweden 1900-1970*, Statsvetenskapliga inst i Lund 1974, (stencil) s 5 ff.

¹³ Hadenius - Seveborg - Weibull: *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899-1909*, Tiden, Sthlm 1968, samt *Partipress, Socialdemokratisk press och presspolitik 1910-1920*, Rabeñ och Sjögren, Sthlm 1970. Den senare av böckerna är den intressantare. Deras analyschema sysslar med beslutsfattande och är därmed inte användbart i detta sammanhang.

¹⁴ För en förteckning se Lars Furhoff: *Upplagespiralen*, Jönköping 1967 eller Lundell 1974 s 27. Den senaste "nyanserade" versionen finns i Furhoff: *Makten över medierna*, Cavefors, Lund 1974, s 151-178.

¹⁵ Thomsen 1972.

¹⁶ Svennik Höyer: *The Political Economy of the Norwegian Press*, *Scandinavian Political Studies* 3/1968, s 85.

¹⁷ Sven Tollin: *Svenska dagstidningar 1900-1965*, TU:s förlag, Sthlm 1965 och Tollin: *Svensk dagspress 1900-1967*, TU Sthlm 1967.

¹⁸ Tollin 1965. Det gäller 416 tidningar med en varaktighet på minst ett år.

¹⁹ Furhoff har undersökt utvecklingen på ett antal orter, referat bl a i Furhoff 1974 s 168 ff. Hans slutsats är bl a att en politisk inriktning skulle ha varit en tillräcklig differentieringsgrund fram till 1920. Däref-

ter är de politiska motsättningarna mindre och de svaga tidningarna har tvingats konkurrera med ortens dominerande tidning.

²⁰ Det är Eesti Paevaleht/Estniska Dagbladet år 1959.

²¹ Tollin 1967 s 1.

²² Definitionsproblemen diskuteras dels i Lundell 1974 s 4, dels i SOU 1974:102 s 27 ff.

²³ De skiljer sig i vad Thomsen kallar typologiskt hänseende. Karakteristika för tabloider eller kvällstidningar är utgivningstidpunkten, priset och den förhållandevis stora lösnummerförsäljningen. Thomsen 1972 s 36 ff.

²⁴ I Tollin 1965 finns uppgifter om tidig periodicitet och i SOU 1974: 102 s 28 finns motsvarande uppgifter för 1974. Fördelning i procent visas i tabellen nedan.

Det skall observeras att tidningsbegreppet är olika vitt här och i fortsättningen.

²⁵ Skövde Nyheter har ansetts tillhöra denna kategori, eftersom Tollin betraktar den som en tidning trots ett uppehåll 1920-21.

²⁶ Skövde Nyheter Västgöta Korrespondenten var 1945 lika stora och räknas därför båda som andratidningar.

²⁷ Stockholms-Tidningen förs där ej annat anges till den liberala gruppen.

²⁸ Jfr Tollin 1965 s 21.

²⁹ *Ibid.* s 18.

³⁰ Den uppmärksamme läsaren lägger märke till att det finns 116 tidningar i not 24, medan det finns 113 i tabell 2 b, trots att SOU 1974:102 anges som källa i båda fallen. Skillnaden kan inte förklaras med att kvällstidningarna inte är med i tabellen. Den intresserade hänvisas därför till eget detektivarbete i utredningen. Detta antyder något om de svårigheter som finns.

³¹ Ett exempel är Dagens Nyheter under ATP-striden.

³² Se Nils Elvander: *Svensk skattepolitik 1945-1970* s 326. Undersökningen omfattar dock bara ett urval viktigare tidningar.

³³ En större och mera inträngande analys finns på olika ställen i Thomsen 1972.

³⁴ Lundell 1974 s 4 ff.

³⁵ Det gäller ett antal av Furhoff undersökta år. Se Lundell 1974 s 13! Furhoff tolkar det som att andratidningarna är dyrare än förstatidningarna, vilket ju i och för sig är riktigt. Jfr Furhoff 1974 s 162 och 164!

³⁶ Det är ett rimligt antagande, eftersom papperspriset är detsamma för alla tidningar. Distributionskostnaden torde vara större för åtminstone andratidningar-

	2/v	3/v	4/v	5/v	6/v	7/v	Summa	n
1910	27	31	8	—	30	4	100	(206)
1945	6	27	3	—	57	6	99	(194)
1974	7	19	3	8	56	7	100	(116)

	S	Lib.	Kons.	Cp	Övriga	Summa	n
1910	8	42	35	–	15	100	(206)
1945	16	27	32	9	15	99	(194)

- na eftersom de är lättare och alltså har fler distribuerade exemplar per 10 kg årsvikt.
- ³⁷ Jfr Thomsen 1972 s 11, 13 och 572, där han formulerat ett liknande resonemang. Han säger att en konkurrens med alla de löpande intäkterna som insats i längden kan framkalla ett monopol. Han menar dock liksom i denna uppsats att det måste till ytterligare förklaringsgrunder för att länka detta resonemang med den verkliga utvecklingen.
- ³⁸ I samtliga tabeller är procenttal angivna utan parentes. Absoluta tal med parentes.
- ³⁹ Se avsnitt 2.3! Det skall också påpekas att kategorin övriga är en restkolumn, som även inkluderar kategorier med ett litet antal fall. Detta är förklaringen till att vissa kategorier utelämnats i några tabeller.
- ⁴⁰ Basfakta från Thomsen 1972.
- ⁴¹ Partiindelningen för Danmark är socialdemokraterna, radikale venstre, konservative, venstre och övriga.
- ⁴² Höyer 1968 s 97.
- ⁴³ Hadenius – Weibull 1972 s 199.
- ⁴⁴ Vallinder 1968 s 30.
- ⁴⁵ Se exempelvis Furhoff 1974 s 168 ff. Det visar sig i hans undersökning av elva orter, att det bara finns ett visst stöd för hypotesen. Jfr även not 19 i denna uppsats!
- ⁴⁶ Följande liberala tidningar etablerades 1910–1919: Värmlandsposten, Kristinehamn, andratidning 1945, grundad 1915. Tidigare liberala tidningar: Ansgarii-Posten 1887–1920, Värmlands Allehanda 1872–1915, Kristinehamns-Tidningen (1/v) 1888–1936, förstatidning Kristinehamns-Posten 1884 - (kons) Mellersta Skåne, Hörby, monopoltidning 1945, grundad juli 1911. Tidigare liberala tidningar: Hörby-Posten Centralskåne 1891–1911 (dec). Motala Tidning, förstatidning 1945, grundad 1911 som Tidningen Motala senare kallad Västra Öster-

- götland. Tidigare liberala tidningar: (gamla) Motala Tidning 1868–1909. Katrineholms-Kuriren, monopoltidning 1845, grundad 1917. Ljusnan, Bollnäs, förstatidning 1945, grundad 1912. Norra Västerbotten, Skellefteå, förstatidning 1945, grundad 1910. Tidigare liberala: Skellefteå Nya Tidning 1860–1919, frisinnad 1906, moderat liberal 1908, moderat 1912. Fem av de sju liberala tidningarna hade någon föregångare med liberal färg. Sammanställningen visar också några av svårigheterna vid arbetet med uppsatsen.
- ⁴⁷ Det är bara procenttalen som har samma bas som är direkt jämförbara. Tollins siffror (1965 s32) framgår av tabellen ovan. Jämför not 24!
- ⁴⁸ Länstidningen i Södertälje (kons. 1945), Södermanlands Nyheter, Nyköping (lib. 1945), Norrtelje Tidning (kons. 1945) och Nynäshamnsposten (opolitisk 1945).
- ⁴⁹ Se Bo Särilvik: Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System, Statsvetenskapliga institutonen, Göteborg 1970, (stencil) s 33.
- ⁵⁰ Teorin granskades grundligt i Lundell 1974 kap 3 och 5.
- ⁵¹ Det finns ingen skillnad mellan andra-, tredje- och fjärdetidningar i procent kvarvarande. Procenttalen är respektive 31,32 och 31.
- ⁵² Av tabellen nedan framgår tendensen att gå i fusion, bli avläggare eller rekommendera annan tidning samt övergång till 1/v vid nerläggning. Källa: TS-boken 1946 och Tollin 1967.
- ⁵³ Särilvik 1970 s 56.
- ⁵⁴ Hadenius – Weibull 1972 s 182.
- ⁵⁵ Se Lundell 1974 s 11! Ny Tids upplaga var 13,1 % av Göteborgs-Postens 1945 och 18,0 % 1960.
- ⁵⁶ Jfr också Furhoff 1974 s 165 f.
- ⁵⁷ Jfr Hadenius-Weibull 1972 s 200.

Konkurrens-situation	Fusion, avläggare el. rekommendation	1/v	Ingen uppgift	Summa	n
Monopoltidn.	85	–	15	100	(13)
Förstatidn.	67	–	33	100	(3)
Andratidn.	65	5	30	100	(37)
Tredjetidn.	33	27	40	100	(15)
Fjärdetidn.	23	38	38	99	(13)
Totalt	56	14	31	101	(81)

Litteratur- och källförteckning

SOU 1974:102 Svensk press – Presstödet och tidningsskonkurrensen
 Statistisk Årsbok 1972
 TS Annonsbok 1975
 TS-boken 1946 och 1975

Downs, Anthony: An Economic Theory of Democracy, New York 1957
Elvander, Nils: Svensk skattepolitik 1945–1970, Rabén & Sjögren 1972
Furhoff, Lars: Upplagespiralen, Jönköping 1967

Furhoff, Lars: Makten över medierna, Cavefors, Lund 1974

Hadenius – Seveborg – Weibull: Socialdemokratisk press och presspolitik, 1899–1909, Tiden, Sthlm 1968

Hadenius – Seveborg – Weibull: Partipress, Socialdemokratisk press och presspolitik 1910–1920, Rabén & Sjögren, Stockholm 1970

Hadenius – Weibull: Press radio tv, 2:a uppl Aldus/Bonnier, Sthlm 1973

Höyer, Svennik: The Political Economy of the Norwegian Press, *Scandinavian Political Studies* 3/1968

Lundell, Bengt: Strukturrationalisering eller upplagespiral – en granskning av Lars Furhoffs teori om dagspressens upplageutveckling, Statsvetenskapliga Inst, Lund ht 1974 (stencil)

Lundell, Bengt: Åsiktsdifferentiering av dagspressen – något om åsikter som grund för varaktig tidningsutgivning, Statsvetenskapliga Institutionen, Lund vt 1975 (stencil)

Miller, George: The Magical Number Seven, Plus or Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information, *Psychological Review* 1956, 63, s 81–97

Särlvik, Bo: Electoral Behavior in the Swedish Multi-party System, Statsvetenskapliga inst, Göteborg 1970, (stencil)

Thomsen, Niels: Dagbladskonkurrencen 1870–1970, Universitetsförlaget, Köpenhamn 1972

Tollin, Sven: Svenska dagstidningar 1900–1965, TU:s förlag, Sthlm 1965

Tollin, Sven: Svensk dagspress 1900–1967, TU, Stockholm 1967

Vallinder, Torbjörn: Press och politik, Gleerups, Falköping 1968

Vallinder, Torbjörn: Political Parties and Newspapers in Sweden 1900–1970, Statsvetenskapliga inst i Lund 1974 (stencil)

Från tvåblockssystem till fraktionalisering. Partigrupper och ledamöters röstning i norska stortinget 1969–1974*

AV BO BJURULF OCH INGEMAR GLANS

Bakgrund

I denna artikel avser vi att redovisa och analysera den politiska utvecklingen i Norge 1969–74 såsom den framträder i rösträkningarna i Stortinget. Att just denna period kommer att behandlas har delvis en rent praktisk bakgrund. Tidigare har data om stortingsmännens voteringar endast förelegat vid det fåtal voteringar som skett med namnupprop. 1969 infördes däremot ett system med fotografisk registrering av de enskilda ledamöternas röstande. Samtidigt har denna period speciellt intresse genom de partistrukturella förändringar som då ägde rum. Bakom detta låg framförallt de påfrestningar på det etablerade partisystemet som förorsakades av striden kring norskt medlemskap av Europeiska Gemenskapen.

En följd härav blev också labila regeringsförhållanden. De första femton efterkrigsåren hade Norge haft socialdemokratiska majoritetsregeringar. Efter valsegern 1965 kunde en borgerlig majoritetsregering tillträda för första gången under ett halvt århundrade. De borgerliga partiernas övervikt i Stortinget var betydande: 80 mandat mot 70 "socialistiska".¹ (Se tab 1)

Regeringen Borten behöll sin majoritet vid stortingsvalet i september 1969. Mellan de fyra regeringspartierna förelåg emellertid starkt skiljaktiga uppfattningar i den centrala frågan om Norges förhållande till EG. Under våren 1971 kom detta till dramatiskt uttryck genom den s k lekkasje-saken, där det avslöjades, att statsministern hade låtit utomstående ta del av en förtrolig rapport i EG-frågan. Detta ledde till regeringens avgång i början av mars. Inom Høyre, Kris-

telig folkeparti och Venstre önskade man en fortsättning på fyrtåpartiregeringen, om än under annan ledning. Undervisningsministern i den avgående regeringen, Kjell Bondevik, erhöll regeringsuppdrag men misslyckades på grund av Senterpartiets vägran att gå med på någon kompromiss i EG-frågan. Vid mitten av mars 1971 utnämndes i stället en minoritetsregering under Bratteli, baserad på Arbeiderpartiets 74 mandat.

I enlighet med tidigare ställningstagande lät den socialdemokratiska regeringen i september 1972 genomföra en rådgivande folkomröstning om Norges medlemskap av EG. Det förekom allvarliga motsättningar i frågan även inom flera av partierna. Kring Høyres och Senterpartiets ställningstaganden rådde ingen oklarhet. Det förra partiet gick in för medlemskap med samma kraft som det senare partiet gick emot. Även majoriteten på Venstres och Kristelig folkepartis landsmöten avvisade medlemskap, men dessa båda mittenpartier var djupt splittrade i frågan. Däremot var partierna på vänsterflygeln – SF och kommunisterna – i sin helhet EG-motståndare och kunde också samverka med betydande grupper inom Arbeiderpartiet, organiserade i "Arbeiderbevegelsens Informasjonskomite mot norsk medlemskap i EF" (AIK). Arbeiderpartiets landsmöte hade dock med stor majoritet förordat norskt EG-inträde.

Utgången av folkomröstningen blev otvetydig: 53,5 procent nej mot 46,5 procent ja. Bratteli hade tidigare förutskickat att den socialdemokratiska regeringen skulle avgå om resultatet blev ett avvisande av medlemskap. Samtidigt framträdde splittringen inom Arbeiderpartiet även på stortingsnivå, då en av stortingsgruppens EG-motståndare, Kielland, meddelade att han i fortsättningen representerade Sosialistisk folkeparti (SF).

Motsättningarna i EG-frågan omöjliggjorde alltså en ny borgerlig samlingsregering. Inom

* Uppsatsen är en förkortad version av Meddelande 1976:1 från Statsvetenskapliga institutionen i Lund. Förkortningen har främst gått ut över ett antal tabeller. Hänvisningar till här ej medtagna tabeller har markerats med en asterisk (*).

Senterpartiet förordade man en regering med bredast möjliga bas i centrum, varmed avsågs det egna partiet, Kristelig folkeparti och Venstre. Dess främsta uppgift skulle vara att uppnå ett handelsavtal med EG. En majoritet av Venstres stortingsgrupp avvisade att stödja en regering, dominerad av motståndare till EG-medlemskap. Fyra av Venstres 13 stortingsrepresentanter gick dock in för regeringsmedverkan. Partiet erhöll även statsrådposter, och den nya regeringen kunde tillträda i oktober 1972, med Korvald från Kristelig folkeparti som statsminister.

De återstående nio medlemmarna i Venstres stortingsgrupp bröt senare med sitt gamla parti och organiserade sig som en särskild partigrupp, med namnet Folkepartiet nye Venstre. På detta

grundlag bildades landspartiet Det Nye Folkepartiet, som deltog i 1973 års stortingsval. Detta blev en katastrof för såväl utbrytarna som resterna av Venstre. Båda partierna blev visserligen representerade i Stortinget men erhöll tillsammans endast tre mandat.

Två andra listor hade större framgångar. Framförallt gäller detta Sosialistisk Valgforbund. SV var en valsamverkan mellan Sosialistisk folkeparti, Norges kommunistiske parti och ovan omtalade EG-motståndare som ursprungligen tillhört Arbeiderpartiet och samlats i AIK. Därtill kom partilösa socialister.

Med inspiration från Glistrups danska Fremskridtsparti framträdde även ett nytt parti på högerflygeln, "Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter og avgifter og offentlige inn-grep".

Tabell 1

Partisammansättningen i Stortinget 1945–1973

PARTI	1945	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1973
Norges Kommunistiske Parti (NKP)	11	–	3	1	–	– ¹	–	–
Sosialistisk Folkeparti (SF)	–	–	–	–	2	2	– ¹	–
Sosialistisk Valgforbund(SV)	–	–	–	–	–	–	–	16 ²
Det norske Arbeiderparti (AP)	76	85	77	78	74	68	74 ¹	62
Venstre (VE)	20	21	15	15	14	18	13 ³	2 ³
Det Nye Folkeparti (DNF)	–	–	–	–	–	–	– ³	1 ³
Kristelig Folkeparti (KRF)	8	9	14	12	15	13	14	20
Senterpartiet (SP)	10	12	14	15	16	18	20	21
Høyre (HÖ)	25	23	27	29	29	31	29	29
Anders Langes Parti (ALP)	–	–	–	–	–	–	–	4
Totalt	150	150	150	150	150	150	150	155

¹ Arbeiderpartiet förlorade ett av sina mandat 25 sept 1972, då Kielland lämnade Arbeiderpartiet och under resten av perioden representerade Sosialistisk Folkeparti.

² Sosialistisk Valgforbund är en gemensam lista med inslag från följande partier och organisationer: Sosialistisk Folkeparti, Norges Kommunistiske Parti, Demokratiske Sosialister – AIK samt Uavhengige Sosialister.

³ Venstre splittrades 1972 och från hösten detta år tillhörde fyra av dess representanter Venstres stortingsgrupp, nio Folkepartiet nye Venstre. På basis av sistnämnda parti bildades Det Nye Folkepartiet som deltog i 1973 års val.

Källa: Torp, O.C., Stortinget, Hösten 1973–Våren 1977.

Den stora anslutningen till Socialistisk valförbund bidrog till att Stortinget fick en knapp socialistisk majoritet. Inom Arbeiderpartiet drog man härav slutsatsen att endast *ett* regeringsalternativ förelåg, nämligen en socialdemokratisk minoritetsregering. I oktober 1973 beviljades regeringen Korvalds avskedsansökan, och under det sista året av den här behandlade perioden hade Norge på nytt en arbeiderparti-regering under Bratteli.

I det följande skall denna breda översikt kompletteras med den bild av partiförhållandena som framträder vid analyser av rösträkningarna i stortinget. Självfallet har dessa olikartad politisk vikt, men genom en kvantitativ i stället för en kvalitativ ansats anser vi oss kunna få en bättre inblick i de generella mönster och konstellationer som ur skilda aspekter förekommit i Stortinget. Bl a studeras förhållandena inom dimensioner med anknytning till de traditionella skiljelinjerna i norsk politik. Vårt syfte är alltså i första hand deskriptivt. Att i en förstagångsundersökning som denna arbeta med mer formaliserad hypotesprövning har vi varken ansett vara nödvändigt eller lämpligt.

Undersökningen bör ses som ett bidrag till den breda väljar- och Stortingsforskning som bedrivs av nordiska statsvetare. Beträffande dimensionsaspekten är den föremål för intensiv forskning på väljararenan. Henry Valen t.ex. analyserar i sitt paper till den nordiska statsvetarkonferensen i Århus 1975 hur väljarna uppfattar "The structure of political conflict before and after the EEC issue had become salient". A comparison was made between the perceptions that voters held of the spatial dimensions of political cleavage at three points in time: at the Storting election of September 1969, in June 1971, and at the referendum of September 1972" (s 3). I sammanfattningen kommer hänvisningar att ske till resultaten av Valens undersökning.

Voteringsanalyser: Principiella synpunkter

Vid analyser av beslutsprocesser och besluts-mönster inom parlamentariska församlingar har flera olika typer av data använts. Exempelvis har man direkt observerat och analyserat den dagliga verksamheten i parlamentet. Vidare har man gjort systematiska intervjuer av ledamöter, rörande deras bakgrund, generella attityder och åsikter om skilda aspekter av det parlamentariska beslutsfattandet. Dessutom föreligger givetvis ett rikhaltigt material i form av parlamentariskt tryck.

Vi har i denna framställning valt att helt koncentrera oss på de s.k. rösträkningarna. *Fördelarna* med ett material av denna typ är:

- a Materialet är grupperat i enkla kategorier. För det norska Stortinget utgörs dessa av "ja", "nej" och "frånvarande".
- b Materialets struktur gör det synnerligen lämpligt för skilda statistiska analyser, som möjliggör jämförelser mellan olika parlamentariska situationer.

Nackdelarna är främst:

- a Voteringsanalyser ger endast ett indirekt mått på sådana problemställningar som partisammanhållning och partisamarbete. Andra aspekter av lagstiftningsprocessen bör studeras genom intervjuer och analyser av parlamentariskt tryck.
- b Endast en del av besluts materialet ingår normalt i analysen. Som framgår nedan når ett väsentligt antal beslut aldrig rösträkningsstadiet.
- c Vid denna typ av analyser har man mycket begränsade möjligheter att bedöma beslutsfattarnas agerande i andra faser av beslutsprocessen. I en voteringsituation kan en parlamentsledamot av vissa skäl rösta *med* sitt partis majoritet, även om han/hon varit motståndare till partilinjen under beslutsprocessens förberedande stadier (jfr Mac Rae (1970) s 1 ff).

Avgränsningar av materialet

Antalet analyserade rösträkningar framgår av tabell 4. Endast data rörande Stortinget och Odelstinget redovisas här. På grund av det ringa antalet ledamöter har Lagtinget inte medtagits.

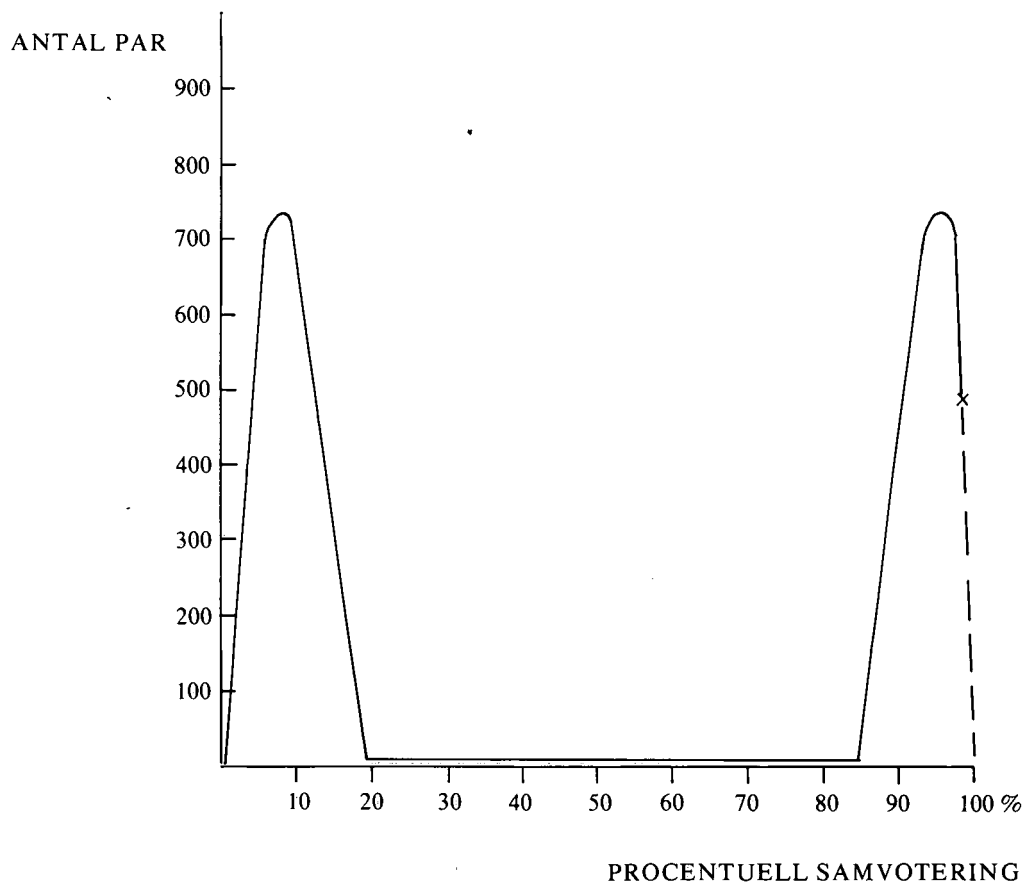
I analyserna ingår endast ett urval av samtliga voteringsanalyser. Följande kriterier har därvid använts:

Voteringsanalyser av rent formell karaktär – exempelvis rörande voteringsordningen – har utelämnats. Voteringsanalyser med enhällighet har likaledes förbigåtts, bl a på grund av deras speciella statistiska struktur. Av samma skäl har vid vissa typer av analyser de voteringsanalyser uteslutits där endast ett fåtal representanter röstat mot stortingsmajoriteten. En avgränsning har gjorts vid fyra och därunder. Slutligen skall nämnas att rösträkningar inte företagits vid ett mindre antal voteringsanalyser eller att fotografering underlåtit. Sistnämnda förhållande gäller framförallt periodens tidigare år.

Konsekvenserna av denna avgränsning kan visas genom en översikt av voteringsanalyserna under

Figur 1. Total samvoteringskaraktär stortings-
året 1969–70.

188 voteringar

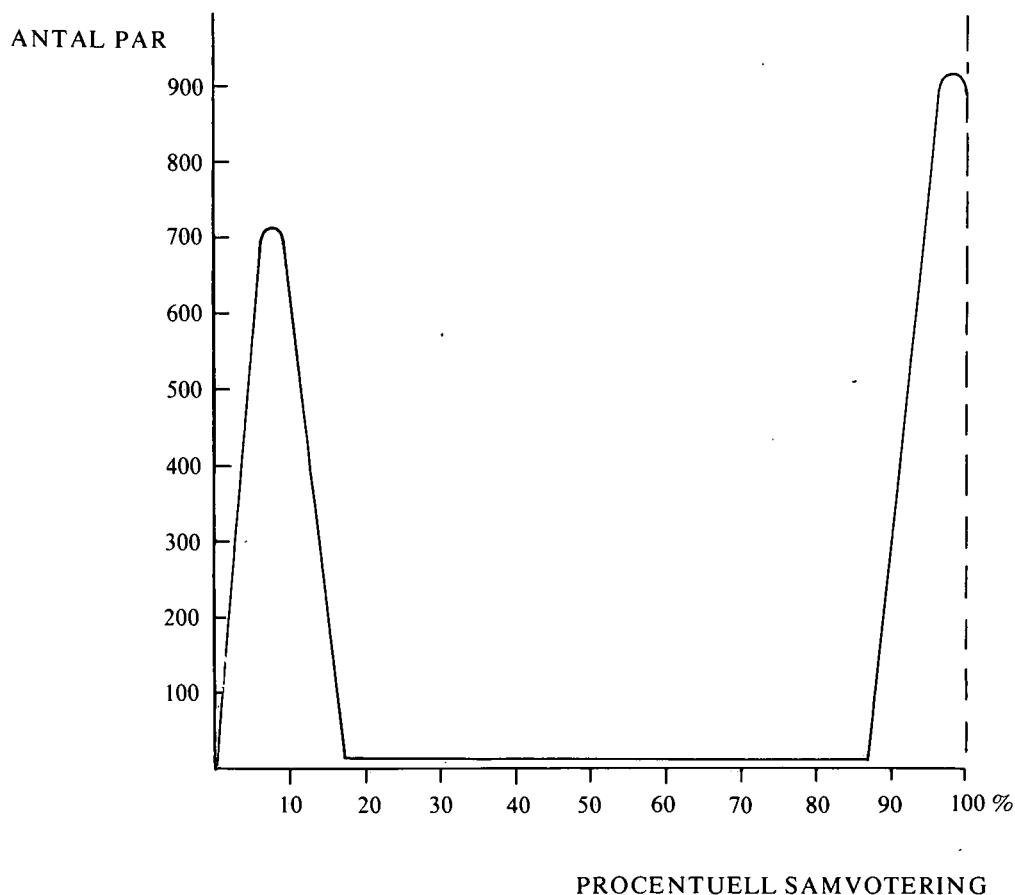
höst-sessionen 1973. 174 voteringar ingår i samtliga analyser. 393 var enhälliga, dvs var av typen 32–0, 115–0 osv. Vid 101 tillfällen röstade 1 till 4 ledamöter mot stortingsmajoriteten. Detta antal var ovanligt högt denna session, beroende på att hela tre partier (Venstre, Det Nye Folkeparti och Anders Langes Parti) hade mindre än fem representanter. Speciellt sistnämnda parti stod ofta ensamt mot stortingets övriga partier. Delvis motsvarande förhållanden förelåg under sessionen 1972–73, då Kielland var enda representanten för SF.

Sammanfattningsvis kommer undersökningen alltså framförallt att behandla rösträkningar, där oenighet förelåg mellan (minst) två grupper i Stortinget och där dessa grupper varit av en viss storlek. Dock kommer Kiellands och ALP:s röstande att bli föremål för särskilda analyser.

Översiktsbilder av röstningsbeteendet

I försöken att finna lämpliga instrument för analysen av rösträkningar har vi först stannat för metoden med parvis samvotering, dvs vi har beräknat samtliga frekvenser av samvoteringar för varje par av stortingsledamöter. Om metoden tillämpas i sin helhet på det material, som ligger till grund för denna undersökning erhålles för åren 1969–73 11.175 tal samt för 1973–74 11.935 tal, vilka vart och ett anger hur många gånger det ledamotspar som talet avser samvoterat. Samvotering anses föreligga, om båda har röstat ja eller nej, men ej om de varit frånvarande. För att mildra effekten av frånvarofaktorn bortser vi från de par, som har lågt s k t-värde: dvs antalet gånger båda röstat dividerat med antalet rösttillfällen. Om inte annat anges har gränsen satts till 20 %. Detta innebär att de par faller bort där i

Figur 2. Total samvoteringskaraktär stortings-
året 1970-71.
114 vöteringar

mer än 80 % av antalet rösträkningar någon (eller båda) av ledamöterna varit frånvarande.

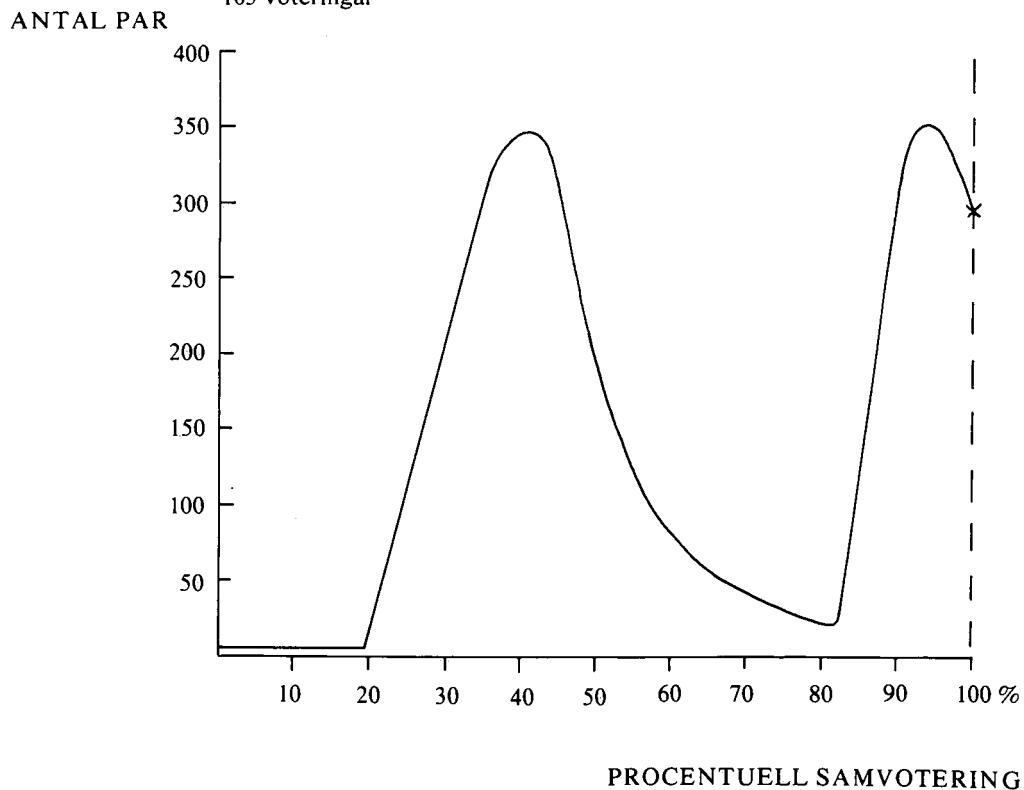
Genom att grafiskt redovisa samvoteringsstaten för de nära 12.000 ledamotsparen i Stortinget får vi en första översiktlig bild av samvoteringskaraktären. I fig. 1-5 redovisas denna samvoteringskaraktär i det norska Stortinget 1969-74. Vi ser i samtliga kurvor en markant topp kring 90-95 %-ig samvotering. Denna topp representerar den *interna* samvoteringsgraden i de norska politiska partierna. Den har sin bredaste karaktär 1971-73, vilket antyder att något eller några partier dessa år hade en lägre sammanhållning än övriga år. Studerar vi å andra sidan kurvornas utseende i den lägre delen av samvoteringsgraden finner vi en markant topp 1969-71 kring 10 %. Motsvarande topp 1971-72 ligger kring 40 %.

Översikt bilderna för 1969-71 antyder således en utpräglad men inte total polarisering i två samvoteringsblock ("socialister"- "borgerliga"). Blocken har en intern samvoteringsgrad kring 95 %. Mellan blocken ligger samvoteringsgraden kring 10 %.

Bilden för 1971-72 visar dels den normala toppen för partierna internt (ca 90 %), dels en generell samvoteringsgrad mellan partierna på ca 40 %, där eventuella profileringar inte tycks vara generella

Samvoteringskaraktären 1972-73 antyder tre samvoteringsnivåer, en för partierna internt (ca 95 %), en bred topp med en samvoteringsgrad kring 50 % samt en "profileringstopp" som antyder att något eller några partier mer generellt profilerar sig i någon eller några sakfrågor.

Figur 3. Total samvoteringskaraktär 1971–72.
105 voteringar

Samvoteringskurvan för 1973–74 slutligen, antyder fyra samvoteringsnivåer, en mycket hög nivå kring 95 %, en kring 70 %, en kring 50 % samt en nivå under 10 %. Att 95 %-nivån representerar samvoteringsgraden inom partierna samt att 10 %-nivån huvudsakligen representerar samvoteringsnivån för ALP-SV är uppenbart. De andra båda nivåerna kräver emellertid en detaljanalys.

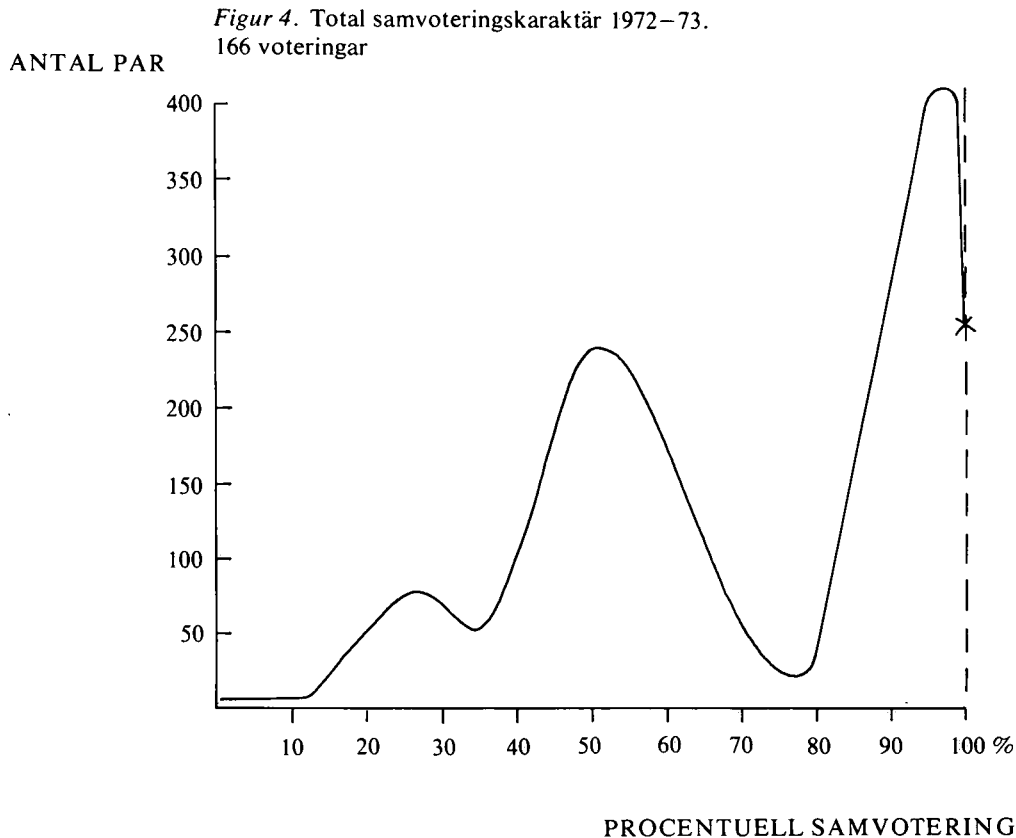
Nedan kommer samtliga ovan redovisade samvoteringsnivåer att detaljgranskas med särskild tonvikt på *partiernas* sammanhållning och samarbete i *skilda typer av sakfrågor*. I sammanfattningen återkommer vi till översikt bilderna i figurerna. Dessa tjänar då som bakgrund till redovisningen av partiernas sammanhållning och samarbete.

Vid vår detaljanalys kommer skilda mått² att användas. Metoden *parvis samvotering* har redan presenterats. Nedan kommer medeltalet av samvoteringsvärdena för ledamotsparen *inom ett parti* samt *mellan två partier* att användas för

en redovisning av den generella partisammanhållningen och partisamarbetet.

En annan metod för jämförelse av partigruppernas parlamentsröstande är det s. k. *likhetsindexet*. Vid beräkning av likhetsindex subtraheras differensen mellan procenttalet ja-röster inom resp partigrupp från 100. Vid fullständig *olikhet* blir indextalet alltså 0, medan indextalet 100 anger total överensstämmelse i de två partigruppernas röstningsbeteende. I denna studie har likhetsindexet använts främst för att studera partiernas agerande inom skilda sakområden. För motsvarande analys av den interna sammanhållningen i partierna i skilda sakfrågor har det s. k. *sammanhållningsindexet* använts. Detta sammanhållningsindex utgöres av den absoluta skillnaden mellan procenttalet ja-röster och procenttalet nej-röster inom det aktuella partiet. Vid fullständig sammanhållning blir alltså värdet 100. Är partigruppen splittrad i två lika stora delar, blir värdet 0.

Metoden *parvis samvotering*, *likhets-* och

sammanhållningsindexen mäter likheter och olikheter i partigruppernas röstningsbeteende, liksom deras inre sammanhållning. Vi behöver emellertid även mått som redovisar vilka partier eller kombinationer av partier som genom sitt röstande avgjort utformningen av politiken i skilda sakområden. Detta kan mätas genom s. k. *vinst- och förlustindex*. Härigenom redovisas i hur stor procentandel av voteringarna som en viss partigrupps ledamöter varit på den vinnande resp förlorande sidan vid voteringarna. Slutligen kommer vi att redovisa i vilken omfattning resp partier vid voteringarna stått ensamma mot samtliga övriga partier. Dessa s. k. *ensammått* är av särskilt intresse vad gäller ALP och Kielland, eftersom de voteringar där dessa står ensamma inte ingår i den övriga analysen.

1 Samvotering inom och mellan partierna

1.1 Samvoteringsmått

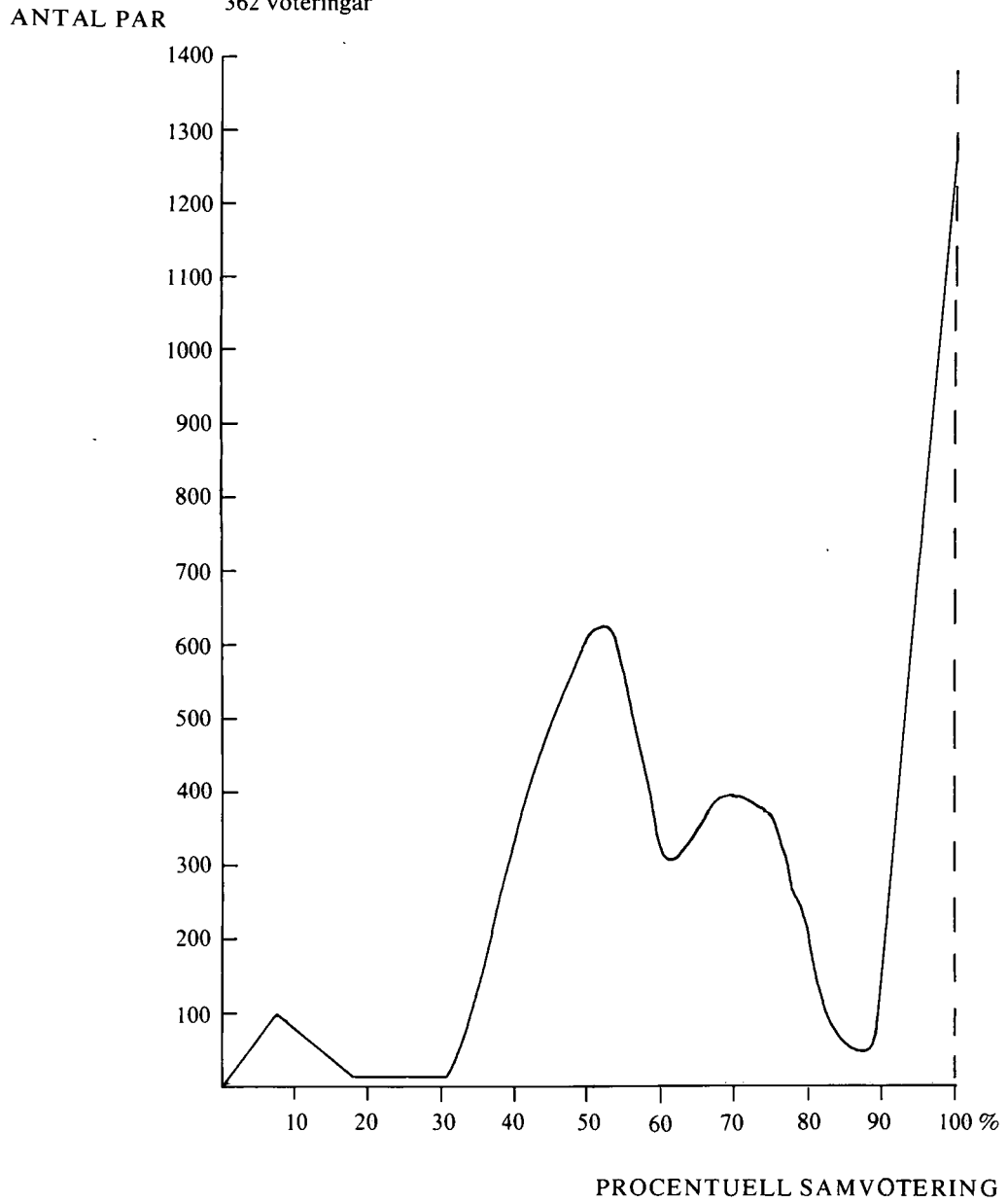
Flera metoder har utarbetats för jämförelser av partigruppernas ställningstaganden vid parlaments-

voteringar. Ett enkelt sätt är att behandla parlamentsgrupperna som enheter; i vissa sammanhang är detta också den enda information som finns tillgänglig. På basis av frekvensen likartat röstningsbeteende kan s. k. samvoteringsmått upprättas för valda kategorier av voteringar.

Säkrare information erhålles dock med metoden parvis samvotering som presenterats ovan. Medeltalet av samvoteringsvärdena för en kategori av ledamötspar kan betraktas som ett index på samvoteringsgraden bland denna kategoris medlemmar. En uppenbar fördel med denna metod är att vi erhåller ett mått på överensstämmelsen i röstningsbeteendet såväl inom som mellan partierna.

I tabell 2 presenteras detta index för de kategorier som omfattar par av ledamöter *inom* resp *mellan* partierna. Dessutom redovisas motsvarande värden för hela stortinget. Index har beräknats separat för vart och ett av undersökningssären.

Figur 5. Total samvoteringskaraktär 1973-74.
362 voteringar

1.2 Samvotering mellan två partier

Vid analyserna av två partigrupperas medlemmar utgöres varje ledamotspar av en representant för vardera partiet. Alla sådana kombinationer undersökes. Medelvärden härav kan uppfattas som ett mått på graden av samvotering mellan de två partierna.

Samvoteringsmåttan i *tabell 2* återspeglar tydligt skillnaderna i regeringssituationerna under den behandlade perioden. Den borgerliga ministär, som var vid makten fram till våren 1971, hade endast en rösts övervikt över Arbeiderpartiet. Sammanhållningen mellan dess fyra partier fick också en sådan fasthet att de i stortinget praktiskt taget agerade som ett enda parti. Den socialdemokratiska oppositionen stod nästan helt isolerad.

Fr.o.m. sessionen 1971–72 har den tidigare tvåblockspolitiken i stort sett upplöst. Speciellt iögonfallande är Venstres närmande till Arbeiderpartiet: genomsnittligt två gånger av tre blir röstandet likartat. De parlamentariska relationerna mellan Arbeiderpartiet och de borgerliga partierna får ett nytt utseende. T.o.m. för Høyre blir samvoteringsindex, med avseende på Arbeiderpartiet, i det närmaste lika högt som i relation till borgerliga partier.

Detta återspeglar en minoritetsregerings speciella situation, ett förhållande som blir än mer framträdande under sessionen 1972–73. Den mittenregering, som tillträdde hösten 1972, hade nämligen extremt smal bas, ca en fjärdedel av stortingsrepresentanterna.

Som nämnts inledningsvis var Venstre splittat under denna session. Majoriteten av partiets stortingsgrupp hade tagit avstånd från mittenregeringen. I analyserna av voteringarna detta stortingsår har dock det splittrade Venstre-par-

Tabell 2.
Individuell samvotering. Stortinget 1969–74

År 1969–70. 188 voteringar					
Parti	AP	VE	KRF	SP	HÖ
AP	97	10	10	10	8
VE	10	97	94	93	93
KRF	10	94	95	95	94
SP	10	93	95	97	93
HÖ	8	93	94	93	97
År 1970–71. 114 voteringar					
Parti	AP	VE	KRF	SP	HÖ
AP	98	7	8	6	8
VE	7	97	97	97	95
KRF	8	97	97	97	96
SP	6	97	97	99	94
HÖ	8	95	96	94	99
År 1971–72. 105 voteringar					
Parti	AP	VE	KRF	SP	HÖ
AP	95	67	48	41	41
VE	67	93	57	61	47
KRF	48	57	88	62	52
SP	41	61	62	87	43
HÖ	41	47	52	43	94
År 1972–73. 166 voteringar					
Parti	AP	VE	KRF	SP	HÖ
AP	94	56	54	55	40
VE	56	80	81	80	57
KRF	54	54	93	89	56
SP	55	55	89	93	58
HÖ	40	57	56	58	94

Tabell 2.
Individuell samvotering (forts)

År 1973–74. 362 voteringar								
Parti	SV	AP	VE	DNF	KRF	SP	HÖ	ALP
SV	98	52	45	41	37	40	9	17
AP	52	98	70	82	72	72	51	44
VE	45	70	81	81	90	92	58	56
DNF	41	82	81	x	83	80	67	59
KRF	37	72	90	83	95	92	63	60
SP	40	72	92	80	92	97	60	57
HÖ	9	51	58	67	63	60	98	86
ALP	17	44	56	59	60	57	86	95

tiet behandlats som en enhet. Detta förklarar det ovanligt låga värdet 80 för samvotering inom det som här betecknas som Venstre. Samtidigt kan man notera, att denna splittrade Venstre-grupp ur voterings synpunkt fortfarande kan placeras i den partipolitiska mitten. Samvoteringsvärdena i relation till Kristelig folkeparti och Senterpartiet är i det närmaste lika hög som mellan de två sistnämnda regeringspartierna. Även för sessionen 1973–74 gäller att alla dessa fyra partier får höga inbördes samvoteringsvärden.

De två andra partier som debuterade vid 1973 års val – Socialistisk valförbund och Anders Langes parti – var däremot ideologiska flygelpartier. Som framgår av samvoteringsmåttén präglade detta också deras parlamentariska beteende. Socialistisk valförbunds värden är högst i relation till Arbeiderpartiet och drastiskt låga i förhållande till Høyre och Anders Langes parti. De två sistnämnda partierna får markant högre värden vid inbördes jämförelse än i relation till de två socialistiska partierna. Intressant är samtidigt att SV vid flera tillfällen som enda parti samvoterat med Anders Langes parti mot övriga partier. Detta behandlas vidare nedan (avsnitt 5).

SV:s generella isolering är påfallande. Detta får särskild effekt mot bakgrund av regeringssituationen. Den socialdemokratiska regering som tillträdde efter 1973 års val var en utpräglad minoritetsregering. Tillsammans med SV kunde den visserligen mönstra en rösts majoritet. Samvoteringsdata tyder dock på att Arbeiderpartiet i praktiken primärt samarbetat med mittenpartierna. Värdena för samvotering med SV är i själva verket inte mycket högre än i relation till partierna på högerkanten.

1.3 Samvotering inom ett parti

SV är alltså ett valförbund, som baserades på en samverkan mellan grupper av olikartad partipolitisk bakgrund. Detta gäller också de representanter som valdes in på SV:s lista. Av speciellt intresse är därför att studera samvoteringen inom SV-gruppen. De interna samvoteringsstalen framgår också av tabell 2, och visar för SV:s del genom värdet 98 att sammanhållningen ur röstningssynpunkt varit nästan total. Det gäller för övrigt alla de större partierna, att detta samvoteringsindex får höga värden under sessionen 1973–74. Häri skiljer sig denna samling från föregående två år med minoritetsregeringar. Denna problemställning kommer att behandlas utförligare nedan.

2.1 Beräkning av likhetsindex

I föregående avsnitt har vi redogjort för vissa data rörande förhållandena mellan partierna, baserade på s k samvoteringsmått. En annan metod för jämförelser av partigruppernas parlamentsröstande är det s.k. likhetsindexet.

Vid beräkning av likhetsindex utgår man från procenttalet ja-röster inom resp partigrupp. Differensen mellan procenttalen ja-röster subtraheras från värdet 100. Vid fullständig olikhet blir index-talet alltså 0, medan index-talet 100 anger total överensstämmelse i de två partigruppernas röstningsbeteende.

Tabell 3
Likhetsindex totalt

Stortinget 1969–70. N: 188.					
	AP	VE	KRF	SP	HÖ
Arbeiderp.	•	12	11	11	9
Venstre	12	•	95	93	93
Krist. fp.	11	95	•	96	95
Senterp.	11	93	96	•	93
Stortinget 1970–71. N: 114					
	AP	VE	KRF	SP	HÖ
Arbeiderp.	•	8	7	8	8
Venstre	8	•	98	98	96
Kristl. fp.	7	98	•	98	98
Senterp.	8	98	98	•	95
Stortinget 1971–72. N: 105.					
	AP	VE	KRF	SP	HÖ
Arbeiderp.	•	70	54	47	41
Venstre	70	•	68	64	50
Krist. fp.	54	68	•	65	56
Senterp.	47	64	65	•	46
Stortinget 1972–73. N: 166					
	AP	VE	KRF	SP	HÖ
Arbeiderp.	•	64	57	59	43
Venstre	64	•	85	83	58
Krist. fp.	57	85	•	90	62
Senterp.	59	83	90	•	64
Stortinget 1973–74. N: 362					
	SV	AP	KRF	SP	HÖ
Sos. valgf.	•	56	39	41	12
Arbeiderp.	56	•	70	71	50
Krist. fp.	39	70	•	90	64
Senterp.	41	71	90	•	59

Tabell 4
Antalet analyserade rösträkningar, fördelade på sakområden och stortingsår.

Sakområde	1969 -70	1970 -71	1971 -72	1972 -73	1973 -74
Skattefrågor	14	23	33	24	57
Därav: beskattning av arv, förmögenhet, fast egendom, företag	3	9	22	4	15
Social- och familjepolitik; vårdfrågor	41	22	4	1	10
Ekonomisk politik i övrigt	51	31	29	36	149
Därav: statlig företagsamhet	6	3	1	5	16
jordbruks-, skogsbruks; fiskeripol.	16	9	3	2	6
kommunikationsfrågor	6	5	8	6	28
lokaliseringpolitik	4	5	2	5	3
Miljövårdsfrågor	10	4	13	42	7
Utbildnings-, kultur- och moralfrågor	39	21	10	38	61
Därav: utbildningsfrågor	25	16	2	22	47
Författnings-, förvaltnings- och rikskommunala frågor	22	2	6	11	26
Utrikes- och försvarspolitik	7	6	5	10	41
Övrigt	4	5	5	4	11
Totalt	188	114	105	166	362

I tabell 3 redovisas likhetsindex för samtliga par av partier. Liksom i övriga tabeller av detta slag har för sessionen 1973-74 av beräknings-tekniska skäl utelämnats de numerärt obetydliga partigrupperna Venstre, Det Nye Folkepartiet och Anders Langes parti.

Totalmåttén får samma utseende för likhetsindex som ifråga om samvoteringsmåttén: markant låga värden under den borgerliga samlingsregeringen; stor överensstämmelse under minoritetsregeringarna, med en höjdpunkt under sessionen 1973-74.

2.2 Relationerna Arbeiderpartiet - borgerliga partier i skilda sakfrågor

För detta index har företagits en detaljerad studie av undergrupper av voteringar. Sådana indelningar kan företagas på olika grunder (jfr Bju-

rulf, 1972). I denna artikel redovisas endast uppdelningar efter voteringarnas materiella innehåll, dvs enligt de sakområden voteringarna berört. Den detaljerade uppdelning i sakområden som använts redovisas i tabell 4.

I tabell 5.1* redovisas relationerna Arbeiderpartiet - borgerliga partierna enligt likhetsindexet. Vi noterar först att bland de ekonomiska frågorna intar skattepolitiken en särställning. Likhetsindex för dessa spörsmål är genomsnittligt det klart lägsta av alla kategorier med bearbetningsbart antal voteringar. Detta gäller för samtliga sessioner. Det bör dock observeras att värdena blir relativt höga för sessionen 1971-72 i relation till två av mittenpartierna. I förhållande till Höyre är index under samtliga sessioner synnerligen låga, med 26 som högsta värde (1973-74).

Inom skattepolitiken har särskilda analyser företagits för frågor rörande beskattning av företag, fast egendom, förmögenhet och arv. Det antogs, att de ideologiska motsättningarna på detta fält skulle vara särskilt stora mellan å ena sidan Arbeiderpartiet, å andra sidan Høyre, som den ekonomiska liberalismens och icke-agrara företagsamhetens främsta företrädare. Det visar sig också, att olikheterna i röstningsbeteende mellan de två partierna här når sitt maximum. För tre av de fyra undersökta sessionerna blir likhetsindex 0; i fjärde fallet 3. Sessionen 1973-74 ger ett högre index, som dock är klart under totalindex för de två partierna. Det kan också noteras att inom detta ideologiskt laddade område är det Venstre som ligger närmast Arbeiderpartiet av de borgerliga partierna, när deras särdrag framträder efter den borgerliga samlingens upplösning.

Generellt gäller alltså att skattepolitiken är det sakområde där Arbeiderpartiet mest konsekvent markerat sin särställning i förhållande till de borgerliga partierna och då speciellt Høyre. Kategorien "social- och familjepolitik samt vårdfrågor" ger dock lika höga värden för de år, då antalet voteringar tillåter beräkningar. Detta förhållande är föga överraskande, eftersom åtgärder inom den socialpolitiska sektorn ofta består av transfereringar och påverkar individens disponibla inkomster. I sakfrågor inom kategorien "ekonomisk politik i övrigt" är olikheterna mindre mellan Arbeiderpartiets och de borgerliga partiernas röstande. Denna kategori är dock tämligen heterogen, och index varierar avsevärt mellan dess undergrupper. Höga värden återfinns framförallt inom kategorien "kommunikationsfrågor", medan skiljaktigheterna mellan Arbeiderpartiet och Høyre, såsom kunde förväntas, blir högre i bl a spörsmål rörande statlig företagsamhet. För dessa och andra undergrupper gäller dock, att antalet voteringar ofta är lågt, varför data måste tolkas med försiktighet. Ur index-synpunkt utgör utrikes- och försvarspolitik skattefrågornas motpol. Antalet voteringar är inte stort inom förstnämnda kategori, men mönstret är stabilt session efter session: likhetsindex för socialdemokratiskt versus borgerligt röstande ligger avsevärt över totalmåtten. Indexvärdena når en topp efter 1973 års val och Socialistisk Valgforbunds inträde på stortingsscenen. Socialdemokrater och borgerliga kan då uppenbarligen lätt enas i förkastande av det nya partiets utrikespolitiska utspel. Även under den borgerliga samlingsregeringens år var utrikespolitiken

det område, där motsättningarna var minst framträdande. Denna periods klara frontlinjer präglar likväl i betydande omfattning voteringarna även inom detta område, och likhetsindex blir väsentligt högre under de tre sista sessionerna.

Sådana tendenser framkommer även vid analyser av voteringar inom den kategori som kallats "författnings-, förvaltnings- och rikskommunala frågor". Liksom inom kommunikationssektorn är detta områden där partiernas ideologi och traditionella politik *normalt* kan antas ge mindre klara riktlinjer för en partigrupps agerande. Generellt gäller, att skiljaktigheterna mellan Arbeiderpartiet och borgerliga partier här är väsentligt mindre än inom de flesta andra områden. Det visar sig dock att likhetsindex även inom detta mindre partipolitiserade fält blir betydligt lägre under den borgerliga samlingsregeringen än efterkommande år.

För övriga sakområden blir utslagen mer varierande från ett år till ett annat. Det kan dock observeras att efter den borgerliga samlings upplösning återspeglas de traditionella motsättningarna i relationerna mellan Kristelig folkeparti och Arbeiderpartiet inom kultur- och undervisningssektorn. Indexvärdet blir dock inte påfallande lågt.

2.3 Relationerna mellan de borgerliga partierna

I tabell 5.2 - 5.3* redovisas motsvarande likhetsindex för de tre sista sessionerna. Även likhetsindex visar att den inbördes sammanhållningen ur voteringssynpunkt var utomordentligt stor under den borgerliga samlingsregeringens år. Data för sakområden är därför mindre intressanta för denna period. Det skall endast nämnas att likhetsindex får sina lägsta värden inom vissa författnings- och rikskommunala frågor samt för några partirelationer inom ekonomiska sakområden. Utrikes- och försvarspolitik är för mittenpartiernas del också ett fält där avvikelserna från totalmåtten får något större omfattning under denna period.

Efter samlingsregeringens avgång 1971 sjunker likhetsindex markant, samtidigt som variationerna mellan skilda sakområden blir betydande. Høyres speciella profil framträder i relation till övriga borgerliga partier, med låga indexvärden för skattepolitik och frågor rörande den statliga företagsamheten. Tydligast framträder detta i relation till Venstre.

Mittenpartiernas särställning visar sig inom icke-ekonomiska sakområden. I relationerna till

Tabell 6
Sammanhållningsindex totalt

Stortinget						
Parti	69-70	70-71	71-72	73-73	73-74	Medelvärde
AP	96	97	94	93	98	96
VE	96	96	92	77	x	90 (fyra sessioner)
KRF	95	97	82	90	91	91
SP	97	98	84	91	95	93
HÖ	96	98	92	90	98	95
SV	•	•	•	•	98	
N voteringar	118	114	105	166	362	

övriga borgerliga partier får såväl Venstre som Kristelig folkeparti låga värden inom framförallt utbildnings- och kultursektorn. Det gäller alltså områden där speciella intressen (fast givetvis av olika karaktär) i särskilt hög grad är representerade i de två partierna. Även Senterpartiets värden avviker inom vissa sakfrågor som partiet prioriterat under senare år, nämligen miljövårdsfrågor och lokaliseringspolitik (till miljöfrågor har även förts problem kring vattenkraftsutbyggnaden).

2.4 Relationerna mellan Socialistisk valgforbund och övriga partier

Data rörande Socialistisk valgforbunds röstande i relation till samtliga övriga partier presenteras i tabell 5.4*. Materialet omfattar givetvis endast sessionen 1973-74. Det stora antalet voteringar har tillåtit en uppdelning på ett något större antal sakområden än i övriga tabeller.

Liksom för övriga partirelationer blir likhetsindex här generellt högst inom sakområden av mer teknisk än ideologisk prägel: författnings-, förvaltnings- och rikskommunala frågor. Hit kan också föras spörsmål med anknytning till rättsväsendet, vilka sällan varit av mer principiell karaktär.

Andra data är mer överraskande. I relation till samtliga partier ligger värdena över totalmåtten för "oljepolitik", dvs frågor rörande kontrollen över de norska oljefyndigheterna och problem i anknytning härtill. Även inom andra ideologiskt laddade områden som skattepolitik och statlig företagsamhet är likhetsindex tämligen höga, med undantag för relationerna till Höyre. Den generella bilden blir, att Socialistisk valgfor-

bunds politik i första hand profilerats inom andra dimensioner. Hit hör jordbruks- och fiskeripolitik, där antalet voteringar dock är ringa, samt utbildnings- och kulturfrågor, där inte minst motsättningarna till Kristelig folkeparti blir framträdande. Utrikes- och försvarspolitik är dock det område där SV vid voteringarna varit mest isolerat.

3 Sammanhållningsindex

3.1 Beräkningar av sammanhållningsgraden inom partigrupper

Som ovan omtalats bygger likhetsindex på differenserna av proportionen ja-röster vid voteringarna. Värdet påverkas alltså av storleken på den grupp inom ett parti, som går emot partilinjens. Data härom ger följaktligen kompletterande information för analyser av relationer mellan partier. Samtidigt är sådana data givetvis av värde i sig, genom upplysningar om graden partidisciplin och partisammanhållning.

Sådana informationer kan hämtas ur tabell 2, som innehåller samvoteringsmätt. I det följande skall presenteras data från analyser, där ett speciellt mått på sammanhållningen beräknats. Detta s.k. sammanhållningsindex utgöres av den absoluta skillnaden mellan procenttalet ja-röster och procenttalet nej-röster inom den aktuella medlemsgruppen. Vid fullständig sammanhållning erhålles alltså värdet 100; är partigruppen splittrad i två lika stora delar blir värdet 0.

3.2 Den generella sammanhållningen inom partigrupperna

I tabell 6 redovisas sammanhållningsindex för partigruppernas voteringar totalt, i tabell 7* in-

om skilda sakområden. Totalvärdena har två karakteristiska. För det första visar det sig, att sammanhållningen generellt varit lägst inom mittenpartierna. Vidare framgår det att värdena för samtliga partier under sessionerna 1971–73 ligger betydligt under index för övriga tre år. De två sessionerna har varit perioder med utpräglade minoritetsregeringar, då till skillnad från den borgerliga samlingsregeringens år en fullständig sammanhållning inom ett partiblock likväl inte varit tillräcklig för genomförande av ett regeringsförslag. Ur denna synpunkt är det överraskande, att totalvärdena för sessionen 1973–74 blir i det närmaste lika höga som under den borgerliga majoritetsregeringen.

3.3 Partisammanhållning inom skilda sakområden

Inom alla partier utom Senterpartiet är värdena speciellt låga inom den kategori som betecknas "författnings- och förvaltningsfrågor samt rikskommunala frågor". Härefter ingår spörsmål av såväl teknisk som ideologisk karaktär. Beträffande de rikskommunala frågorna utgör beslut om kommunsammanslagningar en stor grupp. I dessa fall väger hänsyn till lokala intressen säkerligen ofta tyngre än partiloyaliteten. Sådana faktorer kan också spela in vid voteringar rörande kommunikationsfrågor. Speciellt för de borgerliga partierna blir värdena här ofta låga. Än lägre index erhåller de borgerliga partierna inom miljövardspolitik, där sammanhållningen inom både Senterpartiet och Høyre är mindre än inom författnings- och rikskommunala frågor. Även i detta fall spelar lokala intressefaktorer en väsentlig roll.

Det har tidigare påvisats att skattespörsmål tillhör de sakområden där motsättningar är störst mellan partierna. Det är därför naturligt att index för sammanhållning inom samtliga partier här når sina högsta värden. Det gäller också det närliggande sakområdet socialpolitik. Mer än hälften av index för dessa två sakområden blir 100, vilket alltså betyder att inte någon enda medlem av partigruppen gått emot partilinjen.

Skattepolitiken är också det område, där de stortingsrepresentanter, som 1969 invaldes på Venstres lista, ur röstningssynpunkt 1972–73 fortfarande agerade som ett parti. Splittringen var annars framträdande inom sakfrågor med lokala aspekter (kommunikationsfrågor, rikskommunala frågor, lokaliseringspolitik) samt inom ett par icke-ekonomiska områden: miljöwards-

och utbildningsfrågor. Det kan också observeras att sammanhållningen varit hög bland Kristelig folkepartis medlemmar inom den dimension där partiet av tradition intagit en särställning, dvs kultur- och utbildningsfrågor. Slutligen skall det påpekas att även detta index visar en hög grad av sammanhållning inom Socialistisk valgforbund (jfr avsnitt 1); detta gäller alla förekommande sakområden.

4 Vinst- och förlustindex

4.1 Utformning av vinstindex

Tidigare har redogjorts för likheter och olikheter i partigruppernas röstbeteende, liksom deras inre sammanhållning. I det följande skall behandlas de omedelbara konsekvenserna av voteringsproceduren, nämligen vinst- och förlustaspekten: i vilken omfattning de skilda partigruppernas medlemmar tillhört den vinnande eller förlorande sidan.

Detta kan mätas genom s.k. vinst- och förlustindex. Härigenom redovisas sammanfattningsvis hur stor procentandel av gruppens enskilda medlemmar som tillhört den vinnande eller förlorande sidan vid voteringarna. I *tabell 8* presenteras dels totalmätt, dels index för sakområden*, motsvarande tidigare tabellers.

4.2 Vinst- och förlustindex under den borgerliga samlingsregeringen

Data för stortingspartiet i sin helhet återspeglar de fundamentala olikheterna i parlamentarisk situation under den undersökta periodens två första resp tre sista år. Polariseringen är utpräglad åren 1969–71: i det närmaste lika många tillhör den förlorande som den vinnande sidan. Frånvarofrekvensen är då också lägre än de tre senare åren.

En fullständig polarisering är inte en nödvändig följd av en knapp regeringsmajoritet. Man kan givetvis tänka sig, att blockpolitiken endast gör sig gällande i principiellt viktiga frågor. Genom sammanhållningsindex har det dock tidigare framgått att partidisciplinen genomgående varit hög, och vinst- och förlustindex tyder också på en polarisering inom nästan alla områden.

Ett par undantag finns emellertid. Det gäller för det första utrikes- och försvarspolitik, ett fält där även andra analyser visat betydande voteringsmässiga överensstämmelser mellan Arbeiderpartiet och de borgerliga. Utrikes- och försvarsfrågor är det enda sakområde där mer än hälften av stortingsmedlemmarna under dessa

Tabell 8
Vinst- och förlustindex inom sakområden
Samtliga partier

SAKOMRÅDE	Vinst					Förlust				
	69-70	70-71	71-72	72-73	73-74	69-70	70-71	71-72	72-73	73-74
Skattefrågor	39	47	53	58	55	38	46	22	31	23
Social- och familjepolitik	38	40	x	x	65	35	38	x	x	20
Ekonomisk politik i övrigt	42	46	51	56	62	37	34	21	26	19
Miljövärdfrågor	42	x	57	68	69	36	x	13	11	21
Utbildnings-, kultur- och moralfrågor	47	43	56	43	60	42	37	17	17	19
Författnings-, förvaltnings- och rikskommunala frågor	43	x	62	55	49	24	x	25	22	15
Utrikes- och försvarspolitik	60	56	59	60	71	33	31	13	16	13
Totalt	42	42	53	55	59	35	36	20	19	18
Andel frånvarade totalt	22	21	27	26	22					

Angående storleken av N, se tabell 4.

Observera att summan av vinst- och förlustindexet *inte* är lika med 100. Däremot är summan av vinstindexet + förlustindexet + frånvarofaktorn = 100. Således för 1971-72; totalt genomsnittligt vinstindex (53) + totalt genomsnittligt förlustindex (20) + genomsnittlig frånvaro (27) = 100.

två år tillhört den vinnande sidan. (Frånvarofrekvensen har för andra sakområden bidragit till att vinst-index blir lägre än 50.) Även inom författnings- och rikskommunala frågor är den andel, som tillhör den vinnande sidan, markant större än förlustsidan. Det demonstrerar på nytt detta sakområdes mindre partiskiljande karaktär.

Data för partigrupperna visar, att de två nämnda sakområdena är de enda där Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter i större omfattning tillhört den vinnande sidan. Samtidigt får de borgerliga partiernas förlustindex här sina högsta värden. Detta kan sättas i samband med att de borgerliga partiernas interna sammanhållning är lägre inom dessa sakfrågor, och att betydande minoriteter inom de borgerliga partierna kan komma att tillhöra den förlorande sidan. Omvänt blir som förväntat motsättningarna mellan socialdemokrater och borgerliga störst inom skatte-

och socialpolitik, där Arbeiderpartiets vinstindex genomsnittligt ligger under 10.

4.3 Minoritetsregeringarnas år

Även under mittenregeringen 1972-73 blir Arbeiderpartiets förlustindex högst inom skattepolitik. Mer intressant är, att Arbeiderpartiets medlemmar denna session i påfallande liten utsträckning tillhört den vinnande sidan inom undervisnings- och kultursektorn. (Observera dock den höga frånvarofaktorn.) Detta kan sättas i samband med Kristelig folkepartis relativt stora inflytande i regeringen. Under de två socialdemokratiska minoritetsregeringarna är däremot skillnaderna i index mellan sakområden små för Arbeiderpartiet, och speciellt under periodens sista år är dessutom de socialdemokratiska vinstsiffrorna synnerligen höga. Detta återspeglar samarbetssträvanden mer än en maktposition.

Det mest profilerade av de borgerliga partierna under dessa tre år är Höyre, vilket bör ses mot bakgrund av att partiet hela tiden står utanför regeringsarbetet. Höyre har de högsta förlustsiffrorna av alla partier, vilket visar höyrepolitikens oppositionella karaktär. Speciellt inom skattefrågor och i viss mån i utrikespolitiska frågor har höyre-representanterna tillhört den förlorande sidan. Det rör sig alltså om områden som av tradition prioriterats högt av partiet.

För mittenpartierna framträder inte några motsvarande klara mönster, vilket har samband med att dessa partier i betydande utsträckning samverkat med Arbeiderpartiet. För alla borgerliga partier gäller dock att förlustindex blir märkbart högre under de två socialdemokratiska regeringsperioderna än under mittenregeringens år.

Vissa skillnader ifråga om sakfrågor framträder dock även för mittenpartierna. Speciellt Senterpartiet får de två första av de aktuella åren höga förlustindex inom den kategori till vilken rikskommunala frågor hör. Detta skulle kunna förklaras av splittring inom partigruppen, men sammanhållningsindex är inte exceptionellt lågt för Senterpartiet inom detta område. Detta tyder på att det är hela partigruppen som här följt en oppositionell linje. Även övriga mittenpartier får relativt höga förlustindex inom detta fält, vilket dock i högre grad skulle kunna förklaras av intern splittring.

Under det första socialdemokratiska regeringsåret uppnår Venstre ett vinstindex på över 50 inom nästan alla sakområden, med ett toppvärde inom skattepolitiken. Samtidigt är detta den session där de två övriga mittenpartiernas förlustindex blir högst av alla de undersökta sessionerna. I överensstämmelse med andra analyser tyder detta alltså på att den socialdemokra-

tiska regeringen voteringsmässigt i första hand samverkade med Venstre.

För Kristelig folkeparti är data för utbildnings- och kultursektorn något överraskande. Generellt ligger partiets förlustindex här ej markant över totalvärdena. Det kunde annars förväntas att partiet i detta fall skulle inta särståndspunkter, även mot en parlamentsmajoritet. De jämförelsevis låga värdena skulle bli kunna förklaras av att partiet ofta lyckats få stöd av sina samarbetspartners. De båda nya partigrupper, som framträdde efter 1973 års val, fick under sitt första stortingsår jämförelsevis höga förlustindex. Som tidigare påvisats var röstandet inom Anders Langes parti synnerligen likartat Höyres under denna session. Det betyder att också ALP noterar höga förlustsiffror inom skattepolitik och miljö- och vårdfrågor, medan partiet inom utrikespolitiken mera sällan tillhört den förlorande sidan. Detta är i det närmaste en spegelbild av Socialistisk valgforbunds vinst- och förlustsiffror. Vinsterna förekommer alltså inom skatte- och miljöpolitik, medan partigruppens medlemmar vid de allra flesta tillfällen återfinns bland förlorarna när det gäller utrikes- och försvarspolitiska frågor.

5 Ensammått

5.1 Generell översikt

Som ännu ett mått på partiernas särdrag har vi undersökt i vilken omfattning respektive partier (eller vissa partikombinationer) vid voteringarna stått ensamt mot samtliga övriga partier. De totala värdena för dessa s k ensammått återfinns i tabell 9. Talen anger den procentuella andel av angiven voteringskategori där majoriteten av ett partis representanter röstat annorlunda än samtliga övriga partiernas representanter. Eftersom ALP endast bestod av fyra medlemmar har de-

Tabell 9

Ensammått: procentuell andel av samtliga voteringar, där angivet parti stått ensamt mot samtliga övriga.

PARTI	1969–70	1970–71	1971–72	1972–73	1973–74
Sosialistisk Valgforbund	•	•	•	•	27
Arbeiderpartiet	85	84	15	27	1
Venstre	1	1	2	0	0
Det Nye Folkepartiet	•	•	•	•	0
Kristelig Folkeparti	0	0	8	4	0
Senterpartiet	2	1	14	2	0
Høyre	3	1	24	24	7
Samtliga partier	5	11	6	15	0

Tabell 10
 Ensammått för två sakområden: ekonomiska resp icke-ekonomiska frågor.

PARTI	Sakområden	1969-70	1970-71	1971-72	1972-73	1973-74
Sosialistisk Valgförbund	<i>Ekonomiska</i>	•	•	•	•	21
	<i>Icke-ekon.</i>	•	•	•	•	36
Arbeiderpartiet	<i>Ekonomiska</i>	95	89	20	38	0
	<i>Icke-ekon.</i>	72	74	8	20	3
Venstre	<i>Ekonomiska</i>	0	1	2	0	x
	<i>Icke-ekon.</i>	2	0	3	0	x
Kristelig Folkeparti	<i>Ekonomiska</i>	0	0	5	2	0
	<i>Icke-ekon.</i>	0	0	13	6	0
Senterpartiet	<i>Ekonomiska</i>	0	1	3	2	0
	<i>Icke-ekon.</i>	4	0	33	3	0
Høyre	<i>Ekonomiska</i>	0	1	29	33	9
	<i>Icke-ekon.</i>	7	0	15	18	4
Samtlige partier	<i>Ekonomiska</i>	3	4	6	7	0
	<i>Icke-ekon.</i>	7	24	5	39	1
Totalt	<i>Ekonomiska</i>	106	76	66	61	216
	<i>Icke-ekon.</i>	82	38	39	105	146
		188	114	105	166	362

ras (och Kiellands) ensammått blivit föremål för särskild analys.

Även denna analysmetod ger två helt olikartade mönster för perioden med borgerlig samlingsregering resp med minoritetsregeringar. Under de två första åren stod Arbeiderpartiet ensamt mot samtliga borgerliga partier i 85 procent av voteringarna. Något av de borgerliga partierna agerade på egen hand endast vid ett fåtal omröstningar.

För Arbeiderpartiet faller därefter värdena på ensammåtten drastiskt. Åren 1971-73 var Arbeiderpartiet isolerat vid voteringarna vid 15-30 % av tillfällena. Efter stortingsvalet 1973 inträffade detta blott några enstaka gånger. Där emot stod Sosialistisk Valgförbund ensamt vid en fjärdedel av voteringarna under partiets första stortingsår.

Under hela den undersökta perioden var det ovanligt att något av mittenpartierna gick emot samtliga övriga partier. Däremot har Høyre upprepade gånger intagit sådana särståndspunkter.

Framförallt skedde detta under minoritetsregeringarnas två första år.

Under sessionen 1973-74 har Anders Langes Parti ofta röstat på samma sätt som Høyre, varför ensammåtten för Høyre ej blev särskilt högt detta år. Vid 20 procent av tillfällena var de två partierna på högerkanten ensamma mot övriga partier. Motsvarande procenttal blir 10 för de två partierna på motsatta flygeln, SV och Arbeiderpartiet.

5.2 Ensammått inom olika sakområden

I tabell 10 har ensammåtten beräknats separat för två huvudområden: voteringar rörande ekonomiska resp icke-ekonomiska sakfrågor. Skillnaderna mellan dessa båda kategorier är påfallande. Under den borgerliga majoritetsregeringen är Arbeiderpartiets ensammått mellan 90 och 95 inom det ekonomiska området. I icke-ekonomiska sakfrågor röstade däremot Arbeiderpar-

Tabell 11

Ensammått 1973–74 för SV samt partikombinationerna A + SV och H + ALP inom utvalda sakområden.¹

	Ekonomisk politik	Skattefrågor	Utrikes- och försvarspolitik	Utbildnings- och kulturfrågor
Sosialistisk Valgforbund	23	12	59	38
Sos. Valgforbund + Arb.partiet	5	19	—	20
Höyret + Anders Langes parti	21	16	12	13
Antal voteringar	149	57	41	61

¹ Några sakområden med ett litet antal voteringar har utelämnats.

tiet på samma sätt som minst ett av de borgerliga partierna vid en fjärdedel av tillfällena. Också under de två närmast följande åren är det framförallt vid ekonomiska avgöranden som Arbeiderpartiet står isolerat. Samma tendens gör sig gällande för Höyret. Även denna analysmetod tyder alltså på att det är frågor med anknytning till den traditionella höger-vänster-skalan som medfört de mest markerade partipolitiska ställningstagandena.

I samma riktning pekar värdena i den nedersta tabellinjen. De är ett uttryck för antalet tillfällen då samtliga partier röstat på samma sätt. Värdena blir relativt höga (24 resp 39) för icke-ekonomiska spörsmål under två av de undersökta åren. Det bör dock observeras att detta ej ger någon fullständig bild av graden av enighet vid avgöranden i stort. Ofta underlåtes rösträkningar vid fullständig enighet mellan partierna och sådana avgöranden kommer då inte att ingå i det här analyserade materialet.

Som framgår av tabell 10 är Sosialistisk Valgforbunds ensammått högst inom kategorin "icke-ekonomiska spörsmål". I tabell 11 redovisas mer detaljerade uppgifter om SV:s röstande: dels då partiet vid voteringarna varit isolerat, dels då SV gått samman med Arbeiderpartiet mot samtliga övriga partier. Dessutom presenteras motsvarande data för de två partierna på högerkanten.

SV:s högsta värden förekommer vid voteringar rörande utrikes- och försvarspolitik samt för utbildnings- och kulturfrågor. Dominerande inslag inom förstnämnda kategori är SV:s avvisande av alla former av anslag till försvaret. Inom den senare kategorin får bl a SV:s agerande för ökat stöd åt vissa utbildningsanstalter numera stort vikt.

Även om SV:s ensammått inom den ekonomiska sektorn alltså blir lägre, utgör dessa voteringar likväl huvudparten av de röstningstillfällen där SV stått ensamt mot övriga partier. Bl a har SV gått in för ökat stöd till primärnäringsarna. Vidare har SV intagit särståndpunkter ifråga om lagstiftning rörande offentlig förköpsrätt av fast egendom och vid beslut om statens intressen i oljeutvinningen.

Inom skattepolitiken har SV stått isolerat framförallt i frågor rörande en skärpning av bodelagsbeskattningen. Annars är skattefrågor ett av de två områden där Sosialistisk Valgforbund vid voteringarna i större omfattning samverkat med Arbeiderpartiet mot de borgerliga.

Det har bl a gällt förslag om större skatter på förmögenheter och för ägare av företag.

Utbildningssektorn utgör det andra fältet för sådan vänstersamverkan. Bl a har de båda partierna vid voteringarna tagit ställning mot offentligt stöd åt privatskolor. Detta visar att moral- och kulturdimensionen fortfarande har viss betydelse som partiskiljande faktor.

Inom ekonomiska sakfrågor har SV och Arbeiderpartiet i övrigt gått samman framförallt rörande vissa stödåtgärder inom industrien samt för att skydda statliga industriintressen. Här har förelegat en utpräglad polarisering. På den andra flygeln har nämligen Höyret och Anders Langes Parti ofta stått ensamma mot övriga partier just ifråga om förslag till fullständig *avveckling* av sådana statliga intressen.

I tabellerna med ensammått har klassificering som röstande mot huvudlinjen alltså företagits endast vid de tillfällen då minst fem ledamöter intagit en sådan avvikande ståndpunkt. Det har bl a medfört att Anders Langes Parti ej noterats,

då partiet uppträtt helt ensamt mot de övriga, utan stöd av någon annan stortingsmedlem. Genom detta förfaringsätt har dessutom förbigåtts de tillfällen då Arne Kielland intagit särståndpunkter som ende representant för SF.

För vissa perioder har därför kompletterande analyser företagits. Först skall här redovisas en del data om Kiellands röstande under en del av tiden efter hans brytning med Arbeiderpartiet.

Under höstsessionen 1972 röstade Kielland mot samtliga övriga partier vid ett 30-tal tillfällen. Nästan hälften av dessa voteringar gällde försvars- och utrikespolitik. Liksom senare Socialistisk Valgforbund tog Kielland genomgående ställning mot försvarsanslag. Av övriga rösttillfällen var skattefrågor den största kategorien; bl a önskade Kielland skärpningar av inkomstskatten.

Enligt motsvarande kompletterande beräkningar stod Anders Langes Parti isolerat vid ett 70-tal voteringar under höstsessionen 1973. Ca 30 procent av dessa tillhörde det sakområde som här har betecknats som "författnings- och förvaltningsfrågor". Detta visar att sådana spörsmål i vissa sammanhang kan få en stark ideologisk prägel. ALP:s särståndpunkter vid dessa voteringar bestod nämligen av krav på reduceringar av anslagen till skilda department och ämbetsverk.

Ett annat område där ALP upprepade gånger blivit isolerat har varit genom krav på socialpolitiska nedskärningar. Även ifråga om u-landshjälp har partiet konsekvent intagit en negativ hållning. I linje med sin ideologi har ALP vidare agerat på egen hand vid ett betydande antal voteringar inom det sakområde som här betecknats som ekonomisk politik. Bl a har partiet gått in för avveckling av ekonomiska stödåtgärder och regleringar.

Generellt gäller alltså att såväl Anders Langes Parti som Socialistisk Valgforbund i stortinget i tämligen hög grad profilerat sig på respektive ideologiska flyglar. Det kan därför verka överraskande att dessa båda partier vid 18 tillfällen under sessionen 1973-74 tillsammans stått ensamma mot samtliga övriga partier.

Vid en närmare granskning framstår dessa voteringar dock som mindre märkliga. Det har vid de flesta tillfällen rört sig om avgöranden som inneburit någon form av statlig styrning, dock enligt SV:s uppfattning ej av tillräcklig socialistisk karaktär. SV:s avvisande av dessa förslag har stötts av ALP, utifrån detta partis generell

negativa hållning till offentligt ekonomiskt inflytande.

Sammanfattning

I artikeln har vi analyserat de enskilda ledamöternas röstande i det norska stortinget 1969-74. Under en stor del av denna period har frågan om norskt medlemskap av EG stått i centrum för uppmärksamheten. Detta problem aktualiserade konfliktlinjer som korsade den ekonomiska höger-vänsterdimensionen. Det har diskuterats om EG-striden skulle medföra djupgående förändringar av partirelationer och partistruktur i Norge. I Henry Valens ovan nämnda undersökning var ett av huvudresultaten: "that the party system throughout the EEC dispute maintained its basic conflict structure with two salient cleavage dimensions a left-right axis and a moral-religious axis. In addition the EEC issue appears as a separate dimension in 1971 and 1972" (s. 25).

En naturlig fråga, mot bakgrund av dessa resultat avseende väljarkåren, är vilka konfliktlinjer som kan urskiljas i stortingsvoteringarna. Generellt har vi kunnat konstatera att EG-striden ej märkbart återspeglas i det analyserade stortingsmaterialet. Beträffande de två traditionella konfliktlinjerna i norsk politik, höger-vänsterdimensionen och kultur-moraldimensionen fann vi att höger-vänsterdimensionen gav den bästa en-dimensionella bilden av relationerna mellan de norska partierna. Vid försök att analysera höger-vänsterdimensionens relativa styrka i skilda sakområden fann vi att de ekonomiska frågorna av skilda slag, skatte- och socialpolitik samt spörsmål rörande statlig företagsamhet intog en särställning. Avståndet mellan Arbeiderpartiet och de borgerliga partierna blir särskilt stort inom detta område. Samtidigt blir antalet fall där enskilda flygelpartier eller kombinationer därav står ensamma i voteringarna särskilt högt vid denna typ av frågor. Höyres särställning inom det borgerliga blocket markeras.

Utrikes- och försvarspolitikerna utgör skattefrågornas motpol. Antalet voteringar är inte stort inom förstnämnda kategori, men mönstret är stabilt session efter session: likhetsindexen t ex för socialdemokratiskt versus borgerligt röstande ligger avsevärt över genomsnittsmåtten. Indexvärdena når en topp efter 1973 års val och Socialistisk Valgforbunds inträde på stortings-scenen. Socialdemokrater och borgerliga kan då uppenbarligen lätt enas i förkastandet av det nya partiets utrikespolitiska utspel. Även under den borgerliga samlingsregeringens år var utrikespo-

litiken det område där motsättningarna var minst framträdande.

Sådana tendenser framkommer även vid analyser av voteringar inom den kategori som kallats "författnings-, förvaltnings- och rikskommunala frågor". Frågor av denna typ lät sig inte inplaceras i den vanliga höger-vänsterdimensionen, varför skiljaktigheterna mellan Arbeiderpartiet och de borgerliga partierna här är väsentligt mindre än inom de flesta andra områden. De låga vinstindexen för Senterpartiet 1971–73 skulle möjligen kunna tolkas som indicier på att en "stad-land" dimension existerar i dessa frågor.

Att voteringar rörande lokaliseringpolitik och kommunikationsfrågor inte är "höger-vänster"-frågor är knappast förvånande. Lokala hänsyn försvagar i Norge liksom förmodligen i flertalet parlament såväl partisammanhållning som partimotsättningar.

Den andra viktiga dimensionen i det norska partisystemet är kultur- och moraldimensionen. Vi förväntade oss, i frågor av denna typ, ett avvikande röstningsbeteende framförallt från Kristelig Folkepartis sida. Sådana tendenser föreligger också, liksom vissa motsättningar mellan socialistiska och borgerliga partier. Denna konfliktlinje blir dock inte särskilt framträdande, vilket bl.a. bör ses mot bakgrund av att antalet voteringar har varit tämligen ringa och knutna till några få problemkomplex.

De mönster som sammanfattats ovan är generella för hela perioden 1969–74. Det bör emellertid understrykas att dessa mönster är relativa. Ett likhetsindex mellan Arbeiderpartiet och ett borgerligt parti på över 20 är således ett mycket högt index 1969–70. Ett motsvarande index under 50 är för perioden 1973–74 ett mycket lågt index.

De ramar inom vilka våra generella mönster existerar är den totala samvoteringskaraktären. Den longitudinella förändringen av denna karaktär framgår bäst av våra översiktsbilder; fig 1–5. Särskilt markant är skillnaden i samvoteringskaraktär mellan den borgerliga majoritetsregeringen 1969–71 och de följande minoritetsregeringarna. Den drastiska bipolariseringen vid voteringarna 1969–71 (i ett socialdemokratiskt och ett borgerligt block) har 1971–74 ersatts av en samling i centrum.

Under den första minoritetsregeringen Bratteli (1971–72) föreföll denna samling främst utgöras av Arbeiderpartiet och Venstre (särskilt markant beträffande skattefrågor och utbildnings- och

kulturfrågor). Höyre agerade på egen hand främst i skattefrågor och Senterpartiet i miljö- och vårdfrågor. Voteringsmönstren antyder, att minoritetsregeringen Korvald (1972–73) agerade vågmästare med samarbete såväl åt höger som åt vänster: i skattefrågor mest åt höger, i övriga ekonomiska politiska frågor mest åt vänster. Ett visst agerande på egen hand från Höyre i utrikespolitiska frågor kan konstateras. Minoritetsregeringen Bratteli (1973–74) Arbeiderparti – i Stortinget finns dock socialistiskt flertal – står vid voteringarna klart närmast Socialistisk valförbund endast i skattefrågorna. I socialpolitiska, övriga ekonomiska samt i utbildnings- och kulturfrågor får Arbeiderpartiet stöd främst av Venstre, Kristeligt Folkeparti och Senterpartiet. Höyre agerade på egen hand (eller tillsammans med ALP) främst i skattefrågor och miljö- och vårdfrågor. Socialistisk valförbund agerade på egen hand främst i utrikespolitiska frågor. ALP agerade på egen hand genom drastiska krav på reduceringar av anslagen till skilda departement och ämbetsverk, genom krav på socialpolitiska nedskärningar, genom krav på nedskärningar av u-hjälpen samt genom krav på avveckling av ekonomiska stödåtgärder och regleringar.

Appendix 1

Översikt över voteringsmått

För att demonstrera de olika voteringsmåttens innebörd har ett exempel uppställts med fem voteringar i ett "parlament" med åtta ledamöter. (Se tablå 1.) De åtta ledamöterna antages representera tre partigrupper. Voteringsmönstren visar bl a att partigrupp I i övervägande grad röstat "ja", partigrupp III framförallt "nej", medan partigrupp II varit mest splittrad. I det följande skall dessa förhållanden närmare belysas med de mätmetoder som förekommer i artikeln.

Vi kan först använda oss av ett s.k. *likhetsindex*. Detta baseras på differensen mellan procentalet ja-röster inom resp partigrupp. Vid votering nr 1 blir detta procenttal 100 för partigrupp I, 67 för partigrupp II och 0 för partigrupp III. Differensen är 33 mellan partigrupp I och II; 100 mellan I och III samt 67 mellan partigrupp II och III. Genom att subtrahera dessa differenser från 100 erhålles indexvärdet 67 för relationerna mellan de två förstnämnda partigrupperna, 0 för relationerna mellan partigrupp I och III samt 33 för relationerna mellan partigrupp II och III. Lågt indexvärde anger att de två grupperna i hög grad uppträtt olikartat vid voteringen.

Tablå 1. Fem konstruerade "parlamentsvoterings".

VOTE	PARLAMENTSGRUPP I			PARLAMENTSGRUPP II			PARLAMENTSGRUPP III	
	Ledamot:			Ledamot:			Ledamot:	
RING	A	B	C	D	E	F	G	H
NR 1	JA	JA	JA	JA	JA	NEJ	NEJ	NEJ
NR 2	JA	JA	JA	JA	JA	NEJ	NEJ	NEJ
NR 3	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	NEJ	FRV	JA	JA
NR 4	JA	NEJ	JA	NEJ	JA	JA	FRV	NEJ
NR 5	JA	JA	NEJ	JA	JA	NEJ	FRV	NEJ

FRV = frånvarande

Likhetsindex beräknas vanligen för kategorier av voterings och medelvärden användes som ett mått på relationerna mellan partigrupperna. Det *genomsnittliga indexvärdet* för relationerna mellan partigrupp I och II blir 87; för relationerna mellan partigrupp I och III erhålles värdet 13 samt för partigrupp II och III värdet 26. På detta sätt har i artikeln likhetsindex beräknats för relationerna mellan olika partier både totalt och vid voterings inom skilda sakområden.

Genom *sammanhållningsindex* mätes den inre sammanhållningen i partigruppen. Eftersom indexvärdet består av den absoluta skillnaden mellan procentalet ja-röster och procentalet nej-röster erhåller vi för partigrupp I värdet 100 vid voteringsarna 1, 2 och 3, medan värdet blir $67-33 = 34$ vid voteringsarna 4 och 5. Genomsnittsvärdena för de fem voteringsarna blir 74 för partigrupp I, mot 47 för exempelvis partigrupp II.

Ett mer exakt mått på den inre sammanhållningen erhåller man genom att studera *parvis samvotering*. Ett par av ledamöter anses ha samvoterat om de båda röstat lika (ja eller nej). Vi bortser från de tillfällen då någon av de två ledamöterna varit frånvarande. Har för ett ledamotspar antalet sådana tillfällen av frånvaro varit större än 80 procent av det totala antalet voterings bortses helt från detta par. (Detta inträffar dock inte i vårt exempel.)

Appendix-tabell 1. Värderna för parvis samvotering

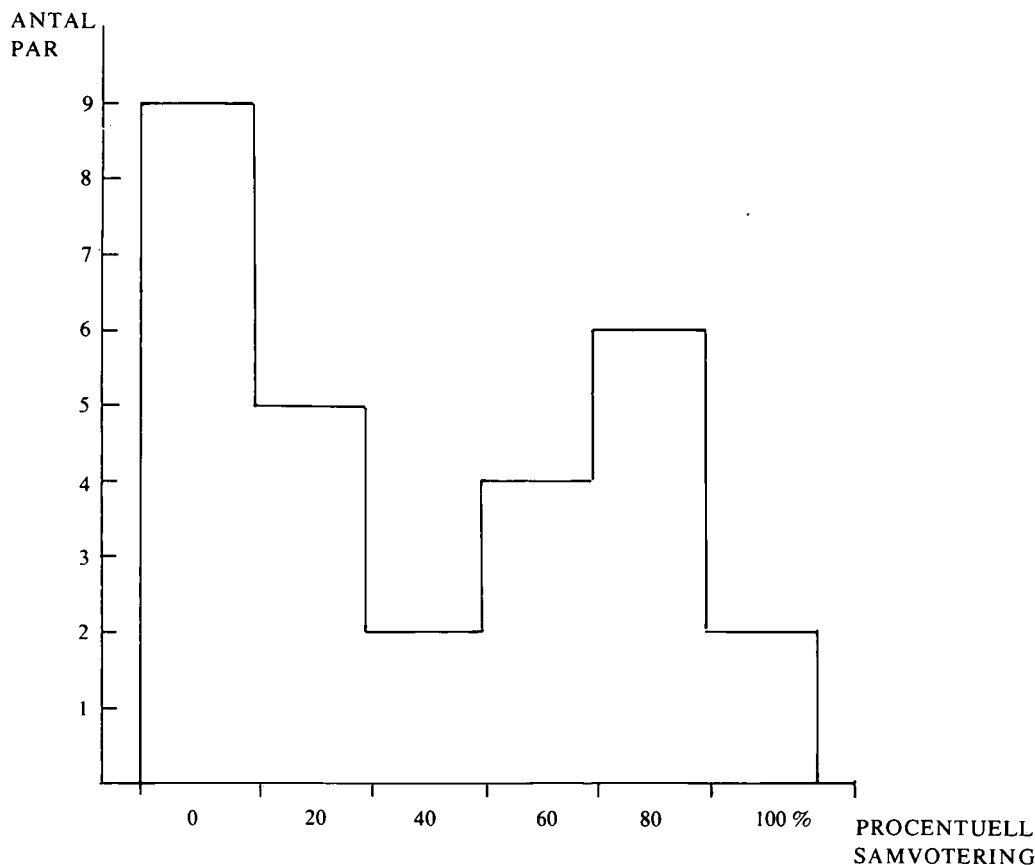
	B	C	D	E	F	G	H
A	80	80	80	100	20	0	0
B	•	60	100	80	0	0	20
C		•	60	80	0	20	
D			•	80	0	0	20
E				•	20	0	0
F					•	40	60
G						•	60

I appendix-tabell 1 ser vi samvoteringsmönstret för paren av ledamöter. Vi finner exempelvis att ledamotspar (A-B) röstat på samma sätt vid fyra av fem voteringsstillfällen. Detta ger ett samvoteringsvärde på 80. Paren (A-G) och (A-H) har däremot uppträtt sinsemellan olika vid samtliga de tillfällen som räknas. Samvoteringsvärdet blir alltså 0.

För paren *inom* partigrupp I erhåller vi samvoteringsvärdena 80, 80 och 60. Medelvärdet härav är 73, som också kan användas som ett mått på den inre sammanhållningen. (Sammanhållningsindex ovan var 74.) För partigrupp III blir motsvarande värde 100, för partigrupp II 35 (mot värdet 47 för sammanhållningsindex).

På motsvarande sätt kan man beräkna de genomsnittliga samvoteringsvärdena för ledamotspar som är sammansatta av representanter för var sitt parti. Parvis samvoteringsvärde för ledamot A i partigrupp I, och ledamot D i partigrupp II, är sålunda 80; för paret (A-E) 100 osv. Därefter söker vi samvoteringsvärdena för B resp C, i kombination med D, E och F. Härigenom erhålles ett genomsnittligt samvoteringsvärde på 62 för relationerna mellan partigrupp I och II. (Detta kan jämföras med värdet 87 för likhetsindex.) Motsvarande genomsnittsvärde för relationerna mellan partigrupp I och III blir 7. Även här är lågt indexvärde förbundet med olikartat röstbeteende grupperna emellan. I artikeln har sådana genomsnittsvärden använts såväl för partigrupper som för deras inbördes relationer. Figurerna 1-5 i artikeln bygger dock på värdena för samtliga ledamotspar under resp år. I appendix-figur 1 har en liknande - men förenklad - figur ritats för det fingerade materialet. Y-axeln visar frekvensen av voteringspar med angiven procentgrad av samvotering. Av figuren framgår att en samvoteringsprocent på 0 resp 80 varit vanligast men att denna polarisering ej varit total.

Appendix-figur 1. Total samvoteringskaraktär.

Ett annat slags mått är *vins-* och *förlustindex*-en. Vinstindex anger hur ofta en ledamot (eller grupp av ledamöter) röstat i likhet med majoriteten, dvs tillhört den vinnande sidan vid voteringarna. I exemplet ovan har den segrande linjen varit "nej" vid votering nr 3; vid övriga tillfällen "ja". Ledamot A har röstat som majoriteten vid samtliga fem tillfällen och erhåller alltså ett vinstindex på 100. Ledamot B tillhör den förlorande sidan vid votering nr 4 och vinstindex blir följaktligen 80. Värdet blir 0 för ledamöterna G och H osv.

Liksom vid andra index blir en *partigrups* indexvärde medelvärde av gruppmedlemmarnas. Vinstindex får sålunda värdet 87 för partigrupp I, 67 för partigrupp II och 0 för partigrupp III. Förlustindex beräknas efter motsvarande principer. Ledamot B tillhör exempelvis vid ett av de fem tillfällena den förlorande sidan och erhåller alltså ett förlustvärde på 20. Detta är dock inte alltid likvärdigt med differensen mellan

vinstindex och 100. Frånvarofrekvensen spelar nämligen in. G t ex har ett förlustvärde på 60, ett vinstindex på 0 samt en frånvaro på 40. Förluster och vinster sätts således i relation till det totala antalet voteringar.

Slutligen har vi ett mått för det antal tillfällen då ett parti stått ensamt mot samtliga övriga partier. För att beräkna detta s.k. *ensammått* måste vi först fastställa partilinjen. Denna definierar vi som röstandet hos partigruppens majoritet. Vid votering nr 1 är partilinjen "ja" för både partigrupp I och II men "nej" för partigrupp III. Sistnämnda grupp står alltså ensam mot övriga partier. Detta inträffar vid samtliga övriga voteringar, med ensammåttet 100 som följd. Sådana extrema värden förekommer knappast i ett parlament med flera partier och många voteringar, men det kan observeras att Arbeiderpartiet får ett ensammått kring 85 de två första av de undersökta åren.

Noter

Vid insamlingen av basmaterialet för denna studie har vi utnyttjat den tjänstvillighet och det tillmötesgående som präglar Stortingsbiblioteket på Stortinget i Oslo. Vi vill på detta sätt framföra vårt varma tack till stortingsbibliotekarie Olaf Chr Torp och alla hans medhjälpare utan vars hjälp denna studie inte varit möjlig. Vi tackar även Inga-Märta Lindgren vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund som med sedvanlig snabbhet och noggrannhet svarat för utskrivningen. Kaj Johansson har varit vår länk till datamaskinen.

¹ I anslutning till allmänt språkbruk kommer Arbeiderpartiet och partierna till vänster därom i artikeln att betecknas som "socialistiska", även om det berättigade i likhetstecken mellan socialistisk och socialdemokratisk politik kan diskuteras. De icke-socialistiska partierna kommer att betecknas som "borgerliga" även om motsvarande anmärkning kan riktas mot denna beteckning.

² Dessa mått har detaljgranskats i annat sammanhang. Vi upprepar inte denna detaljgranskning här utan hänvisar intresserade läsare till Mac Rae, (1970); Bjurulf, Stjernquist, (1968); Bjurulf, (1972); Rice, (1928); Truman, (1959); Pedersen, (1967); Nyholm, (1968); Mayhew, (1966); Beyle, (1931); Holmberg, (1975) etc.

De olika mått som används i artikeln belyses ytterligare i appendix 1.

Litteraturförteckning

Beyle, H.C., Identification and Analysis of Attribute-Cluster-Blocs (1931).
Bjurulf, B.H., Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition, en studie av riksdagens rösträkningar 1925–38, Statsvetenskaplig Tidskrift 1972:2.
Holmberg, S., Partipolitiska konfliktdimensioner i riksdagen, Statsvetenskaplig Tidskrift, 1975:4.

Mac Rae, Duncan, Issues and Parties in Legislative Voting. Methods of statistical analysis (1970).

Mac Rae, Duncan, A Method for Identifying Issues and Factions from Legislative Votes, American Political Science Review (APSR), (1965).

Mayhew, D.R., Party Loyalty among Congressmen (1966).

Nyholm, P., Suomen eduskuntaryhmien koheesio vuosien 1948–1951 vaalikaudella ja vuoden 1954 valtiopäivillä (1961). Sammanfattning på svenska i "Studier i finländsk politik" (1968).

Pedersen, M., Consensus and Conflict in the Danish Folketing 1945–65. Scandinavian Political Studies, 2 (1967) s 143 ff. Se också Pedersen, Partiernes holdning ved vedtagelsen af regeringens lovforslag 1945–66. Historie, Ny raekke 7:3 (1967).

Rice, Stuart A., Quantitative Methods in Politics (1928). Här finns de flesta av de metoder presenterade som för närvarande mest används för att analysera legislativt röstningsbetående.

Riker, W.H. and Niemi, D., The Stability of Coalitions on Rollcalls in the House of Representative, The American Political Science Review (APSR), (1962).

Sjöblom, G., Svenska partistategier mellan valen 1926 och 1928. Empirisk prövning av ett analyschema (stencil), (1971).

Stjernquist, N. och Bjurulf, B., Partisammanhållning och partisamarbete. En studie av voteringarna i riksdagens andra kammare 1964 och 1966. Statsvetenskaplig Tidskrift 1968:4.

Stjernquist, N. och Bjurulf, B., Party Cohesion and Party Cooperation in the Swedish Parliament in 1964 and 1966, Scandinavian Political Studies, 5 (1970), pp 129–164.

Torp, O.C., Stortinget, Hösten 1973 – Våren 1977.

Truman, D.B., The Congressional Party, (1959).

Turner, J., Party and Constituency (1951).

Norskt riksdagstryck 1969–74.

Översikter och meddelanden

Vem forskade om vad, när, var, hur och varför?

"Vad som står i Statsvetenskaplig Tidskrift bör ha – och har väl också – ett särskilt inflytande över statskunskapens fortsatta metodutveckling och teoribildning." Bedömningen gjordes av Leif Lewin i denna tidskrift 1969:1. Det är då att beklaga, att det hittills inte har gjorts någon systematisk studie av innehållet i Statsvetenskaplig Tidskrift, som har kommit ut regelbundet sedan 1898 och därmed är en av världens äldsta inom sitt gebit.

För att i någon mån söka bidra till kunskapen om svensk statskunskaps utveckling under 1900-talet har vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund påbörjats en undersökning av uppsatserna i Statsvetenskaplig Tidskrift. Projektet leds av Leif Johansson. Syftet är att söka kartlägga de olika komponenterna i frågan Vem forskade om vad, när, var, hur och varför? Projekttribunen kan tyckas omfattande – övermodig kanske någon hellre vill kalla den. En förstudie genomförd av Magnus Jerneck och Bengt Lundell inom ramen för forskarutbildningen i kvantitativa metoder tycks dock ge vid handen, att materialet i tidskriften – om än i

varierande utsträckning och detaljeringsgrad – kan avlockas systematisk kvantitativ information avseende samtliga komponenter i projektfrågeställningen. Inte minst torde ansatsen möjliggöra en karaktäristik av olika slags utvecklingstendenser inom ämnet.

Förstudien omfattar en undersökning av samtliga uppsatser under åren 1930–34, 1950–54 och 1970–75. Uppsatserna – sammanlagt 195 stycken – har kodats med avseende på ett 60-tal olika variabler. Några smakprov från resultaten redovisas nedan.

Vad gäller uppsatsernas fördelning efter typ av innehåll kan bl a noteras att andelen uppsatser som behandlar "politikens spelregler" (dvs lagar i vid mening) minskat under de tre studerade perioderna (17 %, 7 %, resp 6 %).

Som bekant har statsvetarna av tradition koncentrerat sig på studium av den politiska *processens* karaktär. I den moderna statsvetenskapliga forskningen kan man dock iaktta ett växande intresse för den politiska *processens resultat*. I Statsvetenskaplig Tidskrift är dock fortfarande studier av politikens effekter att betrakta som rariteter: tre av de 195 undersökta uppsatserna kan sägas falla in under denna kategori.

Speciellt har studerats i vilken utsträckning uppsatserna uppfyller vissa kriterier, kallade "pedagogiska värden". Sju sådana värden har studerats, nämligen

Tabell 1. Uppsatsförfattare efter "hemort"

	1930–34	1950–54	1970–75
Lund	12	31	23
Uppsala	12	16	19
Stockholm	38	24	8
Göteborg	7	0	15
Umeå	—	—	6
Övriga Sverige	4	7	0
Övriga Norden	14	16	19
Övriga världen	7	6	11
Hemort okänd	4	0	0
	100 % N=72	100 % N=70	100 % N=53

Tabell 2. Uppsatsförfattare efter akademisk position

	1930–34	1950–54	1970–75
Professor	31	36	36
Docent	17	29	23
Doktor/Licentiat	18	24	21
Grundexamen	17	7	13
Övr akad titl	18	4	8
	100 % N=60	100 % N=68	100 % N=51

1. finns motivering till ämnesval?
2. hävdas undersökningens nytta/värde i något avseende?
3. finns explicit angiven problemformulering?
4. finns käll- och/eller litteraturreferenser?
5. finns noter?
6. finns uppdelning i olika rubriknivåer?
7. finns sammanfattning?

Medianvärdet uppfyllda kriterier per uppsats var fyra såväl för perioden 1930–34 som 1950–54. Till allas vår allmänna och redaktionssekreterare Torbjörn Valinders speciella glädje uppfyller däremot 1970-talets uppsatser i genomsnitt hela sex av de sju angivna pedagogiska förtjänsterna. Fördelade efter akademisk position fyller uppsatser skrivna av professorer i genomsnitt fyra kriterier; övriga nivåer (docent, doktor, licentiat resp. grundexamen) har samtliga medianvärden på fem.

*Leif Johansson
Bengt Lundell
Magnus Jerneck*

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar här två bidrag kring Lennart Berntsons bok *Politiska partier och sociala klasser* (Lund: Cavefors 1974). Gunnar Sjöblom företar en allmän genomgång av boken och gör därvid jämförelser mellan marxistisk och icke-marxistisk partiforskning. Göran Hermerén tar upp problem kring hypotestestning och redefinition.

Lennart Berntson har utlovat ett genmäle till ett kommande häfte.

Marxistisk partiforskning

Lennart Berntson, fil.lic. i statskunskap vid Lunds Universitet, självständigt tänkande marxist samt universitetslärare i Danmark, har skrivit en bok som är intressant av två skäl. För det första är den en av de få framställningar som existerar på skandinaviska språk om olika perspektiv inom partiforskningen. För det andra är den ett av de få försök som gjorts av en marxistiskt orienterad statsvetare att kontrastera sin uppfattning gentemot andra uppfattningar inom ett specifikt och centralt område av den moderna politikvetenskapen. Flertalet debatter mellan marxister och ickemarxister tenderar som bekant (i den mån de överhuvudtaget rör sig på ett vetenskapligt plan) att gälla allmän vetenskapsteori (i värsta fall kunskapssociologi) samt att utmytna i propagerandet av olika generella forskningsstrategier. Sådana drag finns också i Berntsons bok (motsatsen vore förvånande), men bokens styrka ligger i försöket att verkligen göra en jämförelse mellan olika typer av partiforskning. Det är därvid

väsentligt att Berntson själv har erfarenhet av empirisk partiforskning. Jag betraktar alltså hans uppslag till boken som mycket gott; hur detta uppslag sedan förvaltas skall jag återkomma till.

I det följande behandlas tre centrala avsnitt i Berntsons bok: hans diskussion om definitioner av begreppet 'politiskt parti', hans kritik av vad han kallar 'aktörsteorierna' inom partiforskningen, samt hans eget utkast till en marxistisk partiteori.

Berntsons partidefinition

En definition anger de nödvändiga och tillräckliga villkoren för hur en term skall appliceras. Dessa villkor anger väsentliga karakteristika hos den klass av företeelser termen betecknar. En definition utgör naturligtvis ingen uttömmande beskrivning av allt det som kan sägas om en klass av företeelser: den är ett hjälpmedel för att identifiera denna klass bland mängden av andra klasser av företeelser. Om man väljer att använda den traditionella definitionstypen utvecklas denna som bekant "per genus proximum et differentiam specificam". Om politiskt parti t.ex. definieras som "en organisation, som uppställer politiska kandidater till det politiska systemets representativa församlingar" (vad Berntson kallar "den elektoral definitionen"), så är "organisation" definitionens "per genus proximum" och "uppställande av kandidater, etc" den specificering, som differentierar "parti" från andra typer av organisationer.

Man kan kräva av en definition att den skall vara så exakt som möjligt, d.v.s. ju entydigare och enklare man kan identifiera den klass av objekt den hänförs till, desto bättre (allt annat lika). Sedan detta skett kan man gå vidare och försöka att ställa upp ett antal påståenden om de företeelser, som identifierats. En definition bör då inte heller introducera onödiga komplikationer, d.v.s. den bör såvitt möjligt inte kräva komplicerade efterforskningar för att man skall kunna identifiera de företeelser den hänförs till.

Berntsons egen definition av "parti" lyder: "en organisation som företräder en social klass (eller fraktion av klass, eller allians av klasser och skikt) i dess kamp med andra klassers organisationer (politiska och ekonomiska) vad gäller makten och inflytandet över den statliga apparaten". (s. 16) I denna definition har flera komplikationer introducerats. Till att börja med tycks den innehålla en del redundans, d.v.s. onödiga upprepningar (makt och inflytande, klasser och skikt). Vidare är det en s.k. sanningsförutsättande definition¹, d.v.s. den innehåller en empirisk hypotes (eller kanske snarare stipulation) om att varje parti verkligen representerar en social klass eller fraktion av klass, etc.): detta måste alltså undersökas innan man vet om en viss typ av organisation faller in under definitionen, och

som bekant innebär sådana undersökningar betydande svårigheter (mera om detta senare). Låt mig bara som exempel nämna, att det torde kräva åtskillig tankeakrobatik innan man kan karakterisera KDS i sådana termer, och är man inte beredd att ägna sig åt en sådan tankeakrobatik, så måste man i konsekvensens namn förklara KDS var vara ett icke-parti.

Definitionen förutsätter vidare att det vi i vardags-språkbruk kallar "lokala partier" inte hör till klassen av partier. Den förutsätter existensen av minst två partier; det enda partiet (fortfarande enligt vardags-språkbruk) i en enpartistat är således inte ett parti i definitionens mening. Min allvarligaste invändning mot definitionen är emellertid att den är så vag, att den inte tillåter särskiljandet av "partier" och vissa andra organisationer, fr.a. intresseorganisationer. Enligt definitionen tycks t.ex. LO mycket väl kunna betecknas som ett "parti": LO är en ekonomisk organisation, som väl enligt Berntsons mening företräder en klass (eller allians av klasser, etc.) och som deltar i kampen om inflytandet över den statliga apparaten. Berntsons definition diskriminerar m.a.o. inte mellan partier och intresseorganisationer, vilket är fatalt. I förbigående sagt är detta en mycket vanlig konsekvens när man vill definiera 'parti' med hjälp av något annat än en minimaldefinition, baserat på "den elektoral definitionens" differentia specifica.

Den "elektoral definitionens" största fördel är att den är enkel och relativt entydig och att de problem den medför tycks vara små. Problem finns emellertid. I den variant jag angivit får man naturligtvis i konsekvensens namn acceptera, att uttrycket "underjordiskt parti" blir en motsägelse. Det är också klart, att definitionen förutsätter ett representativt system (grupperingar inom folkförsamlingen i en direkt demokrati skulle enligt definitionen inte kunna kallas "partier"). Och sist, men viktigast, kan man naturligtvis fråga sig huruvida det är lämpligt att låta samma term beteckna kandidatuppställande organisationer i såväl konkurrens-system som i icke-konkurrens-system.

Detta sista berör ett annat ytterst viktigt problem inom en nomotetiskt orienterad disciplin: definitioner bör ha ett sådant omfång, att de tillåter utformandet av påståenden om invarianser med största möjliga omfång men också största möjliga precision. Definitionerna skall m.a.o. inte utformas så att de bara passar in på en viss bestämd verklighet, som man råkar känna till, utan gälla en klass av företeelser, angående vilken man kan ställa teoretiskt intressanta frågor. Vill man exempelvis arbeta i riktning mot en teori för ett flerpartisystem, så skall de definitioner man använder sig av vara så anpassade att de kan applicera alla flerpartisystem, där politisk konkurrens mellan de olika partierna förekommer. Skulle definitionen bli för vid förlorar man

emellertid i precision. Således torde det vara svårt att utforma partiteorier som avser såväl konkurrens-system som enpartisystem: skall båda systemtyperna inkluderas, riskerar man att endast kunna uttala sig i mycket allmänna ordalag. Teoribyggande förutsätter m.a.o. dels en hög abstraktionsnivå för att man inte bara skall hamna i ad-hoc-teorier ex post eller i abstrakta ordbroderier över konkreta fall utan namns nämnande (där alltså avståndet till källorna är ringa), men det förutsätter också exakta problemformuleringar, så att man vet vilka drag hos vilka företeelser man är intresserad av.

Berntsons resonemang om partidefinitioner hör enligt min uppfattning till det svagaste i hans bok. I hans egen definition fattas det inga fel: den är på en gång för trång och för vid (den tycks exempelvis knappast kunna innefatta KDS men väl LO). Hans kritik mot "de elektoral definitionerna" för att de inte nämner att partier gör mer än ställer upp kandidater (vilket partier onekligen gör), visar att han inte begriper vad definitioner går ut på. Hans påstående att dessa definitioner enbart är applicerbara på partier "i en bestämd statsform, nämligen den parlamentariska demokratin i de avancerade kapitalistiska samhällena" (s.15), är djupt graverande av tre skäl: 1/ dessa definitioner förutsätter inte parlamentarisk demokrati; 2/ de förutsätter inte ens demokrati i den blygsamma meningen att minst två partier förekommer; 3/ Berntsons egen definition förutsätter däremot minst två partier.

På andra ställen i sin bok demonstrerar Berntson oförmåga att läsa innantill i andra författares text; här gäller denna oförmåga också vad han själv har skrivit.

Berntsons kritik av aktörsinriktningen inom partiforskningen

I kapitlet "Partiteorin i den moderna statskunskapen" refererar och kritiserar Berntson tre olika inriktningar av modern partiforskning, vilka han kallar "det subjektiva aktörsperspektivet" (Downs, Sjöblom, Molin), "det institutionella perspektivet" (Duverger, Epstein) samt "den politiska sociologins perspektiv" (Lipset).

Man bör mycket noga observera, att fastän de tre perspektiven alla hör hemma inom "partiforskningen", syftar de inte till att förklara samma saker; de kan således inte, eller i varje fall inte utan vidare, betraktas som konkurrerande utan snarast som kompletterande. Den första inriktningen försöker att förklara partiernas "policies" (Downs), "outputs i form av ståndpunkter, kandidater och propaganda" (Sjöblom, "val av standpunkt i politiserade frågor" (Molin). Den andra inriktningen laborerar med flera frågeställningar, varav de viktigaste gäller sambanden konstitutionella regler (fr.a. valsysteem) – partisystem – typer av partiorgani-

sation. Den tredje inriktningen intresserar sig fr.a. för röstbeteende och för partiernas sociala förankring.

I sin genomgång av dessa författare konstaterar Berntson att de inte är marxister, eftersom de inte använder sig av ett marxistiskt klassbegrepp för att förklara vad de vill förklara. Naturligtvis har Berntson rätt i detta, och om han tycker att det är en poäng att understryka saken, så mycket gärna. Däremot blir jag betänksam när han försöker att monopolisera intresset för "sociala förhållanden" för marxistisk räkning. (s. 51).

Berntsons viktigaste kritik gäller de s.k. aktörsinriktningarna. Hans redogörelse för deras grunder är inte helt tillfredsställande, och jag skall därför i korthet skissera dem. Aktörsinriktningarna arbetar med mål-medel-scheman och försöker via dessa förklara vissa företeelser (se t.ex. den tidigare uppräkningsen). Det stipuleras att man kan tala om t.ex. partier som "aktörer", d.v.s. såsom analytiska enheter, vilka uppvisar en viss regelmässighet och enhetlighet i beteendet. Aktören handlar inom en viss given ram, mer eller mindre specificerad, t.ex. bestående av vissa givna regler och förhållanden i omgivningen; aktören har vidare vissa mål för sin verksamhet, vissa medel och resurser till sitt förfogande; aktören konkurrerar med och/eller försöker påverka andra aktörer; detta sker i ett antal olika situationer, mer eller mindre specificerade i analysen; till situationen hör bl.a. konkurrerande aktörers förutsättningar och handlingar. Yttre ram, situation och resurser bestämmer aktörens aspirationsnivå, den grad av måluppfyllelse aktören eftersträvar. I en konkret, interpretativ analys försöker analytikern naturligtvis att så långt möjligt empiriskt fastställa värdena på alla dessa variabler i begreppsapparaten, däribland även aspirationsnivåerna. Förklaringstypen är sedan helt enkelt, att eftersom aktören i den och den situationen hade den och den aspirationsnivån, handlade aktören på det sättet (t.ex. bestämde sig för en viss policy). I princip sker prediktioner på samma sätt.

En aktörsanalys kan (liksom andra typer av analyser) bedrivas på olika analysnivåer. Om det internationella systemet utgör analysnivå kan t.ex. nationalstaterna vara aktörer. Inom partiforskning bedrivs analysen vanligtvis på organisationsnivå, och vad man då analyserar är beteende förknippat med roller inom partiorganisationer. Naturligtvis kan man också bedriva analysen på en individuell nivå; detta sker mycket ofta i idiografiskt orienterade studier.

Berntson inleder sin kritik av aktörsteorin med att behandla Downs². Jag är ledsen att behöva säga att hans redogörelse för Downs inte är något annat än en grov karikatyr. Den vänligaste förklaring jag kan finna

till Berntsons Downs-avsnitt är att han läst Downs' bok för fort.

Berntson citerar Downs när denne skriver: "Om en analytiker vet en beslutsfattares mål, kan han förutsäga vilka handlingar som väljs för att uppnå dem" (Downs s. 4, Berntson s. 41). Till detta fogar Berntson den fantastiska kommentaren: "Aktörens handlingar blir i detta teoretiska perspektiv liktydigt med *motiven* för beslutsfattandet, vilket innebär att handlandet reduceras till en fråga om beslutsfattarens *subjektiva orientering*." (s.41, kursiv i originalet). Kan Berntson tro detta kan han förmodligen tro vad som helst. *Skulle alltså explanandum hos Downs vara identiskt med explanans, medlen med målen, ("policies" med "vote maximization"), handlandet med de tillstånd handlandet avses att förverkliga?* Jag vill understryka att detta inte bara är ett olycksfall i arbetet, en olycklig formulering, utan själva kärnan i Berntsons kritik av aktörsteorierna; med stilistiska variationer upprepas påståendet på andra håll i boken (t. ex. s. 47).

Låt oss gå vidare. I aktörsteorierna förklaras alltså handlandet (hos Downs "policies") med det uppställda målet (närmare bestämt aspirationsnivån) – *men hur fastställs då målet eller målen?* Berntsons referat av Downs' text visar dels att han inte har förstått tankegången med analysnivåer, dels inte har läst ordentligt innantill i Downs' bok. Downs definierar 'parti' så: "a political party is a team of men seeking to control the governing apparatus by gaining office in a duly constituted election" (s. 25). Detta skall läsas i samband med texten på de närmast föregående sidorna i Downs' bok, där han anger kriterier för att fastlägga "the nature of a democratic government" (jfr också bokens titel). Ett av dessa kriterier är: "Any party (or coalition) receiving the support of a majority of those voting is entitled to take over the powers of government until the next election" (s. 24). Hade Berntson gjort sig mödan att läsa detta centrala avsnitt i Downs' bok hade det kostat honom några sidor text men besparat honom bedrövligheten att grovt karikera innehållet i en välkänd bok.

Röstmaximeringsprincipen härleds alltså ur en fundamental organisationsprincip i ett demokratiskt samhälle, nämligen majoritetsprincipen. Det är därför nonsens när Berntson skriver, att Downs förlägger "målmedel-analysen närmast uteslutande på en individuell nivå. . ." eller när han skriver "att tyngdpunkten i förklaringen av partiledarnas beslut läggs vid deras mål och motiv, idéer och föreställningsvärld, kort sagt deras medvetenhetsprocesser. . ." (s. 42). – För all del, aktörsanalytikerna förutsätter att rollinnehavarna i partier är medvetna om innebörden av de fundamentala författningsregler, som gäller för det politiska sys-

tem inom vilket de verkar – vilket uppenbarligen inte är liktydigt med att dessa regler endast vore ett resultat av aktörernas medvetenhetsprocesser, ungefär som om varje aktör fritt kunde dikta ihop vilka regler som helst. Aktörsanalytikerna förutsätter emellertid också att det finns en hel del relevant kunskap som aktörerna saknar; kunskaper kan vara obefintliga, otillräckliga och/eller felaktiga i viktiga strategiska situationer; utan sådana antaganden kan man inte analysera så viktiga företeelser som t.ex. informationssökande, felperceptioner, misstag.

Det som har lett Berntson åt skogen är hans läsning av Downs' resonemang om den individuella motivationen hos de personer, som ingår i det team ett parti utgör. Downs: "We assume that they act solely in order to attain the income, prestige, and power which come from being in office. Thus politicians in our model never seek office as a means of carrying out particular policies; their only goal is to reap the reward of holding office per se. They treat policies purely as means to the attainment of their private ends, which they can reach only by being elected". (s. 28, kurs. här, jfr ibid. s. 34 f.) Vidare i texten avvisar Downs tanken att detta skulle innebära en sammanblandning av mål och medel, ty "social functions are usually the byproducts, and private ambitions the ends, of human action" (s. 29) Ett regeringpartis funktion är att formulera och utföra policies, ett parti kan komma i regeringsställning endast genom att formulera policies, presentera dessa för väljarna i konkurrens med andra partier samt vinna majoritet (egen majoritet i ett tvåpartisystem, egen majoritet eller koalitionsmajoritet i ett flerpartisystem), och *endast genom att göra detta kan politikerna nå sina privata mål*. Downs citerar Schumpeters välbekanta resonemang om sambandet individuella mål/handlande/sociala funktioner, och hänvisar också till Adam Smith, som för i år exakt 200 år sedan hade en del att säga om saken.

Jag ber om ursäkt för att upprepa så välkända ting, men det sker som synes på förekommen anledning. Naturligtvis kan man kritisera resonemanget hos Schumpeter-Downs, men det gör Berntson inte; han felläser Downs och kritiserar sedan vad han har läst, en s.k. "straw-man-kritik".

Medan Berntsons redogörelse för Downs alltså bara kan avfärdas är däremot hans redogörelse för Molins och mina texter i det väsentliga korrekt³. Hans kritik av dem är emellertid inte bättre, i det att han även här försöker pressa in sin tolkning för att kritiken skall gå ihop: "Sjöblom själv uppfattar inte t.ex. principen om röstmaximering som en – vad jag kallat – objektiv organisationsregel. I stället har han översatt dessa regler till enbart *beteendemotiv* hos partiernas beslutsfat-

tare. Innebörden av denna omskrivning är att objektiva förhållanden gjorts helt avhängiga individernas medvetande – deras subjektiva föreställningsvärld. Om uttrycket tillåtes har det politiska systemet, eller i varje fall avgörande delar av det, subjektiverats. Men därmed försvinner det politiska systemet ur bilden som en yttre ram för aktörernas handlande. De objektiva organisationsprinciperna har ju reducerats till enbart en internaliserad del av aktörens subjektiva orientering." (s. 47).

En del av mina kommentarer till Berntsons Downs-läsning är tillämpliga också här. Vidare kan tilläggas:

a/ Berntsons begrepp 'objektiv organisationsregel' är oklart definierat; klart är dock att begreppet är synnerligen vidsträckt. Han har tagit upp den gamla analogin mellan schackspel och partistrategi: till *de yttre givna reglerna* för schackspel hör enligt honom inte bara antalet pjäser, antalet rutor på schackbrädet och regler för hur pjäserna får förflyttas på rutorna, utan även "en uppsättning regler för spelöppningar, positionsspel på mittfältet, slutspel, etc." (s. 38 f). – vilka senare regler jag har betecknat som "strategiska regler" (Sjöblom, s. 24), vilkas behärskande må vara nödvändigt för att bli en *god* schackspelare, men inte för att överhuvudtaget spela schack. De är, i min terminologi, inte "konstitutiva" regler, d.v.s. de är inte tvingande för spelarna, de är inte oomstridda, man är vanligen tvungen att välja mellan dem, man kan – på egen risk – nonchalera dem, liksom fallet är med "strategiska regler" i partipolitik. Berntson tillfogar efter sin vida definition av "yttre, givna villkor" att "Det är först inom ramen för dessa givna betingelser det existerar ett utrymme för aktörens mål och vilja" (s. 39). Om detta betyder, att strategivalet skulle vara givet, så är frågan vilket utrymme som återstår (och även hur pass konsekvent Berntson är i sin kritik av vissa mera "deterministiska" varianter av marxismen). Om han bara vill ha sagt att antalet möjliga strategier för ett parti i en viss situation är i någon mening begränsat, så är detta förmodligen riktigt, men vem polemiserar han då mot? I varje fall inte mot aktörsteoretikerna, vilka betraktar det som en angelägen uppgift för partiforskningen att just försöka fastställa dessa typer av strategier, deras betingelser och konsekvenser.

b/ En sak som behandlas utförligt i min bok är förekomsten av målkonflikter för partiets beslutsfattare, något som Berntson inte berört vare sig i sin kritik eller sitt eget utkast till schema för marxistisk partiforskning. Saken är av relevans i detta sammanhang eftersom den innebär, att aktörerna i vissa situationer måste göra avvägningar mellan olika mål (ambitionsnivåer, grad av eftersträvad målluppfyllelse). Exempelvis kan man i fall av bristande partisammanhållning anse sig

böra sätta en annan aspirationsnivå för röstmaximering än i fall av god partisammanhållning och inta andra ståndpunkter än man annars skulle ha gjort. (Man kan t.ex. studera VPK:s aktuella situation för att se vilka "objektiva organisationsregler" som gäller för partiet och hur dessa regler förhåller sig till varandra). – Det är mitt intryck (men jag är inte helt säker på saken) att sådana resonemang är svåra att förena med Berntsons föreställningar om "objektiva organisationsregler".

c/ En tredje punkt på vilken Berntson kritiserar mitt analyschema är att det skulle ge uttryck för bristande intresse för "de sociala förhållandena". (b., s 51.) Om dessa ord bara utgör en omskrivning för Berntsons idéer ang. klassanalys är karakteristiken riktig – jag betvivlar starkt att en klassanalys enligt *Berntsons modell* överhuvudtaget kan utformas på ett sådant sätt, att den bidrar till förklaringen av partiets handlande (se nedan); i varje fall tror jag inte att den kan utformas så att den kan inpassas i ett generellt schema för analys av partistrategier. Skulle uttrycket "sociala förhållanden" bara ha sin vardagliga innebörd spelar sådana naturligtvis *inte* en "negligerbar" roll, men terminologin är annorlunda och i strategiska kategorier (eftersom min bok faktiskt handlar om partistrategier och inte om något annat, en sak Berntson ibland förbiser): exempelvis krav från olika grupper, attribut hos dessa krav, värderingssystem, anteciperande, "säkra" och "osäkra" väljargrupper för ett parti, marginalväljare, etc. I ett analyschema, som syftar till att vara generellt, kan man inte diskutera partistrategi med utgångspunkt i att ett parti har sin huvudsakliga förankring i en viss väljargrupp, t.ex. industriarbetare. (När det sägs att analyschemat syftar till generalitet menas därmed, att det i princip skall kunna användas för analysen av handlandet hos varje politiskt parti i varje flerpartisystem, givet vissa yttre stipulationer men oberoende av t.ex. partiets storlek, sociala bakgrund, koalitionspotential, etc. – dessa senare omständigheter måste däremot "fyllas i" vid en konkret, interpretativ analys)⁴.

Om aktörsteoriens för- och nackdelar

Att Berntsons kritik av aktörsteorierna är misslyckad innebär naturligtvis inte att dessa skulle vara problemfria. Ett mycket generellt problem kan sägas ligga bakom hela hans resonemang: hur mycket skall explicit tagas med och behandlas i en speciell analys? Otaliga vetenskapliga diskussioner, särskilt i en disciplin på politikvetenskapens utvecklingsnivå, har sin grund i denna fråga; inlägg består då i stor utsträckning av påminnelser om de och de möjliga faktorerna, "som inte får glömmas bort" (vi får inte glömma bort klasstrukturen, eller ekonomin, eller rasen, eller arvssynen eller what not). Att sådana diskussioner ofta blir

tröttsamma är sant men de är därför inte (åtminstone inte i vissa varianter) meningslösa i en disciplin, som fortfarande i stor utsträckning befinner sig på "det conceptualiserande stadiet" (och som därtill, i onödan, ofta lider av defekten att inte vilja klart ange vilket problemet är i en viss analys). "Glöm-inte-bort"-debatten leder emellertid lätt till regressiva resultat eller attityder, t.ex. att man börjar att rada upp mängder av begrepp vid sidan av varandra utan tillräcklig integrering, eller i värsta fall till att man börjar tala om att ingen analys kan företas utan att man har en "helhets-syn" på livet, samhället, historien och framtiden. I det sista fallet blir bestämda problem sällan penetrerade därför att diskussionsdeltagarna alltid vill tala om något annat, och det hela slutar alltför lätt i förvirring och trivialiteter. Jag skall något återkomma till detta problem i samband med en diskussion om Berntsons eget utkast till en marxistisk partiteori.

Låt oss kort granska några av aktörsteoriernas möjliga för- och nackdelar (vilka ibland är olika sidor av samma sak).

Till fördelarna med analyser baserade på aktörsteorier hör vanligen:

- att de kan ge en "realistisk" bild av beslutsfattarens situation (med avseende på exempelvis aktörens informationsproblem, målkonflikter och resursallokering).

- att "omgivningen" lätt kan byggas in i analysen, såväl såsom "restraints" i en "because-of"-analys som i form av t.ex. påverkningsobjekt och policy-mål i en "in-order-to"-analys (detta är som synes raka motsatsen till vad Berntson påstår),

- att sådana analyser vanligen ligger nära "output-sidan" i det politiska systemet och således motverkar tendenser till "inputism", "att ta politiken ut ur politikvetenskapen", etc. (en tendens som dock var starkare för säg 10 år sedan än nu),

- att sådana analyser inte genom den typ av problem de bygger på är prejudicerade i förhållande till vissa generella analysperspektiv som "konsensusinriktning" eller "konfliktinriktning".

- att sådana analysinriktningar relativt lätt kan appliceras i konkreta, interpretativa studier.

De sannolika nackdelarna är emellertid också betydande:

- risk för förklaringar av lågt informativt värde, i värsta fall tautologier (kan lätt bli följden när man arbetar t.ex. med dispositionella begrepp eller med begrepp som 'utility').

- operationaliseringsproblem, fr.a. beträffande 'mål' (och därmed betr. 'aspirationsnivåer'),

- tendens till mångfaldigande av begreppskategorier via "invention by extension",⁵ d.v.s. "bulky classifications", som är ointegrerade.

– svårigheten att på grundval av sådana studier generera generella hypoteser.

Den sista fördelen och den sista nackdelen kan också uttryckas så, att aktörsteorier vanligen innehåller analysredskap av värde för interpretativa studier (vad som kan kallas "procedur-kunskap", vetenskap om hur analyser skall utföras) men att det är svårt att med deras hjälp frambringa substantiell kunskap i form av generella verklighetspåståenden. Detta är nu förvisso vanligt vad gäller analysinriktningar i modern politikvetenskap (om man nu vill betrakta den omständigheten som en tröst eller som ett ytterligare lidande).⁶

Jag vill understryka det tentativa i uppställningen. Jag tror emellertid att det är efter linjer av ungefär denna typ som en fruktbar diskussion och kritik av aktörsteorierna kan äga rum.

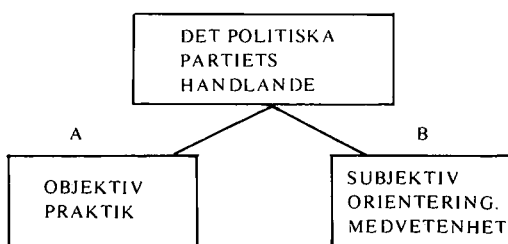
Berntsons utkast till en marxistisk partiteori

Berntsons eget förslag till en marxistisk partiteori har han summerat i nedanstående figur (s. 85):

Han kommenterar denna figur på bl.a. följande sätt: "För det första skiljer jag på de tre planen – samhällsstruktur, klassförhållanden och organisationsfält. . . . Från samhällsstrukturens plan (A) har jag

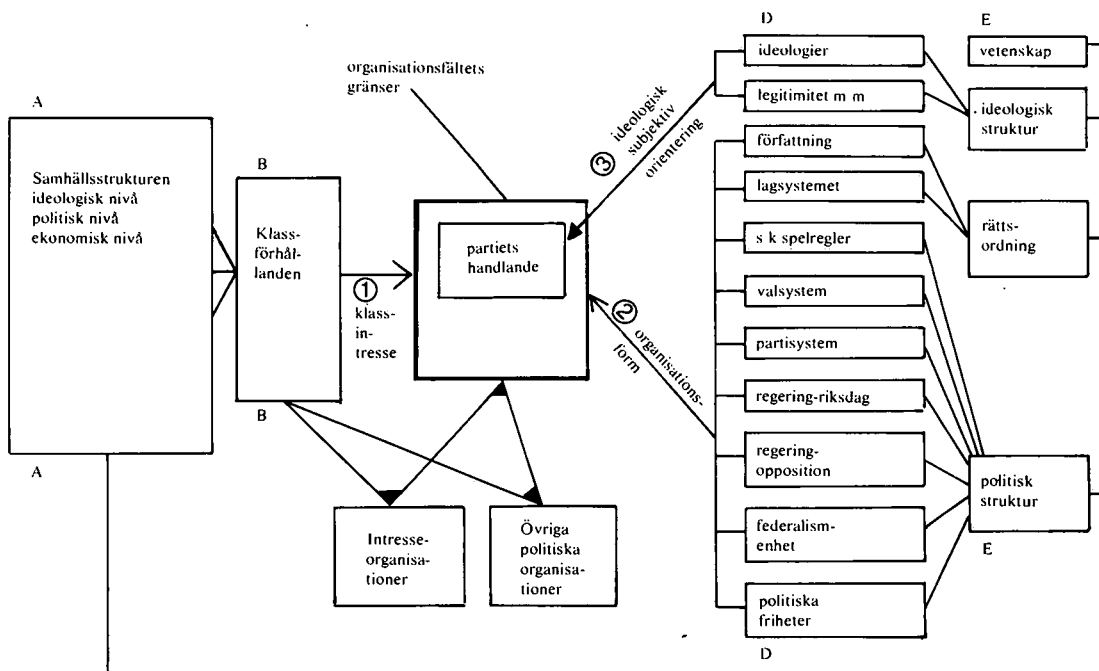
vidare brutit ut den ideologiska strukturen, rättsordningen och den politiska strukturen. . . . De olika boxarna under bokstaven D är faktorer som kan lyftas ut från respektive struktur i överbyggnaden. Vad beträffar organisationsfältet har jag skiljt på dess gränser och partiernas handlande inom ramen för dessa gränser. De med siffrorna 1,2 och 3 markerade pilarna betecknar de viktigare överföringsmekanismerna mellan samhällsstrukturen och organisationsfältet. Observera dock att den ideologiska orienteringen (3) inte bestämmer organisationsfältets gränser utan partiets handlande innanför gränserna." (s. 84 f).

Berntson laborerar också med en vidlyftig klassifikation av "det politiska partiets handlande" (s. 28):

Figur 6.

Faktorer som inramar och bestämmer ett politiskt partis handlande.

A *Objektiv praktik*

1. Utförande av analyser, utredningar
2. Formulering av program, ståndpunkter
3. Utförande av skrivelser, uttalanden
4. Genomförande av kongress, konferens
5. Administrativt ekonomiskt arbete i parti organisationen
6. Studiecirkelsarbete
7. Produktion, utgivning av tidningar
8. Mötes-, gatu-, dörrknackningsagitation
9. Organisering av sympatisörer
10. Förstärkning, utveckling av partiavdelningar
11. Isolering, splittring, uteslutning av partiop position
12. Möten, avtal, uttalanden med samarbetande organisationer
13. Ledning, stöd, bidrag till organisering av andra, närstående organisationer
14. Valrörelsearbete
15. Parlamentariskt arbete
16. Planering, ledning, utförande av strejker, demonstrationer, väpnade aktioner etc.

B. *Subjektiv orientering*

1. Partiets allmänna ideologi, föreställningsvärld
2. Partiprogram
3. Ståndpunkter i enskilda frågor
4. Motiv, värderingar bakom ett visst beslut

Denna klassifikation är viktig för Berntsons resonemang eftersom han hävdar att "aktörsteorin sätter likhetstecken mellan handlingen och den agerandes motiv, attityder, bedömningar och värderingar (den subjektiva orienteringen) medan marxismen analyserar handlingarnas objektiva sida, d.v.s. det som äger rum eller görs. Aktörsteorin analyserar beslutsfattarens beslut/val i relation till hans mål och motiv, medan marxismen tar fasta på beslutens utförande eller praktiska aspekter – det som faktiskt görs". (s. 26). – Jag har tidigare berört den groteska felaktigheten i detta citats första del (se avsnittet om Downs), men därtill kommer att även kontrasteringen mellan de båda riktningarna är felaktig: utifrån en aktörsteori kan man naturligtvis utmärkt väl analysera vad som faktiskt görs och detta sker också i många aktörsteoretiskt orienterade analyser, t.ex. inom det stora och snabbt växande området policy-analys. Så sker också inom partistrategiskt orienterade analyser – att "fatta beslut" är faktiskt att "göra någonting", att "bedriva propaganda" likaså. Man kan gå vidare (vilket också sker i mängder av analyser) och analysera de beslut som fattas i regering och parlament, eller beslut som fattas inom olika

typer av offentlig administration, man kan analysera implementationen av dessa beslut, man kan analysera effekterna ("outcomes", "impacts") av denna implementation, man kan analysera "intended" och "unintended consequences", man kan skilja mellan "manifest" och "latent consequences", etc. Åtminstone fram till de sista leden i denna kedja kan analysen (men behöver inte) ske i aktörstermer. Här, som alltid, är det av största vikt vid bedömning av en viss studie att ha klart för sig vilket som är analytikerns problem, vad som skall förklaras, vilken den s.a.s. "beroende variabeln" är. Man kan inte bara i största allmänhet tala om att det "tänks" och det "görs" saker; det "tänks" och "görs" saker på olika nivåer i det politiska systemet och på olika stadier i den politiska processen.

– Vad gäller Berntsons indelning i den nyss återgivna figuren kan jag bara uttala min skepsis inför tanken att man med dess hjälp skulle kunna särskilja olika typer av probleminriktning hos olika analysinriktningar: bortsett från att indelningen mellan objektiv praktik och subjektiv orientering ter sig oklar (och verkar att böttna i något slags extrem behaviorism), så är det givet att varje partiforskare kan vara intresserad av varje typ av aktivitet eller orientering Berntson räknar upp. Återigen: detta beror naturligtvis på vad slags problem man vill lösa.

Det i marxistisk teori originella draget i Berntsons stora schema (fig. 6) är särskiljandet av vad han kallar organisationsfältet från klasskampsfältet. Det senare inrymmer i hans begreppsapparat såväl ideologisk, politisk som ekonomisk klasskamp; härunder inrangeras begrepp som klassförhållanden, klasskamp, klassmotsättning; klasspraktik, etc. Organisationsfältet indelas i tre "scener": en ideologisk, en politisk och en ekonomisk; begrepp som i övrigt hör hit är organisationsförhållanden, organisationer, aktör, uttalat handlande, medvetet handlande, målstyrt handlande, subjektiv orientering, ideologisk orientering, mål, motiv, etc. (s. 24).

Som framgått av det stora diagrammet utgör 'klassintresset' överföringsmekanismen mellan 'klasskampsfältet' och 'organisationsfältet'. Berntson skriver: "Organisationsfältet måste alltså uppfattas som inramat av och underordnat klass- och samhällsstrukturen. Dessa strukturer utgör organisationsfältets yttre, objektiva ram. Enligt min mening kan kampen mellan olika politiska partier aldrig tillfredsställande förklaras om inte tyngdpunkten i analysmodellen förläggs till de yttre betingelsernas inverkan på partiernas uttalade handlande". (s. 66)

Vad betyder den något underliga termen "uttalat handlande"? Såväl klasskampsfältet som organisationsfältet är "uppbyggda på mönster av handlingar (eller aktivitet, kamp, praktik)" (s. 25). – "Vad som

på ett avgörande sätt skiljer organisationens handlande från klassens, är det moment av *medvetenhet* som är knutet till organisationen, och som styr dess handlande" (s. 27). I ett annat sammanhang framhåller Berntson att han använder "omväxlande och synonymt termerna uttalat handlande, medvetet handlande och organisations handlande." (s.26). Och vidare: "det uttalade handlandet skiljer sig från klasspraktiken på två sätt: a/ genom att det är *medvetet*, d.v.s. styrt av den handlandes mål, motiv, idéer etc, element som alla ingår i den subjektiva orienteringen b/ genom att det företrädesvis utförs i organiserad form av t.ex. partier, fackföreningar, tidningar; dock kan det också utföras individuellt av exempelvis författare och vetenskapsman." (s.30). Berntson kritiserar f.ö. Poulantzas för att denne inte utför en motsvarande distinktion mellan klasskampsfält och organisationsfält, en underlåtenhet som enligt Berntson förleder Poulantzas till "strukturell determinism" (s.33). – Berntsons distinktion mellan klasskampsfältet och organisationsfältet förefaller mig rätt oklar – att "medvetenhet" utgör ett av de avgörande urskilningskriterierna borde f.ö. vara besvarande "subjektivistiskt" för Berntson, och när i ett annat sammanhang skillnaden mellan "tradeunionism" och "revolutionär politik" betecknas inte som skillnaden mellan omedvetenhet och medvetenhet utan som skillnaden mellan två typer av *medvetenhet*, så bidrar inte detta precis till något klagörande (s. 29).

Som bör framgå av denna redogörelse omfattar Berntson en variant av marxism i vilket det finns ett "voluntaristiskt" inslag, och som alltså står i motsättning till mera "deterministiska" eller "ekonomistiska" varianter. Han utvecklar tentativt och odogmatiskt (efter marxistisk måttstock) ett relativt omfattande schema, där relationerna mellan enheterna i stor utsträckning anges hypotetiskt. Han har själv (i andra sammanhang) sysslat med empirisk partiforskning och känner dess problem. Jag finner den allmänna riktningen i hans resonemang vara ett framsteg i förhållande till de marxistiska varianter han förkastar, och det skall därför inte uppfattas som en kritik när jag konstaterar att hans teoriförsök delvis har den tentativa och hypotetiska karaktär som utmärker flertalet försök till teoribildning inom icke-marxistisk politikvetenskap (t.ex. hos de författare han kritiserar). Det innebar att termen "teori" i "partiteori" används i en vag bemärkelse. Några av de "hårdare" varianterna av marxism kan *formellt* kanske betecknas som "teorier" i en mera strikt bemärkelse – ehuru några av dem är empiriskt tomma (jämför det följande), andra klart falsificerade.

Min fortsatta granskning av Berntsons utkast till marxistisk partiteori skall koncentreras till en enda punkt, men en helt avgörande sådan, nämligen till det 'klass-

intresse' som i hans schema utgör överföringsmekanismen mellan klasskampsfältet och organisationsfältet. Skälet till denna begränsning är att schemat i övrigt varken är särskilt originellt eller kontroversiellt: det utgör ett blockdiagram av gängse typ, där ett stort antal faktorer har inritats. Att ett partis handlande måste analyseras i relation till vissa betingelser i omgivningen, till vissa regler inom det politiska systemet, till vissa värdeföreställningar, till andra konkurrerande partier, till intresseorganisationer, etc. – allt detta är väl känt och knappast bestritt av någon. Det kan uttryckas på många sätt, däribland på Berntsons.

Innan vi går vidare, låt oss repetera Berntsons definition av parti: "en organisation som företräder en social klass (eller fraktion av klass eller allians av klasser och skikt) i dess kamp med andra klassers organisationer (politiska och ekonomiska) vad gäller makten och inflytandet över den statliga apparaten" (s. 16). – Det råder alltså inte något ett-till-ett-förhållande mellan klass/parti – ett rimligt men för analysen komplicerande antagande.

Vad betyder 'klassintresse'? Berntson: "Detta begrepp anger en objektiv relation som drar upp gränserna för respektive partis handlingsutrymme på den politiska scenen. Klassintresset är den mekanism som överför klasskampsfältets inverkan på den politiska scenen, till förhållandet mellan partierna på denna scen. Klassintresset kan preliminärt definieras som den samlade effekten av a/ klassens ekonomiskt bestämda intresse b/ tidigare utfall i klasskampen c/ den aktuella politiska kampens frontställningar." (s. 77). – Efter denna allmänna och långtifrån klarläggande definition (granska i synnerhet punkt c/) går Berntson över till att diskutera hur begreppet kan operationaliseras. Han avvisar därvid ett antal av de vanliga operationaliseringarna: den sociala sammansättningen hos ett partis väljarkår, partiledningens sociala sammansättning, partimedlemmarnas sociala sammansättning, vilka intresseorganisationer som är knutna till partiet – allt detta är bara otillräckliga indicier. Men så kommer bestämningen:

"Den avgörande faktorn vid bestämningen av ett partis klassrepresentation är dess handlande – inte vad partiet i program och uttalanden säger, utan vad det faktiskt gör. Med det faktiska handlandet menas då vilka krav det stöder och genomför, hur det fördelar ekonomiska resurser, eller underlåter att fördela dessa resurser, vilken inriktning dess ekonomiska politik i stort ges vid avvägningen mellan olika gruppers intressen, hur lättnader respektive pålagor fördelas mellan olika grupper, hur de förhåller sig till andra partiers krav och ageranden, vilka utfästelser det ger, och vilka överenskommelser det ingår med olika klassers företrädare, vilka åtgärder för politisk och ideologisk mobilisering det genomför, och mot vilka krav och intressen en sådan mobilisering riktar sig m.m., m.m." (s.78 f)

Jag tror att detta är ett av de mest flagranta exempel på ett cirkelresonemang jag någonsin stött på i en text med vetenskaplig ambition:

- Vad skall förklaras? Partiets handlande.
- Hur förklaras partiets handlande? Bl.a.⁷ genom det klassintresse partiet företräder.
- Hur fastställs detta klassintresse? Genom partiets handlande.

Nu kan Berntson med visst fog säga att jag hårdrar hans resonemang, och att han inte hävdar att klassintresset direkt bestämmer handlandet utan endast ramen för handlandet (organisationsfältets gränser). Detta gör emellertid inte saken bättre:

- Vad skall förklaras? Partiets handlande.
- Hur förklaras partiets handlande? Bl.a. genom att fastställa inom vilka gränser det sker.
- Hur fastställs dessa gränser? Bl.a. genom klassintresset?
- Hur fastställs klassintresset? Genom partiets handlande.

Låt mig understryka en sak, som förmodligen redan är uppenbar för de flesta läsare: Berntsons fataliteter med cirkelresonemang är konstitutiv för en marxistisk teori i den mån den vill stödja sig på empiriska data och inte endast på exeges av auktoritativa citat från Marx-Engels-Lenin, etc. Svårigheten ligger naturligtvis i begreppet 'objektivt klassintresse': den vanligaste invändning icke-marxister riktar mot marxismens klassdoktrin är precis att den förutsätter det som måste bevisas. Marxister kan försöka att använda den typ av kriterier Berntson avvisade men löper då överhängande risker för att bestämningen av begreppet dels blir oklar i sin komplexitet, dels ev. motsäger det man vill ha fram (åtminstone torde detta gälla i avancerat industrialiserade samhällen med en social struktur, som efterhand blir mer och mer komplex). Att säga att ett politiskt parti försöker att tillvarata vissa sociala gruppers intresse är ingenting originellt och inte heller 'marxistiskt'; det kan ibland vara svårt nog att fastställa, men dessa svårigheter är ett intet mot dem man möter när man börjar laborera med begrepp som 'objektivt intresse'.

I den mån marxister överhuvudtaget är benägna att ge sig in i sådana diskussioner tvingas de vanligen till en serie av hjälphypoteser, som urvattnar deras position och i värsta fall gör varje påstående immun mot varje falsifieringsmöjlighet och följaktligen empiriskt tomt – det är illa nog när de börjar tala om klassallianser, fraktioner, osjälvständiga politiska organisationer, brytningar mellan klasser och deras representanter på den politiska scenen (alla exemplen från Berntson, s. 79 f), och skulle de dessutom hoppa till sådana formidabla räddningsplankor som "falskt medvetande" – ja, då

kan vi andra bara luta oss tillbaka i stolen och gäspa. Om jag får låna några rader från Berntson så vill jag hävda att påståenden om "objektivt klassintresse" endast har sin förankring i de marxistiska analytikernas "mål och motiv, idéer och föreställningsvärld, kort sagt deras medvetenhetsprocesser" och att dessa påståenden därför har en mycket markant "subjektiv-idealisk karaktär" (jfr Berntson, s. 42).

Avslutning

Som torde ha framgått med en viss tydlighet måste mitt helhetsomdöme om Berntsons bok bli negativt. I sin kritik av vissa partidefinitioner förstår han inte skillnaden mellan definition och empiriska påståenden, och den partidefinition han själv presenterar är komplett oduglig. Han felläser de s.k. aktörsanalytikerna på en avgörande punkt och beskyller dem (*suaviter in re, fortiter in modo*) för cirkelresonemang med stöd av sin felläsning; i sitt eget utkast till marxistisk partiteori begår han därefter – ävenledes på en avgörande punkt – det mest hårresande cirkelresonemang. Inte något av nyckelbegreppen i hans eget utkast till partiteori är stringent definierat. Jag vill trots detta inte totalt avfärda boken. Berntson har nämligen funderat en hel del över den empiriska partiforskningens problem, och jag betvivlar inte hans ärliga ambition att vilja skapa en empiriskt förankrad marxistisk partiteori. Enligt min uppfattning är detta dock omöjligt ifall man fasthåller begreppet "objektivt klassintresse". Ifall man kan avstå från det och fortfarande vara marxist vet jag inte. Jag tror emellertid att om man gör det, så kan det i andra delar av marxismen finnas insikter och perspektiv, vilka applicerade på partiforskningen kan vara av intresse för oss andra att diskutera.

Gunnar Sjöblom

Noter

Jag ber att få tacka docenterna Jan-Erik Lane och Evert Vedung för värdefulla påpekanden.

¹ Jfr Hans L. Zetterberg, *On Theory and Verification in Sociology* (3rd enled., The Bedminster Press, New York 1965), s. 36 ff. Bland andra framställningar om definitioner kan nämnas Mia Berner Oste, *Om termer, begrepp och definitioner* (Argos, Uppsala 1968), Giovanni Sartori, Fred W. Riggs, Henry Teune, *Tower of Babel. On the Definition and Analysis of Concepts in the Social Sciences* (International Studies Association, occasional paper no. 6, Pittsburgh 1975), speciellt kap. 2 (Riggs: *The Definition of Concepts*). Se även ett antal av Arne Naess' böcker, t.ex. *Democracy, Ideology and Objectivity* (Universitetsförlaget, Oslo 1956).

² Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (Harper & Row Publishers, New York 1957).

³ Gunnar Sjöblom, *Party Strategies in a Multiparty System* (Studentlitteratur, Lund 1968), Björn Molin, *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik* (Akademiförlaget. Göteborg 1965).

⁴ Jag vill understryka att det här talas om ambitioner, inte om resultat.

⁵ Jfr Robert Dubin, *Theory Building* (The Free Press, New York 1969), s. 77 f o. 80.

⁶ Jfr min uppsats "The Cumulation Problem in Political Science. An Essay on Research Strategies" (paper, prepared for delivery at the Edinburgh IPSA Congress of August 16–21 1976), vari diskuteras "procedural knowledge" respektive "substantive knowledge" i relation till kumulationsproblemet inom politikvetenskapen.

⁷ "Bl.a." åsyftar i synnerhet "överföringsmekanismer" 2 och 3 enligt figur 6.

Hypotestestning och redefinition

Man tänker sig ibland att hypotestestning följer detta enkla mönster. Anta att den aktuella hypotesen säger att fenomenet *B* kommer att inträffa vid en viss tidpunkt under betingelserna *A*. Då testas denna hypotes i experimentella naturvetenskaper genom att man i ett laboratorium åstadkommer betingelserna *A* och ser efter om *B* inträffar vid den förutsagda tidpunkten i den förutsagda omfattningen.

I naturvetenskaper som astronomi och geologi kan emellertid hypoteser i allmänhet inte testas experimentellt; man kan inte manipulera med t.ex. himlakropparna i ett laboratorium. I stället får man bege sig till någon plats eller vänta till någon tidpunkt där betingelserna *A* föreligger. Inträffar eller föreligger inte *B* (exempelvis en solförmörkelse) under dessa betingelser är den aktuella hypotesen felaktig och måste förkastas; förekomsten av *A* och icke-*B* är alltså en motinstans som faller den aktuella hypotesen.

Hypotestestning är naturligtvis något som inte bara förekommer i naturvetenskaper, experimentella och icke-experimentella. Anta att en historiker skriver att syftet med Stockholms blodbad var att tillintetgöra Sturepartiet i Sverige. Hypotesen kan testas bl.a. genom att man undersöker de avrättades politiska hemvist. Tillhörde de Sturepartiet eller dess sympatisörer? Det kan hända att det inte är faktiskt möjligt att testa hypotesen idag. De arkiv som skulle kunna berätta om de avrättades politiska sympatier kanske är försvunna. Men vi kan i alla fall tala om under vilka betingelser hypotesen skulle förkastas; och om relevant källmaterial påträffades, skulle forskarna kunna ta ställning till hypotesen ifråga.

Enligt en klassisk föreställning kastar forskarna fram en hypotes först efter många, av varandra oberoende experiment eller observationer; och hypotesen kan sedan vederläggas av en enda motinstans. Snarare förhåller det sig emellertid tvärtom, som Popper och andra påpekat.¹ Hypoteser kan kastas fram efter en enda observation eller ett enda experiment, och den behöver inte överges trots att man vid testningen råkar ut

för motinstanser. Feyerabend tillhör exempelvis dem som programmatiskt anser att forskarna i det längsta bör hålla fast vid sina hypoteser och anstränga sig att försöka förklara bort negativa resultat vid testningen.²

I denna artikel skall jag diskutera några sätt att rädda och modifiera en hypotes som hotas av falsifiering. Särskilt skall jag koncentrera mig på den roll redefinitioner av nyckelbegrepp spelar i detta sammanhang. Men innan jag går in på detaljer och exemplifiering vill jag emellertid bara i korthet nämna några andra strategier som också kan användas för detta syfte och som naturligtvis också vore förtjänta av analys och exemplifiering.

Råkar man ut för motinstanser, kan man för det första förkasta någon av hjälphypoteserna i stället för huvudhypotesen. Man testar ju aldrig, eller så gott som aldrig, en enda hypotes utan alltid ett batteri av hypoteser. Om inte annat, har man ju teorier om hur de mätinstrument som används fungerar. Att man inte får det förutsagda resultatet kan ju bl.a. beror på att det är något fel på dessa teorier.

Hur som helst, testas en uppsättning hypoteser H_1, H_2, \dots, H_n och resultatet blir negativt, kan man inte därav dra slutsatsen att t.ex. H_1 är felaktig. Det negativa resultatet visar att samtliga dessa hypoteser i den form de nu har inte kan accepteras, men vilken av dem som skall förkastas eller modifieras är fortfarande en öppen fråga. De överväganden som ligger till grund för sådana beslut skall jag inte diskutera här; det är en intressant men komplicerad fråga värd en egen undersökning.³

Men det finns många andra strategier som kan användas. Anta att den hypotes som skall testas förutsäger att under vissa betingelser skall en bestämd variabel få värdet 50. Exempelvis antar man att tryckmätaren skall visa på 50, om temperaturen hålls konstant och en gasmassas volym minskas; eller har man i ett stickprov funnit att 50 procent av de undersökta haft en viss attityd till något, och förutsäger nu att resultatet skall bli detsamma, om man tar ett nytt stickprov enligt vissa regler ur samma population. Anta vidare att värdet vid testningen blir att variabeln *X* får värdet 40. Betyder detta att hypotesen måste förkastas?

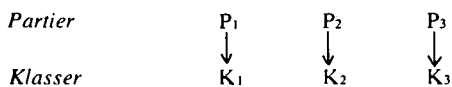
Nej. Vill man hålla fast vid den, kan man till exempel använda några av följande fem strategier: man kan skylla på att undersökaren gjort något mätfel eller varit slarvig, på att det varit något fel på mätinstrumentet vid det aktuella tillfället, på att det undersökta materialet varit atypiskt eller inte representativt, på att störningar av olika slag förekommit vid den aktuella undersökningen, eller på att felgränserna varit för snålt tilltagna (genom att manipulera med dem, kan man ju få det erhållna resultatet att falla innanför de statistiska felgränserna).

Det finns emellertid åtminstone ytterligare en strategi till, som jag här vill rikta uppmärksamheten på, och det är att definiera om något eller några nyckelbegrepp i den aktuella hypotesen. Redovisas inte dessa nya definitioner explicit, kan det förefalla som om man hela tiden håller fast vid samma hypotes trots olika negativa testresultat och motexempel. I själva verket är det naturligtvis så att varje gång man definierar om någon av termerna, erhålls en ny hypotes, besläktad med den föregående men inte identisk med den.

Jag skall nu illustrera detta och några problem som uppstår i sammanhanget med ett konkret exempel. I sin bok om politiska partier och sociala klasser skriver Lennart Berntson: "Varje politiskt parti företräder en social klass . . ." ⁴ Detta kan tolkas så att författaren här framställer följande hypotes:

(H₁) Varje politiskt parti företräder (exakt) en klass, och varje klass företräds av (exakt) ett parti.

Finns det tre partier och tre klasser i ett land, tycks alltså situationen kunna representeras med följande figur, där pilar symboliserar relationen "företräder":

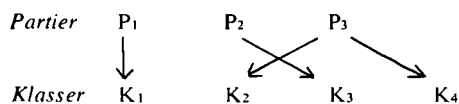

Jag har alltså då förutsatt att "en" i Berntsons ursprungliga formulering skall tolkas som "exakt en, dvs. minst och högst en".

Skall emellertid uttrycket "en" i stället tolkas som "åtminstone en", kan vi t.ex. erhålla följande hypotes:

(H₂) Varje politiskt parti företräder åtminstone en klass, och varje klass företräds av högst ett parti.

Enligt denna hypotes kan man ju tänka sig att det finns någon klass som inte företräds av något parti, och att ett parti företräder flera klasser. Finns det fler klasser än partier i ett land, kan relationerna mellan klasser och partier åskådliggöras på exempelvis följande sätt:

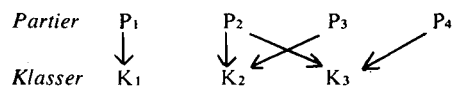

Men det är också förenligt med (H₂), givet en vanlig tolkning av "högst", att det inte går någon pil från P₃ till K₄.

Fortfarande är det så att varje klass företräds av högst ett parti. Men så behöver det inte vara. Med en lätt modifikation av den andra klausulen i (H₂) erhålles en ny hypotes:

(H₃) Varje politiskt parti företräder åtminstone en klass, och varje klass företräds av åtminstone ett parti.

Denna nya hypotes (H₃) är naturligtvis förenlig med att en klass företräds av flera partier; det är ju rimligt att anta att så måste det också bli, om antalet klasser är mindre än antalet partier. Då kan situationen se ut på följande sätt:

Jag skall nu kort kommentera distinktionen mellan dessa tre hypoteser.

Distinktionerna mellan de tre hypoteserna (och de motsvarande diagrammen) är viktig, när man skall testa dem eller bedöma bevisvärdet hos olika typer av invändningar mot dem. Det finns nämligen en rad iakttagelser som förefaller oförenliga med Berntsons påstående att varje politiskt parti företräder en klass. ⁵ Men iakttagelsernas bevisvärde är avhängigt av vilken hypotes som testningen gäller. De iakttagelser jag tänker på är följande:

- (a) Personer som är medlemmar av (röstar på, sympatiserar med) samma parti tillhör olika klasser.
- (b) Personer som tillhör samma klass är medlemmar av (röstar på, sympatiserar med) olika partier.

Invändningarnas tyngd förefaller ju inte oberoende av hur många personer som exempelvis är medlemmar i ett parti men tillhör olika klasser. Låt oss anta att 50 procent av medlemmarna i partiet P₁ tillhör klassen K₁ och 50 procent klassen K₂. Inte ens under dessa kanske extrema förhållanden drabbar emellertid (a) de tre hypoteserna lika hårt.

Frågan är alltså: vilken eller vilka hypoteser vederläggs alltså av dessa iakttagelser? Både (a) och (b) förefaller oförenliga med hypotesen (H₁); de är alltså en motinstans mot denna hypotes på i princip samma sätt som förekomsten av *A* och icke-*B* är en motinstans mot den generella hypotesen; om *A*, så *B*. Men bara (b) tycks vara oförenlig med (H₂), och varken (a) eller (b) tycks vara oförenlig med (H₃); postulatet att varje klass företräds av högst ett parti har ju då övergetts. Det faktum att Berntson förefaller betrakta observationer av typ (a) och (b) som tänkbara invändningar – fast detta inte sägs öppet – tyder på att han håller fast vid detta postulat och alltså närmast avser hypotes (H₂) eller möjligen rentav hypotes (H₁), enligt vilken varje klass företräds av exakt ett politiskt parti.

Av vad som sägs på nedre hälften av sidan 75 verkar Berntson alltså medveten om att invändningar av typ (a) och (b) kan göras, fast detta inte sägs i klartext.

Vilken blir då hans utväg? Han håller fast vid hypotesen men modifierar den; uttryck som "klass" och "väljare" är ju obestämda på flera sätt, och deras innebörd kan tänjas i olika riktningar. Det gör också Berntson genom att i anslutning till Björn Molin införa begreppet kärngrupp av väljare.⁶ Vi får då ett antal nya hypoteser genom att byta ut "klass" i (H₁) – (H₃) mot "kärngrupp av väljare"; utgår man exempelvis från (H₁), erhålls följande nya hypotes:

(H₄) Varje politiskt parti företräder exakt en kärngrupp₁ av väljare, och varje kärngrupp₁ av väljare företräds av exakt ett politiskt parti.

Exakt vad denna hypotes innebär är ju bl.a. beroende av vad man lägger in i uttrycket "kärngrupp".

Antag att kärngruppen utgöres av majoriteten av väljare, av sympatisörer till eller medlemmar av ett parti. Eftersom "kärngrupp" kan användas även i andra betydelser, har jag i (H₄) markerat med index att "kärngrupp" används i denna betydelse. (H₄) kunde förefalla stämma för t.ex. det socialdemokratiska partiet. Socialdemokraterna är fortfarande måna om att ha monopol på beteckningen "Arbetarpartiet".

Detta innebär emellertid inte att hypotesen (H₄) är oproblematiske; särskilt folkpartiet och centerpartiet erbjuder en splittrad bild i det här avseendet. Majoriteten av deras väljare, sympatisörer och medlemmar är en heterogen grupp och kan inte identifieras med en viss klass. Berntson förefaller också vara medveten om detta. I varje fall avvisar han bestämt definitioner av uttrycket "kärngrupp" i numeriska termer av det slag som skisseras ovan.⁷

Detta innebär att vi ersätter (H₄) med en ny hypotes som kan formuleras på följande sätt:

(H₅) Varje politiskt parti företräder exakt en kärngrupp₂ av väljare, och varje kärngrupp₂ av väljare företräds av exakt ett politiskt parti.

Exakt vad den nya hypotesen skall innebära, och under vilka betingelser den skall accepteras eller förkastas, är och förblir oklart så länge innebörden i uttrycket "kärngrupp₂" är obestämd.

På denna punkt får vi inte särskilt mycket hjälp av Lennart Berntson. Efter att ha avvisat kvantitativa definitioner av det slag som tidigare diskuterats säger han bara att kärngruppen i den här relevanta betydelsen måste urskiljas genom en generell teori om klasser, klassmotsättningar och klasskamp.⁸ Men han säger inte vilken denna teori är, eller exakt vad den innebär. Påstår teorin något i stil med (H₅), riskerar hans resonemang att bli cirkulärt.

Det bör observeras att jag inte säger att resonemanget med nödvändighet är cirkulärt, bara att risken för cirkularitet är uppenbar.⁹ Om resonemanget går i

cirkel eller inte, beror på hur den teori som Berntson hänvisar till ser ut. Man kan naturligtvis invända att han borde varit mera explicit på denna punkt. Men å andra sidan kan man ju ta slutpunkten i hans resonemang till utgångspunkt för nya forskningar på det området; teorier av det relevanta slaget är kanske helt enkelt dåligt utvecklade.

Ytterligare några kommentarer måste göras. Anta att alla de problem jag här pekat på är lösbara och de facto har lösts. Träffar man nu på nya motinstanser, innebär inte det att huvudhypotesen måste förkastas. Det finns fortfarande stora möjligheter att manipulera med den, att tänja begreppens innebörd i olika riktningar, att definiera om nyckelbegreppen, och att införa nya distinktioner. Framför allt gäller detta uttrycket "företräder".

Det finns ju t.ex. många former av demokratisk (och odemokratisk) representation. En arbetare kan företräda de övriga arbetarna i en bolagsstyrelse. Men arbetarnas intressen kan ju företrädas också av personer som inte själva är arbetare, genom att de på olika sätt och i olika meningar kämpar för arbetarnas intressen. Varje betydelse av "företräder" som på detta sätt kan urskiljas motsvarar en variant av de tidigare hypoteserna. På så sätt kommer man lätt upp i ett dussintal olika hypoteser, vilka skiljer sig åt bl.a. därigenom att de accepteras eller förkastas under olika betingelser. Skall man ta ställning till om Berntson har rätt, måste man därför hålla isär dessa hypoteser.

Jag vill understryka att syftet med det här resonemanget inte har varit att kritisera just Lennart Berntson; jag har utgått från ett resonemang som finns antytt i hans bok, fyllt i några detaljer och rekonstruerat ett sätt att tänka som förefaller vara vanligt och viktigt i samhällsvetenskaperna. Det visar hur distinktioner införs och termer definieras om, då motexempel förs fram eller påträffas. Däri ligger naturligtvis ingenting intellektuellt ohederligt. Tvärtom, att införa nya distinktioner, att begränsa hypotesers tillämpningsområde, att modifiera hypoteser osv. är ett sätt att föra forskningen framåt. Men det man kan och bör kräva är naturligtvis att distinktionerna, begränsningarna och modifikationerna öppet redovisas.

Syftet med den här analysen har alltså varit att rikta uppmärksamheten på ett generellt fenomen, som man inte minst i mjukdatavetenskaperna ofta ser exempel på. Det skulle lätt kunna illustreras med andra exempel. Anta att någon skriver: Revolutioner uppstår när folket är förtryckt. Det är lätt att tänka sig motexempel: förtryckta folk som inte gör uppror och inte förtryckta folk som gör uppror. Men samtidigt är ju den här aktuella hypotesen om orsakerna till revolutioner så oprecis, att det är lätt att eliminera många av dessa motexempel genom att definiera om nyckeltermerna

eller genom att införa nya distinktioner. Vi får då en diskussion som följer det i denna artikel skisserade mönstret.

Diskussionerna för och emot exempelvis den marxistiska katastrofteorin kan också enligt min mening analyseras på ett liknande sätt. Exempel från andra områden, som psykiatri, är inte svåra att finna. Anta att en psykiater skriver: självmord beror på depressioner, motgångar i arbetet eller andra besvikelser. Också här är det lätt att peka på motexempel: deprimerade personer som inte begår självmord, och människor som begår självmord under påverkan av LSD. Sådana motexempel gör att man måste skilja mellan olika slags depressioner, besvikelser och självmord. Genom att införa sådana distinktioner och definiera om nyckelbegreppen, kan man eliminera åtminstone en del av de aktuella invändningarna.

Dessa och andra liknande exempel visar hur viktigt det är att precisera grundbegreppen och de relationer som antas råda mellan dem, då en hypotes skall testas. Exempelen visar också att empirisk forskning och begreppsanalys (semantiskt preciseringsarbete) kan och bör gå hand i hand.

Göran Hermerén

Noter

- ¹ Karl Popper, *Conjectures and Refutations* (London: Routledge & Kegan Paul, 1963). Detta är en huvudtanke hos Popper, se t.ex. sid 114 ff, och sid. 215 ff.
- ² Se t.ex. Paul Feyerabend, "Consolations for the specialist", i Lakatos & Musgrave (eds), *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), sid. 203.
- ³ Se t.ex. Carl Kordig, *The Justification of Scientific Change* (Dordrecht: Reidel, 1971) och den litteratur han diskuterar; problemet har sedan dess behandlats i en rad artiklar i *Philosophy of Science, British Journal for the Philosophy of Science* och *Synthese*.
- ⁴ Lennart Berntson, *Politiska partier och sociala klasser* sid. 75.
- ⁵ Jfr i detta sammanhang de undersökningar (utförda i Göteborg, länge med Bo Särilvik som ledare), som under en följd av år publicerats i Sveriges officiella statistik; senaste publikationen är *Allmänna valen 1973. Del 3. Riksdagsvalet. Specialundersökningar*, Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1975. Se även Bo Särilvik, "Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective", i Richard Rose (ed), *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*, London: Collier/Macmillan, 1974, sid. 371-434.
- ⁶ Berntson, sid. 75.
- ⁷ Berntson skriver på sid. 75 nederst att kärngruppen "inte får definieras i numerära termer som en majoritet av väljare/anhängare."
- ⁸ Berntson, loc. cit.: "Den s.k. kärngruppen måste generellt sett utskiljas genom en teori om klasserna, klassmotsättningar och klasskampen; liksom det sätt på vilket klasserna bestäms av den ekonomiska strukturen."

⁹ Anta att A påstår att partiet *P* företräder kärngruppen *K* av väljare. Anta vidare att kritikern *B* frågar: "Vilka utgör *K*?" och att A då svarar: "De som företräds av *P*". I så fall blir A:s resonemang föga upplysande; det säger inte mer än att partiet *P* företräder de som *P* företräder. Det finns en mängd varianter av detta resonemang som är mer eller mindre lätta att genomskåda, beroende bl.a. på hur många mellanled som förutsätts.

Max Weber – en selektiv, kommenterad bibliografi

Inledning: Samhällsvetenskapens klassiker upplever i dag en påfallande renässans. Mer än andra har Max Weber kommit att stå i fokus för intresset. Den intellektuella miljö i vilken han levde var ovanligt rik. Sekelskiftets tyska universitet har också fått tjäna som modelluniversitet för utvecklingen i andra länder. Intellektuella från den tyska kulturkretsen i, stundom påtvingad, emigration har haft åtskilligt att betyda för den vetenskapliga utvecklingen, främst i USA. Namn som Brecht, Cassirer, Lazarsfeld, Marcuse och, i viss mån, Schumpeter, är bara några särskilt välkända exempel. Listan är lång.

Vad som främst utmärkte den tyska miljön var vad som ofta benämnes det "förlängda historicistiska inflytandet" i tyskt kulturliv. Den yngre historiska skolan med Gustav Schmöller som främste gestalt utövade ett betydande inflytande såväl vetenskapligt som politiskt. Tyska intellektuella hade en dubbel status av "Gelehrter" och "Beamter" vilket medförde en viss ambivalens i deras attityd till den preussiska staten. Inom Verein für Sozialpolitik var detta särskilt tydligt. Man upplevde där ett "etiskt" engagement i aktuella samhällsfrågor men såg som sin främsta uppgift att påverka statsmaktens åtgärder. Vetenskapligt hade historicismen medfört att känslan för det historiska källmaterialet utvecklats; dessförinnan hade samhällsforskningen i mycket påmint om "livsmedelsproduktionen på samlarstadiet", för att tala med Schumpeter. Nu inrikade man sig på att med vetenskaplig metod gestalta enskilda händelsers faktiska historiska förlopp. Man kom att utveckla en skäligen teorifientlig attityd där särskilt den klassiska politiska ekonomin betraktades med misstro. Den lagsökande naturvetenskapens väldiga framsteg under adertonhundratalet kom efterhand att förstärka denna attityd. Särskilt när Darwin och biologin definierade själva utvecklingsbegreppet i naturvetenskapliga termer kom historicismen att se sin position som hotad. Man vidhöll således sin hållning med extra emfas.

Detta är den allmänna bakgrunden till alla de fejder som rasade vid de tyska universiteterna under decennierna runt sekelskiftet.

Den väldiga betydelse som uppenbarligen, numer, tillmäts Max Weber för sociologins grundande och övervinnandet av den historicistiska dominansen sammanhänger med att han intog komplicerade mellanståndpunkter i de frågor som visade sig vara av betydelse för den fortsatta utvecklingen.

Weber bildade ej heller någon egen sammanhållen "skola". Det var därför fritt fram för skilda tolkningar. På så vis kom han att tjäna som inspiratör för många skilda riktningar.

Weber-renässansen måste också förstås mot bakgrunden av den uppmärksamhet som Wolfgang Mommsens bok från 1959 om Webers politiska roll i Tyskland kom att röna. Att så mycket av de senaste årens diskussion har handlat om den politiske Weber vore annars en smula förbryllande.

Det är min förhoppning att denna kommenterade bibliografi skall kunna nyttjas på två sätt. Den Weber-intresserade bör kunna läsa den rakt igenom med behållning. Den vars Weber-intresse är mer a propos och specialinriktat kan använda den som bibliografiskt hjälpmedel.

Några strikta urvalskriterier har inte eftersträvat och andra kunde ha lagt tyngdpunkten annorlunda. Så t.ex. kommer Webers substantiella sociologi en smula på mellanhand i denna bibliografi. Tyngdpunkten har lagts på sådan litteratur som enligt min mening har aktuell relevans och detta är också vägledande för rubrikindelningen: att huvudsakligen insortera de viktigare bidragen under "Weber och politiken" och "Weber och metodologin". Amerikanerna Theodore Abels (*The Operation Called "Verstehen"*) och Howard Beckers (*Interpretive Sociology and Constructive Typology*) välkända fyrtiotalssuppsatser har således ej tagits in i bibliografin eftersom de inte tycks ha någon direkt relevans för den moderna Weber-debatten och dessutom, ehuru med utgångspunkt från Weber, snarast anknyter till den universella diskursen om förstående metod respektive idealtypisk konstruktion. Genomgående anges i bibliografin tryckort och -år. Den anglosaxiska vanan att i stället för tryckort ange förlagsort och förlag börjar ju annars vinna spridning och är väl värd att överväga. Under varje rubrik tillämpas vanlig bokstavsföljd efter författarnamnen. I något enstaka fall har dock en bok kunnat nämnas a propos en annan. Det förekommer i några enstaka fall att ett verk nämns under mer än en rubrik.

Att upprätta en fullständig förteckning över litteraturen i anslutning till Max Weber torde vara i det närmaste ogörligt. Weber citeras så ofta att en sådan ansträngning antagligen skulle utmynna i en allmän samhällsvetenskaplig bibliografi. Jämte Karl Marx torde han vara den mest uppmärksammade klassikern. Varje meningsfullt avgränsad Weber-bibliografi är med nödvändighet i viss mening selektiv. Avsikten här är endast att ge en inblick i den viktigaste Weber-litteraturen. Referenserna är som framgår ej strukturerade i varandra logiskt utslutande kategorier. Grundtanken har varit att söka inordna så mycket som möjligt av sekundärlitteraturen under de två huvudaspekterna av Webers verksamhet, den politiska och den metodologiska.

BIBLIOGRAFISKT MATERIAL: När man bläddrar i böcker om Weber så klarnar med tiden bilden av vad som är central litteratur på området. I slutet på varje bok brukar ju ofta återfinnas översiktliga bibliografier vilka uppvisar ett någorlunda enhetligt mönster. *Fivelsdal*, Egil (red. och inl.): *Max Weber. Makt og byråkrati* (Gjøvik, 1971), dvs den norska "studiefak-

keln" med lång inledning av Fivelsdal, tycker jag har en representativ litteraturlista. Om man åstundar större fullständighet kan man gå till *Hufnagel*, Gerhard: *Kritik als Beruf* (Frankfurt am Main, 1971) som i slutet har en "Literaturverzeichnis" på över åttahundra titlar (1-25: verk av Weber, 26-830: sekundärlitteratur). I ett "Bibliographischer Nachtrag" har man "um den Nutzen dieses Literatur-Verzeichnisses als einer Weber-Bibliographie zu erhöhen" kompletterat med sådant som utkommit mellan tiden för bokens färdigställande (1969) och dess tryckning (ca 60 titlar ytterligare). Men Weber-diskursen är stadd i ständig tillväxt. I England kommer ständigt nya bidrag angående den metodologiska aspekten av Webers skriftställning och i Västtyskland fortgår diskussionen om Webers syn på politiken. Vid Max-Weber-institutet i München har Prof. Johannes Winckelmann och hans medarbetare dock arbetat på en definitiv bibliografi över de hittills publicerade bidragen. De har redan nu, trots ett medvetet selektivt grepp, åtskilligt över tusen titlar i sitt arkiv. Publiceringen avses äga rum inom den närmaste tiden. Av *bibliografiska översiktsartiklar* kan nämnas *Wolfgang J. Mommsen: Neue Max-Weber-Literatur i Historische Zeitschrift* 1970, sid. 616-630. Här behandlas några av sextiotalets bidrag, t.ex. Abramowski och Kocka (se nedan). *Roth*, Guenther: Survey review i *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, vol. 4 (1975), no 4, tar upp några av det tidiga sjuttiotalets mer bemärkta Weber-böcker, t.ex. Bruun och Therborn. *Torrance*, John: *Max Weber: Methods and the man* i *Archives Européennes de Sociologie*, Tome XV, 1974, no 1, diskuterar några av de färskaste arbetena om Webers metodologi och utgör själv ett inlägg i denna diskussion. Imponerande *specialbibliografier* finns i slutet av *Beetham*, David: *Max Weber and the Theory of Modern Politics* (Oxford, 1974) och *Mommsen*, W.J.: *Max Weber und die deutsche Politik* (Tübingen, 1974, första uppl. 1959) i vilka temat "Weber och politiken" väl täcks in. *Bruun*, Hans Henrik: *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology* (Copenhagen, 1972) och *Weyembergh*, Maurice: *Le volontarisme rationelle de Max Weber* (Bruxelles, 1972) har präktiga referenslistor där den "metodologiske Weber" dominerar. *Webers egna skrifter* finns förtecknade i hans hustrus berömda biografi: *Marianne Weber: Max Weber. Ein Lebensbild* (Heidelberg, 1950, första utgåvan 1926). *Max Weber. Soziologie-Universalgeschichtliche Analysen-Politik* (Stuttgart, 1973, femte uppl., hrsg von Joh. Winckelmann und mit einer Einleitung von Eduard Baumgarten) och *mit einer Einleitung von Eduard Baumgarten, Kröners Taschenausgabe* är faktiskt ännu mer auktoritativ och inkluderar postuma utgåvor och översättningar. *Käsler*, Dirk (unter mitarbeit von Helmut Foft): *Max-Weber-Bibliographie* i *Kölner Zeitschrift*

für Soziologie und Sozialpsychologie (KZ f SS), no 4, 1975 (vol. 27), sid. 703–30, är ett färskt arbete som gör anspråk på att vara en fullständig kronologisk förteckning av Webers hittills kända publikationer och som bygger vidare på bibliografier av Winckelmann och Mommsen. Bland det allmänna bibliografiska materialet kan vidare nämnas *Mitzman*, Arthur: *The Iron Cage* (New York, 1970) som avslutas med *A Sketch of the Pertinent Bibliography on Max Weber*.

För den som på egen hand önskar bevaka nyheter rekommenderas förstas gängse *bibliografiska hjälpmedel*. *IBZ* och *IBR*, dvs Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur aus allen Gebieten des Wissens (Osnabrück, 1965-) och Internationale Bibliographie der Rezensionen (Osnabrück, 1971-), *IBSS*, dvs International Bibliography of the Social Sciences (London, 1952-) som löper i två serier, en för Political Science och en för Sociology och som utkommer vardera med en volym årligen, *A London Bibliography of the Social Sciences* och *CBI*, dvs Cumulative Book Index. *A World List of Books in the English Language* i vilken alla engelskspråkiga böcker förtecknas och som vanligen utges med en jättevolum årligen. *CBI* är ej synnerligen tillförlitlig och kan vid behov kompletteras med skilda *nationalbibliografier* och motsvarande. Dessutom kan nämnas Sociological Abstracts som helst bör kompletteras med Dissertation Abstracts för att man skall kunna vara någorlunda säker på att få med även otryckta amerikanska avhandlingar. I USA synes det ha blivit något av en sport bland yngre doktorander att utfundera allehanda fantasifulla empiriska test av vissa weberska teser, främst den om ett eventuellt samband mellan protestantism och kapitalism. Normalt omfattar ju bibliografierna endast tryckt material vilket stundom kan vara en felkälla. Man bör överhuvudtaget observera att våra forskningsbibliotek har särskilda *dissertationskataloger* vars kort inte alltid är insorterade i den publikt tillgängliga huvudkatalogen.

ÖVERSIKTSARTIKLAR OCH LIKNANDE: Det finns nog i Webers fall ovanligt gott om allmänt introducerande översiktartiklar och här nämns bara några av de mer uppskattade. Först vänder man lämpligen blickarna till *IESS*, dvs International Encyclopedia of the Social Sciences (New York & London, 1968, vol. 1–17) där man kan återfinna kortfattade handboksartiklar som sammanfattar det etablerade forskarsamfundets ståndpunkter och argument i mångahanda samhällsvetenskapliga angelägenheter. I Webers fall är det, inte överraskande, Reinhard Bendix som fört pennan. *Aron*, Raymond: *Main Currents in Sociological Thought*, del 2 (Harmondsworth, 1970, första uppl. 1967) återger en lång weberföreläsning som författaren

ursprungligen höll i Paris. Arons populärt hållna föreläsningar över skilda klassiker lär ju vara mycket uppskattade, och här får man syn för saken. Weber framstår hos Aron som en existencialistisk tänkare, en uppfattning med möjligen någon fransk "bias" men som också torde hämta näring hos Webers lärjunge Karl Jaspers och även i viss mån hos Lukács. Lewis A. Coser: *Masters of Sociological Thought* (New York, Chicago, San Francisco och Atlanta, 1971) innehåller ett fylligt Weber-kapitel, som för övrigt lånar en del från ett annat av Arons arbeten: *German Sociology* (New York, 1964). *Honingsheim*, Paul: *Max Weber i Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*, vol. 11 (Stuttgart, 1961). Denna artikel finns även i engelsk översättning i *Honingsheim: On Max Weber* (New York & London, 1968). Här har samlats några av Dr. Honingsheims essayer om sin gamle lärare, bl.a. en lång essay om författarens personliga minnen av Weber och Heidelberg. Här återfinns åtskilliga detaljer om Webers förhållande till andra lärda i sin samtid, t.ex. Rickert och den unge Lukács. I en annan essay avhandlas Webers inflytande i USA. Honingsheim själv tillhörde ju emigranternas skara och hade Weber med sig i det intellektuella bagaget över Atlanten. *Johansson*, Sten: *Max Weber i Asplund*, Johan (red.): *Sociologiska teorier* (Uppsala, 1970,) är en i vårt land välkänd artikel och innehåller bl.a. en del pedagogiska resonemang om "verstehen"-metoden. *MacRae* Donald G.: *Max Weber* (New York, 1974, i serien *Modern Masters*) har visserligen utkommit som bok men har karaktär av översiktsartikel. Författaren intar en jämförelsevis reserverad hållning till Weber men framställningen förefaller auktoritativ.

BIOGRAFIER: *Bendix*, Reinhard: *Max Weber: An Intellectual Portrait* (New York, 1960). Bendix' stora verk om Weber är knappast vad det utger sig för att vara – ett intellektuellt porträtt – utan har snarast karaktär av ambitiös texttolkning. Webers empiriska huvudverk, dvs de sociologiska typologierna i *Wirtschaft und Gesellschaft* och även den jämförande religionssociologin redovisas med stor grundlighet. Den metodologiska aspekten tonas något ned i framställningen och författaren är återhållsam med egna synpunkter; dessa koncentreras egentligen till ett enda avsnitt i boken. Man kan säga att Bendix förhåller sig till Weber ungefär på samma sätt som Rosdolsky till Marx. Bendix håller sig således nära grundtexterna och tycks se som sin ambition att utreda vad Weber verkligen har sagt snarare än vad han möjligen kan tänkas ha menat. Kritiker har dock anfört (bl.a. H. Stuart Hughes) att en skäligen utslätad bild av Webers politiska hållning med dess, åtminstone enligt moderna begrepp, brutalt nationalistiska övertoner är att finna

hos Bendix. Detta kan i så fall tolkas endera som ett tillrättaliggande för en modern amerikansk publik eller en perspektivförskjutning; Webers exklusivt politiska skrifter står ju ej i fokus för Bendix. *Mitzman*, Arthur: *The Iron Cage. A Historical Interpretation of Max Weber* (New York, 1970). Boken är främst att se som en psykoanalytisk studie över Weber. Weber, med sina stundom fatala nervbesvär, är ett tacksamt objekt för en sådan studie. Han var ju under fem års tid runt sekelskiftet oförmögen till intellektuell produktion efter en total nervkollaps. I stället reste han mycket, bl.a. till släktingar i Nordamerika. Sina fulla akademiska plikter kom han inte att återuppta förrän de allra sista åren av sitt liv. Webers position som privatlärare i Heidelberg under förmånliga pensionsvillkor bidrar ju också till att förklara hans höga produktivitet. Det är även en del i bakgrunden till att han aldrig bildade någon egen sammanhållen "skola" utan i stället kom att inspirera mångahanda riktningar. *Weber*, Marianne: *Max Weber. Ein Lebensbild* (Heidelberg, 1950, första uppl. 1926) är en omfattande dokumentation över Webers liv från en närstående. Boken torde vara central när det gäller att bilda sig en uppfattning om den s.k. "Weber-cirkeln" i Heidelberg efter Webers död. Mommsen har dock kunnat belägga smärre ofullständigheter i framställningen. Fru Webers imponerande verk är en i flera avseenden högtintressant klassiker, inte bara samhällsvetenskapligt utan även allmänkulturellt, men är väl inte helt fri från sådana svagheter som gärna vidlåder biografier skrivna av nära släktingar.

ANTOLOGIER: *Baumgarten*, Eduard: *Max Weber. Werk und Person* (Tübingen, 1964) är en dokument-samling färdigställd lagom till hundraårsminnet av Webers födelse. Boken innehåller bl.a. en del annars svårtillgängliga texter, t.ex. det föredrag om socialism som Weber höll inför en församling av österrikiska officerare strax efter första världskriget. Detta anförande är illustrativt vad beträffar beröringspunkterna mellan socialistiska imperialismeteorier och Webers syn på den ekonomiska innebörden av maktkampen mellan de stora nationerna; det är främst bara värderingarna som skiljer sig åt. Detta föredrag finns för övrigt tillgängligt i engelsk översättning: *Weber, Max: "Socialism"*. A Translation with Introduction by H.F. *Dickie-Clark*. An occasional paper of the Institute for Social Research. Occasional paper no 11, Univ. of Natal (Durban, 1967). Det finns också tillgängligt som ett av bidragen i *Eldridge, J.E.T. (ed.): Max Weber. The Interpretation of Social Reality* (London, 1970). Redaktören har bidragit med en lång inledande essay med relevans för bl.a. Webers syn på kausalitet och hans förhållande till den metodologiska individualismen. *Fivelsdal*, Egil (urval och inledning): *Max Weber. Makt og byråkrati*

(Gjøvik, 1971). Denna bok har redan nämnts för sin i och för sig inte märkliga men väl representativa litteraturlista. Boken innehåller också en översättning av *Politik als Beruf*, en av Webers båda "tvingföreläsningar" från början av år 1919. Tänker man bara läsa en uppsats av Weber och därvid önskar få ut så mycket som möjligt av Weber som helhet så är denna uppsats ett gott val. Fivelsdal reflekterar i sin långa inledning över Weber-renässansen i modern samhällsvetenskap och förmedlar kontrasten mellan den i Tyskland gängse Weber-bilden, där Weber främst framstår som en kontroversiell politisk tänkare, och den anglosaxiska synen på Weber som en vetenskaplig föregångsman.

Gerth, H.H. & Mills, C. Wright (eds): From Max Weber (London, 1948). Detta är nog den vanligaste Weber-antologin som också används ofta i undervisningen. Den tar var där för inte så många kommentarer. Nämnas bör dock att i den utförliga inledningen behandlas förhållandet mellan Marx och Weber på ett sätt som kontrasterar mot Parsons' tämligen sorglösa negligering av de marxistiska influenserna på Webers författarskap. *Käsler, Dirk (Hrsg): Max Weber. Sein Werk und seine Wirkung* (München, 1972). Käsler diskuterar skilda Weber-konceptioner i sin inledning. Han tar bl.a. upp Winckelmanns och Habermas' syn på Webers politiska sociologi och diskuterar även Webers historiska betydelse. Han har ordnat bidragen efter temata och därvid urskiljt rationalitetstemat för sig. Det vanligaste är annars att man ser rationalitetstemat hos Weber som en slags underliggande dimension i all webersk litteratur. *Parsons, Talcott (ed., transl. together with A.M. Henderson): Max Weber. The Theory of Social and Economic Organization* (New York, 1947), dvs den av Parsons redigerade översättningen av *Wirtschaft und Gesellschaft*, del I. Parsons har rönt mycken kritik för sitt sätt att översätta Weber. Hans insats anses som speciell och betingad av de egna "paradigmbyggarambitionerna". Å andra sidan klargörs ju Parsons' eget intresse uti saken rätt väl både i en lång inledning och i en rad fortlöpande fotnotskommentarer till Webers text. Bland de mer tekniska tvistefrågor kan nämnas att Parsons översätter "Herrschaft" med "Authority" i stället för "Domination" eller "Rule", andra rekommenderade lösningar. *Stammer, Otto (Hrsg): Max Weber und die Soziologie heute. Verhandlungen des 15. deutschen Soziologentages* (Tübingen, 1965, engelsk översättning av Kathleen Morris, Oxford, 1971). Här återges inläggen från det enskilda tillfälle då skiljelinjerna i den moderna diskussionen om Webers inflytande framträder allra klarast. "Gemyttene setts i kok", för att tala med Fivelsdal, och animerade meningsutbyten äger rum mellan företrädare för "vänsterflygeln" och "etablisementet". De intellektuella emigranterna, som Mar-

cuse och Bendix, spelar uppenbarligen en viktig roll, på båda sidor. *Winckelmann*, Johannes (Hrsg): Max Weber. Die protestantische Ethik, vol. II. Kritiken und Antikritiken (Hamburg, 1972, första uppl. 1968). Här återfinns de tidiga inläggen i den förvirrade debatten om "Webers tes" (om protestantism och kapitalism) samt Webers egna bemötanden. Webers bok om "Protestantismens etik och kapitalismens anda" är antagligen en av samhällsvetenskapens mest missuppfattade böcker, särskilt mot bakgrund av att Weber själv redan 1908 ansåg sig föranlåten att förneka de mer långtgående kausala anspråk som alltfört tillskrivs honom. Antologin innehåller också ett par av de färskare inläggen samt, inte minst viktigt, elva sidor sekundärlitteratur. Det bör observeras att Webers studier över "protestantismens etik och kapitalismens anda" ej inskränker sig till boken med samma titel utan även omfattar en uppsats om de protestantiska sekterna, där hans syfte egentligen framgår klarare. Denna uppsats återfinns för övrigt i engelsk översättning i Gerth & Mills:a.a. *Wrong*, Dennis (ed.): Max Weber (Englewood Cliffs, 1970) är en av de mer användbara antologierna och innehåller flera av de viktigaste moderna diskussionsinläggen av Aron, Mommsen och Roth. Redigeringen kan kanske diskuteras; så t.ex. behandlas Webers politiska sociologi under flera rubriker.

HANDBÖCKER: Några allmänna samhällsvetenskapliga handböcker som påfallande extensivt behandlar Weber är: *Fletcher*, Ronald: The Making of Sociology, del 2 (London, 1971), *Martindale*, Don: The Nature and Types of Sociological Theory (Boston, 1960), *Nisbeth*, R.A.: The Sociological Tradition (London, 1967), *Rex*, John: Key Problems of Sociological Theory (London, 1961), *Timasheff*, Nicolas S.: Sociological Theory. Its Nature and Growth (New York, 1967, första uppl. 1955). Enligt mitt förmenande är nog Martindale den mest givande ur Weber-synpunkt, åtminstone doktrinhistoriskt. Webers metodologiska bakgrund framställs på ett pregnant sätt.

STANDARDVERK: Under denna något oklara rubrik vill jag nämna några verk som är av den karaktären att företrädare för skilda uppfattningar i frågor som rör Weber efter hand har kommit att referera till dem som auktoritativa. Detta innebär inte att dessa böcker i och för sig behöver vara frikopplade från polemiska sammanhang. Alexander von Scheltings bok är ju t.ex. en kritik mot Mannheims kunskapssociologi. Hade jag valt rubriken "handböcker om Weber" eller något liknande så hade rimligen en del nyare böcker bort ingå vars framtida roll i dag är svårbedömbart. Ett exempel är Loewensteins bok från sextiotalets mitt om Webers politiska sociologi (se nedan), som i och för sig "hand-

boksmässigt" utreder förhållandet mellan centrala begrepp hos Weber men som möjligen även framgent kommer att ses som främst ett tidsbundet och polemiskt inlägg. *Freund*, Julien: The Sociology of Max Weber (Harmondsworth, 1968, första uppl. på franska 1966). Författaren framhåller som sin ambition "to give a clear exposition of Weber's sociological ideas, much as von Schelting has expounded his epistemological thinking and R. Aron his views on history. There is no intention of offering a personal interpretation or discussing those put forward by various authors". Freund tar bl.a. upp Weber och de skilda "bindestrecks-sociologierna". *Schelting*, Alexander von: Max Webers Wissenschaftslehre (Tübingen, 1934) anses uppenbarligen som helt grundläggande när det gäller Webers metodologi och i synnerhet då tolkningen av Webers "idealtyper". Bruuns arbete kommer antagligen att med tiden få samma status vad beträffar de värdeteoretiska problemen i anslutning till Weber.

DE "TUNGA" WEBER-KONCEPTIONERNA: Många skolbildande sociologer och statsvetare har funnit stöd och inspiration hos Weber, alternativt åtminstone funnit anledning att reagera på hans verk. Följande kan lämpligen hänföras till denna grupp: *Brecht*, Arnold: Political Theory (Princeton, 1959). Brechts magistrala plädering för den vetenskapliga värderelativismen åberopar sig på Weber vilken framstår som något av en portalgestalt. Brechts perspektiv på Weber är väl det i Skandinavien vanligaste. Det bör observeras att Brecht inte härleder värderelativismen uteslutande till Weber utan klart gör reda för linjerna bakåt. Inte minst Heinrich Rickert är en viktig föregångare till vilken Weber står i ett komplicerat beroende. *Habermas*, Jürgen: Zur Logik der Sozialwissenschaften (Frankfurt am Main, 1970, första uppl. 1967). Habermas yttrar sig flerstädes om Weber men någon riktigt samlad Weber-bild återfinns egentligen inte i hans produktion. Här diskuterar han Weber i samband med förhållandet mellan natur- och samhällsvetenskap. Habermas är en av de s.k. "kritiska teoretiker" som synes syntetisera inslag från såväl Marx som Weber samtidigt som de i en rad avseenden ger uttryck för stark kritik mot Weber. Dessa inslag i Habermas' Weber-konception framgår kanske klarare i hans *Technik und Wissenschaft als Ideologie* (Neuwied, 1968). *Lazarsfeld*, Paul & *Oberschall*, Anthony: Max Weber and Empirical Social Research in American Sociological Review, 1965, är egentligen ingen "tung" Weber-konception men kan nog ses som representativ för en empiristisk tolkning. Författarna tar fasta på de episoder i Webers karriär som pekar fram mot den moderna "survey"-forskningen. Främst uppmärksammas de enquäter i anslutning till verksamheten in-

om Verein für Sozialpolitik till vilka Weber medverkade. Weber är vidare genomgående ambitiös när det gäller att med statistiskt material styrka sina teser. Obestriddligen fäster Lazarsfeld och Oberschall uppmärksamheten på tidigare försummade inslag i Webers verksamhet. Deras konception av Weber är dock förrenad med ett påfallande tendentiöst negligierande av centrala inslag i Webers metodologi; idealtypen framställs närmast som ett olycksfall i arbetet. Oberschall har också givit ut *Empirical Social Research in Germany 1848–1914* (Paris, The Hague, 1965) där samma perspektiv på Weber inpassas i ett vidare sammanhang. Udden mot Parsons' Weber-konception är ej särdeles maskerad när Lazarsfeld i sitt förord till Oberschalls bok omtalar Weber som "the patron saint of large-scale theory builders". Lukács, Georg: *Die Zerstörung der Vernunft* (Berlin, 1953). Årtalsangivelsen skiftar här något i de vanligaste bibliografierna. Boken tycks vara tryckt 1954 men "copyright" anges till 1953. Förordet är i alla händelser signerat i Budapest 1952. Någon enhetlig marxistisk reaktion på Weber finns inte. För att övertyga sig därom behöver man endast jämföra Poulantzas' kortfattade men frekventa Weber-noteringar (i hans *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping, 1970) med Lukács' framställning. Lukács är säkert den mest inflytelserike och representativ för den historicistiskt influerade marxismens förhållningssätt till Weber. Han söker i sin breda idéhistoriska skildring fånga in "der Zeitgeist" som en trend mot ökad irrationalism i tyskt tänkande. De klassiska sociologerna ses som imperialistiska apologeter och deras teoretiska verksamhet sägs ha sin motsvarighet i revisionismens utbredning inom politiken. Weber framträder här rentav som en vägrödjare för nazismen. Lukács är ju negativ till den utveckling från historia till sociologi som Weber representerar men har själv upptagit betydande teoretiska influenser från Weber, som han ju för övrigt var personligen bekant med sedan ungdomen. I *Historia och klassmedvetande* (Budapest, 1968, första uppl. på tyska 1923) utvecklar Lukács sin syn på reifikationens fenomen med uttrycklig referens till Weber. Enligt Poulantzas är Lukács egen ansats rentav att se som en grov marxisering av Weber.

Merton, R.K.: *Science, Technology and Society in Seventeenth-Century England* (New York, 1970, först publ. 1938 i *Osiris*) och *Social Theory and Social Structure* (Glencoe, Ill., 1957). Merton anges ofta som en webersk tänkare varvid man mest torde ha hans metodologiska intentioner i tankarna. Hans "middle-range theories" ansluter närmre till Weber än vad som är fallet beträffande Parsons' systembygge. Mertons webersyn är svår att entydigt lokalisera till något

enskilt arbete varför personangivelsen här är viktigare än de valda referenserna. Något liknande kan sägas om Mills, C. Wright: *Den sociologiska visionen* (Lund, 1971, urspr. på eng. 1959). Denna bok erbjuder ju ingen Weber-konception i egentlig mening men Mills redogör för sina intellektuella influenser med åtskilliga hänvisningar till Weber. Till sitt arbetssätt har han stundom karakteriserats som den mest "weberske" av alla moderna sociologer. Detta indikeras kanske även av Mills intresse för "verstehen-erklären"-problematiken. Parsons, Talcott: *The Structure of Social Action* (New York, 1968, tidigare upplagor 1937 och -49). Andra volymen av detta magistrala verk ägnas helt åt Weber. Framställningen som helhet ägnas åt att söka urskilja en konvergens mellan de främsta europeiska klassikerna, dvs förutom Weber även Pareto, Durkheim och marginalisten Marshall. De parsonska grundbegreppen är nästan helt hämtade från Weber. Detta gäller Parsons som Social-Action-teoretiker; den mer medvetet anlagda systemansatsen hos den "mogne" Parsons är svårare att förena med Webers intentioner. I Alvin W. Gouldners stora bok *The Coming Crisis of Western Sociology* (New York, 1970) tecknas interiören av den s.k. "Pareto-cirkeln" i början av trettio-talet vid Harvard. Depressionen hade gett grogrund för marxistiska tänkesätt och man vände nu blicken till Europa för ideologiska alternativ. Det är ju känt att Parsons är en allmänt konservativ person vilket av en del kritiker sägs äga sin motsvarighet i den funktionalistiska analysramens utformning eller åtminstone inriktning. Weber-bilden i USA kan annars sägas vara något kluven. Den politiska aspekten av Webers verksamhet presenteras väl stundom en smula urvattnat för den amerikanska publiken. Weber framstår endera som pionjär för en rad framväxande empiriska forskningsfält eller som en makro-sociologisk inspiratör. Parsons är den som präglat den senare bilden av Weber. Hans Weber-konception har en starkt teoretisk "bias"; idealtypsbegreppet står också i centrum för hans uppmärksamhet. Parsons' bild av Weber kontrasterar skarpt mot Lazarsfelds och Oberschalls. Klart är också att Parsons går avgjort längre i teoretisk generalisering än vad Weber skulle ha ansett sig kunna biträda. En annan intressant notering är att Parsons uppger sig aldrig ha hört talas om Weber före sin ankomst till Heidelberg där han avlade sin doktorsexamen vid tjugotalets mitt. Schütz, Alfred: *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt* (Wien, 1932) är en fenomenologisk klassiker som tar sin utgångspunkt i en tolkning av Webers "verstehen"-tänkande. Schütz ses ju ibland som en tämligen extrem föregångare till den s.k. "kritiska teorin" och hans Weber-tolkning lär ha sin prägel därav. För Weber var *verstehen* en station på vägen till *erklären*. Han släpper dock aldrig tanken på det önska-

värda i kunskapens intersubjektiva överförbarhet; detta är tvärtom en av grundtankarna bakom idealtypen över rationellt handlande. Schütz däremot rekommenderar vetenskapsmannen att i ett visst stadium av analysen så att säga "hoppa ut" ur vetenskapsrollen för att söka aktivt gripa ett för den rena vetenskapen oåtkomligt meningssammanhang. Även om man knappast gör Schütz rättvisa genom att i en mening antyda hans grundtanke så tycks det ändå som om hans ansats svårligen låter sig förenas med Webers. Men såväl Parsons' som Schütz' Weber-konception har karaktär av "kritik och vidareutveckling" varför mina kommentarer är mera ägnade att belysa skillnaden mellan olika Weber-konceptioner än att kritisera dem.

Strauss, Leo: Natural Right and History (Chicago, 1953) är en välkänd naturrättslig, "värdeobjektivistisk", kritik av Weber. Strauss lever kvar i de klassiska ansträngningarna att utarbeta principerna för det "goda samhället" och erkänner inte Webers vetenskapsbegrepp. *Voegelin, Erich: The New Science of Politics. An Introduction* (Chicago, 1952) faller in i samma mönster. Voegelin ser Weber som kulmen på en metodologisk och rationalistisk strömning som nått sin kulmen och nu skall ersättas av något nytt. Man får inte riktigt klart för sig vad detta nya går ut på och efter det kvartssekel som gått har väl Voegelins vision knappast fullbordats. Hans Weber-konception illustrerar vissa beröringspunkter i en viss sorts marxistisk kritik av Weber och den naturrättsliga. Voegelins bakgrund (München och Chicago) synes för övrigt vara typisk för det "värdeobjektivistiska" paradigmet.

WEBER OCH POLITIKEN – ETT URVAL: *Antoni, Carl: From History to Sociology* (London, 1959, första utgåvan på italienska 1940) är en bok som vad Weber-kapitlet beträffar ger ett fräscht intryck givet den moderna debatten. Boken bär undertiteln *The Transition in German Historical Thinking* och Antoni betraktar den utveckling han studerar som "decline". Förordet har skrivits av ingen mindre än Benedetto Croce. Antonis bidrag, som även Lukács', perspektivet är i mycket gemensamt för dem båda, är naturligtvis relevant ur även andra aspekter än den politiska, främst då den metodologiska. *Aron, Raymond: Max Weber und die Machtpolitik* i *Stammer: a.a.* Aron gör ett balanserat inlägg i den inflammerade debatten om Webers politiska roll. Weber framställs som en "frustrerad politiker" med starka nationalistiska böjelser. Den stora sammanstötningen mellan skilda utolkare av Weber vid den västtyska sociologkonferensen 1964 äger dock inte rum efter Arons inlägg utan sedan Marcuse (se nedan) framfört sitt energiska generalangrepp. I Arons inlägg påtalas paralleller mellan Webers efter-

krigshållning i författningspolitiska frågor och den som präglade den femte franska republiken. Weber övergick mot slutet av sitt liv från att förespråka ett parlamentariskt system till att förordade ett starkt presidentstyre. Han medverkade också vid Weimar-författningens tillkomst. *Ashcraft, Richard: Marx and Weber on Liberalism as Bourgeois Ideology* i *Comparative Studies in Sociology and History*, 1972. *Bendix, Reinhard: Einige Bemerkungen zu einem Buch von Wolfgang Mommsen* i *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* (förk. KZfSS), vol. 13, 1961, sid. 258–61. Artikeln är ett bidrag till polemiken mot Mommsen. *Beetham, David: Max Weber and the Theory of Modern Politics* (Oxford, 1974). Beethams bok sammanfattar det mesta som sagts om den politiske Weber och kan komma att betraktas som ett standardverk. Beethams framställning ger ett auktoritativt intryck även om hans syn på såväl Webers som hans kritikers förhållande till liberalismen enligt min mening är något dunkel. Weber, ehuru kritisk mot en ideellt färgad, "värderationell", liberalism, bekymrar sig mycket över hur man skall trygga liberala värden under nya politiska och materiella betingelser; detta torde vara särskilt tydligt i Webers historiefilosofi där ju den irreversibla trenden mot ökad rationalitet i Västerlandet av Weber uppfattas som ett hot. Weber ifrågasätter dock aldrig de nationella värdenas primat. En del av Webers försvarare delar väl helt enkelt hans inställning medan flera av hans kritiker snarast är att inräkna i en tradition av "moralistisk liberalism". Det rör sig visserligen om subtila nyanser men hos Beetham kan man lätt få den uppfattningen att de av Webers kritiker som fäst uppmärksamheten på hans starka nationalistiska böjelser skulle ha en påtaglig anti-liberal udd i sin kritik medan Webers försvarare genomgående skulle vara renhjärtade liberaler av den gamla skolan. I dessa speciella avseenden är Roth i sin uppsats (se nedan) enligt min mening avgjort mer klargörande. Beetham tar även upp Webers analys av läget i Ryssland år 1905; ett ofta försummat inslag i Webers politiska skrifter. *Blum, Fred: Max Weber: The Man of Politics and the Man dedicated to Objectivity* i *Ethics*, 70, 1959/60, sid. 1–20 behandlar det återkommande temat om förhållandet mellan vetenskap och politik hos Weber. *Dibble, Vernon K.: Social Science and Political Commitments in the Young Max Weber* i *Archives Européennes de Sociologie*, vol. IX, 1968, tar upp samma tema och berör vidare aktiviteterna inom Verein für Sozialpolitik där Weber ju medverkade under flera decennier även om han rent formellt faktiskt aldrig var medlem. *Dronberger, Ilse: The Political Thought of Max Weber* (New York, 1971) är rik på biografiskt material och mycket informativ. Den är en smula anekdotisk till sin uppläggning.

Falk, Werner: Democracy and Capitalism in Max Weber's Sociology i *The Sociological Review*, vol. 27, 1935, är väl den artikel där talet om Weber som en frustrerad politiker myntades. Artikeln kan antas ha påverkat många i den moderna debatten, bl.a. Mommsen. Falk behandlar skillnaderna mellan den brittiska liberalismens normativa upptagenhet av "the democratic spirit" och Webers mer "realpolitiskt" färgade liberalism. "Realpolitisk" är en enligt gängse semantik rimlig karakteristik av Webers nationalliberalism men är ändå en smula riskabel. "Realpolitik" betecknade i Webers samtid en mer konservativ fatalistisk attityd där man var böjd att i sin analys underkasta sig rådande maktförhållanden. Ur detta perspektiv måste Weber, som kallade Kejsar Wilhelm för en krönt dilettant och under större delen av sitt liv förordade införandet av parlamentarisk demokrati, ha tett sig som något av en rabulist. Även "nationalliberal" kan på motsvarande sätt vara en beteckning som bäddar för missförstånd eftersom det i det sena adertonhundratalets Tyskland var en partibeteckning. I denna mening var väl endast den unge Weber nationalliberal. Webers liberalism har sin prägel därav att han saknade föreställningen om en internationellt grundad rättsordning för relationen mellan stater. "Makt" och "kamp" var i stället centrala begrepp i Webers analys av förhållandet mellan de stora nationerna. Han ansåg också förhållandet mellan länder som illustrativt för de förhållanden som skulle råda inom varje land om inte staten hade monopoliserat våldsutövningen. Weber ansåg det klokt av Tyskland att söka tillgodose sina koloniala intressen på andra sidan haven. En rimlig fördelning mellan stormakterna skulle bidra till stabilitet och fred i Europa och även främja harmonin mellan skilda samhällsklasser inom de enskilda länderna. Weber kom under kriget att avråda från tyska annekteringar i Europa av nästan samma skäl som han tidigare hade rekommenderat en tysk expansionism. Imperialismen var för Weber inget självändamål utan ett medel. Tilläggas bör att Weber, trots den darwinistiskt färgade grundtonen, tog avstånd från skilda former av "organismalogier". Rudolf Kjellén är ju väl representerad i tyska bibliotek men någon återklang härav finns ej hos Weber. Falk belyser dessa frågeställningar som senare blivit föremål för förnyad debatt. Ferber, Christian von: Die Gewalt in der Politik. Auseinandersetzung mit Max Weber (Stuttgart, 1970) tar sin utgångspunkt i en jämförelse mellan Weber och Lenin vad avser deras syn på det politiska våldet. Samma tema tas upp av Erik Olin Wright (se nedan). Giddens, Anthony: Politics and Sociology in the Thought of Max Weber (London, 1972) är en liten skrift som på intet vis gör författarens Weber-kunnande rättvisa men som ändå koncist förmedlar de centrala problemen när det gäller

vetenskap och politik hos Weber. Förvirrande är kanske att Schmoller omtalas som en representant för den "äldre" generationen samhällsvetare vid sekelskiftet. Det är visserligen korrekt att Schmoller tillhörde den äldre generationen inom Verein men han är mest känd som den främste företrädaren för den s.k. "yngre" historiska skolan inom ekonomin. I slutet av Giddens' bok finns en kommenterad bibliografi med tyngdpunkten på engelskspråkiga källor.

Habermas, Jürgen: Technik und Wissenschaft als Ideologie (Neuwied, 1968) och Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus (Frankfurt am Main, 1973). Den senare titeln anger rätt väl Habermas' senare inriktning. Skriver man om legitimitet ligger det nära till hands att komma in på Webers typologiseringar. Habermas polemiserar mot Winckelmann som i sin Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie (Tübingen, 1952) hävdar att legalitet enligt Weber inte automatiskt legitimerar en styrelse. Winckelmann synes föreställa sig någon form av värderationella "legitimitetsskrankor" i Webers politiska sociologi. Denna tolkning motsägs kanske inte i de weberska grundtexterna men finner å andra sidan föga stöd däri. Habermas påtalar att Winckelmanns interpretation är svårförenlig med Webers position i värdefrågor. Jaspers, Karl: Max Weber, Politiker, Forscher, Philosoph (Bremen, 1946, första uppl. halvtannat decennium tidigare). Jaspers, som sedermera blev en välkänd filosof, var en bemärkt medlem av "Weber-cirkeln" i Heidelberg åren efter Webers död. Ett av underkapitlen bär rubriken "Die verlorene Möglichkeit die Führerschaft Max Webers" och är nog betecknande för en del stämningar inom kretsen kring Marianne Weber. Det sågs som tragiskt att Weber aldrig fick leva ut sina politiska ambitioner; tillfälligheter lade flera gånger hinder i vägen. Weimarepokens mer tragiska efterspel kunde ha undvikits, menade man, om Tyskland i Weber hade fått den ledare man behövde. Knoll, Joachim H.: Demokratie und politisches Führertum i Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, vol. 12, 1960, heft 1. Undertiteln "Bemerkungen zu Max Webers, 'Gesammelten Politischen Schriften'" anger vad denna artikel har att erbjuda. Loewenstein, Karl: Max Weber als Ahnherr des Führerstaats i KZfSS, vol. 13, 1961, sid. 275-89, samt Max Weber's Political Ideas in the Perspective of Our Time (Amherst, Mass., 1966, urspr. på tyska 1965) är de två mest patetiska bidragen till försöken att vederlägga Mommsens väldokumenterade "perspektivomvälvning" av synen på Weber som politiker och politisk opinionsbildare. Boken från -65 fyller också ett behov som handbok i Webers politiska sociologi. Viktiga termer i Webers dagspolitiska kommentarer svarar mot begrepp i typologierna i Wirtschaft und Gesellschaft (förk. Wu G). Så

till exempel finns en koppling mellan föreställningen om den "plebiscitära ledarskapsdemokratin" (plebiscit=folkbeslut i antikens Rom) och karisma-begreppet. Loewenstein riktar också kritik, ehuru mycket hovsam sådan, mot Weber på just de punkter som Mommsen fäst uppmärksamheten på. I viss mån ger Loewensteins framställning intryck av retuscherings av känsliga punkter. Karisman var vidare, enligt Loewenstein, aldrig avsedd att ligga till grund för en idealtyp för stabil legitimitet. *Maier*, Hans: *Politische Wissenschaft in Deutschland* (München, 1969) har karaktär av lärobok men omnämns ändå här eftersom den i sitt weberavsnitt är att se som ett naturrättsligt färgat debattinlägg. *Mann*, Golo: *Max Weber som politiker i Ur Tysklands historia under två århundraden* (Stockholm, 1971 urspr. på tyska 1964). *Mann* behandlar inkännande Webers politiska lidelser, "från installationsföreläsningen med dess trumpetstöt till svanesången 'Politik als Beruf'". "Arvet efter Bismarck" som bakgrund till Webers maktpolitiska realism förmedlas i denna uppsats. Som översättning fyller den verkligen en lakun eftersom den politiska aspekten av Webers verksamhet torde vara tämligen försummad i vårt land – eller förmedlad av hans argaste kritiker. *Marcuse*, Herbert: *Industrialisierung und Kapitalismus* i *Stammer*, Otto: a.a. *Marcuses energiska angrepp på Weber tar ju inledningsvis sin utgångspunkt i begreppet "formell rationalitet"* men bör främst inordnas här. *Mayer*, Jacob Peter: *Max Weber & German Politics* (London, 1944) är en klassisk liten skrift. Raden av normativ liberal kritik av Webers realism inleds med denna skrift. Särskilt betonas inflytelsen från Machiavelli; redan vid tretton års ålder läste Weber "Fursten". Mayer överbetonar, synbarligen i pejorativ avsikt, de machiavelliska inslagen hos Weber på ett sätt som ungefär motsvarar Lukács' framställning av Weber som en hängiven imperialist. Mayer överbetonar också Webers samband med tysk "Realpolitik". Denna hade ju i icke obetydlig grad karakteriserat den tyska politik efter Bismarcks fall som Weber ställt sig kritisk till.

Mommsen, Wolfgang J.: *Max Weber und die deutsche Politik* (Tübingen, 1974, första upplagan 1959) är den absolut väsentligaste boken om den politiske Weber. Mommsens stora verk, som väckte stort uppseende och gav upphov till betydande kontroverser, medförde förenklat uttryckt att Weber från att ha betraktats som en snäll liberal kom att ses som en elak nationalist. Mommsens syn på Weber ligger allmänt sett i linje med Lukács' som han också i förbifarten refererar till. Hos Mommsen tillåts dock inte mer lättvinda försök att påstå något om Webers vetenskapliga produktion utifrån den politiska inramningen att breda ut sig. Hela den moderna debatten om den politiske We-

ber, inklusive sammandrabbningarna vid den västtyska sociologkongressen 1964, kan med fördel ses mot bakgrund av Mommsens bok. Den känsligaste frågan synes vara Webers roll som eventuell vägrödjare för nazismen. Slutkapitlet hos Mommsen "Vom liberalen Verfassungsstaat zur plebisitären Führerdemokratie" behandlar flera av de i sammanhanget relevanta frågorna: Webers medansvar för de inslag i Weimar-konstitutionen som talar om Rikspresidentens extraordinära befogenheter, hans roll som teoretisk inspirator för den nazistiske rättslärde Carl Schmitt och, framförallt, synen på den plebiscitäre ledaren som också är den cäsaristiske ledaren. Den plebiscitäre eller cäsaristiske ledarens styre är visserligen demokratiskt i den meningen att hans makt grundas på folkligt stöd men han härskar främst genom att appellera direkt till folket över parlamentets huvud. En sådan beskrivning kan passa in på såväl Gladstone, Franklin D. Roosevelt, Lloyd George men utesluter heller inte Adolf Hitler som exempel. Här är ej platsen att fördjupa sig i sakfrågorna men allmänt kan sägas att en del av dem som velat framhäva Webers eventuella medansvar för "Machtübernahme" tycks ha varit ute i avsikt att misstänkliggöra Webers produktion överhuvudtaget. Men de vilka, tvärtom, önskat bevara bilden av Weber som en demokratisk förgrundsgestalt av mer konventionellt snitt har inte haft någon större framgång i sina ansträngningar att gendriva Mommsens väl dokumenterade framställning. Att frågan om Webers relation till nazismen låter sig meningsfullt problematiseras framgår i alla händelser klart hos Mommsen. I artikeln *Zum Begriff der "plebisitären Führerdemokratie"* bei Max Weber i *KZfSS*, vol. 15, 1963, sid. 295–322, bemöter han sina kritiker. *The Age of Bureaucracy* (Oxford, 1974) är skriven direkt på engelska och sammanfattar bl.a. Mommsens syn på Weber som "a liberal in despair". Boken är också relevant för det kulturfilosofiska temat hos Weber. Den innehåller dessutom en mycket användbar bibliografi. *Max Weber, Gesellschaft, Politik und Geschichte* (Frankfurt am Main, 1974) är en samling av Mommsens viktigaste Weber-uppsatser genom åren. Även något nyskrivet bidrag ingår.

Nolte, Ernst: *Max Weber vor dem Faschismus* i *Der Staat*, vol. 2, 1964, sid. 1–24, brukar anges som en nyanserad artikel även om den invändningen kan göras att författaren nog lägger för stor vikt vid den borgerliga militansen i Webers installationsföreläsning: "Freiburger Antrittsrede". Man bör överhuvudtaget notera att knappast ens Webers skarpaste kritiker antyder att han skulle ha haft särskilt mycket till övers för nazismen om han fått uppleva den. Vad de däremot hävdar är att nazismen måste ha haft en intellektuell förhistoria i vilken Weber går att inplacera. Nolte fäster upp-

märksamheten på två för nazismen centrala element som fullständigt saknas hos Weber. Weber hade föga till övers för den dogmatiska antimarxism som kom att utmärka nazismen. Weber polemiserade uttryckligen mot mer lättvindiga vederläggningar av den historiska materialismen, t.ex. Rudolf Stammers försök. Någon antisemitism kan heller inte spåras hos Weber. Han lade sig tvärtom ut för judiska akademiker (Simmel) som hade svårigheter i befordringsärenden på grund av sin härstamning. Roth, Guenther: *Political Critiques of Max Weber: Some Implications for Political Sociology* i *American Sociological Review*, vol. 30, april 1965, sid. 213–223, även återgiven i *Bendix, R. & Roth, G.: Scholarship and Partisanship. Essays on Max Weber* (Berkeley, Los Angeles, London, 1971) och i *Wrong, Dennis (ed.): Max Weber* (Englewood Cliffs, 1970). Roths artikel genomsyras av en lätt andtruten antimarxistisk grundton – marxistisk och nazistisk kritik av Weber jämföras en smula ogenerat – men har den stora förtjänsten att "The Critique of Moralistic Liberalism", en föga homogen strömning, lyfts fram i ljuset. Webers antiideologiska realism har provocerat såväl amerikanska, naturrättsligt inspirerade, liberaler och tyska historiker. Roth har kanske en tendens att "ursäka" Weber i stället för att ta honom på allvar. Det finns en genomgående tendens hos Webers försvarare att bispringa Weber med normativt "försvar" i frågor där Webers uppfattning främst är empiriskt grundad. *Scaff, Lawrence: Max Weber's Politics and Political Education* i *American Political Science Review*, vol. LXVII, mars 1973, sid. 128–41, exemplifierar en "utslätad" amerikansk politologisk Weber-bild. Webers i installationsföreläsningen uttryckta förhoppning om en framtida kavat och självmedveten borgarklass, väl kompetent att tillgodose sina intressen gentemot degenererade lantjunkare och framträngande arbetarklass, reduceras här till en fråga om "politisk uppfostran". De brittiska godsägarna hade ju i stor utsträckning omvandlats till kapitalister. I Tyskland var situationen annorlunda: junkrarna kom att nyttja sin oproportionerliga makt klassegoistiskt och till förfång för nationens gemensamma intressen. Man försvagade Rikets gräns mot öster genom att importera billig polsk arbetskraft till de bördiga trakterna öster om Elbe. Dessutom hade junkrarna en stark ställning inom den preussiska byråkratin. Bismarck hade gjort borgarklassen delaktig av industrialiseringens frukter utan att dela med sig av sin makt. Arbetarklassen hade han på motsvarande vis behandlat med en blandning av sociallagstiftning och antisocialistlagstiftning. Eftersom den tyska borgarklassen egentligen saknade egen politisk medvetenhet, "aldrig hade huggit huvudet av någon furste", för att tala med Weber, så kom den att genomsyras av en tacksam och undersåtlig inställning;

i romanens form skildrad av Heinrich Mann. Efter Bismarcks avgång uppstod nu ett politiskt vakuum; en ledarskapskris ledde till en gradvis växande makt för den okontrollerade byråkratin. Samtidigt var det ännu en öppen fråga vilken väg den tyska arbetarklassen skulle komma att ta: den "trade-unionistiska", den revolutionära eller den reformistiska. Det är dessa drag i den tyska utvecklingen som vanligen sammanfattas i benämningen "Arvet efter Bismarck" och som utgjorde bakgrunden till Webers analys i "Freiburger Antrittsrede", hans omfattande utredningar i Vereins egid om lantarbetarnas förhållanden i östra Tyskland och även hans plädering för införandet av parlamentarism som en metod för att generera ansvarigt politiskt ledarskap. Jag tycker att Scaffs redovisning av saken är klargörande men däremot är det mig en smula oklart vad han vill förstå med sitt begrepp "political education". *Simey, T.S.: Max Weber: Man of Affairs or Theoretical Sociologist* i *Sociological Review*, vol. 14, 1966. Denna artikel behandlar "Werturteilsstreit" inom Verein. Max Webers radikala boskillnad mellan vetenskap och politik medförde att han gradvis kom att fjärma sig från den där dominerande "etiska" inriktningen med Schmoller som mest känd förespråkare. *Steding, Christoph: Politik und Wissenschaft bei Max Weber* (Breslau, 1932) och *Das Reich und die Krankheit der europäischen Kultur* (Hamburg, 1938). En del nazister (Carl Schmitt) har inspirerats av Weber; andra har kritiserat honom. När det talas om nazistisk kritik av Weber så är det vanligen Steding som åsyftas. Hos Steding framstår Weber, tillsammans med bl.a. Thomas Mann, som exponent för en dekadent borgerlig senkultur.

Winckelmann, Joh.: Legitimität und Legalität in Max Webers Herrschaftssoziologie (Tübingen, 1952). Prof. Winckelmann, den främste förvaltaren av Webers vetenskapliga kvarlåtenskap, har själv inte publicerat så mycket. I stället har han ägnat sina krafter åt Weber-institutets uppbyggnad och åt redigeringen av nyutgåvor av Webers verk. Mot bakgrund av de omfattande tolkningstvisterna och de antagonistiska anspråken på Webers teoretiska arv så får man lov att säga att Winckelmanns insats som "sterbhusförvaltare" är förvånansvärt oomstridd. I Winckelmanns s.k. "legitimitetsskrift" framgår att han faktiskt är naturrättsligt inspirerad, vilket kan ses som något av en ironi i samband med Weber. *Wright, Erik Olin: To Control or to Smash Bureaucracy: Weber and Lenin on Politics, the State, and Bureaucracy* i *Berkeley Journal of Sociology*, vol. XIX, 1974–75. Artikeln är en jämförelse mellan Lenins Staten och revolutionen och Webers Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland vilka skrevs så gott som samtidigt. Som även Therborn påpekar i sin avhandling så är berörings-

punkterna mellan Weber och Lenin väl så påtagliga som mellan Weber och Marx.

ALLMÄNT OM WEBER OCH POLITIKEN: Det kan vara på sin plats att nämna några uppmärksammade verk som utan att exklusivt behandla Weber inplaceras denne i ett bredare sammanhang: *Lindenlaub*, Dieter: *Richtungskämpfe im Verein für Sozialpolitik* (Wiesbaden, 1967). *Ringer*, Fritz: *The Decline of the German Mandarins* (Englewood Cliffs, 1963). *Schmidt*, Gustav: *Deutscher Historismus und der Übergang zur parlamentarischen Demokratie* (Hamburg, 1964, Heft 389 i *Historische Studien*). *Schulz*, Gerhard: *Zwischen Demokratie und Diktatur – Band I* (Berlin, 1963).

Schmidts bok är den mest Weber-relevanta. Författaren pekar på de starka brittiska influenserna i Webers politiska tänkande. Weber var påverkad av bl.a. Ostrogorskis arbete om brittisk parlamentarism och föreställningen om den plebiscitära ledarskapsdemokratin är i hög grad ett resultat av Webers intryck av den faktiska utvecklingen i England. Inte minst Gladstones demagogiska talanger hade bidragit till att parlamentsledamöterna hade förvandlats till valboskap under partipiskan. Det var mest av allt tack vare Gladstones personliga auktoritet, snarare än politikens faktiska innehåll, som hans parti kom att sluta upp bakom honom i frågan om "home rule" för Irland. Uppkomsten av nationella väljarpartier ledde till den klassiska parlamentarismens upplösning men bidrog också till att stärka parlamentsledamöternas mandat. Därigenom förhindrades uppkomsten av plebiscitära maktcentra helt frikopplade från parlamentet, som även fortsättningsvis kunde fylla funktionen att generera politiskt ansvarigt ledarskap. Allmänt tycks gälla att Webers kritiker, även Mommsen, försummar de brittiska influenserna medan Webers försvarare gärna ger dem en normativ tolkning; Weber skulle här ha tillägnat sig en i någon mening "genuin" parlamentarism. Det riktiga förhållandet är snarast att Weber tog empiriska intryck av den brittiska utvecklingen samtidigt som motsatsställningen mellan demokrati och diktatur i Webers samtid ej var så ovillkorlig som i dag. De mer stabila totalitära systemen är också en modernare företeelse och grundar i icke ringa mån sitt bestånd på monopoliseringen av en nyligen utvecklad – och på Webers tid oförutsedd – mediateknik. Schmidt anför vidare en del klargörande resonemang i anslutning till sitt begrepp "Vertrauensdiktatur".

WEBER OCH METODOLOGIN – ETT URVAL: *Andreski*, Stanislav: *Method and Substantive Theory in Max Weber* i *British Journal of Sociology*, vol. 15, 1964. Andreski, som skrivit ett par handböcker om

komparativ metod, beaktar särskilt Webers insats som föregångsman på detta område. Webers jämförande religionssociologi är mest aktuell i detta sammanhang. Ibland antyds att denna är att se som en tillämpning av John Stuart Mills metodologi. Weber börjar med att studera de länder där den moderna kapitalismen, massproduktionens industriella kapitalism, faktiskt uppstod. Han finner här kalvinismen eller närbesläktade trosformer som gemensam nämnare varav den försiktiga slutsatsen kan dras att kalvinismens kausala roll för kapitalismens uppkomst bör undersökas. (Det förekommer som bekant betydligt mer långtgående tolkningar av "Webers tes".) I sina senare studier över de stora världsreligionerna följer Weber upp denna tanke med hjälp av en annan strategi. Vilka element saknades i länder där förutsättningarna för kapitalismens genombrott annars kunde synas goda? Att det gamla Kina ej komma att utveckla någon industriell kapitalism kan sålunda bidra till att styrka en tes om kalvinismens roll i Europa. Webers skilda metoder i vad många uppfattar som samma långsiktiga forskningsprogram kan med fördel diskuteras i Mills termer: "method of similarity" och "method of difference". *Birnbaum*, Norman: *Conflicting Interpretations of the Rise of Capitalism: Marx and Weber* i *British Journal of Sociology*, vol. 4, 1953. Att Marx och Weber anlägger skilda perspektiv på kapitalismens uppkomst har varit en tacksam utgångspunkt för metodologiska jämförelser. *Bouman*, P.J.: *Kausalität und Funktionalzusammenhang in der Soziologie Max Webers* i *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 105, 1948. Bouman behandlar Webers metodologiska utveckling och berör även förhållandet mellan Webers uttalat metodologiska skrifter och den sociologiska tillämpningen. *Bruun*, H.H.: *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology* (Copenhagen, 1972). Bruun har här presenterat en mycket inträngande analys om relationen mellan den vetenskapliga sfären och värderingarnas sfär i Webers metodologi. Det är en strikt analytisk studie som i princip inte går längre än till Webers död år 1920. Det är en svår bok som delvis undandrar sig min bedömning men som det säkert lönar mödan att tränga in i. Boken ger ett mycket auktoritativt intryck. Den innehåller även en koncis redogörelse för "Methodenstreit" mellan historia (Schmoller) och teori (Menger), Rickerts värdeteori mm. *Cahnman*, Werner J.: *Max Weber and the Methodological Controversy in the Social Sciences* i (bl. a.) *Cahnman, W. & Boskoff, Alvin* (eds.): *Sociology and History* (London, 1964). Här diskuteras också "metodkontroversen" som även den sammanhängande diskussionen om förhållandet mellan samhällsvetenskap och naturvetenskap. Cahnman tar vidare upp förhållandet mellan Dilthey och Weber. Många tänkare hävdade ju före sekelskif-

tet, i Windelbands efterföljd och i opposition mot den positivistiska tesen om alla vetenskapers grundläggande enhet, någon form av distinktion mellan natur- och humanvetenskaperna. Däremot förelåg ingen enighet om hur gränsen borde dras. Dilthey hävdade tidigt att den medvetet handlande människan som objekt påfordrade en särskild "förstående" metod. Rickert ansåg i stället att det främst rörde sig om en skillnad mellan skilda metoder snarare än mellan olika objekt; såväl naturvetenskapliga som kulturvetenskapliga fenomen kunde studeras antingen ur naturvetenskaplig eller historisk aspekt. Weber intog här en komplicerad mellanståndpunkt, som knappast låter sig kortfattat beskrivas. Webers syntes innebar bl.a. att även om samhällsvetenskapen inte är tillgänglig för en rent naturalistisk analys så kan man därav inte dra den slutsatsen att vetenskaplig metod och begreppslig konstruktion skulle vara förbehållen naturvetenskapen. Dilthey är en av dem som tidigast förknippas med en antipositivistisk tradition och för den som hävdar "humanvetenskapernas specificitet" framstår han rimligen som en mer renodlad klassiker än Weber.

Cebik, L. B.: Concepts, Laws, and the Resurrection of the Ideal Types in Philosophy of the Social Sciences, 1971. Denna artikel spelar egentligen ingen framträdande roll i debatten om Webers metodologi men nämns som ett modernt exempel på försöken att positivt beskriva Webers idealtypsbegrepp. Detta har ju trotsat de mest ambitiösa ansträngningar till precisering. Svårigheten ligger bl.a. i att man hos Weber själv kan finna flera varianter på idealtypen. I von Schellings efterföljd brukar man främst skilja mellan en individualiserande och en generaliserande idealtyp beroende på, förenklat uttryckt, om syftet är historisk gestaltning eller makrosociologisk jämförelse. Webers idealtyp är överhuvudtaget ett pragmatiskt, "heuristiskt" begrepp, avsett att kodifiera en av Weber rekommenderad forskarpraxis. Man hänvisas till att så att säga "ringa in" idealtypen genom att påstå vad den inte är. Cebik ägnar sig för sin del åt att söka fånga in idealtypens plats i spänningsfältet mellan holism och individualism. *Cohen, P. S.: Some Problems in the Philosophy of the Social Science in British Journal of Sociology, 1973,* är en fristående och utförlig recension av Runcimans senaste weberbok (se nedan). *Colletti, Lucio: From Rousseau to Lenin (London, 1972).* Colletti har ett avsnitt om Weber som är hållet i Lukács' anda men som drar ut de metodologiska konsekvenserna klarare än Lukács själv. De som förenar element från den marxistiska och historicistiska traditionen tenderar att se Weber som främst en företrädare för neokantianismen och accepterar helt enkelt inte den distinktion mellan begrepp och verklighet som Weber, och Rickert, ansluter sig till. Det förhåller sig rimligen

så eftersom en del kritik mot Weber, bl. a. Marcuses angrepp 1964, annars ter sig påfallande motsägelsefull och meningslös. Collettis avsnitt om Weber som ingår i *essayn Marxism as Sociology* publicerades ursprungligen på italienska år 1959. *Devjatkowa, R.: Max Weber und Karl Marx in Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1968,* sid. 1356–61. Tidskriften är östtysk. Annars synes Weber-intresset vara livligare i Polen än i ÖDR trots att en hel del av Webers efterlämnade papper finns i Merseburg, DDR, i det gamla preussiska statsarkivet. *Engel-Reimers, Charlotte: Der Methodenstreit in der Soziologie. in Schmollers Jahrbuch, 56, 1932,* handlar inte enbart om Weber men gör reda för ett viktigt inslag i den intellektuella bakgrunden till hans metodologiska skriftställning. Denna fick ofta sin formulering i polemiska sammanhang. Inte minst gäller detta för den viktiga uppsatsen *Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis, I, II, från 1904.* Här återfinns Webers mest utförliga idealtypformulering vilken kan ses som ett försiktigt förslag till utväg ur metodstridens låsta debattläge. Debatten mellan den yngre historiska skolan med Gustav Schmoller som främsta namn och den österrikiska marginalismen med Carl Menger som mest känd talesman kom aldrig till något avgörande men ebbade gradvis ut i trötthetens tecken. På sikt kom den dock att innebära den historicistiska dominansens upplösning i Tyskland. Enligt Schumpeter (i hans *Epochen der Dogmen- und Methodengeschichte, översatt till svenska under titeln De ekonomiska doktrinernas historia till sekelskiftet, Stockholm, 1957*) är det svårt att nämna mer än ett fåtal tyska samhällsvetare som inte var historicistiskt influerade. Man såg med misstro på den klassiska politiska ekonomins "blodlösa abstraktioner" vilka uppfattades som uttryck för en särskild "Geist", liberalismens. I stället förordade man en induktivt bedriven "Wirklichkeitswissenschaft". Med omväg över Österrike kom dock så småningom naturvetenskapligt influerad "exakt teori" att vinna insteg även i Tyskland. Den klassiska sociologins gradvisa etablerande kan ses som ett utslag av detta. Det är fråga om en diskret process och först efter första världskriget är sociologin institutionellt tryggad i Tyskland. Webers idealtyp, som först formuleras som ett redskap för historieforskningen, är en försiktig plädering för begreppslig konstruktion inom samhällsvetenskapen. Weber har själv den typiska bakgrunden inom ekonomi och historia men hans idealtyp över rationellt handlande är klart influerad av positivismens österrikiska utlöpare. Webers doktrinhistoriska betydelse ligger just i hans hovsamma brott med den historicistiska tradition som han själv tillhör.

Ferber, Christian von: Der Werturteilsstreit 1909/1959 in KZfSS, vol. 11, 1959, sid. 21–37, tar upp

ett annat meningsutbyte där Weber spelade en central roll. Egentligen hänger alla striderna i den mycket rika intellektuella miljö som sekelskiftets Tyskland erbjuder nära samman. Den historiska skolan hade utvecklat källkritiken och en känsla för det historiska materialet. Heinrich Rickert, neokantianismens mest kände företrädare, framhåver nu värderingarnas roll som urvalskriterium för att hantera verklighetens "unübersehbare Mannigfaltigkeit" och erbjuder därvid även en lösning på det allt mer akuta "objektivitetsproblemet". Werturteilsstreit skiljer sig väl från andra strider däri att den i viss mening ännu är oavslutad. Webers hållning lånar åtskilligt från Rickerts. Å ena sidan kommer man till rätta med objektivitetsproblemet genom att klart redovisa de värderingar som man hämtar från kulturen eller historien men å andra sidan gör man vetenskapen värdeberoende så till vida som man knappast föreställer sig möjligheten av rena metateoretiska urvalskriterier vid den begreppsliga konstruktionen. Man bör för övrigt observera att Weber själv i frågan om värderingarnas *ursprung* bibehåller en historicistisk grundinställning. *Girndt*, Helmut: *Das soziale Handeln als Grundkategorie erfahrungswissenschaftlicher Soziologie*. Mit einer Einführung von Johannes Winckelmann und einer Bibliographie von Walther M. Sprondel (Tübingen, 1967). Denna bok har rykte om sig att vara mycket värdefull och studerar de element som är konstitutiva för Webers sociologi. *Gouldner*, Alvin W.: *Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology* i Horowitz, I. L. (ed.): *The New Sociology. Essays in Social Science and Social Theory in Honor of C. Wright Mills* (New York, 1964). Gouldner vänder sig mot Webers syn på förhållandet mellan vetenskap och värdering. Mitt intryck är att Gouldner ej rätt uppfattat vad Weber står för i denna fråga. Weber ses ofta som en förespråkare för "Wertfreiheit", en term som Weber använder men kvalificerar till att innebära "Wertbezogenheit". Konsekvensen av Webers synsätt är inte att vetenskapsmannen skall avstå från normativa ställningstaganden utan snarast att han är tvungen att välja mellan värderingar. *Heiskanen*, Ilkka: *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research. A Methodological Study*. Ingår i *Commentationes Humanarum Litterarum* (vol. 39, no 2, Helsingfors, 1967). Heiskanens undersökning innehåller ett Weber-kapitel som i anslutning till Webers mest kända idealtyp, den om byråkratin, diskuterar idealtyperna som "multiple models". Det är ju ett gammalt problem om verkligheten kan beskrivas på endast ett sätt eller på lika många sätt som tanken vill, för att tala med Intendent Borg i Strindbergs I havsbandet. I dag är väl en pluralistisk uppfattning härvidlag förhärskande; skilda komplementära modeller kan upprättas över samma objekt

utan att de behöver vara antagonistiska med avseende på sanningsvärdet. Saken kompliceras dock om man, som Heiskanen, eftersträvar förklarande teorier.

Henrich, Dieter: *Die Einheit der Wissenschaftslehre Max Webers* (Tübingen, 1952) är ett klassiskt vordet verk. Henrich hyser den uppfattningen att Webers metodologi redan från början hade en sammanhållen och definitiv karaktär och därför med fördel kan betraktas som en enhet. Henrichs åsikt är tvivelaktig, men även om han skulle ha fel så är det likväl ett vällovligt metodiskt grepp att betrakta Webers metodologi som en enhet för att därefter diskutera eventuella inkonsistenser. *Hungar*, Kristian: *Empirie und Praxis. Ertrag und Grenzen der Forschungen Max Webers im Licht Neuerer Konzeptionen* (Meisenheim am Glan, 1971) tar sin utgångspunkt i diskussionen om förhållandet mellan "Deutendes Verstehen und ursächliches Erklären". Det finns en i Webers sociologi central formulering om "verstehen und dadurch erklären" där ordet "dadurch" har blivit föremål för högst olikartad exeges. I Hungars bok ingår ett avsnitt "Arbeit und Interaktion: Jürgen Habermas' Reformulierung des Weberschen Rationalisierungsbegriffes" som är relevant för tanken på den "kritiska teorin" som är syntes mellan Weber och Marx. *Janoska-Bendl*, Judith: *Methodologische Aspekte des Idealtypus* (Berlin, 1965) diskuterar bl. a. förhållandet mellan idealtyp och hypotes. Hon tar även upp möjligheten att göra den historiska materialismen till föremål för idealtypisk tolkning. *Kocka*, Jürgen H.: *Karl Marx und Max Weber. Ein methodologischer Vergleich* i *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1966. Framställningen artar sig i mycket, trots titeln, till något av en historiefilosofisk jämförelse. Förhållandet mellan Weber och Marx har, som så mycket annat hos Weber, varit föremål för högst olikartade bedömningar. För en del, både marxister och icke-marxister, har Weber framstått som det stora antimarxistiska alternativet. Andra åter, kanske vanligast i USA, har studerat de europeiska klassikerna tämligen orelaterade till Marx. Attityderna är i och för sig inte oförenliga: i det ena fallet ser man Marx som en "stöttesten" för den "borgerliga" sociologin, i det andra fallet negligerar man Marx' faktiska inflytande. De flesta som uttryckt en uppfattning uti saken har haft ett egenintresse däri varför frågan om Webers förhållande till Marx säkert är i behov av att nyanseras. Webers hänvisningar till Marx' vetenskapliga produktion är påfallande få och hans uppfattning av marxismen synes vara i hög grad influerad av den andra internationalens samtida variant. Det förefaller också som om de vetenskapliga striderna i det slutande adertonhundratalets Tyskland är i kanske överraskande hög grad orelaterade till marxismen, som vid denna tid tydligen ansågs som mer

relevant för normativ diskussion. Weber frågar sig ju år 1904 vad man ska förstå med begreppet "objektivitet" i ett läge då man har två konkurrerande skolor inom ekonomin, för att därefter nämna den österrikiska marginalismen och den yngre historiska skolan, men inte marxismen. Men Weber tar också avstånd från obalanserad antimarxism och uttrycker sin uppskattning av vad han uppfattar som Marx' idealtypiska metod. *Kon, I. S.: Der Positivismus in der Soziologie. Geschichtlicher Abriss.* (Berlin, 1968) innehåller bl. a. ett kapitel om Max Weber und die "verstehende Soziologie". Boken är en översättning från ryskan utgiven i Östberlin. Östeuropeiska handböcker i samhällsvetenskaplig metod ger ofta ett enahanda intryck; det mesta som ogillas avfärdas som "idealism". Kon skiljer sig fördelaktigt från mängden. Bl. a. diskuterar han Webers beroende av Rickert och neokantianismen. *Kozyr-Kowalski, Stanislaw: Weber and Marx i The Polish Sociological Bulletin, no 1, 1968, (no 17 i den löpande numreringen).* Denna uppsats lär motsvara tredje kapitlet i en bok som endast är tillgänglig på polska. Här jämförs Weber och Marx med avseende på Webers tillämpade metodologi som den återfinns i den jämförande religionssociologin. *Kozyr-Kowalski* vill se denna som en slags tillämpning av "verstehen"-metoden på det kollektiva planet. En del noteringar om marxistiska analogier hos den unge Weber är också att uppmärksamma. Den "unge Weber" lät 1896 publicera *Die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur* (i *Die Wahrheit*) där han anför rent ekonomiska förklaringar till romarväldets nedgång och fall. Orsakerna är här inte att söka i överklassens degeneration eller felaktiga politiska beslut utan i att naturhushållningen gradvis kom att undantränga marknadsekonomin när erövringskrigen efter hand avstannade. Roms ekonomi byggde tidigare på slavarbete på stora latifundier vilket förutsatte ett ständigt nyinflöde av slavarbetskraft. Nu ersattes slavarnas roll i produktionen efterhand av självägande bönder med naturlig reproduktion och med varierande tributförhållanden till sina herrar. Den förändrade ekonomiska strukturen bidrog i hög grad till att Roms kulturella blomstring ersattes av förfall gradvis. Weber resonerar här uttryckligen i termer av "Überbau" och "Unterbau". *Lachmann, L.M.: The Legacy of Max Weber* (London, 1970) består av tre essayer och har fått ett blandat mottagande – däribland även påfallande positivt. För egen del uppfattar jag författarens kommentarer om "verstehen" som tämligen förnumstiga. Begreppet kan förstås på flera sätt men enligt *Lachmann* handlar det egentligen bara om att begripa en text. *Lefèvre, Wolfgang: Zum historischen Charakter und zur historischen Funktion der Methode bürgerlicher Soziologie* (Frankfurt am Main, 1971, i *Suhrkamp-pocket*) är en

bok inom ramen för Lukács-paradigmet för ställningstagande till Weber. "Lefèvre begreift die soziologische Theorie nicht wertneutral, sondern als Ausdruck und Kristallisationspunkt gesellschaftlich-geschichtlicher Entwicklungen, in die sie selber verwickelt ist" kan man läsa i en kommentar på ett försätsblad. Boken har undertiteln "Untersuchung am Werk Webers" och presenterades ursprungligen som dissertation i slutet av sextiotalet.

Lichtheim, G.: The Concept of Ideology i History and Theory, no 2, 1965, är främst en diskussion om ideologibegreppet men är även relevant i Weber-sammanhang. Man lär sig här kanske inte så mycket nytt om Weber men, omvänt, Weber är tydligen viktig för *Lichtheim* i dennes distinktion mellan skilda betydelser av "ideologi". *Lowy, Michael: Weber et Marx. Notes critiques sur un dialogue implicite i L'Homme et la Société, avril-mai-juin, 1971.* Benjamin Franklin får hos Weber (i anslutning till kalvinist-kapitalist-tesen) förkroppsliga de religiösa attitydernas övergång till ekonomiska attityder. *Lowy* diskuterar tydligen, språkbarriärer har här försvårat en mer djuplodande läsning, detta i anslutning till olika sätt att se på kapitalismens uppkomst. *Luhmann, Niklas: Zweck-Herrschaft-System. Grundbegriffe und Prämissen Max Webers i Der Staat, 1964.* *Luhmann* är i dag mycket uppburen i Förbundsrepubliken och tycks vara på god väg att överta *Habermas'* avlagda roll som teoretisk inspiratör för medlemmarna i SPD:s ungdomsförbund ("Jusos"). Här diskuterar han mål-medel-rationalitet och Webers "byråkratimodell". *Luhmann* synes förordna en öppen adaptiv systemansats för studiet av moderna organisationer. Detta skulle också ligga väl i linje med positionerna i den stora debatten med *Habermas* från sjuttioalets början om systemforskningens syfte – ideologi eller socialteknologi. *Löwith, Karl: Max Weber und Karl Marx i Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, vol. 67, 1932, sid. 53–99 och 175–214 och även i Löwith: Gesammelte Abhandlungen* (Stuttgart, 1960). *Löwith* är nog att anse som grundläggande för diskussionen om en syntes mellan Marx och Weber. Textens två tunga avsnitt behandlar Webers Interpretation der bürgerlich-kapitalistischen Welt am Leitfaden der "Rationalisierung" och Marxens Interpretation der bürgerlich-kapitalistischen Welt am Leitfaden der menschlichen "Selbstentfremdung". Det förhåller sig nog vidare så att de "kritiskt teoretiska" syntesfunderingarna huvudsakligen rör sig på det kulturfilosofiska planet och i första hand tar fasta på Marx' ungdomsskrifter. *Martindale, Don: Sociological Theory and the Ideal Type i Gross, Llewellyn (ed.): Symposium on Sociological Theory* (Evanston, 1959). Detta är enligt min mening den bästa översiktsartikeln om idealtypens förhistoria och mot-

tagande, framförallt i den anglo-saxiska världen. *Parsons*, Talcott: H. M. Robertson on Max Weber and his School i *The Journal of Political Economy*, vol. 43, 1935, kan här nämnas som ett exempel och utgör ett bidrag med metodologiska implikationer till debatten om "Webers tes". Parsons har annars skrivit åtskilligt, artiklar och recensioner m m, som är relevant i samband med Webers metodologi och hans stora doktrinhistoriska verk har redan nämnts. *Pfister*, Bernhard: *Die Entwicklung zum Idealtypus*. (Tübingen, 1928). Boken bär undertiteln "Eine methodologische Untersuchung über das Verhältnis von Theorie und Geschichte bei Menger, Schmoller und Max Weber". Pfister behandlar först Schmollers och Mengers metodlära för att därefter redogöra för Webers lösning, dvs idealtypen. Det är nog ingen annan framställning som renodlar detta betydelsefulla perspektiv så mycket som Pfister. *Rogers*, Rolf: *Max Weber's Ideal Type Theory* (New York, 1969, i *Philosophical Library*), ger mest intryck av att vara en excerptsamling men dock en användbar sådan. Bl. a. finns här centrala avsnitt ur von Scheltings bok tillgängliga på engelska vilket jag inte har sett på något annat ställe. *Rogers'* bok är dock svår att få tag på. *Rose*, Arnold: *A Deductive Ideal-Type Method* i *American Journal of Sociology*, 56, 1950/51. Webers idealtyp är inte deduktiv men starkt påverkad av marginalismens deduktiva modeller. Rose är medveten om detta och påtalar också att en deduktiv idealtyp faktiskt är vad nationalekonomer länge har använt sig av för att göra prediktioner. *Rose's* artikel är ganska teknisk till sin uppläggning. *Roth*, Guenther: *The Genesis of the Typological Approach* är en artikel som är originalskriven för den innehållsrika antologin *Bendix & Roth: Scholarship and Partisanship* (Berkeley, Los Angeles, London, 1971). Roth tar här särskilt upp Jelineks roll som inspiratör för Webers idealtypsbegrepp.

Runciman, W. G.: *A Critique of Max Weber's Philosophy of Social Science* (Cambridge, 1972) diskuterar tre centrala punkter där han menar att Weber "har fel". Runcimans bok är på många punkter mycket klagörande. Webers syn på värderingarnas roll, t.ex., har dels en värdeteoretisk aspekt, men framförallt, vilket antagligen är mindre uppmärksammat, även en direkt metodologisk innebörd när det gäller vilka kriterier som skall vara vägledande vid begreppslig konstruktion. Men Runcimans ansats, att ta Weber innehållsligt på allvar, ger ändå kanske ett lätt bonerat intryck. Det förefaller ändå när allt kommer omkring ganska självklart att Webers metodologi, som formuleras under mycket speciella omständigheter (den historiska skolans hegemonianspråk) och dessutom antagligen i syfte att påverka dessa omständigheter, inte omedelbart står sig vid en jämförelse med modern,

sekulariserad metateori. Men Runcimans bok bör ses mot den bakgrunden att det i Storbritannien finns de som i dag söker direkt metodisk vägledning hos Weber, vad jag skulle vilja kalla den "panegyriska" Weber-konceptionen. Weber är, fortfarande enligt min mening, mest intressant för sin väldiga doktrinhistoriska betydelse i vetenskapliga metafrågor. *Sahay*, Arun (ed.): *Max Weber and Modern Sociology* (London, 1971) innehåller flera artiklar om Webers metodologi. Bland de medverkande kan nämnas John Rex och J. E. T. Eldridge. Särskilt Rex' artikel, som behandlar idealtypsbegreppets skilda utvecklingsfaser hos Weber själv, är mycket upplysande. Några av bidragen exemplifierar väl den "panegyriska" reaktionen på Weber. *Sahay*, som själv också medverkar i boken, har också skrivit *Sociological Analysis* (London, 1972) där han särskilt uppehåller sig vid Weber och Pareto. *Salomon*, Albert: *Max Weber's Methodology* i *Social Research*, vol. 1, 1934, är en klassiker på området. Från Salomon lär stamma talet om Webers produktion som en "debatt med Marx' spöke". Det här ger intryck av att vara en god översiktartikel och man kan här få en del uppslag om "Lebensphilosophie" som en pre-existentialistisk filosofi. Om man uppfattar Weber som filosof så är ju denna strömning den osökta utgångspunkten för Webers tänkande. Salomon tar även upp Weber som anti-metafysiker. *Skagestad*, Peter: *Kommentar. Innlevelse og objektivitet. Fortolkning og kausalforklaring i Max Webers Den protestantiske Etik*. Ingår i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr 3, 1974. Skagestad diskuterar förhållandet mellan empatiskt förstående och kausal förklaring hos Webers tidiga religionssociologi. *Sprinzak*, Ehud: *Weber's Thesis as an Historical Explanation* i *History and Theory*, 1972. Sprinzak diskuterar "Webers tes" utifrån den moderna historieforskningens metodutveckling.

Tenbruck, Friedrich H.: *Die Genesis der Methodologie Max Webers* i *KZfSS*, vol. 11, 1959, sid. 573–630. Tenbrucks långa uppsats är den bästa och mest välkända genomgången av Webers metodologiska utveckling. Framställningen kontrasterar mot Henrichs eftersom Tenbruck hävdar att förståelsen av Weber rentav försvåras om man betraktar Webers metodologi som en färdig enhet. Tenbruck överbetonar kontrasten mellan "Freiburger Antrittsrede" och den senare metodologiska skriftställningen. Dessa båda inslag i Webers produktion motsäger knappast varandra utan är snarast komplementära. I Bruun: a. a., finner man två appendices som behandlar Tenbrucks respektive Henrichs uppfattning av Webers metodologi. Tenbruck har även publicerat *Das Werk Max Webers* i *KZfSS*, vol 27, 1975, sid. 663–702, där han vidareutvecklar sin syn mot bakgrund av den fortsatta diskussionen. *Torrance*, John: *Max Weber: methods and the*

man i Archives Européennes de sociologie, Tome XV, 1974, no 1, har redan omnämnts. Torrance tar upp en rad arbeten om den metodologiske Weber och indelar dem i skilda "approaches": genetiska, analytiska och förklarande. Själv pläderar han för en ansats där man söker utröna *giltigheten* av Webers metodologi. Samtidigt framhåller Torrance egendomligt nog den starka taktiska underdimensionen vid formuleringen av den weberska metodologin. Man kan ana att Webers försiktigt formulerade metodologi fick sin gradvisa utformning just med hänsyn till sociologins möjligheter att etablera sig som akademisk disciplin. Betraktar man Weber innehållsligt och inte främst på grund av hans doktrinhistoriska betydelse så blir också andra inslag i hans metodologi och dess sociologiska tillämpning intressanta än idealtypen, t. ex. begreppet "Vergesellschaftung" och relationen till Simmel. *Wanstrat*, Renate: *Das sozialwissenschaftliche Verstehen bei Dilthey und Max Weber* i Schollers Jahrbuch, vol. 70, 1950. Dilthey kan kanske anses som hermeneutikens främste klassiker. Hos honom återfinns många tanketrådar som sedan också Weber tar upp, såväl vad beträffar "meningsfullt förstående", idealtypen och värde teorin. Men även om påverkan tvivelsutan föreligger så är det dock klart att det är betydande skillnader mellan Webers rationalism och Diltheys inlevelse. För att tala med Windelband kan man kanske säga att Dilthey syftar enbart till "Gestalt" medan Weber, om än oklart precis hur, även är intresserad av "Gesetz". Dilthey är ju den genomförde antipositivisten medan Weber snarare söker överbygga klyftan mellan den "idiografiska" och "nomotetiska" inriktningen, för att nu ytterligare bidra till den terminologiska förbistringen. Den idiografiskt inriktade historicismen hade ju i Rankes efterföljd uppodlat känslan för det historiska materialet och utvecklat källkritiken men kom att lägga hämsko på samhällsvetarnas möjligheter att uppta element från den allt framgångsrikare naturvetenskapen. Dilthey är främst filosof men har, precis som Weber, starkt präglats av den allmänna historicismen. De som hade att verka när metodstriden rasade upplevde där hur båda sidor, den historiskt-realistiska och den positivistiskt-teoretiska, uppträdde med totalitetsanspråk. Det är mot den bakgrunden man får uppfatta den filosofiskt inriktade diskussionen om förhållandet mellan naturvetenskap och kulturvetenskap (eller humanvetenskap, här växlar terminologin, till dels beroende av ståndpunkt) där först Dilthey, mest uppmärksammat Windelband och sedan, mest betydelsefullt, Rickert och Weber lanserar skilda försök till reviruppdelningar. Många författare har här känt sig uppfordrade att göra reda för hur Weber förhåller sig till Dilthey. *Wegener*, Walther: *Die Quellen der Wissenschaftsauffassung Max We-*

bers und die Problematik der Werturteilsfreiheit in der Nationalökonomie (Berlin, 1962). Denna bok innebär en ytterligare fördjupning av alla de problem som "Methodenstreit" aktualiserar. Weber brukar, inte utan viss rätt, uppfattas som antipositivist, bl. a. eftersom han när allt kommer omkring motsätter sig "unified science"-idealet. Webers metodologiska insats bör dock på centrala punkter, enligt min mening, främst ses som ett hovsamtt "brott" med historicismen. Weber tillåter sig rent av att lätt ironisera över historicismens defensivt präglade attityd av "so-und-nicht-anders-Gewordensein". *Wegener* diskuterar utförligt Webers reception av både positivismen och historicismen. För *Wegener* står den värde teoretiska problematiken i fokus varför också neokantianismens och Rickerts inflytelser på Weber utförligt behandlas.

ALLMÄNT OM WEBER OCH METODOLOGIN: *Giddens*, Anthony: *Capitalism and Modern Social Theory. An analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber* (Cambridge, 1971). Giddens utordade bok tar bl. a. upp "Webers tes" och rationalitetsbegreppet. Den paradox som Weber fäster uppmärksamheten på är ju att den världsliga rationaliseringsprocess i Västerlandet som går hand i hand med den moderna kapitalismens utveckling i sig inte alls är rationellt grundad utan tvärt om resultatet av en strävan att behaga gud för att på så vis tillförsäkra sig utomvärldslig frälsning. Den puritanska föreställningen om "kallelse" ("Beruf", "calling") har ej heller någon motsvarighet i katolska länder eller i antiken, kulturer där ju annars ett genombrott till modern kapitalism hade varit tänkbara. Giddens tar också upp webers relation, eller snarare brist på relation, till Durkheim. Han redogör för Webers olika faser: den historiska, den metodologiska och den sociologiska. Utvecklingen från historia till sociologi är ju en långsam process för Weber och kan ej sägas ha nått sin fullbordan förrän 1913. Idealtypen är här det gemensamma begreppet, först utformat som ett redskap för historieforskningen men sedan också tillämpat vid uppbyggnaden av de långa definitionskedjorna i *Wirtschaft und Gesellschaft*. Det informativa värdet av Giddens' översikt sammanhänger kanske med att han tycks märkvärdigt frigjord från gängse paradigm, vilket måhända bidrar till ett auktoritativt intryck. *Hughes*, H. Stuart: *Consciousness and Society* (New York, 1958). *Hughes'* bok är en bred lärdomshistorisk skildring med tyngdpunkten lagd på den metodologiske Weber. Den ingår i en trilogi som nyligen fullbordats. I kapitlet om Max Weber and the Transcending of Positivism and Idealism tar *Hughes* bl. a. upp idealtypen som föregångare till det moderna bruket av "model-

ler" och exempel på abstrakt teorikonstruktion. Hughes erbjuder inspirerande läsning: litterära och vetenskapliga gestalter, Weber, Mann och Freud, behandlas i nästan samma andedrag. Även Hughes intresserar sig åtskilligt för de eventuella beröringspunkterna mellan Weber och Durkheim. Rentav gör det ett något förvirrande intryck att hans Weber-Kapitel inleds med en ingående redogörelse av Durkheim. Det synes framgå i boken att Croce är en betydande auktoritet i Hughes' ögon.

URVALSREFLEKTIONER: Rubrikerna i ovanstående genomgång bör tolkas i vidaste mening. Ambitionen har varit att söka inordna det mesta under två huvudtemata. Motivet är att dessa synes påtagligt dominera i modern debatt om Weber. Men Weber kan naturligtvis betraktas ur många andra aspekter – överhuvudtaget är det få samhällsvetare, om någon, som är relevant i så många skilda sammanhang som just Weber. Som goda exempel kan nämnas den administrationsteoretiska, religionssociologiska och kulturfilosofiska aspekten. På dessa områden har Weber haft sådant att säga som efterföljande forskare funnit gott att relatera sig till. Weber är naturligtvis också möjlig att betrakta ur andra än innehållsliga aspekter, t. ex. den genetiska. Ett enskilt arbete kan naturligtvis vara intressant ur många aspekter. En bok om Marx och Weber, t. ex., kan inordnas under den genetiska aspekten i den mån den har en idéhistorisk uppläggning och under den metodologiska aspekten i den mån den har karaktär av systematisk jämförelse. Utifrån skilda aspekter eller perspektiv söker man sig gärna till skilda inslag hos Weber men det kan också vara så att samma avsnitt hos Weber kan vara relevant ur olika aspekter. Karisma-begreppet är centralt för förståelsen av Webers politiska skriftställning men är hämtad från den vetenskapliga typologiseringen i *Wirtschaft und Gesellschaft* och har dessutom en självklar religionssociologisk relevans. Hursomhelst uppstår en "rest" som inte omedelbart låter sig inordnas under huvudrubrikerna.

WEBER SOM KULTURFILOSOF: *Abramowski, Günther: Das Geschichtsbild Max Webers* (Stuttgart, 1966). *Mommsen, Wolfgang J.: Universalgeschichtliches und politisches Denken bei Max Weber* i *Historische Zeitschrift*, 201, 1965, sid. 557–613. *Mühlmann, Wilhelm E.: Max Weber und die Rationale Soziologie* (Tübingen, 1966). *Nissen, Ingjald: Kulturkrisen och kapitalismen* (Oslo, 1932).

Det är förstas svårt att bilda sig en vetenskaplig uppfattning om en kulturfilosofisk eller kulturkritisk problematik eftersom det är lätt hänt att empiriskt grundade uppfattningar och värdepreferenser här

blandas huller om buller. I detta sammanhang ligger det ju i sakens natur, även för Weber, att låta "Tolstoy inom oss, sökande efter livets mening", komma till uttryck. Det är också svårt att fälla några rättvisa sammanfattade omdömen om de texter som behandlat Webers kulturfilosofiska konception. Mommsens uppsats är ett av de viktigaste, antagligen rent av det viktigaste, bidraget i denna diskussion. Man undgår dock, trots allt, inte det intrycket att Mommsen inte är fullt lika gedigen och övertygande som när han skriver om den politiske Weber. Hans sätt att betona Nietzsches inflytande på Weber förefaller en smula schablonartat. Allmänt sett gäller visserligen att Nietzsches betydelse i dag tenderar att bli försummad. Nietzsche har väl också en aning oförtjänt kommit att falla i vanrykte. Endera har han setts som en förelöpare till nazismen eller också som en husfilosof för överklassen. Nietzsche var främst en humanist, må vara av egendomligt slag, därigenom att han ansåg att människan hade ett ändamål – övermänniskan. Denna hållning låter sig nu inte så omedelbart förenas med Webers plågade kulturfilosofiska pessimism och ej heller hans värdeteori. Att den poetiska framställningskonsten i Nietzsches texter är fullständigt owebersk är så uppenbart att det knappt behöver påpekas. Däremot är väl utgångspunkten, problemläget ganska lika för Weber och Nietzsche. Upplysningstraditionen, vetenskaplig sekularisering, naturvetenskapens, särskilt darwinismens, väldiga framsteg hade allt samverkat till att religionens roll som ledstjärna för människors meningsfyllda handlande hade drastiskt minskat. Man fick nu söka andra gudar. Somliga såg vetenskapen som en frälsande kraft, andra intresserade sig för den handlande viljeinriktade individens möjligheter till självförverkligande. Åter andra sökte sig till kollektivet medan en del, förtvivlande över individens hopplösa valsituation mellan skilda värdehierarkier, slutligen hamnade i genomförd trött nihilism. Det är mot denna bakgrund som det frekventa och tidstypiska talet om "kulturkrisen" skall ses. Att här kortfattat karaktärisera Webers respektive Nietzsches hållning skulle kanske te sig pekoralistiskt och klåfingrigt men att skillnaden är mer påfallande än likheten är dock ingen vågad gissning. Vissa analogier i synen på förhållandet mellan ledare och massa föreligger dock. Mommsen synes, av vissa formuleringar att döma, själv medveten om de stora skillnaderna mellan Weber och Nietzsche.

Norrmannen Nissen har skrivit flera böcker om Weber och förhoppningsvis är den här nämnda någorlunda representativ. Boken har undertiteln "En psyko-sociologisk betraktning" och diskuterar Weber i anslutning till bl. a. Spengler och Bergson.

Tilläggs bör också att flera av de "kritiskt-teoretiska" reaktionerna på Weber, inte minst Marcuses, är

relevanta även här. Det är vidare karakteristiskt att många av de "kritiska" syntesförsöken mellan Marx och Weber i så hög grad rör sig just på det kulturfilosofiska planet.

ADMINISTRATIONSTEORETISKA ASPEKTER PÅ WEBER: *Albrow, Martin:* Byråkrati (Stockholm, 1972, urspr. på engelska 1970). Albrow har ett kapitel där Webers betydelse för organisationsforskningens utveckling väl framgår. Att Weber aldrig fördjupade sig i problemet med den faktiska ineffektivitet som kan uppstå i formellt rationella organisationer har varit särskilt pådrivande för den fortsatta diskussionen. Albrow ger en vidare inblick i litteraturen på området. Att den doktrinhistoriska utvecklingen i så hög grad kan redovisas under rubriken "Debatten kring Weber" är naturligtvis talande för Webers betydelse som pionjär. *Schluchter, Wolfgang:* Aspekte bürokratischer Herrschaft (München, 1972). Schluchter anses tillhöra, med ett uttryck som nog endast är riktigt gångbart i Förbundsrepubliken, den "weberska väns-tern". Det har sagts mig att detta är en mycket bra bok men den är däremot inte särskilt lättillgänglig. I slutet finns ett avsnitt som ger en del uppslag när det gäller relationen mellan Weber och Marcuse och Habermas, hans lärjungar och kritiker.

GENETISKA ASPEKTER PÅ WEBERS VERK: *Fleischmann, Eugène:* De Weber á Nietzsche i Archives Européennes de Sociologie, 5, 1964, sid. 190–238. Som bl. a. Aron, men även Honigsheim, påpekat så är Weber svår att förstå annat än mot bakgrund av Marx och Nietzsche, två redan för sin samtid kontroversiella gestalter. Men att fälla några omdömen, som Fleischmann söker göra, om arten av Nietzsches inflytanden på Weber måste ändå vara högst problematiskt – inte minst metodiskt. Man har att ta fasta på några spridda uttalanden som Weber lär ha fällt på hemväg från ett postseminarium. Fleischmanns artikel ansågs på sin tid som förargelseväckande och var det väl också så till vida som den innehåller en del föga balanserade och illa underbyggda utfall mot Joh. Winckelmann. *Winckelmann, Johannes:* Max Webers Verständnis von Mensch und Gesellschaft i Max Weber. Gedächtnisschrift der Ludwig-Maximilian-Universität München, 1966 (se nedan). Här finns en del resonemang om Webers förhållande till sin intellektuella bakgrund. Genom att etablera sociologin som självständig disciplin bryter Weber med såväl positivism, naturalism, historicism och psykologism, enligt Winckelmann. Det bör här tilläggas att alla dessa nebulösa termer, som vi också känner igen från dagens metadiskussioner, i Webers samtid hade en någorlunda allmänt omfattad innebörd och sålunda lät sig identifieras. Sedan har ju

dessa termer haft en blandad historia. "Positivism" betecknar väl i dag något annat, i den mån termen alls längre är användbar, än vid tiden för den stora metodkontroversen, sedan Comte-traditionen i Wien-cirkeln gått i symbios med Hume-Berkeley-traditionen.

WEBER OCH RELIGIONSSOCIOLOGIN: *Glock, C.Y. & Hammond, P.E. (eds.):* Beyond the Classics? Essays in the Scientific Study of Religion (New York, Evanston, San Francisco, London, 1973) och däri särskilt *Nelson, Benjamin:* Weber's Protestant Ethic: Its Origins, Wanderings, and Foreseeable Futures.

Green, Robert W. (ed): Protestantism and Capitalism (Boston, 1959) och däri särskilt *Fischhoff, E.:* The History of a Controversy (urspr. i Social Research, XI, 1944).

Många av de titlar som redan nämnts är naturligtvis relevanta här. Inte minst gäller detta *Winckelmanns* antologi Die Protestantische Ethik. II. (Se ovan under "Antologier". Även del I, som innehåller de weberska grundtexterna, är naturligtvis viktig.) Det finns ett mycket stort antal referenser att nämna i samband med "Webers tes" men jag nöjer mig med ovanstående böcker som är användbara för den som vill söka sig vidare. Tilläggas kan väl att S.N. *Eisenstadt* och David *Little* är intressanta namn i sammanhanget.

WEBER OCH KLASSBEGREPPET: *Giddens, Anthony:* The Class Structure of the Advanced Societies (London, 1973). Här ingår ett kapitel där Webers och Marx' klassbegrepp jämförs med varandra. Man brukar ofta kontrastera Weber och Marx mot varandra just på detta område. "Statusskalorna" härleds understundom till Weber. Hos Weber finns emellertid också ett mer materialistiskt grundat klassbegrepp. Han talar om "Besitzklassen" och "Erverbsklassen". Webers skilda klassbegrepp är dock alltid relaterade till marknaden, dvs anknyter till förhållandena i cirkulations-sfären för att nyttja den marxistiska terminologin. De här frågorna behandlas av Giddens med viss utförlighet.

TIDSKRIFTER: Vilka tidskrifter som är relevanta i webersammanhang torde redan ha framgått. Flera av de centrala inläggen i debatten om den politiske Weber återfinns åren 1961 och -63 i KZfSS. En tämligen nystartad tidskrift som helt synes koncentrera sig på klassikernas, enkannerligen Webers, metodologi och deras relevans för modern samhällsvetenskap är den brittiska *Sociological Analysis & Theory* (Vol. 1 = 1971, då under titeln Sociological Analysis), med Sahay som flitig medarbetare och redaktör. Den amerikanska *Telos* brukar ha en del intressanta artiklar för den som söker stöd för tanken på Lukács' teorier som

en syntes mellan Weber och Marx, t. ex. *Cohen, Jean: Max Weber and the Dynamic of Domination* i no 14, winter 1972. Dessutom bör tilläggas att 1965 utkom flera tidskrifter, däribland *American Sociological Review*, *Historische Zeitschrift* och *International Social Science Journal* med vad som närmast kan karakteriseras som temanummer om Weber. I New York utges den internationellt präglade facktidningen *Social Research* och vol. 42, no 4 (winter 1975) ägnas helt åt *Charisma, Legitimacy, Ideology. And Other Weberian Themes*. Temanumret har gjorts med anledning av Carl Mayers bortgång. Mayer är ju en av de tyska intellektuella emigranterna och har särskilt intresserat sig för förhållandet mellan Weber och Marx som han ser främst som en filosofisk konfrontation mellan Hegel och Kant. Förutom av Mayer själv ingår också bidrag av bl. a. Helmut Wagner.

MINNESSKRIFTER: År 1964 uppmärksammades på många sätt hundraårsminnet av Webers födelse. Bl. a. kom en del minnesskrifter att utges. *Engisch, Karl; Pfister, Bernhard; Winckelmann, Johannes* (Hrsg): *Max Weber. Gedächtnisschrift der Ludwig-Maximilian-Universität München zur 100. Wiederkehr seines Geburtstages 1964* (Berlin, 1966). Denna skrift innehåller en del intressanta uppsatser (eller egentligen föreläsningar), bl. a., förutom Winckelmanns nyss nämnda, *Bosl, Karl: Der "Soziologische Aspekt" in der Geschichte* och *Francis, Emerich: Kultur und Gesellschaft in der Soziologie Max Webers. König, René; Winckelmann, Johannes* (Hrsg): *Max Weber zum Gedächtnis. Materialien und Dokumente zur Bewertung von Werk und Persönlichkeit* (Köln-Opladen, 1963, som bilaga till *KZfSS, Sonderheft 7*). Som titeln antyder så innehåller boken åtskilligt som är ägnat att belysa Webers gärning. Den är väl, som jubileumsskrifter plägar, mer allmänintressant än av direkt vetenskaplig relevans. Man får här en bild av den betydelse som tillmätts Weber i Tyskland.

Det finns också en betydligt äldre minnesskrift, med anledning av Webers död. *Palyi, Melchior* (Hrsg): *Hauptprobleme der Soziologie. Erinnerungsgabe für Max Weber. Bd 1–2* (München och Leipzig, 1923). Av de bidrag som ingår citeras kanske oftast *Schulze-Gävernitz, Gerhart von: Max Weber als Nationalökonom und Politiker*.

READERS: Readers finns ju i överflöd och vanligen innehåller de väl även en eller annan Weber-text eller weberrelevant text. Detta gäller t.ex. May Brodbeck's reader som antagligen är den mest uppskattade och välkända. *Natanson, Maurice* (ed.): *Philosophy of the Social Sciences* (New York, 1963). Natansons reader bör dock uttryckligen framhållas som särskilt viktig i

samband med Weber, inte minst för Alfred Schütz' tolkning av Weber.

WEBERS EGNA SKRIFTER: Webers egna skrifter, eller primärdiskursen, för att nyttja en inte ovanlig term, står på intet vis i centrum för den här bibliografin. Att skaffa sig den fullständiga överblicken är en mäktig, kanske rent av omöjlig uppgift, med alla översättningar, urval och nyutgåvor. Men huvudverken är väl kända och bibliografiskt lättillgängliga. Inledningsvis angavs också var Webers skrifter finns förtecknade. De viktigaste verken bör dock nämnas.

Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie (Tübingen, 1920–21, förkortas förslagsvis GAR), vol. I–III.

Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre (Tübingen, 1968). Denna av Winckelmann redigerade tredje upplaga är inte den senaste men antagligen den vanligaste. Förkortas ofta GAW.

Gesammelte Politische Schriften (Tübingen, 1958). Detta är den andra upplagan, redigerad av Winckelmann och med introduktion av Webers elev Theodor Heuss. En del brev ingår dock endast i första utgåvan (München, 1921), med förord av Marianne Weber. Förkortas ofta GPS.

Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie, vol. I–II (Tübingen, 1972). Detta är den femte, men inte den sista, upplagan, som vanligt redigerad av Winckelmann. Förkortas WuG. Första upplagan kan vara svår att lokalisera eftersom den utkom som del 3 i *Grundriss der Sozialökonomik* (Tübingen, 1922).

Weber, Max: Economy and Society, vol. I–III (New York, 1968, transl. by *Roth, Guenther & Wittich, Claus*). Verket har undertiteln *An Outline of Interpretative Sociology* och är den auktoriserade översättningen av WuG. Den skiljer sig i flera avseenden från Parsons' äldre översättning av del 1. Denna omnämndes ovan under rubriken "antologier". Egentligen är alla utgåvor av WuG en fråga om urval och sammanställning eftersom de är postumt utgivna och det är oklart vad författaren hade avsett skulle ingå. Det finns t.ex. tre skilda utkast till det kända avsnittet om legitimitetstyperna. Notapparaten är dessutom försvunnen. Möjligt är också att Weber aldrig hann skriva den. Att döma av Protestantismens etik och kapitalismens anda är detta en högst avsevärd förlust – där är notapparaten nästan lika lång som grundtexten.

Weber, Max: Staatssoziologie (Berlin, 1956) är en skrift som aktualiserar just nämnda problem, redigerad av Winckelmann. Winckelmann har här tämligen mosaikartat sökt sammansmälta skilda element ur Webers politiska och vetenskapliga skriftställning till en enhetlig statssociologi. Försöket grundar sig på att en del av

Webers artiklar från kriget är påtagligt elaborerade och därför möjligen kan antas vara avsedda också som utkast till WuG. Detta gäller särskilt Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland från 1918. Winkelmann har kritiserats för att göra våld på Webers intentioner i samband med sin utgåva från -56. Den aktualiserar oundvikligen problemet om förhållandet mellan vetenskap och politik hos Weber, särskilt då den del av hans skriftställning som behandlar politiken – vetenskapligt eller politiskt. Mot Webers typologi i WuG svarar ofta begrepp i hans polemiska artiklar i politiska frågor (tagespolitische Kommentaren). Att man ej ens säkert kan veta vilka av Webers texter som hör hemma var komplicerar naturligtvis saken.

Till detta vill jag foga en varning för *Weber*, Max: *General Economic History* (transl. and ed. F.H. Knight, Glencoe, 1950, första engelska uppl. 1927, urspr. på tyska 1923). Det är i och för sig en bra bok som ger en god överblick över Webers jämförande sociologi. Weber återupptog ju mot slutet av sitt liv sin undervisning och erhöll professurer i Wien och München. *General Economic History* bygger på föreläsninganteckningar från Webers undervisning och består således inte av någon av honom själv färdigställd text. Å andra sidan har ju Webers publicerade s.k. "tvillingföreläsningar" i München 1919 en liknande tillkomsthistoria.

WEBER I SVERIGE: Det kan ha sitt intresse att iaktta hur Weber uppmärksammats i ett enskilt land. Produktionen om Weber har i Sverige varit jämförelsevis obetydlig till sin omfattning. Med undantag av Kurt Samuelssons och Göran Therborns böcker har heller inte de svenska bidragen till Weber-diskursen fått någon internationell uppmärksamhet att tala om.

Aspelin, Gunnar: *Tankelinjer och trosformer* (Stockholm, 1937). Boken ingår i serien *Vår egen tids historia*, redaktör Yngve Lorents, som del VI. I boken återfinns ett avsnitt (sid. 319–24) om Max Webers sociologi. Det är en "handboks-mässig" framställning med tyngdpunkten lagd på religionssociologin och har antagligen bidragit till att prägla Weber-bilden i Sverige. *Boethius*, Inga: *Weber och sociologins förklaringsmodeller* i Boethius m. fl.: *Sociologiska förklaringsmodeller* (Stockholm, 1973). Det rör sig här om en lärobok som kan antas vara framsprungen ur undervisningsstenciler. *Elzinga*, Aant: *Objectivity and Partisanship in Science*, Report no 55 från Vetenskapsteoretiska institutionen i Göteborg, 22/11 1973. Uppsatsen innehåller en del reflektioner om Webers aktiviteter i Verein. Elzinga tycks ifrågasätta möjligheten av vetenskaplig objektivitet och intar följaktligen en kritisk hållning gentemot Weber. Elzinga drar alltför stora

växlar på "Freiburger Antrittsrede" och beskriver Webers senare plädering för "värde-neutralitet" som en "covering-up" av den tidiga borgerliga aktivismen. *Gerholm*, Thomas (red.): *Prolog till en marxistisk antropologi*. En diskussion om teori och metod (Stockholm, 1971). I förordet tar redaktören delvis sin utgångspunkt från Weber och metodkontroversen. Man kan därför se förordet som ett litet symptom på den omtalade Weber-renässansen. *Gustavsson*, Sverker: *Debatten om forskningen och samhället* (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, LIV, Uppsala, 1971). Författaren låter sina analyskategorier framspringa ur en genomgång av Webers s. k. "tvillingföreläsningar" (*Politik als Beruf* och *Wissenschaft als Beruf*) i München 1919. Avhandlingens inledande Weber-kapitel är mycket utförligt och den efterföljande analysen av skilda forskningspolitiska rekommendationer har karaktär av jämförelse med Weber. Denne framstår dock som den ständigt överlägsne. *Hessler*, Carl Arvid: "Max Weber och mandarinnernas Kina" i Universitetet och forskningen. Studier tillägnade Torgny T. Segerstedt på sextioårsdagen (*Acta universitatis Upsaliensis*, no 17, Uppsala, 1968), sid. 277–88 (with English Summary). *Hydén*, Göran: Max Weber – ett hundraårsminne i Svenska Dagbladet, 5 nov. 1964, som understreckare. Weber har också, en smula oförskyllt, fått spela rollen av portalgestalt för den s.k. "utvecklingsforskningen", vilket framgår i Hydéns bidrag. Artikelns anknäring till kontroverserna vid firandet av hundraårsminnet av Webers födelse. *Israel*, Joachim: *Alienation*. Från Marx till modern sociologi (Stockholm, 1971, första uppl. 1968). Här berörs tanken på Lukács' tankar om reifikation som en syntes mellan Webers rationalitetsfilosofi och Marx' framställning av varufetischismen. *Johansson*, Sten: *Max Weber* i *Asplund*, Johan (red.): *Sociologiska teorier* (Uppsala, 1970). Denna har redan nämnts. "Max Weber – en mjukdatasociolog" i *Sociologisk forskning*, nr 3, 1966. Denna uppsats är intressant eftersom den antyder kopplingen mellan Weber och "kritiskt teoretiska" strömningar. *Johnsson*, Melker: *Max Weber och den tyska demokratin* i *Tiden*, nr 1, 1946, sid. 10–16. Johnssons uppsats förefaller mycket initierad. Så t. ex. är författaren i stånd att klarare än de flesta förknippa Webers uppfattningar av politiska ting från 1895 med dem från 1917. *Landquist*, John: *Poul Bjerre*. Själsläkaren och konstnären (Stockholm, 1964), sid. 56–7. Prof. Landquist återger en märklig anekdot om Weber på besök i Sverige under första världskriget. Av utrymmesskäl överlämnar jag åt den intresserade att själv ta del av densamma. Jag har aldrig hört talas om saken i något annat sammanhang och enligt John Landquists hustru kan man ej heller finna något i hans klippbok från det aktuella året, 1915.

som belyser den omtalade incidenten. Men om inget missförstånd föreligger – Weber kan mycket väl ha besökt Sverige – så har man här utgångspunkten för att ta reda på hur man i den tidens Sverige såg på Weber. Lane, Jan-Erik: Två slag av medel-mål-kontexter: Om medel-mål-terminologins användning hos Weber, Parsons och Simon i Statsvetenskaplig Tidskrift, nr 2, 1973, sid. 97–112. Nyström, Per (red. Tomas Forser): Historieskrivningens dilemma (Stockholm, 1974). I "Efterskrift" tillskrivs Weber en betydande roll. Nyström, som ju sökte sig fram till marxismen via den i dag mindre vanliga omvägen över "Wien-cirkeln", ser i Otto Neuraths efterföljd Weber som metafysiker. Detta är en mindre vanlig konception av Weber vars namn annars mer än de flestas brukar förknippas med rationalism och intellektualism. Motivet skulle vara att Weber ändå vidhåller tanken på någon sorts distinktion mellan natur- och kulturvetenskap.

Samuelsson, Kurt: Ekonomi och religion (Malmö, 1957). Detta är internationellt sett det i särklass mest uppmärksammade svenska bidraget till Weber-diskursen. Samuelssons Weber-konception synes mig empiristisk och teorifientlig och innehåller dessutom några missuppfattningar av Weber, enligt min mening. Bl. a. tycks Samuelsson förebrå Weber för att idealtypen inte uppfyller de krav som man kan ställa på en vetenskaplig modell, typ empirisk generalisering. Eftersom den centrala föreställningen om "Steigerung", renodling, redan från början utesluter sådana tolkningar av Weber så förefaller denna kritik väl extern. Men boken är i och för sig klar och skarpsinnig och om man godtar "Webers tes" som den ofta (felaktigt) uppfattas så lyckas Samuelsson försvaga den. Sunesson, Sune: Politik och organisation (Kristianstad, 1974). Sunessons avhandling har ett fint Weber-kapitel. Therborn, Göran: Den förstående sociologin och rentierens politiska ekonomi i essaysamlingen Vad är bra värderingar värda? (Lund, 1973) och Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical Materialism (Göteborg, 1974), särskilt femte kapitlet. Therborn har satt sig in i Webers intellektuella bakgrundsmiljö och skildrar denna pedagogiskt (fylligast i 1974). Hans poäng är att den "kritiska teorins", av Weber inspirerade, "verstehen"-tänkande har gemensamma rötter med dagens subjektivt rationalistiska nationalekonomi, nämligen den österrikiska marginalismen. Tingsten, Herbert: Från idéer till idyll (Stockholm, 1967, första uppl. 1966), sid. 172–75. Vallinder, Torbjörn: Max Weber och Norden i Statsvetenskaplig Tidskrift, nr 3, 1972, sid. 420–23, under rubriken Litteraturnotiser. Wertheim, W. F.: Evolution och revolution (Stockholm, 1972). Här finns några noteringar om Weber, bl. a. om hans förhållande till Rickert. Weber hade

en viss motvilja mot att tala om strukturer i samhället och väljer ofta i stället uttrycket "Gebilde". Detta är ju i linje med den subjektiva sociologins utformning hos Weber; att även samhälleliga makrofenomen som de statliga institutionerna ses som ett resultat av mänskligt socialt handlande och föregripande av andras handlande. Det är också i linje med Rickerts inflytande på Weber. Men dennés böjelse för teorikonstruktion är dock mer långtgående än vad som Rickert är böjd att acceptera. "Da fängt der Kerl schon wieder an zu generalisieren" lär Rickert ha yttrat. Wittenberg, Erich: Vetenskapskrisen i Tyskland år 1919, ingår i Historiska idéer och makter (Upsala, 1944), sid. 94–118. Detta är en övervägande refererande essay om en tysk diskussion, mellan Scheler och Spranger, i anslutning till Webers föreläsning om vetenskapen som kall revolutionsvintern 1918–19. Boken som helhet har undertiteln "Studier över den moderna kulturkrisens uppkomst". Wittenberg har sin bakgrund inom en idealistisk tysk tradition och framställningen belastas av en del humanistiska horrorer. Weber ses främst som ett uttryck för en rationalismens sista uppflammande höjdpunkt. Man bör dock hålla i minnet att talet om kulturkris var ett tidstypiskt tema under mellankrigstiden. Man kan naturligtvis se klara beröringspunkter mellan Wittenbergs Weber-konception och t. ex. Voegelin. Åkesson, Elof: Max Weber som historisk tänkare (Skrifter tillägnade Oscar Ekman, Upsala och Stockholm, 1923) samt Vetenskap och politik i en nationalekonoms liv i Nordisk Tidskrift, 1926.

Tilläggsas bör att Gunnar Myrdal och Hans L. Zetterberg har funnit anledning att uppmärksamma Weber. Deras produktion är dock nästan genomgående internationellt inriktad varför jag inte tog in deras namn i uppräkningsen. Myrdal har ju annars skrivit två böcker om värderingsproblematiken vilka ibland ses som en kritik och vidareutveckling av Weber. Zetterberg har skrivit en del recensioner och medverkat vid utgivningen av den engelskspråkiga utgåvan av WuG.

Upsala våren 1976

Sven Eliäson

Folkeavstemning, partier og politiske beslutninger

European Journal of Political Research har utgitt et eget nummer om "Referenda in Europe (b. 4 nr. 1, mars 1976)." Her behandles i hver sin artikkel den italienske folkeavstemningen i 1974 om skilsmissemov-

* Häftet kan beställas från Elsevier Scientific Publishing Company, Jan van Galenstraat 335, P. O. Box 211, Amsterdam, The Netherlands, till specialpriset 5,95 US \$. Red.

givning, den franske i 1972 om utvidelse av Det Europiske Fellesskap, den norske EF-avstemningen i 1972 og den britiske i 1975. Erfaringene fra disse og andre europeiske avstemninger danner så grunnlaget for et oppsett om "The Functional Properties of the Referendum" av Gordon Smith ved London School of Economics and Political Science.

Det er fristende å anstille noen betraktninger i tilknytning til dette heftet. Ofte blir det spurt om folkeavstemning er nyttig eller farlig som politisk redskap. Svaret er ikke lett å gi. Heller ikke er sammenhengen alltid enkel mellom et vedtak om å holde folkeavstemning og konsekvensene for politikken innhold, for de tiltak som til slutt blir satt ut i livet. For eksempel ble det i 1962 vedtatt å forelegge spørsmålet om norsk EF-medlemskap for folket, hvilket også skjedde med avgjørende virkning ti år etterpå. Men hendingsforløpet i mellomtiden var komplisert og er ikke uten interesse. Partiforholdene og deres forskyvninger kom inn som en viktig mellomliggende faktor.

Gordon Smith diskuterer det generelle spørsmål om hvorfor folkeavstemninger settes i verk og hva virkningene av dem blir. Emnet er aktuelt i flere land. Ikke uten grunn har folkeavstemningsinstituttet fått noe av en renessanse i våre dager. Det henger vel sammen med et trekk i tiden som Willy Martinussen peker på i sin omtale av Lars Strömbergs avhandling *Väljare och valda* i *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 1 for 1975 (s. 46): med økende befolkningstetthet og stadig økende størrelse på de administrative enheter avtar representativiteten hos de folkevalgte. Demokratiets overordnede verdi kommer i konflikt med økonomisk lønnsomhet og forvaltningsmessige effektivitetsverdier. For å gjøre folkestyret mer levende igjen er det da nærliggende å gi velgerne adgang til direkte avgjørelse av bestemte enkeltsaker.

Noen har villet gå langt i så måte. Folkeavstemning er et egnet middel til å bryte ned eksisterende maktposisjoner, konkluderer forfatterne av en artikkel om den norske EF-avstemningen i *Scandinavian Political Studies* 1973 (s. 234). Andre har imidlertid kommet til helt motsatte resultater. Ut fra erfaringene i Danmark skriver Ole Riis (*Økonomi og Politik* bind 43, 1969, s. 232) at direkte avstemning fremmer en uheldig konservatisme. Partipolitikeren, det indirekte folkestyres utøver, vil oftest ligge foran flertallet av sine velgere, han vil være "mere aktiv og have nye – og dermed afvigende – ideer".

Enkelte vil kanskje spørre hvorvidt det overhodet har noen mening å anstille allmene betraktninger om et politisk instrument som kan anta så mange forskjellige former som folkeavstemning. Vil for eksempel ikke utfallet bli høyst ulikt når avstemningen settes i gang etter en regjerings godtykke og når den holdes som

følge av krav fra en gruppe velgere? Gordon Smith viser i sin artikkel at visse generelle slutninger tross alt kan trekkes. Nettop samspillet mellom hensikten med folkeavstemning og virkningene som den får, vil kunne være av interesse. Undertiden blir resultatet paradoksal og skremmende. Weimar-forfatningen innførte adgang for et visst antall borgere til å kreve avstemninger. Den ble utnyttet av Adolf Hitler, som svang seg opp ved å vekke folks verste instinkter, mens motstanderne ikke greide å møte ham med denslags midler. Hitler mobiliserte dumheten, siterer Smith fra Kurt Schumacher. Han kunne også ha vist til hans riksdagstale fra februar 1932: "Die ganze nationalsozialistische Agitation ist ein dauernder Appell an den inneren Schweinehund im Menschen! Wir wenden uns dagegen, auf diesem Niveau ... zu kämpfen".

Gordon Smith hevder imidlertid at erfaringen fra Weimar-republikken representerer et ytterpunkt og neppe bør tillegges særlig stor vekt. Det kan likevel være grunn til å nevne som en ulempe ved folkeavstemninger at all oppmerksomhet konsentreres om en enkelt sak. Det vil ofte fremme en forenkling og svart/hvitt-tegning som gir utløp for ureflekterte impulser. Den norske EF-avstemningen førte til overtramp fra begge sider, løgn-beskyldninger og injuriersøksmål. Og Björn Molin skriver i sin bok *Tjänstepensionsfrågan* (s. 71) at debatten foran pensionsomröstningen 1957 var "ovanligt upprivande och häftig" for svenske forhold. Disse ulempene har likevel ikke slik betydning at det er grunn til å gjøre dem til noe hovedpunkt.

Gordon Smith gir en samlet bedømmelse av folkeavstemninger som politisk instrument ved å inndele dem i fire kategorier, etter hensikten med dem og virkningen av dem. De settes i gang enten for å styrke et politisk hegemoni eller for å svekke det, og de kan føre til både styrking og svekking, noen ganger i samsvar med hensikten, andre ganger på tvers av den. Gaullist-regjeringenes avstemninger i Frankrike har som oftest styrket gaullismen, likevel ikke helt uten unntak. Ellers er det stort sett opposisjonsgrupper som vil forlange folkeavstemning, men de som sitter med hegemoniet kan stundom gå temmelig villig med på kravet i håp om å utnytte det til egen fordel. Et slikt håp har også enkelte ganger vist seg berettiget, men langt fra alltid. Gordon Smith regner følgende opp fire avstemningstyper:

1. Controlled, pro-hegemonic
2. Controlled, anti-hegemonic
3. Uncontrolled, pro-hegemonic
4. Uncontrolled, anti-hegemonic

Uttrykksmåten "controlled/uncontrolled" synes ikke helt heldig, men det er klart nok hva Smith har i tankene, nemlig om folkeavstemningen var ønsket eller

uønsket av dem som satt med hegemoniet. Den skillelinjen er i prinsippet klar og grei, likeså skillete mellom avstemninger som blir henholdsvis til fordel og til skade for regjering, regime eller herskende partigruppe, altså for "hegemoniet".

Det vanskelige er å plassere faktiske folkeavstemninger innenfor disse fire kategoriene. Temmelig ofte kan for eksempel en avstemning være halvveis ønsket, halvveis uønsket av de styrende. Dens virkninger er det heller ikke alltid lett å bedømme. Stundom kan de på kort sikt gå overveiende i en bestemt retning, mens det på litt lengre sikt blir mer vrient å avgjøre om de har vært "pro"- eller "anti-hegemonic". I prinsippet er det imidlertid en klargjørende inndeling Gordon Smith har foretatt.

Han tillføyer også en femte kategori, "the non-functional referendum", der han vil plassere avstemninger uten politisk betydning. At han som eksempel nevner den svenske avgjørelsen fra 1955 om fortsatt venstrekjøring synes rimelig. Tjenestepensjonsavstemningen fra 1957, som han vil sette i samma bås, har han imidlertid ikke tilstrekkelig kjennskap til. I hans fyldige litteraturliste mangler Björn Molins artikkel i første bind av *Scandinavian Political Studies* (1966). Den hadde titelen "Swedish Party Politics", men kunne ha gitt Smith opplysning også om folkeavstemningen fra 1957.

Forholdet mellom referendum og partivesen berøres i det hele tatt lite i Smiths artikkel. Han holder seg til "the overall system-effect". Folkeavstemningenes evne til å sette på prøve partiene og deres indre samhold er et emne for seg, som han stort sett har latt ligge, sier han til slutt. Han streifer det bare i forbifarten, særlig i forbindelse med den britiske EF-avstemningen.

Spørsmålet om folkeavstemning og partikonflikt tas imidlertid opp av de andre forfatterne. Bo Særlvik og hans medarbeidere ved universitetet i Essex har analysert opinionen i Storbritannia, som på et visst tidspunkt var overveiende mot EF-medlemskap: hvis referendum hadde vært holdt i 1970/71, er det ikke sikkert at ikke britene var blitt stående utenfor Fellesskapet. Ved en grundig analyse av intervju materiale påvises det imidlertid hvordan folkemeningen senere ble sterkt influert av de standpunkter som partiene bestemte seg for å innta..

Systematisk og grundig er også Henry Valens artikkel om Norge, "National Conflict Structure and Foreign Politics: The Impact of the EEC Issue on Perceived Cleavages in Norwegian Politics". Skillet mellom tilhengere og motstandere av norsk EF-medlemskap skar tvers over den vanlige partimessige konfliktlinje. Stein Rokkan og Valen selv har tidligere pekt på hvor-

dan dette allerede gjorde seg gjeldende i 1961-62. Storbritannia, Norges viktigste handelspartner, besluttet i 1961 å søke adgang til det europeiske fellesmarked, og dermed aktualiseres også spørsmålet om norsk medlemskap. To fronter oppstod. På motstander-siden utviklet det seg slik, for å sitere Rokkan og Valen, at "radicals in the cities joined up with fundamentalist Lutherans in the periphery".¹⁾ Det var unektelig, som Valen sier i sin nye artikkel, "a strange alliance" både dengang og ved EF-avstemningen i 1972. Et like uvant forbund ble sluttet på tilhengersiden: "The groups most in favour of the Common Market were two traditional antagonists, the Labour Party (the moderate wing) and the Conservative Party, together with the corresponding organizations in the labour market".²⁾

Det kan forresten tilføyes at tilsvarende underlige allianser har vært merkbare ved enkelte tidligere folkeavstemninger, som alkoholavstemningene i mellomkrigstiden. Likesom EF-saken var avholdssaken tverrpolitisk i den forstand at forbudstilhengerne kunne stå langt fra hverandre i andre spørsmål. Mens mange var drevet av religiøse beveggrunner, hadde andre en irreligiøs sosialistisk innstilling. Blant de siste, både i Norge og kanskje enda tydeligere i Sverige, var ofte graden av forbudsiver et merke på graden av radikalisme. Svenske frikirkelige skulle derfor i dette spørsmålet en kort stund komme til å samarbeide med venstresosialister og kommunister, og samtidig utviklet seg en motsetning til liberale byborgere som resulterte i fullstendig sprengning av Frisinnade Partiet i 1923.

Velgernes reaksjoner kan til en viss grad følges gjennom folkeavstemnings- og valgstatistikken. Men først i våre dager, med systematiske intervjuundersøkelser som tilleggs materiale, er det blitt mulig å gi et pålitelig bilde av det politiske landskapet ettersom det skifter utseende under en slik prosess. Henry Valen viser hvordan motsetningen borgerlig/sosialistisk var dominerende i Norge fra midten til slutten av 1960-tallet: "the bipolar left-right axis . . . constitutes the most basic conflict".³⁾ Etterat EF-saken på ny ble aktuell i 1970 forandret dette seg, likesom det hadde gjort i 1962.

Ved hjelp av multidimensjonal analyseteknikk har Valen foretatt en måling av de endringer som fant sted i oppfatningen av avstand mellom partiene. Blant annet påviser han hvordan avstanden økte mellom Høyre og Senterpartiet, både p.g.a. økende motsetning mellom by- og bygde (primærnærings)-interesser, og p.g.a. økende motsetning mellom folk bosatt i sentrale områder og folk i utkantstrøk.⁴⁾

Den klart parallelle utvikling som fant sted i Norge i de to periodene 1961-62 og 1970-72 er interessant, og

det kan også være grunn til å peke på en mellomliggende periode da EF-saken var oppe: 1966–67. Tre ganger søkte Storbritannia medlemskap i Fellesmarkedet, og alle tre gangene fulgte den norske regjering britenes eksempel. Britene ble stanset første gang i januar 1963 av general de Gaulles nei. Den andre gangen ble spørsmålet tatt opp fra britisk side i begynnelsen av november 1966, men sent på våren og begynnelsen av sommeren 1967 ebbet forhandlingene ut, da de Gaulle kom med nye innvendinger. Endelig startet så tredje runde i 1970.

Det er en interessant kontrast å merke i norsk EF-debatt mellom opphisselsen under første og siste omgang og den nesten fullstendige ro, ja apati, som preget den midtre runden. Amerikanske forfattere har skrevet, særlig i sammenheng med lokalpolitiske studier, om hva de kaller "nondecision-making". Det tales om "mobilization of bias upon a latent issue", om politikere som "effectively prevent certain grievances from developing into fully-fledged issues which call for decisions".⁵ Tilsvarende skulle det kunne sies at spørsmålet om EF-medlemskap i 1966–67 ble gjort till "non-issue" på venstresiden i norsk politikk. I 1962 gikk venstreopposisjonen i spissen og fikk presset igjennom at folkeavstemning skulle holdes vedrørende Fellesmarkedet. I 1967 hadde Arbeiderpartiets formann Tryggve Bratteli fått godt håp om å unngå den. Hvis ikke sterke grunner foreligger for en slik avstemning, sa han i Stortinget, vil den være "unødvendig antaltmakeri".⁶ Og partiformannen kunne gjerne ta saken med ro. Som hans medarbeider Nils Hønsvald skrev i november 1967 (s. 718) i bladet *Nordisk Kontakt*: "Agitasjonen foran stortingsbehandlingen i år var bare som en stille sommerbris i forhold til den storm som ble laget fem år tidligere" – og vi kan tilføye: fem år senere.

Hva var det da som gjorde situasjonen vinteren 1966 – våren 1967 så annerledes? Den representerte en av de sjeldne ganger i nyere norsk historie da politikken var preget av en vellykket borgerlig offensiv. Sjokket fra høsten 1965 satt ennå i sinnene på venstre side. Valgnederlaget hadde vært sviende. Som Bratteli sa på sitt partis årsmøte våren 1967, øynet mange motstandere innledningen til en varig nedgangsperiode for arbeiderbevegelsen. Han makte til samhold, oppfordret tilhengere til å ryste tungsinnet av seg, takket for godt arbeid på tross av vanskeligheter, og ba om medlemmenes forståelse og tålmod under motgangens tid. Og han appellerte ikke forgivevs. Ikke minst i EF-saken var tilbakeholdenheten påtakelig. Bare en eneste delegat uttalte seg mot norsk medlemskap, men uten å ta opp noe forslag, og ellers fikk opposisjonen vesentlig uttrykk i et ønske fra Jern- og Metallarbeiderforbundets side om å få nærmere utredet den politikk

nordmennene burde føre når de var blitt medlemmer av Fellesskapet.⁷

Flere grunner kan nevnes til at saken kom i et helt annet lys enn fem år før og fem år etter. Både i 1961 og 1970 var det konservative britiske regjeringer som gikk inn for forhandling om medlemskap. Derimot lå ledelsen i hendene på en regjering av Labour Party i 1966, og da tok Arbeiderpartiets sentralstyre raskt saken opp i Norge sammen med styret for Landsorganisasjonen. De vedtok enstemmig å sende en henvendelse til den borgerlige koalisjonsregjering med klage over regjeringens uklarhet og sommel når det gjaldt å ta standpunkt til det britiske initiativ. Arbeiderbevegelsen lette etter tegn til sprekker i koalisjonen og merket at gode muligheter forelå nettopp i denne saken.⁸ De fleste EF-motstandere innenfor bevegelsen synes å ha følt at de måtte holde munn, ikke falle partiet ryggen i en vanskelig tid og bryte med ledelsens opplegg. Venstreopposisjonen valgte heller å ta for seg andre saker, der ledernes syn kunne godtas i prinsippet samtidig som det ble kritisert at forslagene slett ikke var skarpt nok formet: amerikanerne burde fordømmes for krigføring i Vietnam og NATO for støtte til militærjuntaen i Hellas. Motstandere av EF kunne nok også trøste seg med at faren for norsk medlemskap ikke var så stor. General de Gaulle hadde sagt nei i 1963, og det skulle vise seg at han var mann for å gjøre det om igjen. Men ingen kunne vite dette sikkert. Og hvis Frankrike hadde vist seg imøtekommende sommeren 1967, ser det nærmest ut som om Norge ville vandret stille og pent inn i Det Europeiske Fellesskap.⁹

Det spesielle situasjonen fra 1966–67 gled snart over. Allerede kommunevalget høsten 1967 viste framgang for Arbeiderpartiet og tegn til misnøye innenfor borgerkoalisjonen. Snart ble brytningene enda tydeligere. Arbeiderpartiets landsmøte foran stortingsvalget 1969 var preget av en helt annen stemning enn to år tidligere. "Et stort parti har vel sine problemer, men små partier synes å ha dem mye større!" erklærte formannen. Håp om flertall med ny regjeringsmakt skinte igjennom. Og situasjonen vil være lovende selv om vi bare oppnår å bli noe bortimot jevnsterke med koalisjonen på Stortinget, sa en av deltakerne, Sverre Løberg. Da vil de skjerpes, de motsetningene som allerede har utviklet seg mellom de borgerlige. "Og jeg gad se den regjering av den koalisjon som nå sitter, om den for en rekke statsråders vedkommende kunne overleve".¹⁰

Løberg var framsynt. Valget høsten 1969 gav et ytterst knapt ikke-sosialistisk flertall på Stortinget. Koalisjonen, som allerede knaket stygt i sammenføyningene under påkjenningen av ulike meninger om mange ting, fra merverdiavgifts-sats og Borregaard-garanti til nordisk samarbeid, gikk helt i oppløsning noen

månader etter at den nye konservative britiske regjering hadde gitt seg inn i tredje runde av forhandlingene mellom Storbritannia og Det Europeiske Fellesskap.

Nå behøve ikke lenger venstreopposisjonen i Arbeiderpartiet nøye seg med tanken om å virke best mulig for sosialisme innen EF. Nå kunne motstand ytes mot selve medlemskapstanken, uten fare for beskyldning om å falle norsk arbeiderbevegelse i ryggen i en trengselstid. Og talen om folkeavstemning, som i 1966–67 knapt hadde vært hørlig, steg igjen til et rop, et uimotståelig krav.

Resultatet ble ikke bare av utenrikspolitisk betydning. Også det norske partibildet ble sterkt forandret. En del av disse endringene var nok av forbigående art, men andre er tydeligvis kommet for å bli. Om EF-avstemningen i så måte skal kalles nyttig eller skadelig, får være en vurderingssak. Eiendommelig nok ble ønsket om EF-avstemning først tatt opp av det borgerlige Venstre i Norge, likesom det svenske Folkpartiet gikk inn for tjenestepensjonsavstemning. I hvert sitt land skulle disse to partiene komme til å tape mest på bruken av folkeavstemningsinstituttet. Det sier litt om hvor uberegnelig det kan være i sine virkninger.

Sten Sparre Nilson

Noter

1. Rokkan & Valen, "Regional Contrasts in Norwegian Politics", i Allardt & Littunen, red., *Cleavages, Ideologies and Party Systems*, Helsingfors 1964, s. 200.
2. *European Journal of Political Research* 1976, s. 49.
3. Samme sted, s. 61.
4. S. 75–76. I tabellen på s. 76 har det forøvrig sneket seg inn en feil. Tallene i tabellen synes å tyde på at den oppfattede avstand mellom Høyre og Senterpartiet ikke økte mer i periferien enn i sentrale strøk fra 1969 til 1972, i strid med det som faktisk var tilfellet (og som er konstatert av Henry Valeh i teksten).
5. Peter Bachrach and Morton S. Baratz, "Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework", i *American Political Science Review*, b.57, 1963, s. 641.
6. Forhandlinger i Stortinget 1966/67, s.4343. Debatten om folkeavstemning i Norge er blitt analysert på en inngående måte av Tor Bjørklund. ("Når politikerne kopler seg selv ut: Bakgrunnen for frivillig referendum generelt og EF-avstemningen spesielt". Manuskript, Oslo 1976.)
7. *Et partilandsmøte*: Redigert av Per Øyvind Heradstveit, Vilhelm Møller., Tove Pihl. Gyldendals forlag, Oslo 1969, s.32, s.40. *Arbeiderbladet* 23.5.1967.
8. Bøndenes økonomiske sammenslutninger gav uttrykk for uro, tilmed sterkere enn i 1961, ved utsikten til norsk EF-medlemskap, og uroen gjorde seg nok til en viss grad også gjeldende i Senterpartiet. Men vinteren 1966–67 varte ennå hvetebrødsdagene i den ikke-sosialistiske koalisjonen. Dessuten var det i partiet en viss stemning til fordel for EF, især blant en del større bønder som samtidig var skogei-

ere med tilknytning til treforedlings-eksporten. I 1971, da Senterpartiet etter koalisjonspartnerenes storm mot statsminister Borten slo inn på en ren anti-EF linje, ble Skogeierforbundet stilt overfor et pinlig valg: enten å falle partiet i ryggen eller gjøre fellesmarkedssaken til "non-issue", som Forbundet ikke uttalte seg om.

9. På dette tidspunkt gikk regjeringen Borten klart inn for forhandling om norsk medlemskap.

10. *Protokoll* over forhandlingene på DNA's landsmøte mai 1969 v/Jørgen Hustad. Aktetrykkeriet, Oslo 1969, s. 81.

"Bibel" för kommittéarbetare

1. Inledning

Det statliga kommittéväsendet (utredningsväsendet) har ju som huvuduppgift att förbereda regeringens förslag till reformer inom skilda områden av samhällslivet. Det kommer härigenom ofta att spela en central politisk roll och har följaktligen också tid efter annan intresserat den statsvetenskapliga forskningen. Konstitutionsutskottet har under senare år regelmässigt uppmärksammat utredningsväsendet i sina granskningsbetänkanden. Förslag om olika reformer av kommittéväsendet har också ofta förts fram i den allmänna debatten utanför riksdagen.

Sedan någon tid föreligger nu en skrift, utgiven av statsrådsberedningen, med den föga upphetsande titeln KOMMITTÉARBETE - en handbok (Ds Ju 1976:6). Handboken riktar sig i första hand till kommittéordförande och kommittésekreterare. Den torde därför vara av intresse dels för dem av denna tidskrifts läsare som personligen eftersträvar sådana offentliga uppdrag, dels för alla dem som vill få en ökad inblick i hur kommittéväsendet fungerar - eller avses fungera - i verkligheten.

I det följande lämnas en kort redogörelse för bakgrunden till att handboken ges ut. Vidare presenteras dess innehåll översiktligt.

2. Rapport om utredningsväsendet (Ds Ju 1975:14)

Inom regeringskansliet har sedan början av år 1974 pågått arbete med en översyn av kommittéväsendet. En särskild arbetsgrupp, bestående av fyra statssekreterare, har undersökt vilka uppslag till reformer av utredningsväsendet som förefaller fruktbara och möjliga att utveckla vidare. Resultatet av gruppens arbete presenterades våren 1975 i en rapport (Ds Ju 1975:14) om utredningsväsendet.

I rapporten återfinns bl.a. en genomgång av de förslag till ändringar i kommittéväsendet som tidigare har lagts fram i skilda sammanhang. Statssekreterargruppens slutsatser och förslag kan sammanfattas enligt följande.

Gruppen anser att man bör ställa sig avvisande både till tanken på en *centralisering inom regeringskansliet* av den politiskt betonade ledningen av utredningsverksamheten och till förslag om ett *centralt utredningsinstitut* eller utredningskansli.

Enligt statssekreterargruppens mening är *det parlamentariska deltagandet* i kommittéarbetet från skilda synpunkter fördelaktigt. Att minska inslaget partiengagerade kommittéledamöter bör därför inte komma i fråga.

Arbetsgruppen har granskat några modeller efter vilka verksamheten i en kommitté kan planeras och som skulle kunna tjäna som alternativ till nuvarande förfarande. Av fyra angivna modeller har gruppen funnit den mest fördelaktig som innebär att utredningen efter relativt kort tid i en offentlig promemoria presenterar några alternativa lösningar av utredningsuppgiften, varefter promemorian remissbehandlas. En sådan lägesrapport och remissyttranden över den kan bilda grund för mera preciserade direktiv till utredningen. I dessa, liksom i de ursprungliga direktiven, kan ställas upp tidsramar för arbetet. Arbetsgruppen föreslår att några utredningar får i uppdrag att arbeta efter den angivna modellen.

Enligt arbetsgruppens åsikt är det inte lämpligt att offentliggöra och formellt remissbehandla *direktivutkast*.

En ny kommittéförordning bör enligt rapporten utfärdas. Där bör bl.a. lämnas föreskrifter om vissa befogenheter som tillkommer *olika medverkande i kommittéarbetet*. Gruppen förordar att man fortsättningsvis skiljer mellan ledamöter, sakkunniga och experter. De sakkunniga får, fastän de inte själva är kommittéledamöter och alltså saknar beslutanderätt, delta i arbetet på väsentligen samma villkor som ledamot. Bl.a. har de "reservationsrätt". Experterna, dvs. de utpräglade specialisterna, får mera begränsade befogenheter. Gruppen förordar återhållsamhet med förordnande av experter och anvisar som ett ofta bättre alternativ myndighetsutredning av delprojekt.

I rapporten framhålls att kommittéerna i högre grad än hittills bör sträva efter ett koncentrerat *skrivsätt*. De bör också på andra sätt göra det lättare för allmänheten att ta del av det väsentliga innehållet i utredningsförslagen, t.ex. genom att dela upp redovisningen i skilda bokband och genom att ge ut fristående, populärt hållna sammanfattningar. Arbetsgruppen vill stryka under det betydelsefulla i att språket i betänkandena är enkelt och lättfattligt.

Statssekreterargruppen föreslår, slutligen, att *rapporteringen* från kommittéerna till departementen skall få fastare form och att *registreringen* av olika uppgifter om kommittéernas arbete och personal bör rationaliseras. Kommittéerna bör två gånger om året ge in arbetsplaner till departementen.

I samband med att förslagen genomfördes borde enligt statssekreterargruppen utarbetas en ny s.k. kommittéförordning, avsedd att ersätta dittillsvarande kommittekungörelse (1946:394). Den nya förordningen borde innehålla föreskrifter i vissa frågor rörande kommitté-proceduren och olika medverkandes roll i denna. Ett utkast till kommittéförordning utarbetades av statssekreterargruppen.

3. Yttranden över rapporten

Remissyttranden över rapporten avgavs av ett 40-tal centrala ämbetsverk, länsstyrelser och verksamma kommittéer samt av större intresseorganisationer med ett stort antal remisser att besvara. Också Statsvetenskapliga förbundet hade tillfälle att yttra sig.

Så gott som samtliga remissinstanser delade i stort de synpunkter som fördes fram i rapporten och tillstyrkte i det väsentliga förslagen eller lämnade dem utan erinran.

4. Det fortsatta arbetet

En redovisning av rapporten jämte remissyttranden lämnades av justitieministern i samband med att 1976 års kommittéberättelse anmälades för riksdagen (skr 1975/76:103 s. 2-8).

I enlighet med förslag i statssekreterarrapporten till-sattes två arbetsgrupper, i huvudsak bestående av tjänstemän inom regeringskansliet, för det fortsatta arbetet. Detta sker närmast under ledning av statssekreterargruppen, där statssekreterare Lennart Sandgren, statsrådsberedningen fungerar som samordnare.

Huvuduppgiften för den ena gruppen, vilken leds av statssekreterare Ulf Larsson, försvarsdepartementet, har varit att utarbeta den handbok som nu föreligger i en försöksutgåva. Den andra arbetsgruppen (ordf. organisationsdirektör Per Bergman, departementens organisationsavdelning) utreder frågor om administration av kommittéväsendet. Resultatet av detta arbete, som kommer att föreligga senare i år, är avsett att ligga till grund för en ny version av kommittéhandboken under år 1977.

Parallellt med arbetet inom den förstnämnda arbetsgruppen har inom regeringskansliet utarbetats en ny kommittéförordning (1976:119), vilken trädde i kraft den 1 maj 1976.

I detta sammanhang bör också nämnas att vissa smärre justeringar har vidtagits i 1976 års kommittéberättelse i fråga om klassificering av kommittéer. Åtskilliga organ som tidigare har redovisats i kommittéberättelsen har nämligen inte utredande uppgifter i vedertagen mening. För att inte bilden av det statliga utredningsväsendet skall bli missvisande har i 1976 års kommittéberättelse särskilt angivits vilka "kommittéer" eller andra i kommittéberättelsen angivna organ som inte bör betraktas som egentliga utredningar. Vidare har uteslutits redovisningen av sakkunniga som är utsedda att delta i internationellt samarbete eller som har annat liknande uppdrag.

5. Kommittéarbetet - en handbok (Ds Ju 1976:6)

Den nu utgivna handboken skall alltså betraktas som en försöksutgåva. Den innehåller dels redogörelser för

de bestämmelser som gäller för kommittéerna, dels råd och rekommendationer som skall underlätta kommittéernas arbete. Handboken består av fyra huvudavsnitt.

I ett *inledande* avsnitt behandlas bl.a. kommittéväsendet som ett led i den politiska beslutsprocessen, rollfördelningen inom kommittén samt offentlighetsprincipens innebörd för kommittéerna.

Under rubriken *Kommittéväsendet* som ett led i den politiska beslutsprocessen pekas på följande politiska funktioner hos det svenska kommittéväsendet. (Formuleringarna är hämtade från statssekreterargruppens rapport.)

a) Det fungerar som en kanal för kommunikation mellan regeringen och oppositionspartierna och mellan regeringen och andra grupper som har särskilda intressen att bevaka i den aktuella frågan.

b) En kommitté blir inte sällan ett forum för samförstånd eller kompromisser mellan partier eller andra grupper. Härigenom kan säkras en sådan förankring för en reform att ett snabbt genomförande främjas.

c) Regeringen kan ta vara på den fond av kunskap och erfarenhet som finns samlad utanför regeringskansliet och förvaltningen, hos t.ex. folkrörelserna och andra organisationer.

d) Ett fruktbart samspel kan etableras mellan politiker och fackexperter. Specialisternas kunskaper kan kompletteras med mera praktiskt grundade erfarenheter. En politisk kontroll kan utövas över de värdeprenser som inte sällan har en styrande inverkan också på rena verklighetsbeskrivningar och på förutsägelser om framtiden.

e) Anlitas en kommitté för att förbereda en reform, kommer beredningen att delas upp i två faser. Denna ordning har dubbla fördelar. Mellan de två faserna följer en kritisk granskning av reformprojektet från myndigheters och andra remissinstansers sida samt inte sällan en offentlig debatt i ämnet. Denna granskning och diskussion har i sig ett demokratiskt värde. Härtill kommer att regeringen kan tillgodogöra sig synpunkter och uppslag från remissbehandling och allmän debatt utan att vara bunden i förhållande till det presenterade reformförslaget.

f) Det kan knappast bestridas att redan möjligheten att tillsätta en kommitté kan spela en politisk roll. Genom ett utredningsbeslut kan – på regeringens eller oppositionens initiativ – en tvistig fråga tills vidare föras ur stridslinjen och därigenom bana väg för en överenskommelse i ett större problemkomplex, vari frågan ingår som en del.

Avsnittet om *rollfördelningen inom kommittén* utgår från 2 § kommittéförordningen, där det föreskrivs att en kommitté består av ordförande och en eller flera ledamöter och kan biträdas av bl.a. sakkunniga, experter och sekreterare.¹

¹ Avser kommittéer som har tillkallats efter den 30 april 1976.

Ordföranden och de andra ledamöterna utgör kommittén. Det är de som svarar för kommitténs förslag. Ibland tillkallas endast en *särskild utredare*, som har samma befogenheter och ansvar som ordförande och andra ledamöter i en kommitté.

Ordföranden leder kommitténs arbete och ansvarar för att sekretariatets arbete bedrivs effektivt.

De sakkunniga, som vanligen förordnas i samband med att kommittén tillkallas, deltar i allt väsentligt i arbetet på samma sätt som ledamöterna. De har dock inte beslutanderätt. Om inte kommittén av särskilt skäl beslutar annat i det enskilda fallet, skall de alltså få tillgång till allt skriftligt material som utarbetas för kommitténs räkning och har rätt att närvara vid kommitténs sammanträden och delta i dess diskussioner.

Experterna biträder kommittén med särskilda uppgifter. Det är kommitténs och, i andra hand, ordförandens sak att bestämma när och hur en expert skall bistå kommittén och vad som i övrigt skall gälla för hans medverkan i arbetet.

Kommitténs *sekretariat* utgörs av en eller flera sekreterare (biträdande sekreterare) och av biträdespersonal. Sekretariatet planerar, organiserar och administrerar under ordförandens ledning kommitténs arbete, genomför delutredningar samt bereder och dokumenterar ledamöternas beslut. Sekreteraren (eller en av dem) ansvarar under ordföranden för det löpande arbetet.

Kommittéförordningen utesluter inte att medverkande kan knytas till kommittén även i andra former, t.ex. genom särskilda referensgrupper. Det är också möjligt att lägga ut olika uppdrag på myndigheter, (konsult-) företag och enskilda (t.ex. forskare).

I detta avsnitt påpekas också att för medverkande i kommittéer som har tillkallats innan kommittéförordningen trädde i kraft, dvs. före den 1 maj 1976, används

² Gruppen experter i "äldre" kommittéer är knappast enhetlig. Många medverkande med dena beteckning är experter i mera snäv bemärkelse, dvs. statstjänstemän, vetenskapsmän m.fl. som ställer sin speciella sakkunskap till utredningens förfogande för kartläggning av faktiska förhållanden och utvecklingstendenser eller för juridisk granskning och liknande. Men inte sällan har "experten" en annan ställning. Han framstår mera som företrädare för ett intresse som berörs nära av utredningsuppgiften. Som sådan agerar han i kommittén på i huvudsak samma sätt som kommittéledamot; han vidarebefordrar gruppönskemål, går tillhanda med upplysningar som är grundade på praktiska erfarenheter och anlägger värderande synpunkter.

Med spännvidden i den grupp som hittills har betecknats som "experter" sammanhänger en viss osäkerhet om vilka befogenheter som tillkommer experten i utredningsarbetet och vem som bestämmer om befogenheterna. Enligt praxis anses experter ha rätt att avge särskilda yttranden till kommitténs förslag.

en annan terminologi. Dessa "äldre" kommittéer består av ordförande och övriga ledamöter, ofta kallade *sakkunniga*. Om endast en sakkunnig har tillkallats, används ofta benämningen *utredningsman*. Ansvaret för kommitténs förslag vilar på de sakkunniga. Dessa kan avge reservation och/eller särskilt yttrande med anledning av kommitténs förslag.

Till här nämnda "äldre" kommittéer knyts i allmänhet också *experter*² och *sekreterare* (biträdande sekreterare) samt arbetsbiträden. Ibland biträds kommittéerna av en referensgrupp eller av en rådgivande nämnd.

I avsnittet om *offentlighetsprincipens innebörd för kommittéerna* erinras först om föreskrifterna i 2 kap. tryckfrihetsförordningen att en handling som förvaras hos stats- eller kommunalmyndighet är allmän, om den har inkommit till eller upprättats hos myndigheten. En statlig kommitté är i tryckfrihetsförordningens mening en särskild myndighet. Som bekant är en allmän handling offentlig, om den inte enligt föreskrifterna i sekretesslagen skall hållas hemlig.

Reglerna om när en handling är upprättad har för kommittéernas del i huvudsak följande innebörd.

1. Så snart en kommitté har "expedierat" en handling, är denna upprättad och därmed allmän. Detta gäller alltså även promemorior som har utarbetats under utredningsarbetets gång. En handling är i allmänhet expedierad när den har sänts till någon utomstående – enskild eller myndighet. Enligt praxis finns emellertid ett visst utrymme för att sända utkast, t.ex. s.k. delningar, för rådföring utan att handlingen därför anses expedierad. En handling som skickas till en expert som är knuten till kommittén är givetvis inte i och med det expedierad.

2. Promemorior och utkast till betänkan – som inte har expedierats – blir i regel allmänna, när kommitténs uppdrag i den del till vilken handlingarna hör, har slutförts, men först då. I fråga om utkast och vissa promemorior ("minnesanteckning" m.m. enligt 2 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen) är ett ytterligare villkor att handlingen tas om hand för arkivering.

3. Protokoll från kommitténs sammanträden är upprättade först när kommitténs arbete i berörd del är slutfört. Justering av protokoll under arbetets gång innebär alltså inte att protokollet omedelbart har blivit allmän handling.

Det andra huvudavsnittet i handboken har rubriken *Utredningsarbetets bedrivande*. Där berörs bl.a. arbetsplanering, utredningsmetodik, sammanträdesformer och regler för beslutsfattande.

Avsnittet om *arbetsplanering* samt *utredningsmetodik* kan med behållning läsas av de flesta som sysslar

med administrativt utredningsarbete, även uppsatsförfattare vid universiteten. Särskilt bör uppmärksammas listan över litteratur rörande administrativ rationalisering (bilaga 3) samt översikten över det offentliga trycket och litteratur i samhällsfrågor (bilaga 4).

Från forskningssynpunkt kan det vara av speciellt intresse att notera att det enligt 9 § kommittéförordningen skall föras *protokoll* över kommitténs sammanträden. Om minnesanteckningar förs utöver protokollet, ankommer det på kommittén att avgöra om sådant material är arbetsmaterial av sådan art att det skall arkiveras tillsammans med kommitténs övriga handlingar (allmänna arkivstadgan gäller för kommittéerna).

Sekreterarens roll berörs särskilt. Denne skall i regel föredra innehållet i de promemorior som behandlas vid kommitténs sammanträden, såvida det inte rör sig om material som har utarbetats av någon annan. Sekreteraren får i regel fritt delta i sakdebatten. Det är dock, påpekas det i handboken, tillrådligt att sekreteraren ålägger sig en viss återhållsamhet i frågor där ledamöterna företräder vitt skilda uppfattningar. Detta kan vara en förutsättning för att skapa och vidmakthålla ett förtroendefullt samarbete mellan ledamöterna och sekretariatet.

Som har nämnts tidigare fattas *kommitténs beslut* av ledamöterna. I 12 § kommittéförordningen regleras möjligheterna att foga reservation och särskilt yttrande till ett betänkande. Bestämmelserna innebär att ledamöterna får foga reservation och särskilt yttrande till kommitténs betänkande. Rätt att foga särskilt yttrande till betänkandet tillkommer också de sakkunniga och, om kommittén medger det, experter i fråga som har omfattats av expertuppdraget. I handboken understryks att sekreteraren måste vara beredd att medverka vid formuleringen av reservationer och särskilda yttranden.

Former för *utredningsarbetets redovisning* behandlas i ett tredje huvudavsnitt, där särskild uppmärksamhet ägnas åt betydelsen av att betänkan gör överskådliga och att deras sidantal begränsas.

För att uppnå detta rekommenderas att utredningarna delar upp redovisningen av sina arbetsresultat på olika band. Som mål anges att skiktningen av materialet bör syfta till att utredningens egentliga förslag och den allmänna motiveringen till detta rymms inom pärnarna på ett band med hanterligt omfång. Ett sidantal av högst 300 trycksidor rekommenderas.

I detta avsnitt berörs också frågan om valet mellan publicering i serien Statens offentliga utredningar (SOU) eller i resp. departements särskilda serie för utredningar, promemorior, m.m. (departementsserie, Ds). Denna fråga regleras i 14 § kommittéförordning-

en, enligt vilken betänkande "av större allmänt intresse" bör utges i SOU-serie, medan annat betänkande utges i Ds-serie. Valet av publiceringsform kan dock vara beroende av kommitténs tidsplan, eftersom den tryckeritekniciska hanteringen vanligtvis tar väsentligt längre tid vid SOU-publicering.

Ett fjärde huvudavsnitt innehåller synpunkter på *språkets roll i betänkanden*. Avsnittet är uppbyggt kring några tillkrånglade texter, vilka har hämtats ur betänkanden som har publicerats i SOU-serien under åren 1974-1975. Det syftar till att göra författare medvetna om hur lätt det är att oavsiktligt krångla till det skrivna ordet. Synpunkterna torde ha giltighet långt utanför de professionella byråkraternas led och rekommenderas varmt till studium av studerande och avhandlingsförfattare i såväl samhällsvetenskapliga som andra ämnen.

Olof Söderberg
Juni 1976

Sakkunnigutlåtanden

Lars Hiertas professur i statskunskap

Sedan jag av Samhällsvetenskapliga fakulteten utsetts att vara särskild ledamot (enligt universitetsförordningen 117:4) av tjänsteförslagsnämnden vid tillsättning av ovannämnda tjänst får jag härmed avge följande utlåtande.

Kjell Goldmann disputerade för doktorsgraden 1971 på avhandlingen "International Norms and War between States". Det är en mycket förtjänstfull studie som medförde docentkompetens. Särskilt mellandelen, den prediktivt orienterade undersökningen av "justifying statements", är anmärkningsvärd - den är genomförd med kraft och stringens och präglas genomgående av lyhördhet och finess vid behandlingen av svåra problem. Goldmann demonstrerar i avhandlingen en aktning för medvetenhet om metodteoretiska och analytiska komplikationer med räckvidd långt utanför det internationellt-politiska forskningsområdet. Denna medvetenhet leder till resonemang om alternativa tillvägagångssätt och till vägning pro et contra av olika argument som någon gång blir tröttande men som mestadels är utomordentligt stimulerande. Goldmanns avhandling är enligt min uppfattning det bästa enskilda arbetet i föreliggande konkurrens och en mycket tungt vägande merit.

Också i övrigt har Kjell Goldmann i allt väsentligt varit verksam på den internationella politikens område. Av störst vikt synes mig "Tensions and Détente in Bipolar Europe" vara; det är en elegant studie som visar Goldmanns mångsidighet såväl teoretiskt som

metodtekniskt. Men också licentiatavhandlingen om de militära FN-styrkornas bruk av våld i Mellersta östern, i Kongo och på Cypern är, ehuru i metodavseende långt mindre avancerad, ett respektingivande arbete.

Goldmann återoppar härutöver ett dussintal smärre artiklar och översikter. Tillsammans dokumenterar de hans goda insikter i internationella relationer och säkerhetspolitik. Med problem utanför den internationella politikens sfär sysslar Goldmann endast i en uppsats om läroverksungdomars politiska beteende som med tanke på tidpunkten för dess tillkomst ingalunda saknar förtjänster. Goldmann har också meriterat sig vetenskapligt genom planering och ledning av forskning, främst i egenskap av forskningschef vid Utrikespolitiska institutet.

Meriter ifråga om pedagogisk skicklighet kan Goldmann främst återopa genom sin omfattande handledning av forskare och därefter genom sin vetenskapliga undervisning. Några färdigproducerade läromedel återopas inte.

Sammanfattningsvis vill jag säga följande. Kjell Goldmann är en uppslagsrik, omsorgsfull och kringsynt forskare på området internationell politik, med en avsevärd produktion åstadkommen inom förhållandevis kort tidrymd. Om hans utmärkta kompetens för professuren kan det inte råda något tvivel.

Olof Ruin disputerade 1960 på avhandlingen "Kooperativa Förbundet 1899-1929. En organisationsstudie", som medförde docentkompetens. Den är ett gott exempel på analys av de i den politiska processen agerande grupperna från synpunkten av ömsesidig påverkan. I avhandlingen studeras ett antal från statsvetenskaplig synpunkt intressanta relationer, där KF, alltså den konsumentkooperativa centralorganisationen, varit den ena parten och olika organisatoriska enheter den andra. Ruin har en säker känsla för vad som är statskunskap och lockas inte i onödan utanför ämnets gränser. Organisationsforskningen har under de femton år som förflutit sedan Ruin disputerade ägnats stor uppmärksamhet. Vid min förnyade genomläsning har jag kunnat konstatera att avhandlingen om Kooperativa förbundet i förvånansvärd grad bevarat sin fräschör.

Ett andra huvudområde för Ruin är regeringsbildning och regeringsarbete. 1968 publicerade han sitt stora arbete "Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Den svenska regeringsfrågan 1945-1960". Ämnet är magistralt och Ruins framställning lever i stort sett upp till de förväntningar som läsaren rimligen ställer. Först kommer hundra sidor med genomgång av den principriktade argumenteringen, dels för och emot samlingsregering, dels för och emot majoritets-

och minoritetsregeringar. Därefter följer drygt tvåhundra sidor om "partiståndpunkterna". Här betraktas argumenten inte frikopplade från upphovsmännen utan som material för ett studium av motiv. Författarens begreppsapparat är inte alldeles invändningsfri. Men framställningen är i varje avsnitt av betydande intresse. Ruin har uppenbart varit inspirerad av sin uppgift och skriften innebär ett betydande meritillskott.

Ruins tredje huvudområde som forskare är utbildningspolitik och utbildningsadministration. Förutom smärre, delvis mycket intressanta uppsatser återopas här två kapitel ur en kommande bok om Studentmakt och statsmakt. Av dessa är kapitlet om Statlig studiefinansiering en briljant studie i konkret politiskt beslutsfattande, byggd på ett unikt material som tagits väl till vara. Kapitlet om SFS och statsmakterna når däremot inte upp till samma nivå.

Som huvudansvarig för åtskilliga större forskningsprojekt har Ruin skaffat sig goda meriter vad gäller planering och ledning av forskning. Femton års verksamhet som docent och bitr professor har vidare gett honom omfattande pedagogiska meriter. Han har år efter år handlett ett mycket stort antal doktorander och bedrivit en varierad undervisning på forskarutbildningsnivå. Flera av hans arbeten har kommit till användning som läroböcker även om de inte direkt varit avsedda som läromedel.

Olof Ruins vetenskapliga produktion är jämn och kvalitativt sett genomgående hög. Han uppehåller sig med förkärlek på statskunskapens klassiska mark, i närheten av regering, parlament och partihögkvarter. Tekniskt-metodologiskt finns hos Ruin en begränsning genom att kvantitativ analys i regel inte kommer till användning. I gengäld är han alltid på sin vakt mot "sociologisk reduktionism": när man läser hans verk behöver man aldrig känna tvivel på politikens existens och särprägel. Olof Ruin äger utmärkt kompetens till professuren.

Bo Särllvik disputerade för doktorsexamen 1970 på avhandlingen "Electoral Behavior in the Swedish Multi-party System" och blev samma år docent. I avhandlingen behandlas spörsmål som i mer än ett och ett halvt årtionde sysselsatt författaren och som tidigare avsatt ett flertal skrifter av större eller mindre format. Särllviks produktion kan så gott som helt hänföras till området "val- och väljarbeteende inklusive folkomröstning". Hans forskning är kvalitativt mycket högtstående och vårt vetande om den svenske väljarens uppträdande och om fördelningar efter olika dimensioner inom den svenska väljarkåren vilar i allt väsentligt på de undersökningar som Särllvik bedrivit eller initierat. Särllvik har i sammanhanget dokumenterat sig

som en utomordentlig kännare av datainsamlings- och databearbetningstekniker liksom av samhällsvetenskaplig metodologi överhuvudtaget. Efter 1970 har Särllvik varit verksam på samma fält men nu i stor utsträckning i en brittisk kontext.

Trots det myckna och gedigna arbete som Särllvik presterat på valforskningens område uppkommer vissa svårigheter för läsaren att ur mängden av uppsatser och artiklar vaska fram en helhetsbild. Samma data och problemställningar återkommer på skilda håll, med smärre nyanser, och det är inte alltid lätt att se var fronten går. Man skulle önska att Särllvik får tid och möjligheter i övrigt att skänka oss en sammanfattande och översiktlig framställning, särskilt av det svenska representativa systemet.

Särllvik har demonstrerat förtrogenhet med andra statsvetenskapliga frågor än de som hör hemma inom valforskningen i vid mening. Särskilt har han sysslat med opinions- och propagandaanalys. Men det kan inte hävdas att han gjort en verkligt kvalificerad insats på något område, där metod eller problem markant skiljer sig från de arbeten som är grunden för docentkompetensen.

Särllviks meriter som ledare och planerare av forskning är betydande. Som pedagog är han likaledes mycket framstående och han har handlett åtskilliga doktorander under en följd av år. Stor betydelse måste tillmätas hans dokumenterade förmåga att bedriva undervisning i avancerade analystekniker liksom hans medverkan i produktion av läromedel inom detta fält.

Om Bo Särllvik gäller sammanfattningsvis att han är en samvetsgrann och metodtekniskt särdeles kunnig forskare med utomordentlig arbetskapacitet. Han bär lätt sin kunskap om forskningsinstrumenten; endast i undantagsfall breder redogörelsen för de tekniska detaljerna ut sig i onödan. Koncentrationen på val och väljare hindrar inte Särllvik från att anlägga vidare perspektiv, läsaren av hans artiklar blir snart klar över hans förmåga till bedömning av politiska fenomen generellt. Bo Särllvik äger utmärkt kompetens till professuren.

Jag kommer så till jämförelsen mellan de tre sökandena. Med all respekt för Kjell Goldmanns utmärkta kompetens till professuren måste jag sätta honom efter Ruin och Särllvik. Bredden i hans produktion är mindre än i Ruins och hans samlade insats på ett av statskunskapens underområden kan inte tävla med den som Särllvik gjort. Trots Goldmanns betydande meriter som ledare och planerare av forskning måste han också här stå tillbaka: de båda övriga är ovanligt kvalificerade i detta avseende. Samma gäller den pedagogiska skickligheten. Med understrykande än en gång av Goldmanns höga kapacitet som forskare och med be-

tonande av att avståndet till de övriga sökandena inte är stort placerar jag Goldmann i tredje rummet.

Återstår den svåra uppgiften att rangordna Ruin och Särllvik. Vad gäller den pedagogiska skickligheten kan jag inte finna någon skillnad som motiverar att den ene sättes före den andre. Jag är visserligen benägen att anse Ruins meriter överlägsna enligt kriterierna "handledning av forskare" och "vetenskaplig undervisning", men å andra sidan finner jag att Särllvik har försteg när det gäller "utarbetande av läromedel" för vetenskaplig undervisning.

Särllviks verksamhet som planerare och ledare av forskning bör enligt min mening taxeras något högre än Ruins i och för sig mycket goda meriter i detta avseende. Särskilt vill jag betona den utomordentligt viktiga roll som Särllvik spelat i egenskap av förmedlare av kontakter med den internationella statsvetenskapliga forskningen. Särllviks försteg på denna punkt är dock inte stort eller utslagsgivande.

Avgörande blir en jämförelse ifråga om den vetenskapliga skicklighet som visats "genom egen forskning". Här har Ruin för närvarande enligt min åsikt ett försteg som motiverar att han placeras främst bland dem som kan komma ifråga till tjänsten. Ruin har gjort betydande och i viss mening "avslutade" insatser på skilda områden, medan detta inte kan sägas om Särllvik. Jag tror inte det är möjligt att principiellt hålla "bredd" för viktigare än "djup", inte heller mångsidighet för värdefullare än specialisering. Men i de fall då två konkurrenter båda trängt verkligen djupt på något område (Särllvik val- och väljarbeteende, Ruin regeringsbildning), måste det vara rimligt att tillmäta bredd i produktionen speciell vikt. Hur man än definierar uttrycket "bredd" och hur man än vill indela statskunskapen i delområden synes det mig omöjligt att komma från att Ruins produktion är den bredaste. Mot bakgrunden av utvecklingen inom statskunskapen under efterkrigstiden kan det otvivelaktigt hävdas att Särllvik är "modern" i sin forskningsinriktning och att Ruin är utpräglad traditionell, särskilt i valet av analysredskap. Men Ruin äger som ovan framhållits en påfallande känsla för det statsvetenskapligt relevanta, för "politiken" i vetenskapen om politik. Hans inriktning på centrala subjekt i den politiska beslutsprocessen - regering, riksdag, partier, riksomfattande intresseorganisationer - och på kvalitativt orienterade studier därav vill jag inte betrakta som klandervärd otidsenlig. Detta klassiska område inom politikvetenskapen har enligt min åsikt inte betonats tillräckligt i svensk statskunskap under de senaste årtiondena och kompetens på detta fält bör nu betraktas som en väsentlig tillgång. Sammanfattningsvis är min uppfattning att Ruin knappast men klart bör sättas före Särllvik.

Jag finner sålunda samtliga de tre sökandena behöriga och utmärkt kompetenta och placerar dem i ordning:

1. Olof Ruin
2. Bo Särllvik
3. Kjell Goldmann

Pär-Erik Back

Utlåtande

Behörig till tjänst som universitetslärare är enligt UF 109 § den som har sådan vetenskaplig och pedagogisk skicklighet och sådan förmåga i övrigt som kräves för att tjänsten skall kunna skötas väl. Som befodringsgrund vid tillsättning av lärartjänst gäller jämlikt 112 § graden av sådan vetenskaplig och pedagogisk skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. Särskild vikt skall i fråga om ordinarie tjänst som professor fästas dels vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning, dels även vid pedagogisk skicklighet som har visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning. Jag kommer i det följande att med utgångspunkt härifrån presentera de tre sökande i tur och ordning, dels beträffande deras visade vetenskapliga skicklighet, dels beträffande deras visade pedagogiska skicklighet. Presentationen blir summarisk, och jag kommer vad angår åberopade skrifter att uppehålla mig endast vid de sökandes huvudarbeten. Avslutningsvis följer en jämförelse mellan de sökande.

Kjell Goldmann

Docenten Kjell Goldmann är född 1937, avlade filosofie licentiatexamen i internationell politik 1967, disputerade för doktorsgraden 1971 och förordnades omgående till docent i statskunskap, allt vid Stockholms universitet. Han har varit knuten till Utrikespolitiska institutet sedan 1964 och är sedan 1970 forskningschef där. Sedan ingången av 1972 är han eo docent i statskunskap vid universitetet.

Vetenskaplig skicklighet

Goldmanns licentiatavhandling (1966) har titeln *FN i vapen: de militära FN-styrkornas bruk av våld i Mellanöstern, i Kongo och på Cypern* (stencil). Förf undersöker principerna (normerna) för FN-styrkornas tillgripande av våld, en fråga som mången gång varit brännande och där tillämpningen varit skiftande. Han redovisar och analyserar ett omfattande empiriskt material sorgfälligt och noggrant. Även om metodintres-

set inte gör sig gällande med samma kraft som i senare arbeten, är det dock påfallande och jag tycker att presentationen, med hänsyn taget till den nivå varom då var fråga, är utmärkt. Förf anger avslutningsvis ett utkast till ett forskningsprojekt. Detta utkast pekar i själva verket fram emot doktorsavhandlingen.

Doktorsavhandlingen *International Norms and War between States* (1971) består, såsom framgår av under rubriken "Three Studies in International Politics", av tre delar; dessa är inte helt integrerade med varandra. Den första delen, kallad "International Norms and Governmental Behavior; a Model of Social Control, applied to the International System" är rent teoretisk. Den analyserar begreppet internationella normer, den behandlar bl a relationen mellan sådana normer och den faktiska internationella politiken och den presenterar en analysmodell. Med den andra delen, kallad "International Norms on Inter-State Warfare, a Future-Oriented Study of Justifying Statements", vill förf genom en empirisk studie av ett stort antal Justifying Statements, varmed regeringar motiverat sitt tillgripande av vapen, söka kartlägga sedvanenor. Den tredje delen, kallad "Some Characteristics of States and Inter-State Warfare, an Experiment in Asymmetry", är, som det har sagts, egentligen en exkurs. Med kvantitativa metoder analyseras sambandet mellan olika egenskaper hos stater och staternas Justifying Statements. Karakteristiskt för avhandlingen är det starka teoretiska intresset. Begrepp och relationer diskuteras med en påfallande grundlighet, omsorg och vilja att nå invändningsfria resultat. Graden av försiktighet och sofistikeradhet kan stundom verka överdriven och omständligheten något tröttnande, men det är enligt min mening ingen tvekan om att avhandlingen är att betrakta som en fin prestation och att den utgör en tungt vägande merit. Den ledde också omgående till docentur.

Goldmanns andra bok *Tension and Détente in Bipolar Europe* (1974) utgör slutrapporten från ett forskningsprojekt vid Utrikespolitiska institutet om spänningen i Europa. I projektet, som leddes av Goldmann, deltog även andra forskare, och i förordet till boken redogöres för arbetsfördelningen. Goldmann har inte bara varit huvudansvarig utan även den som dragit det tyngsta lasset, och han har själv svarat för slutrapporten. Goldmann och hans medarbetare ville mäta växlingarna i spänningen i Europa mellan öst och väst under tiden från krigsslutet fram till om 1970. De gjorde det genom en innehållsanalys av officiella regeringsuttalanden å omse sidor och måttstocken var den sk inbalanskoefficienten. De ville också söka förklara variationerna. Och de hade siktet inställt på möjligheten att förutsäga något om framtiden. Boken är enligt min mening att betrakta som en utmärkt produkt och

som ett framsteg i relation till doktorsavhandlingen. Den har samma goda egenskaper som denna men analysen är mindre omständlig.

Goldmann är i full gång med ett nytt projekt vid Utrikespolitiska institutet, "Det internationella systemets maktstruktur". Ett par förarbeten föreligger, nämligen *Resursojämlighet, interaktion och dominans i internationell politik, en teoretisk idéskiss och två empiriska provundersökningar* (1972 stencil) och *Vem har internationell makt? Några begreppsmässiga synpunkter* (1974 stencil). Diskussionen ligger, som alltid när Goldmann skriver, på en hög nivå.

Goldmann har, såsom framgår av vad tidigare sagts, varit huvudansvarig för två forskningsprojekt vid Utrikespolitiska institutet, i vilka även andra forskare deltagit. Hans uppgift har delvis bestått i att därvid handleda doktorander.

Goldmann har som forskare utvecklat stor aktivitet och energi och redan hunnit med en omfattande produktion. Denna är i allt väsentligt inriktad på internationell politik. Den präglas av förf:ns påfallande teoretiska läggning. Men Goldmann är väl förtrogen även med empirisk forskning. Metodintresset är starkt och förf är väl bevandrad i såväl kvantitativa metoder som andra. Resultaten är alltid intressanta. Framställningen är klar och värdad.

Pedagogisk skicklighet

Goldmann har sedan 1970 varit forskningschef vid Utrikespolitiska institutet och sedan 1972 varit docent vid Stockholms universitet. I dessa befattningar har han haft att fullgöra undervisning och handledning, och hans pedagogiska erfarenhet är enligt min mening fullt tillräcklig.

Det torde med all önskvärd tydlighet framgå av vad jag ovan anfört att jag finner Goldmann väl kompetent.

Olof Ruin

Bitr professorn Olof Ruin är född 1927, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap 1954, disputerade för doktorsgraden 1960 och förordnades omgående till docent i ämnet, allt vid Lunds universitet. Docenturen överfördes samma år till Stockholm, Ruin var 1960-62 huvudsekreterare hos studiesociala utredningen. Under tiden 1/7 1962 - 30/6 1966 innehade han docenttjänst i Stockholm, därefter har han varit biträdande professor, först ett år i Lund, sedan i Stockholm, Sedan lång tid vikarierar han på den tjänst, som nu är under tillsättning.

Vetenskaplig skicklighet

Ruin doktorsavhandling (1960) har titeln *Kooperativa Förbundet 1899-1929* och undertiteln "en organisa-

tionsstudie". Här analyseras de interna relationerna inom förbundet, organisationens förhållande till SAP, fackföreningsrörelsen och jordbrukarnas föreningsrörelse samt slutligen och inte minst relationerna till staten. Avhandlingens huvudförtjänst ligger i det systematiska fasta greppet, som praktiskt taget aldrig slappnar, aldrig tillåter ett avsteg. Den ledde, såsom redan framhållits, omgående till docentur och får betecknas som en tungt vägande merit.

Nästa större arbetsuppgift, som Ruin gav sig i kast med var en analys av den tidvis intensiva debatt som under tiden efter krigsslutet fördes i vårt land angående principerna för regeringsbildningen. Resultatet presenterade han 1968 med boken *Mellan samlingsregering och tvåpartisystem, den svenska regeringsfrågan 1945-1960*. I inledningskapitlet, kallat "analysram", utvecklar Ruin sin begreppsapparat, sitt klassificeringsschema, och kommer fram till fyra olika regeringstyper, som ligger mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Dispositionen är sedan den att förförst analyserar partiernas argument, därefter deras ståndpunkter och i samband därmed kommer han in på en analys av de olika tillfällena då regeringsfrågan faktiskt var aktuell. Speciellt i argumentanalysen kommer Ruins obestridda analysförmåga till sin rätt, och kvalitativt ligger boken på en högre nivå än doktorsavhandlingen, låt vara att vissa anmärkningar kan göras mot klassificeringsschemat.

Ruins tredje större arbetsuppgift har gällt en fråga som mycket aktuell och lika komplicerad som kontroversiell fråga, nämligen frågan om participationen i en pluralistisk demokrati. Frågan har diskuterats med särskild öppenhet för universitetsområdets del och studenterna och universitetsdemokratien utgör åskådningmaterialet i analysen. Arbetsuppgiften beräknas vara slutförd hösten 1976, då Ruin avser att publicera en bok kallad "Studentmakt och statsmakt". Boken kommer att bestå av tre huvudavsnitt. Det första avser studenternas fackliga organisationsarbete och deras förhållande till staten. Denna del föreligger i ett manuskript med titeln *Sveriges förenade studentkårer (SFS) och statsmakterna*. I det andra huvudavsnittet analyseras den beslutsprocess som föregick tillkomsten av nuvarande studiemedelssystem. Även detta avsnitt föreligger i manuskript, kallat *Studentmakt och statsmakt, avsnitt II: Statlig studiefinansiering*. Det tredje huvudavsnittet gäller studentinflytande på universitetens skötsel och avser alltså närmast en principdiskussion i anknytning till den s k FNYS-verksamheten. Vad som fogats till ansökningshandlingarna är en uppsats i Statsvetenskaplig tidskrift 1972 med titeln *Universitetsautonomi och studentparticipation i Sverige och USA*. Den kommer att utvidgas och omarbetas. Till bilden hör också en uppsats i Scandinavian Political

Studies 1974 om *Participatory Democracy and Corporativism: The Case of Sweden*. Om vad som nu föreligger kan sägas att framställningen erbjuder mycket av intresse och ger oss en ökad kunskap. Förför arbetar i de båda manuskripten i betydande omfattning med historisk metod; genom eget aktivt arbete inom SFS och genom sin nära anknytning till Studiefinansiering har han kunnat ge en i ordets bästa mening initierad skildring. Avsnittet om statlig studiefinansiering är det bästa. Ett slutomdöme om boken får emellertid anstå. Vad som framför allt saknas är ett inledande metodiskt avsnitt; det som finns i inledningen till manuskript II är alltför rudimentärt. Men klart står, att Ruin redan med vad som nu föreligger ytterligare stärkt sin kompetens.

Ruin har varit huvudansvarig för två forskningsprojekt, nämligen den s k partiforskningsgruppen och ett ännu pågående projekt om utbildningspolitik. Hans uppgift här har till stor del bestått i att handleda doktorander.

Ruin har som forskare utvecklat stor aktivitet och energi. Han har gripit sig an med stora arbetsuppgifter på väsentliga områden, organisationsväsendet, regeringssystemet, utbildningspolitiken. I huvudsak är det svensk politik, som fångat hans intresse men internationella utblickar saknas inte. Han har med sin forskning gett oss en väsentligt ökad kunskap. Han är klart metodintresserad och metodmedveten. Med kvantitativa metoder och med mera elaborerade formella modeller har han inte arbetat. Sådana skulle ha kunnat användas vid t ex analysen av regeringsbildningsdiskussionen. Men det hade i så fall blivit en annan bok. Ruins styrka ligger i förmågan att klassificera, systematisera, sortera, sovra och ordna ett stort och bångstyrigt material med utgångspunkt från ett fast uppbyggt schema. Man fångas alltid av vad han skriver. Detta beror inte bara på ämnesval och analysmetod utan även på en utpräglad god stilistisk förmåga.

Pedagogisk skicklighet

Ruin har ända sedan 1962, alltså under en lång följd av år, varit oavbrutet verksam som akademisk lärare på forskarutbildningsnivå och har således en lång erfarenhet. Under läsåret 1966/67 var en biträdande professor i Lund och jag vill till den delen gärna vitsorda hans mycket goda förmåga att handleda och undervisa. Det är mitt intryck att hans verksamhet vid Stockholms universitet i detta avseende varit lika framgångsrik.

När den nu ledigförklarade professuren senast var ledig (1966), förklarade jag i likhet med de båda övriga sakkunniga Ruin kompetent och i enlighet med vårt förslag uppfördes han av fakulteten enhälligt på andra

förslagsrummet. Sedan dess har han ytterligare stärkt sin kompetens och den kan alltså nu inte sättas i fråga.

Bo Särllvik

Professorn Bo Särllvik är född 1928, avlade filosofie licentiatexamen i statskunskap 1958, filosofie doktors-examen 1970 och förordnades omgående till docent i ämnet, allt vid Göteborgs universitet. Sedan 1965 är han ordinarie universitetslektor i statskunskap i Göteborg och sedan oktober 1973 professor in government vid University of Essex, England. Under sin Göteborgstid innehade han under åren 1966-1970 en särskild forskartjänst vid Statens råd för samhällsforskning och under långa tider var han vikarierande professor eller extra biträdande professor. Han har tjänstgjort i statsrådsberedningen under flera perioder 1952-1953.

Vetenskaplig skicklighet

Särllviks första egentliga arbete är den på uppdrag av författningsutredningen gjorda undersökningen av *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957 (SOU 1959:10)*. Det är en utmärkt undersökning, som är signifikativ för vad som skulle bli Särllviks huvudsakliga forskningsobjekt hitintills, *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Detta är också titeln på hans avhandling. Men avhandlingen består i själva verket av ett antal uppsatser och Särllvik har genomgående valt tidskriften som form för publicering av sina forskningsresultat. Han avviker så till vida markant från sina båda medsökande. En slutgiltig upplaga av avhandlingen i bokform har aviserats.

Basmaterialiet för Särllviks forskning utgöres av de intervjuundersökningar, som kontinuerligt sedan en lång tid tillbaka skett i samband med riksdagsmannavalen och för vilka Särllvik har burit huvudansvaret. De har av honom redovisats i den officiella statistiken. I de många uppsatserna fördjupar Särllvik analysen. Han klarlägger omsorgsfullt den svenska väljarkårens anatomi och fysiologi. Han analyserar sålunda relationerna mellan socioekonomiska och religiösa variabler å ena sidan och väljarnas partipreferenser å den andra, han studerar rörligheten i väljarkåren, han undersöker väljarnas känsla av identifiering med visst parti, deras engagemang i politiken och ställningstagande till politiska frågor, deras påverkan på partiernas strategier och partiernas möjligheter att påverka opinionsbildningen bland väljarna, han mäter dimensioner i partipolitiken.

De resultat som Särllvik kommit fram till är väsentliga för vår kännedom om svensk politik och är lika relevanta för de politiska partiernas strategiska tänkande som för undervisningen redan på A-kursen i statskunskap. Utmärkande för Särllvik är den noggrannhet och omsorg, varmed han arbetar och det goda

omdöme som alltid präglar framställningen. Tekniskt och metodiskt sett är han mycket kunnig och långt framme. Teknikerna är väl i och för sig inte originella men karakteristiskt för Särllvik är hans påfallande skicklighet att ställa frågor till materialet, att operationalisera frågeställningarna och att konstruera skalor och mått som är användbara för att mäta det som efterfrågas. Och det bör understrykas: bakom varje uppsats, bakom snart sagt varje resultat ligger ett stort arbete, som på intet sätt återspeglas i sidantalet. Det är uppenbart, att Särllviks forskningsinsatser är tungt vägande från meriteringssynpunkt.

Särllvik har inte begränsat sig till enbart svenskt material. I och med sin överflyttning till Colchester har han påbörjat motsvarande studier även på engelska data och redovisat vissa preliminära resultat.

Särllvik har lagt ned ett omfattande arbete i och för planering och ledning av forskning. Så har varit fallet vid de många intervjuundersökningarna i samband med riksdagsvalen. Av större betydelse är hans insatser i samband med organiserandet och ledningen av representationsundersökningen. Det är ett projekt, som i hög grad knyter an till Särllviks valforskning. Hans arbete här har inte minst bestått i handledning, och projektet har redan avsatt några avhandlingar.

Särllvik har - liksom sina båda medsökande - som forskare visat stor aktivitet och energi. Hans hittillsvarande produktion är inriktad på forskning om val och opinionsbildning. Han intar här en central plats i vårt land och är uppmärksammas även internationellt. I sin forskning har han genomgående arbetat med kvantitativa metoder. Han är här mycket skicklig. Resultaten är, såsom redan framhållits, av betydande vikt. Framställningen är klar och vårdad och visar ett gott pedagogiskt handlag.

Pedagogisk skicklighet

Särllvik har varit ordinarie lärare sedan 1965 och har en lång erfarenhet av akademisk undervisning. Under senare år har denna varit koncentrerad till forskarutbildningen. Han har här på sitt område gjort en betydande insats såväl när det gäller undervisning som handledning. Han har tillsammans med Olof Petersson framställt ett mycket användbart läromedel med uppgifter i kvantitativ analys av politiska data.

Vid bedömningen av professorskompetens har det ofta sagts, att vederbörande bör ha presterat minst två böcker på olika områden eller av olika slag (formuleringarna har skiftat något). Men detta har väl - i den mån det över huvud accepterats - aldrig betraktats som mer än en tumregel. I den mån en sökande har gjort en framstående insats inom en sektor, bör detta kunna vara tillfyllest. Vid publiceringsformen kan ingen

egentlig vikt fästas. Det är enligt min mening tydligt att Särllvik på sitt område gjort en sådan framstående insats, och jag finner honom väl kompetent.

Jämförelse mellan de sökande

Uppgiften har hittills varit förhållandevis enkel. Det har gällt att bedöma de sökandes kompetens och om den kan enligt min mening ingen tvekan råda. Alla tre är var och en i sitt slag framstående forskare. Svårare blir det däremot att skilja mellan de sökande.

Svårigheten har sin grund dels i det förhållandet att de sökande är relativt likvärdiga, dels däri att de arbetat på så olika områden och med så olika metoder. Jag börjar med en jämförelse mellan Goldmann och Ruin, vilka båda redovisat forskningsresultat på traditionellt sätt i bokform.

På sätt och vis kan Goldmann sägas ha ett försteg framför Ruin, eftersom han arbetat även med kvantitativa metoder. Jag kan emellertid inte fästa någon avgörande vikt vid mångsidigheten i metodkännedom. Utslagsgivande för mig vid bedömningen av den vetenskapliga skickligheten har i stället blivit den större bredd som Ruin hittills visat och den något större tyngden i hans forskningsresultat. Även när det gäller den pedagogiska skickligheten har Ruin ett försteg. Jag sätter alltså Ruin före Goldmann.

Ännu svårare är det att skilja mellan Ruin och Särllvik. De är, kan det sägas, varandras motpoler i "metodiskt" hänseende. Särllvik arbetar genomgående med kvantitativa metoder, Ruin har däremot andra verktyg. Ett försök till jämförelse måste likväl göras. Ser man till forskningsresultaten är de i båda fallen att beteckna som betydande. Särllviks har kanske större intresse för den politiskt intresserade allmänheten och är mer kända internationellt. Jag har tidigare sagt att någon egentlig vikt inte får fästas vid det förhållandet att Särllvik inte publicerat sina resultat i bokform. Däremot kan det enligt min mening vara värt att notera att Särllvik hittills inte presenterat någon sammanfattande och definitiv framställning av sina forskningar om den svenska väljarkåren, där forskningsresultaten insatts i ett större sammanhang. Hade en sådan framställning om the Swedish Voter förelegat, hade jag satt Särllvik främst. I nuvarande läge är det kanske riktigare att ge Ruin ett litet försteg, men jag vill betona att jag känner en betydande tvekan. Beträffande den pedagogiska skickligheten är det svårt att göra något annat än att jämställa dem. Möjligen har Särllvik ett visst försteg på grund av att han producerat läromedel. Å andra sidan har Ruin en något längre tjänstgöring. Konklusionen skulle alltså bli att jag med tydligt uttalad tvekan sätter Ruin framför Särllvik.

Vad gäller rangordningen mellan Goldmann och Särllvik placerar jag Särllvik främst. Detta framgår indi-

rekt av att jag känt större tvekan, när det gällt att skilja mellan Ruin och Särllvik än i fråga om relationen Ruin-Goldmann. Särllviks tekniska förfarenhet är större, hans forskningsresultat enligt mitt sätt att se av något större vikt och den pedagogiska erfarenheten längre.

Med understrykande av att alla tre är framstående forskare, att avståndet dem emellan inte är stort och att jag känt en betydande osäkerhet vid graderingen mellan Ruin och Särllvik uppför jag de sökande i ordningen:

1. Ruin
2. Särllvik
3. Goldmann

Nils Stjernquist

Preliminärt utlåtande över de sökande till Lars Hiertas professur i statskunskap

Docent *Kjell Goldmanns* vetenskapliga författarskap omfattar två huvudskrifter. Den ena är doktorsavhandlingen om "International Norms and War between States". Efter en teoretisk diskussion om innebörden av ett internationellt normsystem analyseras och systematiseras under tiden efter det andra världskriget gjorda uttalanden, varigenom stater krigiska aktivitet "rättfärdigats". I en avslutande del genomföres en statistisk analys av egenskaper hos krigförande stater. Vad som omedelbart slår en i denna skrift är djärheten i själva ansatsen, metodmedvetenheten i kombination med den goda litteraturorienteringen samt den omsorgsfulla presentationen av problem, förknippade med undersökningen och med slutsatserna. Doktorsavhandlingen representerar utan all tvekan en originell forskningsinsats, även om frågan rörande de undersökta normernas faktiska roll i stort sett måste lämnas öppen.

I den andra huvudskriften, *Tension and Détente in Bipolar Europe*, intar de empiriska resultaten - en mätning av "tension" i Europa byggd på en innehållsanalys av politiska ledares uttalanden under perioden 1945-70 - en mera central roll. Innebörden av mätningarna, validitetsfrågan och förhållandet mellan tension och "bipolaritet" etc diskuteras ingående och på ett intressant sätt. Resultaten är mera påtagliga och inslagen av modellresonemang och teoretisk analys mindre framträdande i denna skrift, som utgör en väsentlig forskningsmerit.

Bland övriga av Goldmann återopade arbeten må i första hand nämnas licentiatavhandlingen, en intressant undersökning om FN-styrkornas våldsanvändning, och den under lång tid som kursbok använda skriften *Strategi i väst och öst*, som *Kjell Goldmann* redigerat och delvis författat.

Kjell Goldmann tillhör den yngre generationen av statsvetare, som skolats i modell- och metoddiskussion. Den risk som många härvid har löpt, nämligen att stanna i konstruktion av modeller vilkas tillämplighet förblir oprövad, har Goldmann i huvudsak undvikit. Han har valt frågeställningar som på en gång är centrala och svåra. Vid bedömning av resultaten bör man hela tiden hålla i minnet de speciella komplikationer som möter försök till empiriska generaliseringar på den internationella politikens område. Vid jämförelse med vad andra presterat på detta fält syns Kjell Goldmanns insatser vara av god internationell klass.

Biträdande professor *Olof Ruin* har genomfört större undersökningar inom tre huvudområden. Avhandlingen behandlar Kooperativa Förbundet under perioden 1899 - 1929. Det är ett standardverk som ingen som är intresserad av förbundets historia kan gå förbi. Ett mycket stort antal aspekter på förbundets verksamhet behandlas. Redovisningen är klar och översiktlig, både den yttre verksamheten och debatten får en saklig och välbalanserad belysning. Vad man saknar är ett för hela framställningen gemensamt, samlande grepp.

Ruins andra stora intresseområde gäller den svenska parlamentarismen, under åtskillig tid det centrala fältet för svensk statsvetenskaplig forskning. Boken *Mellan samlingsregering och tvåpartisystem* behandlar regeringsfrågan 1945 - 60. Den innehåller en elegant genomförd analys av den mera principiella debatten på området samt en historisk framställning av det konkreta händelseförloppet och den därtill direkt anknutna diskussion i regeringsfrågan som förts under den behandlade perioden. Eftersom partiernas inställning i regeringsfrågan rimligen är mindre principiellt än partitaktiskt betingad, blir försöket till en systematik av olika ståndpunkter kanske något mindre övertygande. Som helhetsomdöme gäller att denna skrift låter Ruins speciella kvaliteter som forskare väl komma till sin rätt och att den utgör ett väsentligt bidrag till kännedomen om svensk politisk historia.

Det tredje huvudområdet för *Olof Ruins* forskningar gäller utbildningspolitik och utbildningsadministration. Där ingår en mycket intressant studie av det nuvarande studiemedelssystemets tillkomst. Det fascinerande spel, under vilket flera av huvudaktörerna i denna fråga på kort tid bytt ståndpunkt, får här en mycket initierad belysning. Hit hör bl a också en studie om SFS och statsmakterna samt om Universitetsautonomi och studentparticipation i Sverige och USA.

Olof Ruin representerar i denna konkurrens den mer traditionella statskunskapen med inriktning på politisk historia och idéhistoria. Såvitt man förstår kommer en politiskt historisk forskning av denna typ, genom sin förmåga att ge överblick och orientering men också att

belysa intressanta enskildheter, alltid att efterfrågas. *Olof Ruin* är genom sin kunnighet och sitt säkra omdöme, sin ingående kännedom om de behandlade företeelser och sin eleganta stil en god representant för denna forskningsinriktning.

Den tredje sökande, professor *Bo Särllvik*, har till sina ansökningshandlingar bilagt vetenskapliga skrifter från ett enda huvudområde, nämligen studiet av det politiska systemet med utgångspunkt från val och väljarbeteende i vidsträckt mening; vad han i övrigt gjort exempelvis av innehållsanalyser omnämnas endast. Inom sitt huvudsakliga forskningsfält har *Särllvik* genomfört ett 10-tal omfattande intervjuundersökningar: de allra senaste gäller Storbritannien men för Sverige finns en serie riksomfattande intervjuundersökningar, från 1956 års val och fram till 1973, som knappast någonstades har sitt motstycke. Genom denna utomordentligt stora arbetsprestation - fram t o m 1964 utfördes de ursprungliga analyserna utan hjälp av datateknik - har ett väsentligt historiskt källmaterial sammanbragts.

Särllviks första publicerade större undersökning var en monografi över 1957 års folkomröstning. Vad som i övrigt föreligger i publicerad eller opublicerad form är uppsatser, som antingen behandlar olika speciella frågeställningar eller ger en mera översiktlig bild av det svenska folkets valbeteende. Bland de frågor *Bo Särllvik* ingående studerat kan nämnas det svenska partisystemets sociala förankring, partiidentifikation och politiskt engagemang, förändringar över tid i väljarnas partipreferenser, opinionsbildningen inom valmanskåren och partibyten som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet.

Bo Särllviks forskning är alltså koncentrerad till ett enda fält. Detta måste emellertid anses som så centralt inom statskunskapen att en dylik koncentration är fullt acceptabel ur meriteringssynpunkt. Om *Särllviks* insats kan väl allmänt sägas att vad vi vet om svenskt väljarbeteende - och det är numera ganska mycket - det vet vi i första hand genom hans undersökningar. De är genomförda med en minutiös noggrannhet och vilar på en ingående kännedom om svensk politik; det är en fråga från många synpunkter unik prestation som här utförts. *Särllvik* är en internationellt känd specialist, en del av hans studier är tekniskt avancerade och har legat vid forskningsfronten; bland svenska statsvetare har *Särllvik* varit den som mer än någon annan bidragit till införande av kvantitativa metoder.

Särllvik har valt att i första hand publicera sina forskningsresultat som uppsatser. Det är en modern publiceringsform, särskilt naturlig inom ett så forskningsintensivt område som det här gäller. Däremot måste det ur meriteringssynpunkt anses mindre tillfredsställande, att han ännu inte presenterat någon

stort upplagd sammanfattande framställning av sina forskningsresultat, bl a med utgångspunkt från den av honom ledda representationsundersökningen.

Vad undervisningsmeriterna beträffar synes av naturliga skäl både Olof Ruin och Bo Särllvik genom sin längre erfarenhet ha ett visst försteg framför Kjell Goldmann. Av de båda förstnämnda förefaller Bo Särllvik, genom den metodintroduktion han svarat för och som också kommer till uttryck i ett stort stencilerat läromedel om kvantitativa metoder, bör anses som något mer meriterad.

Enligt min bedömning kan var och en av de tre sökande komma ifråga för den aktuella tjänsten. Att åstadkomma en inbördes rangordning är svårt, eftersom deras forskarprofiler starkt avviker från varandra. Mest jämförbara tycks mig dock Kjell Goldmann och Bo Särllvik vara, genom sin inriktning på empiriska

studier med tillämpning av väldefinierade metoder. Vid valet mellan dessa båda står det för mig ganska klart att, med all uppskattning för Goldmanns djärva och självständiga bidrag, Särllviks forskningsprestation väger tyngre.

Att rangordna Olof Ruin och Bo Särllvik synes mig vara en svårare uppgift, eftersom deras forskningsprestationer är så ojämförbara. Hade Särllvik publicerat en större sammanfattande skrift, exempelvis av den typ som hans elev Sören Holmberg gjort inom representationsundersökningen, hade hans försteg enligt min mening varit alldeles otvetydigt. Som läget nu är kan det finnas utrymme för tvekan. Vid ett försök till sammanvägning av olika faktorer synes mig dock Bo Särllviks samlade forskningsinsats vara av sådan central betydelse att han bör tilldelas första platsen, följd av Olof Ruin och Kjell Goldmann, på andra respektive tredje plats.

Göteborg den 15 mars 1976
Jörgen Westerståhl

Litteraturgranskningar

SOU 1975:78. Svensk press. Pressens funktioner i samhället. En forskningsrapport från 1972 års pressutredning.

I anslutning till 1972 års pressutredning, vars betänkande presenterades i oktober 1975, har en undersökning av pressens funktioner i samhället utförts. Undersökningen, som är det hittills största massmedieprojektet samlat under en hatt i det här landet, presenteras i en särskild volym av statens offentliga utredningar med ovanstående titel. Denna artikel avser att ge en fyllig sammanfattning av rapporten för dem som är intresserade men inte så intresserade att de tar del av rapporten i originalskick.

Allmänt om undersökningen

Arbetet har utförts vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg under ledning av Lennart Weibull. Björn Fjaestad vid EFI vid Handelshögskolan har, i samarbete med P. G. Holmlöv, utfört en särskild studie av journalisternas samhällsroll. Forskarna har haft tillgång till expertis i form av en särskild expertgrupp, i vilken bl.a. ingått statsvetarna Stig Hadenjüs, som varit gruppens ordförande och tillika pressutredningens sekreterare, Jan Ringdahl samt Jörgen Westerståhl.

Det weibullska projektets huvuduppgift har varit "att belysa dagspressens ställning i det svenska samhället idag – i första hand dess roll i det politiska livet – med hänsyn till den lokala tidningssituationens betydelse". Med den lokala tidningssituationen förstås naturligtvis konkurrensläget på de orter, där dagstidningar utges. I anslutning härtill formuleras den centrala frågan: "Finns det skillnader mellan dagspressens sätt att fungera på en ort med konkurrens på tidningsmarknaden i jämförelse med en monopolort?".

Man har inte nöjt sig med att studera enbart dagspressen vid sökandet efter svaren på de refererade huvudfrågorna utan tagit fasta på direktiven till utredningen om att klarlägga den roll dagspressen spelar i relation till övriga massmedier. Inledningsvis talas sålunda i forskningsrapporten om "den nya mediesitu-

ationen", som kännetecknas av dagspressens koncentration, etermediernas expansion och tillkomsten av andra tryckta medier än dagspress: annonsblad, politiska veckotidningar och bulletiner. "Frågan är", heter det inledningsvis, "vilken politisk roll dagspressen spelar i denna nya situation".

De data som redovisas i rapporten avser förhållandena inom fyra utvalda undersökningsområden: Falun, Göteborg, Malmö och Västerås. Inom det förstnämnda området är det primärt Leksands kommun som blivit föremål för undersökning. Två variabler har företrädesvis styrts urvalet av undersökningsobjekt, nämligen *tidningssituationen* (konkurrens eller monopol) och *den politiska strukturen* (borgerlig eller socialistisk majoritet). Falun/Leksand och Malmö representerar konkurrenssituationer men skiljer sig åt med avseende på politiska majoritetsförhållanden: det förstnämnda området har borgerlig, det sistnämnda socialistisk majoritet. Göteborg, med borgerlig politisk majoritet, och Västerås, med socialistisk majoritet, är orter med lokala tidningsmonopol. De utvalda områdena kan sägas svara mot typsituationer, vilket innebär att de inte är representativa i statistisk mening.

Tunn teoridel

Det är med beklagande man konstaterar, att utredningen tagit lätt på uppgiften att skapa ett teoretiskt referenssystem för dataanalysen. På några få sidor (17 ff) diskuteras i teoretiska termer dagspressens anknytning till det politiska systemet och den politiska masskommunikationsprocessen. För statsvetare av facket och personer med detaljkännedom om masskommunikationssystemet är det inga problem att komplettera den fragmentariska framställningen. För den breda allmänheten torde det emellertid vara förenat med betydande svårigheter att skapa sig en uppfattning om dagspressens samhälleliga roll med hjälp av den suddiga bild utredningen tillhandahåller. Jag skall här mycket kortfattat ta upp några kritiska synpunkter på utredningens teoretiska ansats.

Det centrala begreppet dagspressens politiska roll avser hur pressen sköter uppgiften som informationsförmedlare och opinionsbildare. I anslutning till definitionen framhålls att detta synsätt implicerar "en vid definition av politik". Med politik förstås "hur enskilda och grupper kan påverka samhällsutvecklingen". Jag anser att man mycket väl kan hävda att denna definition är oerhört snäv och speciell, om den bedöms med gängse statsvetenskapliga hjälpmedel.

Den politiska processen beskrivs med utgångspunkt från en "modell" eller principskiss (sid. 18), vilken måste betecknas som minst sagt oklar, i vissa avseenden lätt förvirrande. Några exempel.

Det politiska systemet beskrivs som "ett förhållande mellan krav som ställs på besluten och de beslut som faktiskt fattas av de valda representanterna". Denna popularisering av Eastons tankevärld synes vara orättvis mot upphovsmannen och rent semantiskt olycklig. Vidare får man dessvärre av skissen och den beledsagande texten det intrycket att politiska partier och intressegrupper är fullständigt jämställda inte bara med hänsyn till den roll de spelar i opinionsbildningsprocessen utan även med hänsyn till deras politiska inflytande.

Även den allmänna beskrivningen av den politiska masskommunikationsprocessen är torftig. Det talas t.ex. om att information – ett begrepp som inte definieras explicit – "överförs från enskilda till beslutsfattare och från beslutsfattare till enskilda". En irriterande detalj i sammanhanget är att det saknas en genomgång av skillnaderna mellan de funktioner partier och organisationer utövar i egenskap av *sändare* respektive *kanaler* i den politiska masskommunikationsprocessen. Osäkerheten hos läsaren blir naturligtvis inte mindre vid konfrontationen med uttryck av typen "kanaler som informationskällor" (sid. 136) och "hur olika informationsvägar används som plattformar" (sid. 137).

Vad som också saknas i rapportens inledning är en kortfattad översikt över relevanta bitar av den stora mängd data om den politiska masskommunikationen som existerade innan den aktuella utredningen startade sitt arbete. Som det nu är lämnas information av detta slag i de flesta fall inte ut förrän i samband med dataanalysen, ett förfarande som ger upphov till en viss osäkerhet hos läsaren vid tolkningen av resultatens eventuella allmängiltighet.

Den kritik som framförts skall kompletteras med det allmänna omdömet, att undersökningen i stort utförts med säker hand; det gäller urvalet av frågor, dataanalysen och sammankopplingen av detaljdata till en helhetsbild. Språket är effektivt och fritt från krusiduller, och sammanfattningarna är föredömligt klara och lättillgängliga. SOU 1975:78 är ett viktigt bidrag till kart-

läggningen av det svenska masskommunikationssystemet.

Utgångspunkter för studien

Utredningen anger att *huvuduppgifterna för massmedierna* i politiskt hänseende är följande tre: att förmedla information/nyheter i samhällsfrågor, att tjänstgöra som forum för den politiska debatten samt att kommentera och granska företeelser och händelser i politiken. Med avseende på den förstnämnda uppgiften spelar förmedlingen av s.k. politisk basinformation, d.v.s. information om de politiska partiernas och myndigheterna aktiviteter, en viktig roll. Två aspekter är därvid av särskild vikt, nämligen opinionsrollen och samhällsinformationsrollen. Med den förra förstås förmedling av opinioner inom olika grupper. Med den senare förstås information om politiska beslut.

De nämnda huvuduppgifterna svarar mot pressens informations-, forum- samt kommentar- och granskningsfunktioner. Dessa funktioner sammankopplas med variablerna tidningsinnehåll, användning av tidningar och inställningen till tidningar i designen av undersökningen. Tidningarna, allmänheten, organisationer, beslutsfattare, myndigheter och journalister utgör föremålen för undersökningen.

Huvudfrågeställningarna för undersökningen har följande allmänna inriktning: dagspressens bild av politiken, allmänhetens utnyttjande och bedömning av dagspressens innehåll, politiska organisationers utnyttjande och bedömning av dagstidningarna som informationsvägar, myndigheters och förvaltningars utnyttjande av dagstidningarna som informationsvägar samt journalisternas syn på dagspressen i politiken. (Journaliststudien redovisas separat.)

Fyra delundersökningar har utförts inom projektets ram. Innehållet i den lokala dagspressen (och etermedierna) har analyserats i en av undersökningarna. I en annan har allmänheten intervjuats om sitt umgänge med massmedier. Organisationers, företags och myndigheters syn på olika medier har undersökts med hjälp av en enkät, och slutligen har KF-ledamöterna i de fyra undersökningsområdena intervjuats om sin konsumtion och bedömning av massmedier. Studien är originell, eventuell unik, i det avseendet att såväl sändare som medier och mottagare undersöks i ett sammanhang. Nedan redovisas kortfattat några av de resultat jag bedömer som allmänt intressanta.

Tidningsval och partisympati

Att individens tidningsval i stor utsträckning betingas av partipolitiska sympatier är ett välkänt fenomen, liksom att den socialdemokratiska pressen är, som det heter, inomspridd i större utsträckning än den borgerliga pressen. Utredningen visar att Arbetet i Malmö

och Dala-Demokraten i Falun har 68 respektive 75 procent s-sympatisörer bland sina läsare medan läsekretsen hos de fyra borgerliga tidningarna i undersökningen, Sydsvenska Dagbladet (ober lib) i Malmö, Göteborgs-Posten (lib), Vestmanlands Läns Tidning (lib) i Västerås samt Falu-Kuriren (lib), till mellan 20 och 40 procent består av socialdemokrater. Man finner även att folk i relativt stor omfattning "ärver" tidning eller åtminstone en tidnings politiska färg från föräldrahemmet.

Bilden av sambandet mellan tidningsval och partisympatier blir tydligare, om man även tar hänsyn till variabeln politiskt intresse. De socialdemokrater, som säger sig vara politiskt intresserade, väljer både i Malmö och Falun i större utsträckning s-tidningen än de väljer den borgerliga konkurrenten. De politiskt ointresserade är indifferent; i Falun läser t.o.m. en majoritet av denna kategori socialdemokrater liberala Falu-Kuriren! Enligt en specialundersökning i Malmö väljer en majoritet nyinflyttade socialdemokrater den dominerande SDS. För migranter är det tydligen andra faktorer än tidningens politiska färg som avgör tidningsvalet.

Pressens partipolitisering i olika avseenden upplevs som en realitet av många av de intervjuade, särskilt socialdemokrater och bland dessa speciellt de politiskt intresserade. Mer än hälften av de tillfrågade anser att den tidning de läser företräder ett visst eller vissa partier, och de flesta läsarna kan korrekt ange tidningens officiella politiska beteckning. En fjärdedel av alla läsare anser att tidningarnas politiska orientering påverkar deras nyhetsrapportering. Intressant i detta sammanhang är de data som redovisas om opinionerna i en viss sakfråga, nämligen bensinransoneringen i början av 1974. En klar majoritet, två tredjedelar, av de politiskt ointresserade socialdemokraterna, som läste tidningar med borgerlig signatur, var kritiska till sättet på vilket regeringen skött frågan, jämfört med cirka hälften av dem som läste s-tidningar.

En jämförelse mellan press- och etermedier samt interpersonell kommunikation med hänsyn till vad allmänheten anser vara "bästa informationsväg" visar på intressanta skillnader i åtminstone två avseenden. Mellan 56 och 68 procent av de intervjuade i Göteborg, Västerås och Malmö anser att dagspressen ger bästa information beträffande lokala samhällsfrågor; i Leksand spelar personliga kontakter nästan lika stor roll som dagspressen. I en rikspolitisk fråga som energikrisen sätter mellan 56 och 73 procent i alla undersökningsområdena riks- och regional-TV i främsta rummet.

Annonser slår ut redaktionell text

I syfte att kartlägga innehållet i pressen har utredning-

en utfört fyra olika undersökningar: en totalundersökning, en analys av förstasidorna och en av ledarsidorna samt en särskild studie av tidningsinnehållet under valrörelsen 1973.

Resultaten av mätningen av tidningarnas totalinnehåll är föga smickrande för vissa tidningar. Det visar sig t.ex., att de tre största tidningarna i undersökningen, G-P, SDS och VLT, med 67, 51 och 43 procent annonser respektive, har en mindre volym redaktionell text, absolut sett, än de tre tidningarna med den minsta totalvolymen. Göteborgs-Posten har lika mycket annonser som de tre malmötidningarna tillsammans men innehåller mindre redaktionell text än Sydsvenska Dagbladet.

I totalundersökningen delar nyheter om politik förstaplatsen med "olyckor och brott". Genomsnittligt 10 procent av innehållet täcks av var och en av de nämnda kategorierna. I storstädernas tidningar dominerar s.k. samhällsorienterande nyheter, d.v.s. nyheter om politik samt ekonomi och näringsliv. Allmänt sett är tidningarnas intresse måttligt när det gäller samhällsfrågor på det lokala och regionala planet. I utlands- och riksnyheter är andelen för samhällsfrågor avsevärt större.

En jämförelse mellan andratidningar å ena sidan och första- och monoptidningar å den andra visar att de förstnämnda satsar relativt mera på samhällsfrågor inom sina spridningsområden än vad de sistnämnda gör. Som exempel kan nämnas, att Arbetets västsvenska edition har fler nyheter om den göteborgska lokalpolitiken än Göteborgs-Posten. Utredarna kommenterar denna företeelse så här: "en tidning som får lokalt monopol tycks snarare minska än öka sitt samhällsorienterande innehåll". Omdömet synes rymma nytt stoff för debatten om ensamtidningarnas samhällsansvar.

Rikspolitik främst på ledarsidan

På tidningarnas ledarsidor dominerar rikspolitik kraftigt över såväl utrikespolitik som lokalt/regionalt material. Någon skillnad mellan första- och andratidningarnas ledarskribenter vad gäller det relativt begränsade intresset för fenomen inom tidningarnas spridningsområden kan man inte finna. Sättet på vilket ledarredaktionerna citerar andra avisorer leder till slutsatsen, att pressklippens primära funktion är att stötta egna åsikter, inte att tjänstgöra som forum för andra åsikter eller för den lokala debatten.

I nyheterna med samhällsorienterande innehåll erhåller myndigheter och beslutsinstitutioner störst utrymme, mer än 20 procent vardera, medan företag/arbetsgivarorganisationer, politiska partier och arbetsgivarorganisationer får mellan 10 och 15 procent varde-

ra. Utredningen konstaterar, att myndigheterna får en alltmer framträdande roll och de politiska partierna en minskande roll i den politiska nyhetsrapporteringen, en konsekvens av bl a myndigheternas bättre organiserade service till massmedierna. Denna tendens synes alarmerande i sig och blir inte mindre alarmerande genom uppgiften att tidningarna anslår så litet av utrymmet åt kritisk granskning: endast en tiondel av de nyheter där grupper eller institutioner figurerar innehåller kritiska betraktelser.

I likhet med tidigare analyser av dagspressens partipolitiska innehåll på nyhetsplats leder den aktuella analysen till slutsatsen att det existerar en tydlig tendens till favorisering av det egna partiet/blocket. Konkurrenssituationen förefaller spela liten roll för styrkan i denna tendens. Dock tycks tidningarna, enligt utredningen, bli "mer medvetna om den partipolitiska balansen i nyhetsbevakningen" under en valrörelse, jämfört med övriga tidpunkter.

De data som redovisas under rubriken Tidningsläsning och politik tycker man sig i stor utsträckning känna igen från andra undersökningar. Som exempel kan nämnas existensen av ett samband mellan personvariabler av typ ålder, kön, utbildning, politiskt intresse etc. och läsvanor. En diskussion om opinionsbildningsprocessen i den "traditionella" tvåstegshypotesens termer, något som sker på sid. 130 ff, ter sig kanske inte så meningsfull i dag med tanke på den kritik som riktats mot tvåstegshypotesens föreställningsvärld under senare år.

Pressen viktig i opinionsbildningen

En viktig aspekt vid studiet av massmediernas samhälleliga roll är naturligtvis användnings- eller avnämnarsidan. Därför är det en väsentlig fråga hur organisationer, politiska beslutsfattare och kommunala myndigheter utnyttjar och värderar dagspressen i relation till andra vägar för informationsspridning.

De undersökta organisationerna, företagen och nämnderna anser att personliga direktkontakter och den lokala dagspressen är de viktigaste vägarna för information och opinioner. Kommunfullmäktige skaffar sig information i lokala samhällsfrågor företrädesvis genom politiska organisationer, myndigheter och dagspressen. Genomgående betonar organisationerna att den dominerande tidningen på en ort har en mycket stor betydelse för opinionsbildningen; de sätter också pressmedier framför etermedierna i detta sammanhang. Fullmäktigeledamöterna tillmäter andratidningarna relativt större betydelse än vad organisationerna gör. Inom organisationerna anser man att den kritiska bevakningen är pressens viktigaste uppgift och därnäst överförandet av information från myndigheterna till medborgarna. Kommunfullmäktige och nämnder

rangordnar den sistnämnda uppgiften högst och betonar därnäst forumfunktionen.

Cirka tre fjärdedelar av de tillfrågade organisationerna och företagen säger sig vara nöjda med pressens sätt att sköta de enligt deras mening viktigaste uppgifterna. Socialdemokratiska partiorganisationer är dock mera kritiska än borgerliga. Det relativt största allmänna missnöjet med pressen finns i Göteborg. Inom fullmäktigeförsamlingarna och i nämnderna är man betydligt mer positiv än vad som är fallet inom organisationerna. På monopolorter och bland socialdemokrater är man emellertid mindre belåten med sättet på vilket pressen fullgör forumuppgiften.

Organisationer och fullmäktige anser att kommunala myndigheter, partier samt byalag/aktionsgrupper har lättast att få komma till tals i de lokala tidningarna. Bland de folkvalda menar alla utom folkpartisterna att det egna partiet har svårast att få utrymme i pressen. Allmänt anses folkpartiet ha det lättast och vpk svårast i detta avseende.

Som nämnts inledningsvis har den lokala konkurrenssituationens roll för pressens funktionssätt spelat en viktig roll för utredningens analyser. Vilken betydelse tillmäter konsumenterna konkurrens- respektive monopol-situationerna vid bedömningen av den tredje statsmaktens prestationer?

Monopoltidning dåligt åsiktstorg

Med avseende på informations- och granskningsfunktionen synes konkurrenssituationen spela en mindre framträdande roll. Däremot fungerar konkurrenssituationen som en klar vattendelare i synen på pressens forumfunktion: på monopolorterna är man i allmänhet starkt kritisk, på konkurrensorterna avsevärt mindre kritisk vad gäller pressens sätt att återge olika opinioner. En delaspekt av denna bedömning, och en viktig sådan, är att man inom partierna i allmänhet hyser den meningen, att monopoltidningarna ingalunda lever upp till rollen som forum för skilda åsikter, vilket de själva ofta säger sig eftersträva.

Som en relativt naturlig konsekvens av sättet på vilket partierna upplever den lokala massmediesituationen följer att man sluter upp bakom tanken att dagspressen bör ha en partipolitisk anknytning "för att politiken skall fungera tillfredsställande". Härav följer att man med emfas betonar vikten av att partiorganisationerna har tillgång till egna språkrör. Dessa behöver inte nödvändigtvis vara av dagspresskaraktär; även lokala komplementtidningar typ Arbetets västsvenska edition, Arbetar-Tidningen/Ny Dag (vpk) och politiska veckotidningar anses spela en viktig roll i partiarbetet på respektive orter.

Eftersom Weibulls undersökning har spelat en inte oväsentlig roll för pressutredningens förslag till prak-

tiska åtgärder, t.ex. förslaget om etableringsstöd för s.k. fådagartidningar, kan det vara av intresse att kort återge synen på statligt presstöd och typen av önskemål om andra åtgärder bland de förtroendevalda i kommunerna. En majoritet av samtliga partiets KF-ledamöter utom moderaternas är positivt inställda till statliga insatser inom respektive regioner. Det vanligaste önskemålet är att det skapas möjligheter för nyetableringar, i första hand på monopolorterna. På orterna med konkurrens är önskan om stöd till existerande tidningar vanligast. Den kritiska situationen i Göteborg speglas av det faktum att nästan en fjärdedel av fullmäktigeledamöterna är inne på tankar om krav på "objektivitetsnormer" för pressen.

Olustig debatt i pressen om utredningen

Avslutningsvis några ord om den stundtals olustiga pressdebatt som Weibulls undersökning gav upphov till. Som bekant angrep K.G. Michanek i Expressen (1976-02-10) utredningen, i främsta rummet PU:s sekreterare Stig Hadenius, för sättet på vilket det politiska nyhetsmaterialets fördelning på partier presenterats. Enligt Michanek överdrevs Göteborgs-Postens favorisering av de borgerliga partierna, främst folkpartiet, och utrymmet som tilldelats socialdemokraterna underskattades, bl.a. till följd av att regeringsledamöternas uttalanden i alltför stor utsträckning klassades på "regeringen" (och inte på partiet).

Det problem, som Michanek till synes lekande lätt löser i den åberopade artikeln, är i själva verket en gammal s.k. knäckfråga, välkänd av alla som på vetenskaplig nivå sysslat med klassificering av politiskt nyhetsmaterial. När företrädare Palme statsmakten-regeringen? När företrädare han SAP? Analysatorn ställs ofta inför svåra avgränsningsproblem. Det är därför viktigt att man utarbetar klassificeringskriterier som står sig vid kritisk granskning, även en så deciderat illvillig granskning som Expressens är exempel på. Weibull et co borde kanske hanterat den brännbara materien med något större försiktighet vid redovisningen. Man sänker inte ostraffat garden i umgänget med en så välorganiserad motståndare som den privatägda pressen i Sverige.

Lund i mars 1976

Kai Kronvall

TOMAS FORSER (red.): *Historieskrivningens dilemma och andra studier av Per Nyström*, Stockholm: Kontrakurs, Pan/Norstedts 1974

I begyndelsen och midten af 1930-erne fik marxistisk ideologi og samfundsanalyse en første kortvarig blomstring ved universiteterne i de angelsaksiske og nordiske lande, hvor tidligere kun enkeltpersoner havde be-

skæftiget sig med dette underklasseevangelium. Verdenskrisen fra 1929, reaktioner på fascismen og springgnister fra den mellemeuropæiske marxismes døende bål var vigtige elementer heri. Men medvirkende var også, at simpel arbejdsløshed blev et personligt problem for den akademiske ungdom, der nu febrilsk søgte ny samfundsmæssig legitimitet på denne og helt andre måder, alt imens demokratiske arbejder-og-bonde-koalitioner undergravede dens tidligere højborgerlige klassebasis. Hovedparten af disse unge fandt efter få år reelle arbejdsopgaver og karrieremuligheder som tjenere for de nye velfærdssamfund, og sporene af deres tidlige ungdoms oprør fortonede sig fuldstændigt i løbet af 1940-erne.

Den nu pensionerede landshøvding og departementschef Per Nyström tilhører denne generation, om hvilken dansk radio sidste år gennemførte udsendelsesserien "Er farven falmet"? Modsat næsten alle sine fæller fra dengang har Nyström bevaret ungdomstidens sandheder ikke blot i sentimental erindring, men også som levende overbevisning. Dette har motiveret ham og forlaget "Kontrakurs" til at udgive en samling af hans artikler fra 30-erne i det lundensiske akademisk-marxistiske tidsskrift "Ateneum", i historietidsskriftet "Scandia" og i den socialdemokratiske dagspresse. Trods al god vilje fra begge parter fremgår det af det indledende interview, at Nyström ikke alvorligt tiltror hverken disse hans egne ungdomsværker eller den nutidige, angiveligt mere politisk-praktisk sigtende universitetsmarxisme nogen større fremtid uden for det givne miljø. Hvorfor da udgive disse essays? Jo, forfatteren "vill inte skylla ifrån mig på de unga" (s. 258).

Da bogen nu er fremkommet, kan det alligevel være rimeligt at kommentere nogle af dens væsentlige påstande. Det generalangreb mod den almindelige, s.k. borgerlige historieskrivning, som er bogens hovedindhold, kan overfladisk set virke kraftfuldt og velmotiveret. Men af forskellige grunde er dets vægt meget begrænset.

For det første gjorde forfatteren sig 1933-35 sagen altfor let ved næsten alene at vende sig mod den skole, som ud fra en spekulativ, delvis metafysisk baseret udviklingstanke centrerede omkring den kontinuerlige ("organiske") fremvækst af en national, objektivt uafhængig statsmagt. Denne ældre, overvejende tyske tradition - hvis ærkeprofet, Hegel, dog ikke nævnes - havde endnu dengang betydelig tilslutning i Sverige (jfr. K. Schmidt-Phiseldeck: *Svensk historietænkning*, Kbh. 1932). Rent bortset fra, at det er totalt vildledende, når forfatteren hævder, at mønsteret i det store og hele er forblevet uændret til i dag (s. 255), var sådanne tanker imidlertid ingenlunde eneherkende midt i 30-erne. I Danmark - der med et fejlagtigt eksempel (s.

256) udpeges som et land med endnu større ufrihed end Sverige – skrev historieforskningens ”grand old man” ved denne tid, Erik Arup, sin Danmarkshistorie med udgangspunkt i produktions- og klasseforhold. De fleste yngre historikere i Norden var hverken nykantianere eller gammelhegelianere, men påvirkedes dybt af Arup og ligesindede, og selv om regelrette marxister var få, så fandtes de dog, og blev ikke holdt nede af statsmagten (Albert Olsen udnævntes således til professor først i Aarhus, derpå i København, og Koht sad i Oslo). Tilsvarende forekommer Nyströms angreb mod den nyere økonomisk-historiske forskning, som i Sverige tog fart med Eli F. Heckscher, ubegrundet og klichéagtig. Nyströms egen disputats fra 1956 – om industrimanufakturernes arbejdere i 1700-tallet – betegnede heller ikke hverken opgør eller nybrud i forhold til Heckscher, som han tværtimod hylkede i forordet.

For det andet er Nyströms kur for historieforskningen – at den skal anskaffe sig et nyt begrebsapparat – enten banal eller urimelig. Det er ikke svært med nogle skræmmende eksempler at angribe visse historikers ugenerte og bevidstløse brug af begreber som *stat*, *ret* og *kapital*, uden klargøring af deres historisk specifikke karakter. Men kan man systematisk bryde vor binding til vor egen tids, nødvendigvis inkonklusive og tidsbegrænsede samfundsindsigt med dets begrebsapparat? Det forekommer i hvert fald mildt sagt naivt, når forfatteren venter sig store videnskabelige fremskridt ved en overgang til ”universselle og elementære begreber”, der i modsætning til de førnævnte er udgået af en ”videnskabelig abstraktionsproces”, og her nævner: ”socialt förband, social relation, produktionskræfter” (s. 43). Hvis Nyström hermed mener, at begrebsapparatet må vælges ud fra det analytiske sigte, er dette et banalt krav, selv om der syndes imod det. Hvis han mener, at stat, ret og kapital kun kan anvendes som specielle kategorier for det kapitalistiske samfund (hvor langt det nu strækker sig!) er der i bedste fald tale om en urimelig og vilkårlig skemativering. Og hvis Nyström i virkeligheden blot vil have os, til at arbejde ud fra andre teorier, end de nuværende, kan han ikke klare sig med gængs ideologikritik. Han må argumentere overbevisende for sit alternativ.

Dette kan ske teoretisk, men Nyströms afhandlinger rummer intet forsøg i den retning. I stedet ligger der implicit en påstand om marxismens overlegne ”fruktbarhet för vetenskaplig forskning”. Foruden naturligtvis det empiriske belæg, savnes imidlertid her den rensning af begreberne, som forf. i øvrigt så varmt anbefaler. Den gamle tanke, at mange historiske forløb bedst analyseres ud fra produktionsforhold og socialstruktur er jo ikke længere kontroversiel – var det næppe heller i 1933 (jfr. ovenfor). En marxistisk histo-

riefortolkning må, for at fortjene dette navn og for at yde støtte til sin grundtanke, bygge på denne læres mere specifikke indhold: arbejdsværdilæren, klassernes basis og historiske rolle, kriseteorien, profittrensens fald, produktionsmåde og overbygning o.s.v.

De fremlagte eksempler på Nyströms egen forskning og journalistik giver ikke virkelige eksempler på sådant håndgribeligt udbytte af den marxistiske metode. Helt bortset fra de vistnok ret uløselige bevisførlingsproblemer, kunne vel i og for sig mange andre end marxister have fostret den hypotese, at de svenske landskabslove på 1100-tallet snarere kunne være instrumenter for feudalklassens interesser end kodificering af ældre ret. At ansue ”avlsgårdsprojektet” 1555–56 som et forsøg på at løse fyrstestatsens centrale finansproblem, kan vel nok være frugtbart, men er jo ikke særlig marxistisk. Tværtimod kommer man vel her i betænkelig nærhed af at tilskrive staten indre liv og selvopholdelsesdrift, uden bindinger til feudalklassen. Jævnfør andetsteds om udpegningen af embedsstanden som den bærende magtfaktor i Sverige mellem ca. 1660 og 1850. Nærmest til marxistisk analyse kommer nok identifikationen af handelsinteresserne i den svenske Ruslandspolitik (omkring handelshåndbogen ”Mercatura Ruthenica” 1674). Simpel monopolteori erstatter dog elegant og uden åndedrætsbesvær de kluntede marxistiske ræsonnementer om fyrsternes behov for at undgå ”avsløjning af bytesværdet” på de russiske bønders varer.

Et idehistorisk portræt af den fysiokratisk inspirerede harmonifilosof, Thomas Thorild, samt en række i øvrigt meget inspirerede avisartikler om Voltaire, Engelbrekt, Luther, Geijer m.fl. følger ingen reel substans til bogens metodekritiske sigte. Nærmest komisk virker et perspektivisk rids af Sveriges historie (skrevet til Arbejdernes Leksikon 1935), især med den skråsikre detailkobling af partiernes politik i 20'erne til postulerede klasseinteresser. Her finder man også følgende kraftstykke: ”Med denna statsledning (: regeringen Hammarskjöld efter bondetåget 1914) kunne storindustrin lugnt gå världskriget till mötes” (s. 56). Bygger forf. her på sensationelt afslørende dokumenter – eller er det bare almindelig propagandafusk?

I sidste tilfælde kan Nyström støtte sig til det citat, han bringer af den radikale norske historiker Halvdan Koht (1920): ”Det styrker sjølvkjensla hjå samfundsklassene, når dei fær sjå røtene til si egen strid i fyrrtida, og aller mest lærer det folke til å tenke i klassestridsformer”. I 1957 uttrykte Koht sig væsentligt anderledes: ”Kravet til oss gjeld den subjektive sanningsviljen, strevet etter – la meg seia det med eit daglegdags ord – å giera påliteleg arbeid, såleis at lesaren – den som skal lære av oss – tydeleg kan sjå kva han har å halde seg til. . . . Men for historiegran-

skaren og for historieskriveren blir ikkje oppgåva å forkynne noko slag religion. Det som han derimot har til plikt, det er å halde synet åpent for den vide samanhengen i allt det livet han granskar og skildrar, i

smått som i stort . . ." (Historieskriving idag", trykt i "Verda og Noreg" Oslo 1962, s. 7 & 17).

Koht blev altså klogere, Nyström ikke.

Niels Thomsen

Till redaktionen insända skrifter

- Burchett, Wilfred, Arbete och liv i Kina. Rabén & Sjögren.
Cameron, Allan W., Indochina; Prospects after "The End". American Enterprise Institute.
Dodd, Lawrence C., Coalitions in Parliamentary Government: Princeton Univ. Press.
From, Anders, Hvordan går det i Grönland. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Gittings, John, Kineser om Kina. Rabén & Sjögren.
Guhin, Michael A., Nuclear Paradox. American Enterprise Institute.
Gundelach, Peter-Redder K. W., Arbejdskraftens mobilitet. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Heidenheimer, Arnold J. m. fl., Comparative Public Policy. St. Martin's Press, New York.
Hambraeus, Birgitta-Tengström, Emin, Vad kan du och jag göra år framtiden. Bonniers.
Holbaek-Hanssen, Leif, Perspektiv for forskning. Chr. Michelsens institutt.
Hofsten, Erland, Befolkningsutveckling och annan utveckling. Rabén & Sjögren.
Lindberg, Bo, Naturrätten i Uppsala 1655–1720. Acta Universitatis Upsaliensis.
Karleby, Nils, Socialismen inför verkligheten. Tiden.
Kajiser, Fritz m. fl., Förvaltningsrätt. Norstedts.
Kitchen, Martin, Fascism. Macmillan.
Kühl, P.h-Koch-Nielsen, Inger, Fritid 1975. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Kühl, P.-H.-Munk, Jens Kristian, Dögnrytme-tidsanvendelse. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Laird, Melvin, R., ed., The Financial Crisis of Our Cities. American Enterprise Institute.
Nord-Larsen, Mogens-Vedel-Petersen, Jacob, Tabere iskolen. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Larsen, Stein Ugelvik, Problemer i samfunnsvitenskapelig metode. Universitetsforlaget, Oslo.
Levin, Lilian m. fl., U-bildning. Rabén & Sjögren.
Lindeberg, Sten, Energiframtider. Rabén & Sjögren.
Linköpings historia 1–3. Linköpings kommun.
March, J. G.-Olsen, J. P., Ambiguity and Choice in Organizations. Universitetsforlaget, Oslo.
Martin, Laurence, ed., The Management of Defence. Macmillan.
Melander, Göran-Wiberg, Ingrid Segerstedt, Nya vägar för invandringen. Pan.
Chr. Michelsens institutt. Årsberetning for 1975.
Moore, W. S., ed., Regulatory Reform. American Enterprise Institute.
Möller, Iver Hornemann, The Effectiveness of Shop Stewards I. Socialforskningsinstitutet, Köpenhamn.
Dens., Tillidsmandens roller. D:o.
Oberreuter, Heinrich, Hrsg., Parlamentarische Opposition. Hoffmann und Campe.
Orstadius, P. A.-Wallentin, Christer, Den goda skolan – varför inte? Rabén & Sjögren.
Pranger, Robert J., The Decline of the American National Government. American Enterprise Institute.
Review: 1975 Session of the Congress. American Enterprise Institute.
Rollof, Yngve, Att förhandla. Rabén & Sjögren.
Rose, Richard, Northern Ireland. American Enterprise Institute.
Ruckelshaus, William, ed., Freedom of the Press. D:o.
Runblom, Harald-Norman, Hans, eds., From Sweden to America. Acta Universitatis Upsaliensis.
Sanström, Carl Ivar, Utbildningens idéhistoria. Aldus.
Seabrook, Jeremy, Det ständiga gästbudet. Rabén & Sjögren.
Simovici, Solomon, Slut vid 60? Pan.
Socialforskningsinstitutet (Köpenhamn) virksomhed 1973–1975.
Stolpe, Sven Geijer. Rabén & Sjögren.
Söderpalm, Sven Anders, Direktörsklubben. Rabén & Sjögren.
Uusitalo, Paavo, Samhällsplaneringens mål och medel. AWE/ Gebers.
Valdés Hernán, Koncentrationslägret. Rabén & Sjögren.
Zelený, Jindrich, Metod och teori i Kapitalet. Pan.
Årsskrift utg. av Åbo akademi 1974–1975.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1976!

Ordinarie abonnenter – sätt in 58:80 kr på postgiro nr 27 95 65–6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).